

AKAIDI dhe **KELAMI**

Tekst mësimor për shkollat e mesme fetare

2001

Ky tekst është përgatitur nga një komision.

Përkthyes: Dr. MITHAT HOXHA

STAMBOLL 2001

PJESA I

AKAIDI

ÇESHTJET

- A) PERKUFIZIMI I AKAJDIT
- B) TEMATIKA
- C) QELLIMI
- D) METODA
- E) VENDI MES SHKENCAVE TE TJERA ISLAME
- F) BURIMET KU MBESHTETET SHKENCA E AKAJDIT

PUNE PERGATITORE

1. Mblidhni të dhëna mbi rëndësinë e shkencës së akaidit nga tekste të ndryshme të kelamit dhe enciklopeditë.
2. Duke shfrytëzuar enciklopeditë dhe tekste të mendimit historik, bëni kërkime mbi tre dijetarë që kanë bërë punime mbi akaidin.
3. Shqyrtoni ajete dhe hadithe lidhur me çështjet e akaidit dhe shkruani nga tre prej tyre.

A) PERKUFIZIMI I AKAITIT

Fjala *akaid* është trajta e shumësit e fjalës *akide* që rrjedh nga rrënja *akd*. *Akide* do të thotë lidhje me zemër pas diçkaje, besim i saj i vendosur. Kurse me fjalën *akaid* emërtohen çështjet, besimi i të cilave në fenë islame është farz (detyrim fetar), bazat e besimit, rregullat dhe konkluzionet themelore të fesë islame.

B) TEMATIKA

Tematikën e akaidit e përbëjnë konkluzionet besimore të fesë islame, të cilat janë bazat e besimit të shprehura në “Amentu”, “Besoj”.

Akaidi trajton veçanërisht ekzistencën dhe njësinë e Allahut, cilësitë e larta dhe aktet e Tij, sepse burimi i të gjitha bazave të besimit është besimi te Allahu. Pastaj shqyrtohet çështja e besimit të engjëjt. Në vijim trajtohen çështja e dërgimit të profetëve nga ana e Allahut për ta ndriçuar njerëzimin dhe zbritja e librave hyjnorë. Besimi të ahireti dhe situatat e tij si dhe të kaderi dhe kazaja¹ përbëjnë temat e tjera kryesore të shkencës së akaidit. Akaidi i trajton këto tema thjesht, qartë dhe në mënyrë të kuptueshme.

Gjithësia si dhe të gjitha sendet e dukuritë që ndodhin në të, janë të krijuara. Krijuesi i vetëm i tyre është Allahu.

C) QELLIMI

Qëllimi themelor i akaidit është, ashtu si në të gjitha shkencat islame, arritja, për njerëzit, e lumturisë së kësaj jete dhe të ahiretit, jetës pas ringjalljes. Krahas këtij qëllimi themelor, akaidi synon të realizojë edhe këto çështje:

1. Të bëjë komentin, vërtetimin dhe shpjegimin e bazave të besimit.
2. Duke e shpëtuar besimin e personit nga imitimi, ta ngrejë në nivelin e besimit të vërtetë e të palëkundur.
3. T’u tregojë rrugë atyre që kërkojnë të drejtën.
4. T’u japë përgjigje njerëzve me mendime të mbrapshta e të gabuara duke i hedhur poshtë me argumente kundërshtimet e tyre ndaj islamit dhe të mbrojtë, kështu, bazat e besimit.

¹ Fjalë të tilla si farz, kaza, etj., të cilat në origjinalin e tyre arabisht kanë përbërje tingullore tjetër (fardh, kadha, etj.), do të përdoren në atë trajtë që është bërë tradicionale në Shqipëri. (Ky dhe të gjitha shënimet e tjera janë të përkthyesit)

5. Duke shtresuar ndër zemra besimin (monoteist) se nuk ka zot, krijues dhe qenie tjetër me autoritet absolut veç Allahut, të sigurojë kryerjen e akteve dhe veprimeve në mënyrë parimore e të sinqertë.

D) METODA

Shkenca e akaidit përdor si metodë për trajtimin e tematikës dhe çështjeve të saj mbështetjen në ajetet kur'anore, në hadithet e vërteta, në arsyen si dhe të dhënat e organeve të shqisave. Metoda e Kur'anit, e mbështetur në bindjen, orientimin dhe përgëzimin e njerëzve së bashku me këshillat dhe zbatimet praktike të Profetit në të njëjtin drejtim, janë edhe metodë e akaidit.

Duke marrë për bazë ajetet kur'anore dhe hadithet për t'ua mësuar dhe ngulitur njerëzve bazat e besimit, akaidi nuk lë pas dore përdorimin e të dhënave të shkencave eksperimentale dhe të arsyes. Ndërsa parashton bazat e besimit, akaidi përfiton edhe nga shkenca dhe arsyeja. Kështu, në akaid përdoren si argumentet e përcjella,² ashtu edhe ato racionale.³

E) VENDI MES SHKENCAVE TE TJERA ISLAME

Akaidi zë një vend të rëndësishëm mes shkencave islame. Madje mund të thuhet se akaidi është më e rëndësishmja ndër to si dhe shkenca me pozitën më të lartë mes tyre, sepse shkencat e tjera fetare te akaidi bazohen. Po të mos jetë akaidi, as që mund të bëhet fjalë për shkenca të tjera islame. Pa u vërtetuar ekzistenca e një krijuesi që ka fuqi për gjithçka, që di, që ka dërguar profetë e ka zbritur libra, është e pamundur të mendohet për shkenca të tilla si tefsiri, hadithi, e drejta (fikh), mistika.

Po qe se shkencat islame përngjasohen me një ndërtesë, akaidi është themeli, kurse shkencat e tjera, katet dhe ndarjet e saj. Ashtu siç nuk mund të ekzistojë një ndërtesë pa themel ose, edhe në ekzistoftë, do të shembet me kohë nga lëkundjet, ashtu edhe shkencat islame nuk mund të mendohen pa akaidin.

Në islam duhet besuar, më së pari, në ekzistencën dhe njësinë e Allahut, në misionin profetik, në ringjalljen pas vdekjes dhe parime të tjera si këto. Pa u besuar këtyre parimeve, është e pamundur të bëhet fjalë për konkluzionet juridike (fikh) që përmbledhin adhurimet fetare si namazi, agjërimi, zeqati, haxhi, aktet dhe veprimet si xhihadi, tregtia, bujqësia, jetesa e përditshme si dhe për parimet moralo-etike e mistike.

E thënë në mënyrë të përmbledhur, të gjitha shkencat islame janë nevojtare ndaj akaidit që është themeli i fesë dhe mbështetja për të gjitha shkencat e tjera. Akaidi është epror ndaj shkencave të tjera nga temat që trajton, nga argumentet që përdor si dhe nga qëllimi që ndjek.

² Nakli delil: argumentet e Kur'anit dhe të haditheve (të përcjella).

³ Akli delil: argumentet mendore-arsyetimore (racionale).

F) BURIMET KU MBESHTETET SHKENCA E AKAJDIT

Burimi i parë dhe më i rëndësishëm i akaidit islam është Kur'anit dhe, pas tij, hadithet e vërteta. Parimet përbërëse të akaidit islam zenë vend në Kur'an dhe hadithe në një mënyrë të hapur e të qartë që nuk do t'i linte hapësirë asnjë komenti. Në Kur'an ka shumë ajete që prekin çështjen e besimit të Allahu, profetët, librat, engjëjt, ahiretin, kameran dhe kaderin si dhe që vendode japin njohuri të detajuara. Në kapitujt e librave të hadithit mbi besimin, adhurimin, profetët, tevhidin, xhennetin, xhehennemin, kaderin dhe kiametin, etj., përmbahen njohuri të ndryshme lidhur me bazat e besimit.

Kështu, ajetet e Kur'anit së bashku me hadithet e vërteta, nisur me ato *mutevatir*, domethënë të pranuar njëzëri e të përcjella gojë më gojë nga brezi në brez, përbëjnë burimin themelor të akaidit.

Burime nga të cilat përfiton akaidi janë edhe arsyeja dhe të dhënat e organeve të shqisave si mjeti kryesor i filozofisë dhe shkencave pozitive (eksperimentale). Ndërkaq, të dhënat e arsyes e të organeve të shqisave nuk mund të shërbejnë si burime të drejtpërdrejta për përcaktimin e parimeve fetare e të bazave të besimit. I vetmi burim që përcakton bazat e besimit është zbulesa hyjnore, ajetet e Kur'anit, si dhe hadithet. Të dhënat e arsyes e të shqisave përbëjnë, më tepër, material ndihmë për shpjegimin e bazave të përcaktuara nga ajetet dhe hadithet, për komentimin dhe vërtetimin e tyre; ato përbëjnë mbështetje për ajetet dhe hadithet.

Mësimi dhe përvetësimi i shkencës së akaidit me anë të ajeteve kur'anore dhe haditheve duke u mbështetur në të dhënat e arsyes e të shqisave, ka vlera të shumta. Dijetarët islamë kanë theksuar se akaidi është një shkencë shumë e rëndësishme si për çështjet që shqyrton, ashtu edhe për argumentet që përdor.

PERMBLEDHJE

1. Thoni kuptimin leksikor dhe terminologjik të fjalës "akaid".
2. Jepni të dhëna mbi tematikën dhe parimet themelore të akaidit islam.
3. Cilat janë qëllimet që kërkon të arrijë shkenca e akaidit?
4. Flisni për metodat që përdor akaidi.
5. Tregoni vendin e akaidit mes shkencave të tjera islame.
6. Jepni të dhëna mbi burimet ku mbështetet akaidi.

PJESA II
BESIMI DHE MOHIMI

ÇESHTJET

- A) Ç'ESHTË BESIMI
- B) BESIMI I PERMBLEDHUR DHE BESIMI I GJERE
- C) MARREDHENIA MES BESIMIT DHE VEPRIMIT
- D) NJEREZIT SI VERTETUES DHE MOHUES
- E) KUFIRI MES BESIMIT DHE MOHIMIT
- F) AKUZA PER MOHIM DHE RREZIQET E SAJ

PUNE PERGATITORE

- 1) Mendoni pse është i rëndësishëm vërtetimi në besim.
- 2) Pse ka rëndësi besimi në të panjohurën? Ç'mund të thoni për këtë?
- 3) Mendoni dhe diskutoni se ç'marrëdhënie ka mes besimit dhe veprimit.
- 4) Ç'do të thotë "mohim"?
- 5) Diskutoni mbi rreziqet e akuzimit të njerëzve për mohim.

A) Ç'ESHTË BESIMI

I. Kuptimet leksikore dhe terminologjike të fjalës “besim”

Të besosh diçka, do të thotë ta quash të qenë e ta vërtetosh atë; gjithashtu, t'u besosh fjalëve të dikujt, do të thotë t'i quash të qena, të drejta e të vërteta e t'i vërtetosh ato, t'i pranosh në mënyrë të vetëdijshme e me ndërgjegje të plotë.

Kurse në mënyrë të posaçme dhe si term i fesë islame, besim quhet bindja e plotë në vërtetësinë e konkluzioneve dhe urdhrave të formës së prerë të sjella nga Hz. Muhammedi (a.s.) prej Allahut të Lartë dhe vërtetimi i tyre, pranimi pa lëkundje i fjalëve të tij, bindja me zemër në vërtetësinë dhe drejtësinë e tyre.

II. Roli i vërtetimit në besim

Besim do të thotë pranimi nga personi me dëshirën dhe vullnetin e vet i gjërave të kumtuara nga profeti Muhammed dhe të arritura gjer tek ne me rrugën e përcjelljes nga brezi në brez. Kështu, nuk ka dyshim se besimi është një çështje zemre, ndjenje, vetëdijeje e ndërgjegjeje. Besimi nuk është diçka që shihet me sy e preket me dorë. Çdo njeri që beson, e di se çfarë beson. Ndërkaq, jo çdokush që di, beson. Që dija, njohja e çështjeve parimore që duhen besuar, të quhet besim, duhet që personi besimtar të tregojë ndaj tyre me zemër dhe me vullnet të lirë bindje, nënshtrim dhe miratim të plotë.

Ka ajete dhe hadithe që tregojnë se besimi është miratim dhe vërtetim ndiesor. Ja disa prej tyre:

a. Në Kur'an, Allahu shprehet kështu për hipokritët dhe hezitantët: **“... le të të mos hidhërojnë ty ata që, megjithëse zemrat nuk u besojnë, me gojë thonë se besojnë si dhe nga hebrenjtë ata që notojnë në mohim...”**⁴

b. Kurse në një ajet tjetër thuhet: **“Atë që Allahu dëshiron ta fusë në udhë të drejtë, e bën që zemra t'i hapet ndaj islamit!”**⁵

c. Për njerëzit që kanë për të hyrë në xhennet përgjithmonë dhe me të cilët Allahu do të jetë i kënaqur, është thënë kështu: **“Allahu ka shkruar besim në zemrat e tyre dhe i ka mbështetur ata me një shpirt nga lartësia e Tij!”**⁶

d. Profeti ynë (a.s.), në një porosinë e tij ka thënë kështu: “Allahu do t'i fusë të merituarit e xhennetit në xhennet, kurse të merituarit e xhehennemit, në xhehennem dhe, pastaj, për këta të fundit, do të thotë: “Në se shihni edhe sa një kokërr mustarde besim në zemrën e ndonjërit prej tyre, nxirreni prej xhehennemi!”⁷ Edhe në shumë hadithe të tjera, duke bërë krahasime të tilla,

⁴ Kur'ani, Maide: 41

⁵ Kur'ani, En'am: 125

⁶ Kur'ani, Muxhadele: 22)

⁷ Buhari, Iman, 15; Muslim, Iman, 82

Profeti ka bërë të ditur se edhe njeriu me një thërrime besim në zemër, më në fund ka për të hyrë në xhennet!⁸

Siç u pa edhe në hadithet, baza e besimit është miratimi dhe vërtetimi me zemër i gjërave që duhen besuar. Edhe sikur dikush ta shprehë me gojë besimin, nuk mund të jetë besimtar nëse nuk e ka me zemër. Në kundërshtim me këtë, ai që me zemër beson, por nuk e thotë me gojë, në ahiret pranohet si besimtar dhe, më në fund, bëhet i merituar i xhennetit. Edhe njeriu që, ndërsa beson me zemër, nuk mundet ta pohojë besimin e vet për shkak të belbërisë ose paaftësisë së plotë për të folur ose që, nën kërcënimin e vdekjes, pohon me gojë se është mohues, quhet besimtar. Shembulli më domethënës i kësaj është rasti i mëposhtëm.

Njëri prej shokëve të Profetit, Ammar b. Jasiri, megjithëse besonte me zemër, duke mos u bërë dot ballë presioneve të rënda të politeistëve kurejshë dhe kërcënimeve me vdekje, pati pohuar me gojë se kishte dalë nga feja e Muhammedit dhe se s' ishte më musliman; pas kësaj, pati zbritur ajeti kur'anor që pati bërë të ditur se Ammari ishte musliman:

“Përveç atij që mohon nga shtrëngesa megjithëse zemrën e ka plot me besim, për ata që e mohojnë Allahun pasi kanë besuar, do të ketë një ndëshkim të madh!”⁹

III. Roli i pohimit në besim

Të tjerët nuk e dinë se ç'ka dikush në zemër. Prandaj, pohimi me gojë i besimit që qëndron i fshehur në zemër duke e nxjerrë sheshit atë, është i domosdoshëm për trajtimin e personit. Kështu, pohimi nuk është thjesht një anë e besimit, por kusht i tij!

Vetëm Allahu e di se ç'fshihet ndër zemra. Që dikush është musliman, e kuptojmë nga pohimi i vetë atij ose nga veprimet e tij si falja namaz në bashkësi ose adhurime të tjera si ky. Atëherë, atë e quajmë besimtar dhe e trajtojmë si besimtar; e martojmë me një femër muslimane dhe falemi pas tij; e quajmë të detyruar për të dhënë zeqat dhe detyrime të tjera fetare; pasi të vdesë, i falim namazin dhe e varrosim në varrezat muslimane. Por ky lloj trajtimi nuk mund t'i bëhet dikujt që nuk e ka pohuar besimin e tij me gojë.

Profeti ynë e ka shprehur kështu rëndësinë e madhe të pohimit në besim: “Njeriu që, megjithë besimin shumë të paktë, sa një kokërr grurë, elb ose sa një grimcë në zemër, pohon se *“s'ka zot tjetër veç Allahut dhe se Muhammedi është i dërguari i Tij”*, del nga xhehennemi!”¹⁰

Me që pohimi me gojë është kaq i rëndësishëm, besimi është përkufizuar përgjithësisht si “i vërtetuar me zemër dhe i pohuar me gojë”. Ndërkaq, ky përkufizim i besimit nuk do të thotë se pohuesi është me siguri besimtar, pasi ai mund të mos besojë me zemër. Lidhur me këtë, në një ajet kur'anor është thënë: **“Mes njerëzve ka të tillë që, megjithëse nuk besojnë, thonë “i kemi besuar Allahut dhe ditës së ahiretit”**¹¹

⁸ Shih Buhari, Tevhid, 19; Muslim, Iman, 84; Tirmidhi, 1.61.

⁹ Kur'ani, Nahl: 106.

¹⁰ Buhari, Iman, 33; Tirmidhi, Xhehennem, 9; Ibni Maxhe, Zuhd, 37.

¹¹ Kur'ani, Bakara: 8.

Megjithatë, me që besimi ose mohimi në zemër janë të fshehtë, personi që pohon me gojë se beson, në këtë botë trajtohet si besimtar, kurse në jetën tjetër, për shkak të dyfytërisë së tij, do të mbetet në xhehennem përgjithmonë!

Siç kuptohet nga këto që u thanë, besimi me zemër, vërtetimi i besimit me zemër është thelbi i besimit, shtylla, elementi absolut dhe themeli i pandryshueshëm i besimit. Kurse pohimi me gojë është kushti që siguron njohjen e kësaj të vërtete thelbësore.

IV. Besimi te e fshehta

Qeniet ndahen në dy lloje: ato që mund të shihen me sy dhe të njihen me anë të organeve të shqisave (bota e dukshme, e dëshmueshme) dhe ato që nuk mund të shihen me sy e të njihen me anë të organeve të shqisave (bota e fshehtë dhe e padukshme). Kurse për Allahun nuk ka asgjë të fshehtë e të padukshme.

Qeniet që i përkasin botës së fshehtë e të padukshme, ndahen në dy grupe:

1. Gjërat, për ekzistencën e të cilave vetëm Allahu di, si p.sh., dituria e Allahut, kaderi dhe kazaja. Për këto lloje të fshehtësh, në Kur'an thuhet: **“Çelësat e të fshehtës janë te Allahu. Askush nuk e di të fshehtën veç Tij!”**¹²

2. Gjërat, ekzistenca e të cilave nuk mund të konceptohet, por që mund të kuptohen me anë të argumenteve: Allahu, atributet e Tij, engjëjt, xhenneti dhe xhehennemi. Është ky tip gjërash të fshehta e të padukshme për të cilat e ka fjalën ajeti, **“Ata i besojnë të fshehtës...”**¹³ Besimtarët u besojnë Allahut, engjëjve, xhennetit dhe xhehennemit megjithëse nuk i shohin.

Besimi i diçkaje edhe pa e parë është besim i vërtetë. Është akti që përbën thelbin dhe frymën e besimit. Tipari më i shquar i sahabeve, shokëve të Profetit, qe pranimiti pa asnjë lëkundje i kumtesës dhe thënieve të Profetit, pranimiti i tyre me plot zemrën.

B) BESIMI NE TERESI DHE BESIMI NE VEÇANTI

I. Besimi në tërësi

Është besimi në tërësi dhe shkurt i gjërave që duhen besuar. Besimi në tërësi që është forma më e shkurtër dhe esenciale e besimit, është shprehur në Fjalën e Njësisë dhe në Fjalën e Dëshmisë.

Fjala e Njësisë:

“La ilahe il’allah Muhammedun Resulullah”, “Nuk ka zot tjetër veç Allahut, Muhammedi është i dërguari i Allahut!”

¹² Kur’ani, En’am: 59.

¹³ Kur’ani, Bakara, 3.

Fjala e Dëshmisë:

**“Esh’hedu en la ilahe il’allah ve esh’hedu enne Muhammeden abduhu ve resuluhu”,
“Dëshmoj se s’ka zot tjetër veç Allahut dhe dëshmoj se Muhammedi është rob i dhe i dërguari i Allahut!”**

Ky është niveli i parë i besimit dhe themeli i parë i fesë islame. Personi që me të vërtetë e njeh Allahun si Zot të vetëm dhe e pranon Muhammedin si të dërguar të Tij, do të thotë se i ka pranuar, në tërësi, edhe të gjitha bazat e besimit dhe të gjithë kumtesën profetike. Gjithçka që i përket fesë islame dhe besimit, përmbahen në kumtesën e Profetit Muhammed, janë përcjellë tek njerëzit nëpërmjet tij. Prandaj, miratimi dhe vërtetimi i të Dërguarit të Allahut do të thotë miratim dhe vërtetim i drejtësisë së gjërave të kumtuara prej tij! Personi që i thotë Fjalën e Njësisë dhe të Dëshmisë duke u besuar, u ka besuar aty për aty në tërësi edhe të gjitha gjërave të kumtuara nga Hz. Muhammedi. Me që, në këtë nivel të besimit, elementët e tjerë të besimit nuk shprehen dhe pohohen në veçanti dhe një e nga një, ky quhet “besim në tërësi”. Megjithëse besimi në tërësi është i mjaftueshëm për t’u quajtur musliman, mësimi dhe besimi i të gjithë elementëve përbërës të besimit është i detyrueshëm.

II. Besimi në veçanti

Quhet besimi i hapur dhe i gjerë i secilës prej gjërave që duhen besuar. Besimi në veçanti shqyrtohet në tre nivele:

Niveli i parë: besimi në mënyrë të prerë i Allahut, Muhammedit (a.s.) si i dërguar i Allahut dhe ahiretit (jetës tjetër). Ky është pak më i gjerë se besimi në tërësi sepse përfshin edhe besimin në jetën tjetër.

Niveli i dytë: besimi veç e veç i ekzistencës së Allahut, engjëjve, librave, profetëve, jetës tjetër, ringjalljes, xhennetit dhe xhehennemit, të mirës dhe ndëshkimit, kazasë dhe kaderit. Niveli i dytë i besimit në veçanti janë parimet e shprehura në “Amentu”, “Besoj”.

Niveli i tretë: miratimi dhe vërtetimi i të gjitha njoftimeve dhe konkluzioneve të sjella nga Profeti Muhammed prej Allahut dhe të arritura gjer tek ne me anë të përcjelljes nga brezi në brez duke u përvetësuar, miratuar dhe vërtetuar nga një masë shumë e madhe njerëzish në atë mënyrë që përgënjeshtrimi i tyre të jetë logjikisht i pamundur.¹⁴ E shprehur ndryshe, besimi veç e veç i të gjitha specifikave përfundimisht të saktësuar me anë të ajeteve kur’anore me kuptim të drejtpërdrejtë¹⁵ dhe të haditheve të gjithëpranuara, besimi i tyre në hollësi dhe po në atë formë siç janë njoftuar dhe urdhëruar nga Allahu dhe i Dërguari i Tij. Konkretisht, nivelin e tretë të besimit e përbën mësimi i namazit, agjërimit, zeqatit, haxhit dhe farzeve të tjera, i gjërave hallall (të lejuara) dhe haram (të palejuara) dhe, pastaj, miratimi, pranimit dhe vërtetimi me gjithë zemër i tyre si farze (detyrime fetare), gjëra të lejuara ose të ndaluara.

Me anë të besimit në veçanti, personi jomusliman hyn në portën e islamit brenda në besimin e tij dhe bëhet musliman. Në se vdes i tillë, si musliman, si përfundim, hyn në xhennet. Ndërkaq,

¹⁴ Hadithet *mutevatir* ose të gjithëpranuara.

¹⁵ Ajetet e Kur’anit janë dy llojesh: *muhkem*, me kuptim të drejtpërdrejtë dhe *muteshabih*, me kuptim të figurshëm.

besimi në veçanti e matoron besimin e një muslimani duke e vendosur mbi themele të shëndosha. Pasi njeriu ta ketë miratuar me zemër Allahun dhe gjithçka të ardhur prej Tij, duhet t'i mësojë urdhrat e Profetit (hallallet, haramet dhe farzet), t'i pranojë siç janë dhe t'i vejë në zbatim. Niveli i tretë i besimit në veçanti përmban besimin në të gjitha konkluzionet besimore, adhurimore, praktike dhe moralo-etike të quajtura “detyrueshmëri fetare”.¹⁶

C) BESIMI IMITUES DHE I VERTETE

Besim imitues ose me imitim quhet besimi duke parë dhe marrë shembull prej prindërve ose mjedisit përreth. Ky është besimi i formuar te një pjesë njerëzish si rezultat i natyrshëm i lindjes dhe rritjes së tyre mes shoqërisë islame. Sipas pikëpamjes së shumicës së dijetarëve islamë, ky është një besim efektiv. Ndërkaq, personi mban përgjegjësi në se nuk e mbështet dhe fuqizon besimin e tij me argumente fetare dhe arsyetimore. Besimi me imitim mund të lëkundet në se përballlet me kundërshtime të njerëzve mohues ose bestytë.

Kurse besim i vërtetë (i vërtetuar) është besimi i mbështetur në argumente, njohuri, hulumtim dhe kuptim. I pajisur me këtë bazë teorike, besimtari është në gjendje t'i kundërshtojë mendimet e mbrapshta, dyshuese dhe shmangëse, gjë që, ndërkaq, e fuqizon qëndresën tek besimi i tij. Prandaj besimi me imitim duhet ngritur në nivelin e besimit të vërtetë duke e fuqizuar me argumente fetare e arsyetimore. Thelbësore këtu është që çdo musliman të ketë besim të vërtetë dhe të jetë i vetëdijshëm se kujt i beson, pse dhe si i beson!

D) MARRËDHENIA MES BESIMIT DHE VEPRIMIT

Veprim ose akt¹⁷ quhet çdo punë apo sjellje e mbështetur në dëshirë dhe vullnet. Edhe miratimi dhe vërtetimi janë akte, por, kur flitet për veprim ose akt, më shumë kuptohet diçka që ka të bëjë me organet e tjera jashtë ndjenjës dhe gjuhës (fjalës). Megjithatë, edhe pse besimi dhe veprimi janë dy gjëra të ndryshme nga njëri-tjetri, mes tyre ka një lidhje dhe marrëdhënie shumë të ngushtë.

I. Veprimi nuk është pjesë e besimit

Sipas dijetarëve sunnitë, veprimi nuk është pjesë dhe shtyllë e besimit. Prandaj, personi që i ka pranuar dhe përvetësuar me zemër të gjitha bazat e besimit, por, për shkaqe të ndryshme, nuk i ka zbatuar urdhrat e tij si dhe i ka shkelur ndalimet e tij, është quajtur besimtar për sa kohë që mëkatën e kryer nuk e ka quajtur hallall.

Argumentet ku mbështetet ideja se veprimi nuk është pjesë e besimit, janë këto:

a. Në Kur'an ka shumë ajete që fillojnë me këto fjalë:

¹⁶ Në osmanisht: Zarurat-i diniyye.

¹⁷ Në terminologjinë fetare: amel.

“Ata që besojnë dhe kryejnë punë të mira...”¹⁸ Në këto ajete, besimtarët dhe punëmirët janë përmendur veç e veç. Po qe se veprimi do të ishte pjesë e besimit, kur të thuhej “ata që besojnë”, nuk do të ishte e nevojshme të shtohet edhe “ata që kryejnë punë të mira” sepse do të nënkuptohej, krejt siç ndodh që, kur themi, bie fjala, “Aliu erdhi”, nuk themi “Aliu erdhi së bashku me kokën, duart dhe këmbët”, sepse një gjë e tillë nënkuptohet.

b. Kurse në disa ajete, besimi është vënë si kusht për vlefshmërinë e veprimit. Për shembull, **“Kushdo që, si besimtar, kryen veprime që janë hallall, nuk ka frikë më as nga dhuna, as nga nëpërkëmbja e të drejtës së vet!”**¹⁹ Këtu besimi është paraqitur si kusht për veprimin. Po qe se besimi dhe veprimi do të ishin e njëjta gjë ose veprimi do të ishte një pjesë e besimit, besimi dhe veprimi nuk do të përmendeshin veç e veç.

c. Kurse në disa ajete është thënë se mëkati i madh mund të ekzistojë së bashku ose paralel me besimin. P.sh.:

“Po qe se dy grupe besimtarësh godasin njëri-tjetrin, pajtojini ata...”²⁰ Këtu, personat që godasin dhe vrasin njëri-tjetrin, janë quajtur “besimtarë”. Në se veprimi do të ishte pjesë e besimit, pas aktit të vrasjes që është mëkati i madh, ata nuk do të përmendeshin më si besimtarë.

d. Qysh nga periudha e Profetit, dijetarët e mëdhenj të fesë, personat të cilët, megjithëse me besim në zemër dhe me pohimin e besimit me gojë, nuk i zbatojnë urdhrat e besimit ose i shkelin ndalimet e tij, i kanë quajtur muslimanë në se veprimet e tyre nuk i quajnë të lejuara (hallall) dhe legale, për rrjedhojë, dijetarët nuk kanë kundërshtuar që persona të tillë të trajtohen njëlloj si muslimanët e tjerë dhe kanë arritur në mendimin e njëzëshëm se ata janë besimtarë mëkatarë.

II. Domosdoshmëria e veprimit dhe lidhja e tij me besimin

Megjithëse besimi me veprimin janë, për nga konceptimi dhe përbërja, të veçantë dhe të ndryshëm, ata janë të lidhur me njëri-tjetrin si mishi me kockën, si shpirti me trupin.

Moszbatimi, për shkaqe të ndryshme, i disa prej veprimeve, adhurimeve dhe sjelljeve moralo-etike, nuk e nxjerr besimtarin nga feja. Ndërkaq, për të arritur pjekurinë e besimit, për ta ngritur besimin në një nivel të lartë dhe për të arritur dhuntitë e premtuara nga Allahu për besimtarë të tillë, veprimi dhe adhurimi janë të domosdoshëm. Besimi i mbetur fshehur në zemër pa mundur të dalë në fushën e veprimit e të aksionit, pra, i paflektuar në jetë, i ngjan një peme pa fruta. Që drita e besimit që kemi ndezur në zemër, të ndriçojë vazhdimisht, pa u shuar, ta shtojë fuqinë ndriçuese dhe ta ndriçojë mjedisin, duhet adhurim, veprim dhe moral. Po qe se njeriu, duke u mjaftuar vetëm me besimin në zemër, nuk i sjell në vend urdhrat e besimit ndërkaq që i shkel ndalimet e tij, lidhja e tij pas fesë dhe Allahut dalëngadalë dobësohet gjersa një ditë të shuhet krejt. Prandaj, adhurimi, veprimi dhe morali edhe besimin e fuqizojnë, edhe besimtarin e bëjnë të lumtur si në këtë botë, ashtu edhe në tjetrën!

¹⁸ Shih Kur’ani, Bakara: 277; Junus: 9; Hud: 23; Ankebut: 7, 9; Lukman: 8; Fatir: 7

¹⁹ Kur’ani, Taha: 112.

²⁰ Kur’ani: Huxhurat: 9.

Personi që pranon në mënyrë të prerë se adhurime të tilla si namazi dhe agjërimi janë farze, kurse pijet alkoolike dhe vrasja janë haram (të ndaluara), por që, megjithatë, farzet nuk i zbaton kurse ndalimet i kryen, nuk del nga besimi, por pjekurinë e besimit mund ta ketë humbur dhe mund ta ketë lëshuar në rrezik vetë besimin. Edhe pema pa degë e gjethe është pemë, por, si e tillë, një ditë fare mirë mund të thahet. E tillë është edhe gjendja e njeriut pa gjë. Prandaj është e njohur thënia se “është më e vështirë ta ruash besimin se ta fitosh atë!”

III. Shtimi dhe pakësimi i besimit sipas sunnitëve

Çështja e shtimit dhe pakësimit të besimit mund të shihet nga dy këndvështrime:

a. Në aspektin e specifikave që duhen besuar, besimi as nuk shtohet, as nuk pakësohet. Kështu, në se dikush i pranon që të gjitha parimet që duhen besuar, por, ndërkaq, nuk beson, bie fjala, se namazi është farz, se engjëjt ekzistojnë apo se kurvërimi është haram, nuk quhet se ka besuar. Në kushtet kur njëri prej parimeve që duhen besuar, nuk është pranuar, do të thotë se besimi nuk është kryer, pra, nuk është arritur në besim; atëherë, pra, kur mungon besimi, nuk mund të bëhet fjalë për shtim ose pakësim të tij! Çdokush është i detyruar t’u besojë të njëjtave gjëra. Lidhur me çështjen e parimeve që do të besohen, nuk ka asnjë ndryshim mes dijetarit dhe të paditurit, gruas dhe burrit, njeriut të zakonshëm dhe profetit. Mbi këtë, imami Ebu Hanife ka bërë këtë shpjegim të bukur: “Besimi nuk shtohet e nuk pakësohet, sepse shtimi i besimit është i mundur me pakësimin e mohimit, kurse pakësimi i besimit, me shtimin e mohimit. Ndërkaq, është gabim të mendohet se dikush është, në të njëjtën kohë, edhe besimtar, edhe mohues!”²¹

b. Besimi shfaq shtim ose pakësim në aspektin cilësor. Besimi i dikujt është i pjekur dhe i fuqishëm, besimi i dikujt tjetër, i dobët. Besimi i dikujt është i nivelit të dijes dhe bindjes së lidhur me dëgjimin, mendimin dhe arsyetimin, besimi i dikujt tjetër është në nivelin e dijes dhe bindjes së mbështetur te vëzhgimi, kurse i dikujt tjetër, në nivelin e dijes dhe bindjes së mbështetur në jetimin praktik dhe në ndjenjë. Ky lloj shtimi dhe pakësimi në besim bëhet i ditur edhe në ajete dhe hadithe. Për shembull, Hz. Ibrahim i pati kërkuar Allahut t’i tregonte se si i ngjallte të vdekurit. Allahu i Lartë e pati pyetur: **“A nuk e beson?”** Dhe Ibrahim i qe përgjigjur: **“Jo, e besoj, por desha ta di që zemra të më mbushej plot!”**²² Kështu ka dalë në shesh shtimi dhe fuqizimi i besimit pas shikimit me sy të ringjalljes së të vdekurve nga ana e Allahut.

Në Kur’an thuhet: **“Besimtarët janë ata që u drithërohet zemra kur përmendet Allahu dhe që u shtohet besimi kur u këndohen ajetet e Allahut...”**²³ Ky si dhe ajete dhe hadithe të tjerë që pohojnë shtimin dhe pakësimin e besimit, flasin për cilësinë e besimit, për faktin që besimi mund të jetë i fuqishëm apo i dobët.

IV. Çështja e mëkatit të madh

²¹ Ali el-Kaari, fierhu’l-Fikhi’l-Ekber, f. 79.

²² Kur’ani, Bakara: 260.

²³ Kur’ani, Enfal: 2.

Mëkat i madh quhen sjelljet dhe veprimet që përbëjnë faje të rënda të cilat bëhen shkak për dëme, fatkeqësi dhe shkatërrime, sjelljet dhe veprimet për të cilat ka ajete dhe hadithe kërcënuese, sjelljet dhe veprimet që bëhen shkak për ndëshkimin e autorit të tyre në këtë botë dhe në jetën tjetër.

Më i madhi i mëkateve të mëdhenj është politeizmi, njohja e një zoti tjetër veç Allahut si dhe mohimi. Nëpër hadithe ka të dhëna se ç'janë mëkatet e mëdha. Sipas një hadithi, Profeti u ka thënë kështu shokëve të tij për mëkatet e mëdha: "... *Ato janë: njohja e një zoti tjetër veç Allahut, mosbindja ndaj prindërve dhe dëshmia e rremë!*"²⁴ Kurse, sipas një hadithi tjetër, ka përmendur këto lloje mëkatesh të mëdha: "... *magjia, vrasja pa të drejtë, përvetësimi i pasurisë së jetimit, fajdeja, dezertimi nga lufta, shpifja për kurvëri për një femër besimtare.*" Në një hadith tjetër këtyre u është shtuar edhe kryerja në Qabe e një veprimi të ndaluar (haram).

Personi që ka besim në zemër dhe këtë e pohon edhe me gojë, por, për shkaqe të ndryshme, nuk i kryen detyrat fetare ndërkaq që, kryen njërin prej mëkateve të mëdha përveç njohjes së një zoti tjetër veç Allahut (shirk, politeizëm) si dhe mohimit (kufur), po qe se mëkatin e kryer nuk e quan hallall, vazhdon të jetë besimtar, nuk është mohues. Por, për mëkatin e kryer, do të ndëshkohet. Për këtë person, dera e pendesës është e hapur. Një njeri të tillë, në ahiret, Allahu, po të dojë, e fal, po të dojë, lejon që për të të ndërhyhet për falje, po të dojë, e ndëshkon në masën e mëkatit. Kurse, si përfundim, me që ka besim në zemër, e vë në xhennet.²⁵

Disa prej ajeteve dhe haditheve që tregojnë se ata që kryejnë mëkate të mëdha përveç politeizmit dhe mohimit, vazhdojnë të jenë besimtarë, janë këto:

a. Në ajetin që thotë **“Po qe se dy grupe besimtarësh godasin njëri-tjetrin, pajtojini ata...”**²⁶, personat që luftojnë dhe vrasin, cilësohen si besimtarë.

b. **“O ju që keni besuar! Kthehuni te Allahu me një pendesë të singertë!..”**²⁷ Siç dihet, pendesë bëhet edhe për mëkatet e mëdha. Në këtë ajet shihet se, duke kërkuar nga besimtarët të bëjnë pendesë duke supozuar kryerjen e mëkateve të mëdha prej tyre, ata thirren **“O ju që keni besuar!...”**

c. Sipas tregimit të Ebu Dher el-Gifarit nga sahabet, Profeti ka thënë: **“Personi që thotë se “nuk ka zot tjetër veç Allahut” dhe vdes me këtë besim, hyn në xhennet!”** Ebu Dheri e ka pyetur:

“Edhe sikur të ketë kurvëruar apo të ketë vjedhur?”

“Po – i është përgjigjur Profeti. – Edhe sikur të ketë kurvëruar apo të ketë vjedhur!”

Ebu Dheri e ka përsëritur pyetjen tri herë dhe ka marrë të tri herët të njëjtën përgjigje. Kurse, pas përsëritjes së pyetjes për të katërtën herë, Profeti ka thënë:

²⁴ Buhari, Edeb, 6; Muslim, Iman, 38; Tirmidhi, Tefsir, 5.

²⁵ Buhari, Vasaja, 23; Muslim, Iman, 38; Ebu Daud, Vasaja, 10.

²⁶ Kur'ani: Huxhurat: 9.

²⁷ Kur'ani, Tahrim: 8.

“Po, hyn në xhennet edhe në se kjo Ebu Dherit s’i pëlqen!”²⁸

V. Kushtet e besimit të qenë

Që besimi të jetë i qenë (i vërtetë e i vlefshëm) e që ta çojë bartësin e tij në ahiret në shpëtim, duhet të plotësojë këto kushte:

1. Personi nuk duhet të ketë besuar duke qenë në gjendje të pashpresë. Për shembull, po qe se një jomusliman sheh, në çastet e fundit, ndëshkimin që e pret, pra edhe beson, besimi i tij nuk quhet i qenë.

2. Besimtari nuk duhet të mbajë një qëndrim mohues ose që përbën përgënjeshttrim ndaj fesë. Për shembull, nuk quhet besimtar personi që i pranon Allahun dhe të gjithë profetët, por nuk i beson profetësisë së Muhammedit (a.s.) ose që mohon me vullnet të lirë një konkluzion fetar të formës së prerë (namazin si farz, pijet alkoolike si haram, etj.), ose që adhuron gjëra si idhujt, kryqin, etj.

3. Besimtari duhet t’i pranojë të gjitha konkluzionet islamike si një e tërë dhe nuk duhet të ngurrojë në zbatimin e asnjërit prej tyre. Për shembull, po qe se një person i pranon urdhrat e tjerë të Allahut, kurse ndonjë prej adhurimeve si namazi, agjërimi, etj. nuk i pëlqen dhe tallet me të, e humb besimin, del prej tij. Po kështu, del prej besimit personi i cili i braktis adhurimet vetëm pse janë urdhra të Allahut dhe bën gjërat e ndaluara prej Tij.

4. Besimtari nuk duhet as ta humbë shpresën në mëshirën e Allahut, as të jetë i sigurtë se nuk do të ndëshkohet prej Tij. Ai duhet të jetë mes frikës dhe shpresës. Po qe se besimtari ndihet i sigurtë se nuk do ta prekë ndëshkimi i Allahut duke menduar “sido që të jetë, unë kam besim, prandaj me siguri do të hyj në xhennet” ose e pret shpresën prej mëshirës së Allahut duke menduar “kam bërë shumë mëkate, me siguri që kam për të hyrë në xhehennem”, kjo gjë bëhet shkak që ai ta humbë besimin. Në dy ajete të ndryshme, Allahu i Lartë urdhëron kështu:

“... sepse, veç mohuesve, askush nuk e pret shpresën në mëshirën e Allahut!”²⁹

“... por të tjerët veç atyre që kanë dështuar, nuk janë të sigurtë se Allahu do t’u japë afat!”³⁰

E) BESIMI DHE ISLAMI³¹

Kuptimi leksikor i fjalës “islam” është “bindje, nënshtrim, dorëzim, paqe, shëndet”.

Kurse kuptimi si term fetar, është “bindje ndaj Allahut, besim me zemër i të gjithë gjërave të kumtuara prej Profetit Muhammed dhe jetesës në përputhje me besimin”.

²⁸ Buhari, Tevhid, 33; Rikak, 16; Muslim, Iman, 40; Tirmidhi, Iman, 18.

²⁹ Kur’ani, Jusuf: 87.

³⁰ Kur’ani, A’raf: 99.

³¹ Në arabisht, besimit i thuhet *iman*.

Në Kur'an, fjalët *islam* dhe *besim* janë përdorur, disa herë, me të njëjtin kuptim kurse, disa herë, si koncepte të ndryshme. Po qe se përdoren me të njëjtin kuptim, atëherë fjala *islam* do të thotë *besim*, do të thotë *fe*, prandaj duhet besuar se konkluzionet e tij janë vetë feja, duhet pranuar ai si fe dhe duhet treguar nënshtrim ndaj tij. Fjala *islam* është një koncept shumë i gjerë dhe do të thotë *nënshtrim*. Nënshtrimi është tre llojesh: nënshtrimi me zemër që do të thotë *besim i prerë*, nënshtrimi me gojë që do të thotë *pohim*, nënshtrimi me organe që do të thotë *veprim*. Kështu, besim quhet njëri prej tre llojeve të nënshtrimeve, nënshtrimi me zemër. Në ajetin e mëposhtëm, fjalët besim dhe islam janë përdorur me të njëjtin kuptim:

“... vetëm atyre që u kanë besuar ajeteve Tona dhe janë nënshtruar, mund t’ua njoftosh!”³²

Po qe se fjala *besim* me fjalën *islam* përdoren me të njëjtin kuptim, domethënë, po qe se me emërtimin *feja islame* nënkuptohen pranimit me zemër i konkluzioneve të saj si dhe pranimit i islamit si fe, atëherë çdo besimtar³³ është musliman³⁴ dhe çdo musliman është besimtar.

Por, kur fjalët *besim* dhe *islam* merren si koncepte të ndryshme, çdo besimtar është edhe musliman, mirëpo, ndërkaq, çdo musliman nuk fiton cilësinë të jetë besimtar, sepse, në këtë kuptim, islam s’do të thotë lidhje dhe nënshtrim ndiesor (me zemër), por lidhja dhe nënshtrimi me anë të gjuhës si dhe kryerja e veprimeve të caktuara. Në këto kushte, islami bëhet një koncept më i përgjithshëm, besimi, një koncept më i veçantë. Për shembull, hipokriti apo hezitanti³⁵ thotë me gojë se është musliman dhe krijon përshtypjen sikur i zbaton urdhrat e fesë. Por me zemër nuk beson. Kështu, hipokriti apo hezitanti i cili në të vërtetë nuk beson, në këtë botë mund të duket si musliman. Në ajetin e mëposhtëm, besimi dhe islami përdoren si koncepte të ndryshme:

“Beduinët thanë se besuan. Thuaju: “Ju nuk besuat, ju vetëm sa përkulët qafën! Besimi ende s’është shtruar në zemrat tuaja!..”³⁶

F) NJERËZIT SI VERTETUES DHE MOHUES

Sipas besimit dhe mohimit, njerëzit ndahen në tre grupe: besimtarë, mohues dhe hipokritë.³⁷

1. Besimtar

Quhet personi që u beson me zemër, i pranon dhe i vërteton Allahun, Profetin dhe gjërat e kumtuara prej tij. Po qe se besimtarët vdesin me besim, në jetën tjetër (ahiret) do të hyjnë në xhennet ku do të kenë shumë të mira e dhunti. Sa për besimtarët që mund të kenë bërë mëkate në

³² Kur’ani, Neml: 81.

³³ Në arabisht, *mumin* (nga rrënja *iman*, besim)

³⁴ *Musliman*, fjalë e prejardhur nga fjala *islam*.

³⁵ Termi përkatës *munafik* do të thotë *hipokrit* (dyfytirësh) si dhe *hezitant* (ngurrues).

³⁶ Kur’ani, Huxhurat: 14.

³⁷ Respektivisht: *mumin*, *qafir*, *munafik*.

këtë jetë, Allahu i Lartë, po të dojë, i fal ata dhe i çon në xhennet; po të dojë ndryshe, pasi t'i bëjë të vuajnë në xhehennem sa masa e mëkateve të kryera, i çon në xhennet. Asnjë besimtar nuk do të mbetet në xhehennem përgjithmonë. Në Kur'an ka shumë ajete mbi çështjen se besimtarët do të jenë në xhennet përgjithmonë. Në njërin prej tyre është urdhëruar kështu: **“Ndërsa ata që besuan dhe bënë punë të mira, janë më të dobishmit ndër njerëzit. Shpërblimi i Zotit të tyre për ta janë xhennetet e Adn-it nën të cilët rrjedhin lumenj e ku do të mbeten përgjithmonë. Allahu është i kënaqur me ta; edhe ata janë të kënaqur me Të! Kështu është, pra, për atë që është druajtur prej Zotit të vet!”**³⁸

2. Mohues

Mohues quhet personi që nuk u beson parimeve themelore të fesë islame, që i mohon tërësisht apo pjesërisht parimet dhe konkluzionet e formës së prerë të sjella nga Profeti Muhammed prej Allahut të Lartë e të arritura gjer tek ne me anë të pranimit të përgjithshëm dhe përcjelljes nga brezi në brez. Për shembull është mohues personi që mohon namazin si farz, pijet alkoolike si haram, që mohon ekzistencën e engjëjve dhe xhindve.

Duke mohuar, mohuesi e mbulon dhe fsheh të vërtetën, bëhet pengesë që ajo të dalë në shesh ndërsa beson në gjërat e gabuara e të gënjeshtërtat. Po qe se dikush vdes si mohues, do të mbetet në xhehennem përgjithmonë. Në njërin prej ajeteve lidhur me këtë çështje, thuhet: **“Sa për ata që mohuan dhe vdiqën si mosbesimtarë, mbi ta është mallkimi i Allahut, i engjëjve dhe i njerëzve! Ata do të mbeten përgjithmonë aty, në zjarr; as dënimi do t'u pakësohet, as do t'u jepet afat!”**³⁹

3. Hipokrit

Hipokritë quhen njerëzit që, megjithëse thonë se u besojnë njësisë së Allahut, profetësisë së Hz. Muhammedit dhe kumtesës së tij si dhe jetojnë si muslimanë, me zemër nuk besojnë. Hipokritët tjetër janë brenda, tjetër, jashtë. Fjalët e tyre nuk përputhen me atë që ndiejnë. Në një ajet thuhet kështu: **“Ka nga njerëzit të tillë që, megjithëse nuk besojnë, thonë: “I besuam Allahut dhe ditës së ahiretit!”**⁴⁰

Që hipokritët janë, në të vërtetë, mohues, një ajet e shpreh kështu: **“Zemrat e tyre janë të vulosura sepse në fillim besuan, pastaj mohuan. Tashmë ata nuk kuptojnë asgjë!”**⁴¹

Për shoqërinë islame, hipokritët janë më të rrezikshëm se mohuesit, sepse është e pamundur të njihen nga që në pamje sillen si muslimanë. Profeti ynë, në saje të zbulesës hyjnore, e dinte se cilët ishin hipokritët, prandaj dhe nuk u jepte atyre detyra të rëndësishme. Pastaj, pas Profetit, me që nuk ekzistonte më mundësia e zbulesës, hipokritët vazhduan të trajtoheshin si besimtarë. Kurse në jetën tjetër do t'u jepet ndëshkimi i përjetshëm, madje, në një ajet thuhet se do të

³⁸ Kur'ani, Bejjine: 7-8.

³⁹ Kur'ani, Bakara: 161-162.

⁴⁰ Kur'ani, Bakara: 8.

⁴¹ Munafikun: 3.

ndodhen në shtresën më të fundit të xhehennemit: **“Pa dyshim, hipokritët ndodhen në katin më të poshtëm të xhehennemit! Dhe kurrë më nuk mund të gjesh një ndihmës për ta!”**⁴²

4. Mohim dhe politeizëm⁴³

Fjala *mohim* (qufur) do të thotë *mbulim*. Në fe do të thotë përgënjeshttrim i Profetit Muhammed dhe gjërave të sjella nga ai prej Allahut, mohim i njërit ose disa prej parimeve fetare të formës së prerë.

Fjala arabishte *shirk* që në fe ka kuptimin e politeizmit, do të thotë *ortakëri*. Si term fetar do të thotë pranim, krahas dhe njëvlershmërisht, i hyjnishmërisë edhe te dikush tjetër veç Allahut; po kështu, pranim i një ortaku edhe në emrin, atributet dhe aktet e Tij. Politeistët nuk e mohojnë ekzistencën e Allahut (ose Zotit, në përgjithësi), por pranojnë ekzistencën edhe të zotave të tjerë të cilëve u falen; gjithashtu, njohin qenie dhe fuqi të njëvlershme me Allahun (Zotin) në emra, attribute, vullnet dhe autoritet.

Politeizmi dhe mohimi janë koncepte të afërta. Ndryshimi është te karakteri më i përgjithshëm i mohimit dhe më i veçantë dhe i përcaktuar i politeizmit. Në këtë kuptim, çdo politeizëm është mohim, kurse jo çdo mohim është politeizëm. Çdo politeist është mohues, qafir, kurse çdo mohues, qafir, nuk është politeist. Sepse politeizmi del në shesh vetëm si rezultat i njohjes ortak Allahut (Zotit) në individualitetin, emrat dhe atributet e Tij. Kurse mohimi (kufri) realizohet si mohim i të vërtetave dhe pohim e pranim i bindjeve që njihen si mohim ose bestytni. Njëra prej bindjeve ose bestytnive në fjalë është njohja e një ortaku për Allahun, e një qenieje të njëvlershme me Të. Për shembull, pranimi i ekzistencës së dy zotave, siç ndodh në zoroastrizëm,⁴⁴ është jo vetëm politeizëm, por, në të njëjtën kohë, edhe mohim. Kurse mosbesimi i ditës së ahiretit (ringjalljes dhe jetës tjetër) është mohim, por jo politeizëm.

Njohja e një ortaku për Allahun, domethënë politeizmi, është mëkati më i madh. Në Kur'an është pohuar se Allahu, politeizmin dhe mohimin nuk do t'i falë, kurse, nga mëkatet e tjera veç këtyre, do të falë ato që do të dëshirojë:

“Allahu kurrsesi nuk e fal ortakërinë ndaj Tij. Nga të tjerat veç kësaj, fal për atë njeri që dëshiron. Kush i njeh shok Allahut, ai ka dalë nga udha përfundimisht!”⁴⁵

G) KUFIRI MES BESIMIT DHE MOHIMIT

Besimi është vërtetimi i të gjithë kumtesës së Profetit Muhammed, kurse mohimi, mospranimi dhe hedhja poshtë e saj. Veçoria më e shquar që e dallon besimin nga mohimi, është vërtetimi i zemrës. Mirëpo, me që vërtetimi i zemrës është diçka e padallueshme nga të tjerët,

⁴² Kur'ani, Nisa: 116.

⁴³ Në origjinal: kufur ve shirk.

⁴⁴ Në origjinal: mexhusilik

⁴⁵ Kur'ani, Nisa: 116.

pohimi me gojë si dhe veprimi, domethënë kryerja e detyrave fetare, janë pranuar si tregues të ekzistencës së besimit në zemër.

Shenja ose treguesi më i dukshëm i mohimit është kundërshtimi dhe hedhja poshtë e njërit prej parimeve fetare të fesë ose edhe e të gjithave bashkë ose mospëlqimi dhe mosvlerësimi i tyre.

Personi që thotë se është musliman, duhet pranuar, në këtë botë, si besimtar dhe nuk duhet përzënë nga shoqëria islame, sepse trajtimi në këtë botë bëhet sipas pamjes së jashtme dhe pohimit me gojë. Kurse përcaktimi në se beson apo jo sinjerisht, i përket Allahut në jetën tjetër. Në Kur'an thuhet kështu:

“... dhe atij që ju jep salam, mos i thoni “ti s’je besimtar” duke u nisur nga interesat e kësaj bote...”⁴⁶

Edhe Profeti, duke theksuar rëndësinë e pohimit në besim, për të treguar se ai që thotë Fjalën e Njesisë, duhet pranuar si musliman, ka porositur: “Unë jam urdhëruar të luftoj gjersa njerëzit të thonë “Nuk ka zot tjetër veç Allahut, Muhammedi është i dërguari i Tij!”. Kur ta pohojnë këtë, jeta dhe pasuria e tyre është nën mbrojtjen time. Me përjashtim të ndëshkimeve fetare. Llogaria e fytyrës së tyre të brendshme është punë vetëm e Allahut!”⁴⁷

Me që pohimi me gojë është kaq i rëndësishëm, besimi është përkufizuar, në përgjithësi, si “vërtetim me zemër dhe pohim me gojë”. Nga ky përkufizim nuk duhet nxjerrë përfundimi se ai që nuk pohon me gojë, në ahiret do të mbetet përgjithmonë në xhehennem si mohues. Ndërkaq, ai që, ndërsa nuk beson me zemër, me gojë thotë se beson (hipokriti), në këtë botë, me që nuk dihet se ç’ka në zemër, do të trajtohet si musliman.

Shkurt, besimi është vërtetimi me zemër i gjërave që duhen besuar, kurse mohimi, kundërshtimi dhe hedhja poshtë e tyre. Me që atë që ndodhet në zemër mundemi ta vlerësojmë vetëm me pohimin dhe sjelljen e jashtme, jemi të detyruar ta quajmë besimtar atë që pohon me gojë dhe veprime dhe, mohues, atë që mohon me gojë dhe veprime.

H) AKUZA PER MOHIM DHE RREZIQET E SAJ

Akuza për mohim⁴⁸ e dikujt do të thotë quajtje e tij mohues. Daljen e tij prej kuadrit të islamit, e përcaktojnë akaidi dhe kelami. Kurse konkluzionet dhe vendimet juridike përkatëse për personin për të cilin pranohet se duke qenë besimtar, ka rënë në mohim, i rregullon e drejta islame (fikh). Prandaj, personi i autorizuar i cili ka për të dhënë vendim për akuzë për mohim, duhet edhe t’i njohë në thellësi problemet përkatëse të kelamit, edhe të jetë kompetent në të drejtën islame dhe praktikën juridike islame.

⁴⁶ Kur’ani, Nisa: 94.

⁴⁷ Buhari, Xhihad, 102; Muslim, Iman, 8; Ebu Daud, Xhihad, 104.

⁴⁸ Në origjinal: tekfir (akuzë për mohim, quajtje mohues)

Kur shqyrtohet jeta e Profetit Muhammed, shihet se në periudhën e Mekës ai i pati akuzuar persona dhe grupe të caktuar si mohues. Kurse ekzistenca e hipokritëve mes radhëve të muslimanëve në periudhën e Medines, është një e vërtetë e njohur. Në shumë vende të Kur'anit, hipokritët përmenden së bashku me mohuesit dhe politeistët dhe lajmërohet se do të marrin të njëjtin ndëshkim me ta. Ndërkaq, Profeti, i cili kishte një burim të tillë dijeje si zbulosa hynore, për çka edhe e dinte fare mirë se kush kishte besim të sinqertë e kush ishte mohues ndërsa jashtë tregohej si besimtar, qe ruajtur për t'i akuzuar si mohues personat dhe grupet dhe pati ndjekur politikën e islamizimit duke i afruar ata dalëngadalë në islam. Ai nuk e pati quajtur të përshtatshme për të ardhmen e shoqërisë islame përzënien prej saj të atyre që thonin se ishin muslimanë edhe pse e dinte që ishin hipokritë dhe gënjenin.

Lëvizja e parë e akuzës për mohim në historinë islame ka filluar me havarixhët.⁴⁹ Ky fraksion i shfaqur pas luftës së Siffinit⁵⁰ mes Hz. Aliut dhe Hz. Muavijes, të gjithë pjesëmarrësit e kësaj lufte, duke përfshirë edhe vetë Aliun me Muavijen, i pati akuzuar për mohim. Më pas, me që veprimin e quanin si pjesë të besimit, havarixhët patën dalë me konkluzionin se çdo njeri që kryen një mëkat të madh, është mohues dhe qenë bërë grupi i parë që pati hedhur në botën islame farërat e anarkisë dhe terrorit.

Duke u sjellë pak më butë se havarixhët, mutezilitët patën konkluduar, lidhur me mëkatin e madh, se personi që bën mëkat, nuk bie në mohim, por nga feja del.

Kurse dijetarët sunnitë patën konkluduar se personi që kryen mëkatin e madh, nuk është mohues por besimtar mëkatar, qenë sjellë të ndjeshëm e të matur lidhur me akuzën për mohim.

Me kalimin e kohës, eksktremistët dhe fanatikët e çdo fraksioni patën filluar ta akuzonin njëri-tjetrin për mohim, kurse dijetarët sunnitë që mbanin parasysh gjithmonë porositë e Profetit lidhur me akuzën për mohim, parimin “për të mos e akuzuar për mohim personin besimtar (ehli kible) për shkak të mëkatit të kryer” e patën bërë ndër parimet themelore të sunnizmit. Kështu, ata patën treguar kujdesin më të madh për të ruajtur bashkimin dhe unitetin e shoqërisë islame.

Quajtja mohues (qafir) e një personi që njihet për musliman, krahas lindjes së përfundimeve të rënda përsa i përket individit, bëhet shkak edhe për hapjen e plagëve të pashërueshme në jetën e shoqërisë, për tronditjen dhe copëtimin e bashkimit dhe unitetit të saj. Për këto shkaqe, dijetari dhe teologu i madh islam, imami Gazaliu (vd. 555/1111), ka thënë: “Pavarësisht se sa të ndryshme mund të jenë rrugët që ndiqen, duhet ruajtur nga përgojimi i muslimanëve dhe akuza e fraksioneve për mohim për sa kohë që i qëndrojnë besnikë Fjalës së Njesisë dhe nuk bien në një pozitë antagoniste me këtë parim!”

Edhe dijetarët juristë sunnitë kanë theksuar me këmbëngulje të këqiat e akuzës pa vend e pa nevojë të njerëzve për mohim. Mes juristëve është mjaft e përhapur pikëpamja se, “në se ka nëntëdhjetë e nëntë argumente që vërtetojnë se një person është mohues dhe një argument që vërteton se ai person është musliman, myftiu duhet të veprojë sipas argumentit që vërteton se ai

⁴⁹ Havarixhët ose harixhinjtë: të huajt, të veçantët, të ndarët. Si term në filozofi, harixhi: ekzoterik.

⁵⁰ Lufta e Siffinit: Luftë e zhvilluar në vitin 657 e.r. në fushën e quajtur Siffin, në bregun e djathtë të lumit Eufrat, mes kalifit të katërt rashidin, Hz. Aliut, dhe kryengritësit Muavije, guvernator i Sirisë.

person është musliman!”⁵¹ Në veprat e tij, dijetari jurist hanefit i shek. XIX, Ibni Abidin, duke trajtuar temën e akuzës për mohim, është sjellë me maturi dhe mirëkuptim dhe ka thënë kështu: “... Në se në fjalën e një personi që njihet për musliman, ka mundësi interpretimi, të interpretohet, por të mos quhet qafir (mohues)!”⁵² Gjëja që i ka shtyrë dijetarët lidhur me temën apo çështjen e akuzës për mohim, të sillen kaq të ndjeshëm e me mirëkuptim, është se përcaktimi i kufirit mes besimit dhe mohimit ka shumë rëndësi, se, në kushtet e quajtjes mohues të një personi të njohur si musliman, siguria e jetës dhe pasurisë së atij personi marrin fund, veçanërisht, se personit të akuzuar për mohim nuk i pranohet dhe nuk i kthehet përshëndetja (selami), nuk hahen gjërat e therrura prej tij, nuk lejohet të martohet me një femër muslimane, nuk i falet namazi kur të vdesë, nuk varroset në varrezat muslimane dhe konkludohet se në ahiret do të mbetet përherë në xhehennem. Fakti që personi i akuzuar për mohim do të përballet, për pasojë, në shoqëri, me trajtime që marrin kuptimin e përjashtimit të tij nga shoqëria, kërkon që, lidhur me çështjen e akuzës për mohim, të veprohet me shumë kujdes e maturi.

Rrezikshmëria e akuzës së një besimtari për mohim është trajtuar në shumë hadithe të Profetit duke tërhequr, në këtë çështje, vëmendjen e muslimanëve. Disa prej këtyre haditheve janë këto:

“Personi i cili, ashtu si edhe ne, drejtohet kah kiblja jonë, falet dhe ha atë që thërrim ne, ka përfituar garancinë e Allahut e të të Dërguarit të Tij, prandaj mos e prishni garancinë dhe fjalën e dhënë nga Allahu për njerëz të tillë!”⁵³

“Kush e thërret dikë “qafir” ose e quan “dushman i Allahut” ndërsa s’është i tillë, këto fjalë i kthehen atij vetë!”⁵⁴

“Ta mallkosh një musliman, është një lloj sikur ta vrasësh atë. Ai që e akuzon një musliman për mohim, supozohet sikur e ka vrarë atë!”⁵⁵

“Kur një njeri e thërret “o qafir” vëllain musliman, njëri prej të dyve akuzohet për mohim. Në se vërtetohet se personi i thërritur është mohues, kjo akuzë mbetet te ai, ndryshe, akuza kthehet kundër atij që e akuzoi!”⁵⁶

“Në se një musliman akuzon një musliman tjetër për mohim dhe kjo vërtetohet, mbi akuzuesin nuk rëndon asgjë. Në të kundërt, akuzuesi bëhet i akuzuar për mohim!”⁵⁷

Lidhur me këtë çështje, një ngjarje që të tërheq shumë vëmendjen ka ndodhur me shokun e Profetit, Usame b. Zejdin. Ai tregon kështu:

“I Dërguari i Allahut më pati dërguar me një njësit ushtarak kundër dushmanit. Afër mëngjesit sulmuam. Unë kapa menjëherë një burrë. Megjithëse ai më tha “Nuk ka zot tjetër veç

⁵¹ Ibni Abidin, Mexhmuatu’r-Resail, I, 367.

⁵² Po aty, f. 342.

⁵³ Buhari, Salat, 28; Ebu Davud, Xhihad, 95.

⁵⁴ Buhari, Feraiz, 29; Muslim, Iman, 27.

⁵⁵ Buhari, Ejman, 7; Tirmidhi, Iman, 16.

⁵⁶ Buhari, Edeb, 73; Muslim, Iman, 26.

⁵⁷ Ebu Davud, Sunnet, 15.

Allahut”, unë e vrava. Pastaj, kjo ngjarje më vuri në mendim dhe, në kthim, ia tregova atij. I Dërguari i Allahut më pyeti:

“E kush ka për të të shpëtuar ty ditën e kiametit nga thënia e tij “Nuk ka zot tjetër veç Allahut”?”

Unë iu përgjigja: “Ai e tha atë fjalë nën frikën e shpatës!”

Atëherë, i Dërguari i Allahut më qortoi ashpër:

“A mos vallë ia hape gjoksin e pe se ç’kishte në zemër? E si e kuptove se fjalën “La ilahe il’lallah” e tha jo me sinqeritet por me frikën e shpatës?”

Dhe e përsëriti aq shumë këtë qortim, sa që desha më mirë të mos isha bërë musliman gjer atë çast e të mos më kishte ndodhur kjo gjë!”⁵⁸

Disa muslimanë ekstremistë, megjithë paralajmërimet dhe këshillat e Profetit e të dijetarëve sunnitë që ecin në rrugën e tij, i akuzojnë disa njerëz dhe grupe të tjera për mohim. Shkaqet kryesore që i shtyjnë njerëzit për akuzë të pavend, janë mosdija, fanatizmi, mungesa e mirëkuptimit, palejueshmëria ndaj të tjerëve, interesi dhe mendimi se akuza për mohim është një armë imediate (me veprim dhe rezultat të atypëratyshëm) për ta dënuar palën kundërshtare.

Në çështjet e besimit, duke i dhënë informacion dhe njohuri xhemaatit (bashkësisë) si dhe duke i ftuar njerëzit në besim, duhet ndjekur metoda e Kur’anit ku, lidhur me metodën e ftesës së njerëzve në fe, urdhërohet kështu: **“(O i Dërguar) Ti fto në rrugën e Zotit tënd me urtësi dhe këshillë të mirë dhe debato me ta në formën më të përshtatshme...”**⁵⁹ Ftesë me urtësi do të thotë që, atij që kërkon të vërtetën, t’ia parashtrorsh dhe shpjegosh se ç’është besimi i drejtë dhe puna e mirë. Atyre që, megjithëse e pranojnë të vërtetën, shkojnë pas dëshirave të egos (vetvetes), u jepen këshilla të bukura. Kurse me ata që nuk e pranojnë besimin e vërtetë as me këshilla, hyhet në diskutime e debate në përputhje me nivelin e tyre.

Temat dhe çështjet e besimit Profeti i ka parashtruar dhe shpjeguar në kushte të ndryshme, ndryshe. Disa herë duke u bërë pyetje shokëve (sahabeve), disa herë duke ua tërhequr vëmendjen, herë duke i përsëritur gjërat e herë duke përdorur simbole. Disa herë ai u është përgjigjur pyetjeve me pyetje, siç ka ndodhur që, shokut që e ka pyetur se kur do të ndodhë kiameti, i është drejtuar duke e pyetur: “Ç’përgatitje ke bërë ti për kiametin?”⁶⁰ Pyetjeve të drejtuara ndaj tij lidhur me çështjet e besimit, Profeti u është përgjigjur një për një. Një ditë, një person i ardhur nga shkretëtira (beduin), i ka drejtuar Profetit një sërë pyetjesh, si “Kush e ka krijuar qiellin?”, “Kush e ka krijuar tokën?”, “Kush i ka vendosur këto male?”, etj. Dhe Profeti u është përgjigjur me radhë, duke thënë “Allahu!” “Thuaj, atëherë, - e ka pyetur beduini, - për hir të krijesit të qiellit e të tokës e të atij që i ka ngulur këto male këtu, Allahu të ka dërguar ty?” Dhe Profeti, në mënyrë krejt të qetë, i është përgjigjur: “Po, Allahu më ka dërguar!”⁶¹

⁵⁸ Muslim, Iman, 41; Ebu Davud, Xhihad, 95; Ibni Maxhe, Fiten, 1.

⁵⁹ Kur’ani, Nahl: 125.

⁶⁰ Buhari, Fedail, 6.

⁶¹ Muslim, Iman, 10.

Gjatë trajtimit të temave dhe çështjeve besimore duhet mbajtur parasysh niveli kulturor i auditorit, i dëgjuesve apo i bashkëbiseduesve. Nuk arrihen rezultatet e duhura kur thuhet gjëra shumë nën ose mbi nivelin e auditorit. Hz. Aliu ka thënë: *“Me njerëzit bisedoni sipas nivelit që kanë. A mos doni që (duke thënë fjalë të pakuptueshme) të mohojnë Allahun dhe të Dërguarin e Tij?”*⁶²

Profeti e ka pyetur një shërbëtore që bënte punën e çobanit: “Ku është Allahu?” Dhe ajo i është përgjigjur: “Në qiell!” Këtë përgjigje Profeti e ka quajtur të mjaftueshme për besimin e saj.⁶³ Sepse niveli kulturor që kishte, i jepte mundësi asaj ta njihte Zotin vetëm në këto përmasa dhe vetëm kështu!

Duke bërë shpjegimin e çështjeve besimore, nuk duhet përdorur ndaj bashkëbiseduesit ose bashkëbiseduesve stil akuzues e zemërthyes, duhet ruajtur prej debateve të ashpra. Një stil i tillë mund të bëhet shkak që xhemaati ose, në përgjithësi, auditori të ftohet prej fesë. Në një ajet urdhërohet kështu: **“... Po qe se ti do të ishe i ashpër e zemërgurtë, pa dyshim që ata do të shpërndaheshin e largoheshin. Prandaj sillu butë ndaj tyre dhe lutu për ta që t’u jepet falje...”**⁶⁴

Çështjet e besimit duhen parashtruar e shpjeguar me një stil të ngrohtë e afrues. Lidhur me këtë, Profeti ka porositur: *“Lehtësoni, mos vështirësoni. Përgëzoni, mos nxisni neveri e urrejtje!”*⁶⁵

Çështjet duhet t’i parashtrohen dhe shpjegohen dëgjuesve në mënyrë bindëse. Në se ata që ende s’janë bindur, kanë pyetje, duhet t’u jepet përgjigje. Dhe që të arrihen rezultate të dobishme duke vepruar siç u tha gjer këtu, duhet të përcaktohet qysh më parë se në cilat çështje ka nevojë për shpjegime xhemaati ose, në përgjithësi, një auditor i caktuar para të cilit do të flitet.

⁶² Buhari, Ilm, 49.

⁶³ Muslim, Nexhasid, 7; Ebu Davud, Tib, 19.

⁶⁴ Kur’ani, Al-i Imran: 159.

⁶⁵ Buhari, Ilm, 11.

PERMBLEDHJE

1. Cili është kuptimi leksikor dhe terminologjik i fjalës “besim”?
2. Përcaktoni ajetet dhe hadithet që bëjnë të qartë rëndësinë e vërtetimit në besim.
3. Flisni për rolin e pohimit në besim.
4. Cili është ndryshimi mes besimit në tërësi dhe besimit në veçanti?
5. Flisni për nivelet e besimit në veçanti.
6. A është akti pjesë e besimit? Pse?
7. A shtohet e pakësohet besimi? Sqaroheni.
8. Ç’do të thotë “mëkat i madh”? Cilat akte futen në “mëkatin e madh”?
9. Shpjegoni me argumente gjendjen besimore të personit që kryen mëkat të madh.
10. Cilat janë kushtet që besimi të jetë i vlefshëm?
11. A ka ndryshim mes termave “besim” dhe “islam”?
12. Bëni shpjegimin e termave “besimtar”, “mohues”, “hipokrit”.
13. Ç’do të thotë “mohim (kufur)” dhe “politeizëm (shirk)”?
14. Cilat janë llojet e mohimit?
15. Flisni për llojet e shirkut.
16. Ç’do të thotë “akuzë për mohim” (tekfir)? Flisni shkurt për historikun e saj.
17. Pse ka rëndësi mosakuza për mohim?
18. Flisni për rreziqet e akuzës për mohim.

PJESA III

BESIMI TE ALLAHU

ÇESHTJET

- A. BESIMI TE ALLAHU
- B. EKZISTENCA DHE NJESIA E ALLAHUT
- C. EMRAT DHE ATRIBUTET E ALLAHUT
- D. AKTET LEGALE TE ALLAHUT

PUNE PERGATITORE

1. Mendoni në se në ngjarjet që ndodhin në mjedisin tonë, ka apo s'ka vend për rastësi.
2. Kërkoni argumente të ekzistencës së Allahut duke shfrytëzuar libra me kuptime të Kur'anit dhe libra hadithi.
3. Duke shqyrtuar librat e shkruar mbi temën e Emrave të Bukur (Esmā-i Husnā) të Allahut, mblidhni të dhëna mbi kuptimin dhe përfshirjen e pesë nga emrat e Tij.

A. BESIMI TE ALLAHU

Besimi te Allahu, qenia e vetme dhe më e lartë, i cili e ka krijuar dhe e drejton gjithësinë dhe i cili adhurohet, është parimi i parë dhe themelor i besimit. Në të gjitha fetë hyjnore, parimi më i rëndësishëm i besimit ka qenë besimi në ekzistencën dhe njësinë e Zotit, sepse parimet besimore të feve hyjnore mbështeten në besimin te ekzistenca dhe njësia e Zotit.

Të gjithë dijetarët islamë që e pranojnë se fjala “Allah” është emri i posaçëm dhe i përveçëm i qenies së lartë që adhurohet, gjatë shpjegimeve të tyre lidhur me këtë çështje, e kanë përkufizuar kështu Atë:

“Allahu është emri i qenies së lartë me ekzistencë të domosdoshme⁶⁶ që është i denjë për të gjitha lavdërimet.”

Në këtë përkufizim, premisa “me ekzistencë të domosdoshme” do të thotë se mosekzistenca e Allahut nuk mund të mendohet, se, për të ekzistuar, Ai s’ka nevojë për mbështetjen e një qenieje tjetër, për rrjedhojë, se Ai është krijuesi dhe drejtuesi i gjithësisë. Kurse premisa “i denjë për të gjitha lavdërimet” pohon se Allahu është i cilësuar me emra dhe attribute që shprehin përsosmëri dhe transhëndencë.⁶⁷

Në tekstet islamike, fjala “Allah” është përdorur, qysh në krye të herës, si emri i përveçëm i qenies së vetme të adhuruar. Prandaj, ky emër nuk i është dhënë asnjë qenieje tjetër, për rrjedhojë, si në tekstet arabishte, ashtu edhe në gjuhët e popujve të tjerë muslimanë që e kanë përdorur këtë emër, nuk ka marrë trajtë të shumësit. Shkurt, emri “Allah” ka vetëm numrin njëjës dhe përdoret vetëm në numrin njëjës.

Besim te Allahu do të thotë besim se Allahu ekziston, është një, është i cilësuar me të gjitha atributet që tregojnë epërsi, ndërkaq që s’ka të bëjë me asnjë lloj atributi që shpreh relativitet dhe mangësi. E thënë ndryshe, pranimi i Allahut duke njohur atributet që tek Ai ekzistojnë domosdoshmërisht (vaxhib), që mund të ekzistojnë (xhaiz) dhe që është e pamundur të ekzistojnë (mumteni, muhal).

I. Çdo njeri është i ngarkuar me përgjegjësinë për ta njohur Allahun

Besimi te Allahu një, i cili di çdo gjë dhe ka fuqi (mundësi) për çdo gjë, është detyrim (farz) për çdo njeri që ka arritur moshën e adoleshencës dhe ka zhvillim mendor normal. Sipas dijetarëve të tillë si Imami Ebu Hanife dhe Imami Maturidi, edhe njerëzit që kanë jetuar në periudhat e rënies dhe mosveprimit të feve hyjnore ose njerëzit që kanë jetuar pa ditur asgjë mbi asnjë lloj feje, madje, janë të detyruar ta gjejnë ekzistencën dhe njësinë e Allahut në saje të

⁶⁶ Të mbahet parasysh se, sipas teologjisë islame, sipas tri alternativave të ekzistencës (domosdoshmëri, mundësi dhe pamundësi), ndërsa Zoti është qenie e domosdoshme, të gjitha qeniet e tjera veç Tij janë të mundshme, pra, të varura prej Tij. Kështu, ndërsa Zoti është qenie esenciale, qeniet e tjera janë akcidenciale, domethënë të krijuara, të krijuara në një pikë kohore të caktuar (ndërkaq që edhe vetë koha është një kategori akcidenciale) dhe me një fund të paracaktuar.

⁶⁷ Transhëndencë (angl. “transcendence”): jashtëzakonshmëri, tejzakonshmëri. Shih edhe në fjalorët filozofikë termin “cilësi transhëndentale” (angl. “transcendental qualities”).

mendjes dhe arsyes. Sepse, në saje të ndjenjës së bashkëlindur për të besuar në fuqinë e lartë dhe absolute dhe pasi të shohë rregullsinë marramendëse në gjithësi, njeriu e njih lehtësisht ekzistencën e një krijuesi të vetëm e të pashoq që e siguron këtë rregull dhe harmoni.

Për këtë të vërtetë flet edhe ajeti i mëposhtëm:

“... A ka dyshim në ekzistencën e Allahut që ka krijuar qiejt dhe tokën?..”⁶⁸

Lexim letrar

PASKAM BESUAR PA E DITUR AS VETE

S’i kisha mbushur ende as të njëzetat. Po shkoja në llixhat e famshme të Peshkopisë. Ato kohë, jo çdo shofer guxonte të hynte në rrugët plot kthesa të asaj zone malore. Ne gjetëm një kamion, u bëmë dy-tri familje, ngarkuam shtretërit dhe teshat tona të tjera dhe u shtruam mbi to. Pas pak ishim në rrugët malore të Qafëmurrës që hapeshin para nesh me bukuritë e mahnitshme që krijojnë të gjitha tonet e të blertës. Po ngjiteshim përpjetë rëndë-rëndë nëpër rrugën e ngushtë që gjarpëronte mes pishave duke dëgjuar zukatjen e insekteve në atë vapë gushti si dhe duke lënë një re pluhuri pas. Mirë që nuk po na vinte ndonjë makinë përballë se në disa vende rruga ishte aq e ngushtë sa mund të kalonte vetëm një makinë. Në disa kthesa, copërat e çakëllit të hedhura prej gomave të makinës rrokulliseshin një pas një gjer poshtë në përroin që rridhte në luginë. Më në fund, duke bërë përpjetë me shumë mundim, kamioni ynë arriti në rrafshinë pas së cilës, pa shkuar gjatë, filloi, kësaj radhe, një zbritje po aq e mundimshme sa dhe ngjitja. Megjithë rrugën e keqe e të vështirë, natyra e mrekullueshme që na kishte tërhequr aq shumë, freskia e malit me pisha dhe ajri i lehtë që s’ngopeshim së thithuri, na e humbim mendjen dhe ne dëshironim që ai udhëtim të mos mbaronte kurrë!

Ndërkaq, mua më vajtën sytë në një pishëz të re mbirë krejt e vetme mu në majë të shkëmbit. Ç’mrekulli! Vetëm ajo dhe mbi një shkëmb të thatë! Përreth as lagështirë, as bimë të tjera, as dhe ndonjë fije bari!

“Shihni, - u bërtita bashkudhëtarëve të mi, - shiheni atë pishë majë atij shkëmbi! Ç’ka bërë Zoti!”

Siç duket, edhe të tjerët përjetuan po ato përshtypje si dhe unë, gjë që u shkruhej ndër sy e në heshtjen që i kishte mbërthyer. Vetëm një burrë i moshuar përballë meje nuk u prek. Ai më kundërshtoi prerë:

“E ç’punë ka Zoti me të? Një pishë e mbirë mbi një shkëmb dhe aq! Herë e parë që po sheh një gjë të tillë?”

⁶⁸ Kur’ani, Ibrahim: 10.

Unë u stepa. Edhe nëse unë s'kisha parë tjetër herë një gjë të tillë, të tjerët mund të kishin parë. Fundja, sigurisht, kjo s'ishte e vetmja bimë a i vetmi dru i mbirë mbi një shkëmb! Megjithatë, në këtë rast kishim të bënim me një farë mrekullie, domethënë, me një rast krejtësisht të jashtëzakonshëm, me një rastësi të pajustificueshme. Prandaj, vetëm duke u kapur këtu mund ta kundërshtoja burrin.

“Me që ty t’u dukërka kaq e thjeshtë, na e shpjego, atëherë, si mund të ketë ndodhur!” – Iu drejtova burrit të moshuar.

“Ashtu siç ndodh zakonisht, - filloi të shpjegojë ai. – Era ose zogjtë e kanë lëshuar një farë pishë mbi majën e shkëmbit dhe fara ka mbirë e është bërë pishë!”

Të gjithë e dinin se në këtë mënyrë bëhet shtimi i bimësisë në natyrë. Mirëpo mes nesh që ndodheshim në kamion, më dukej se vetëm unë, si mësues biologjie që isha, kisha njohuri pak a shumë të thella mbi dukuritë biologjike. Por unë e kisha shumë të vështirë të përdorja para tyre argumente të nivelit që njihja vetë. Për shembull, si t’ua shpjegoja atyre zgjedhshmërinë natyrore dhe përqindjen e mundësisë së mbirjes së një fare të hedhur në një truall çfarëdo, në kushte klimatike çfarëdo dhe në vartësi të fuqisë mbirëse të vetë farës? Ndërkaq, më erdhi ndërmend përvoja e fshatarëve që, kur hidhnin farën për mbjellje, për të siguruar mbirje me përqindje të lartë, hidhnin në të njëjtën fole disa fara bashkë në mënyrë që, në mos njëra, tjetra të mbinte. Prandaj edhe rasti që na kishte dalë para sysh, ishte vërtetë një mrekulli sepse, në se kishte ndodhur siç pretendonte burri, gjë që, në vështrim të parë dukej e pranueshme, duhej që të gjitha kushtet dhe mundësitë natyrore të kishin qenë të plota. Kurse mbirja aty kishte ndodhur në kushtet më të pafavorshme dhe pa u bërë asnjë lloj përzgjedhjeje! Nga ana tjetër, ne, shpesh, kërkojmë ta vërtetojmë Zotin me anë të mrekullive, kërkojmë ta shohim Atë vetëm në dukuritë e jashtëzakonshme. Kjo ndodh për shkak të nivelit tonë të ulët arsimor e kulturor. Zotin dhe fuqinë e Tij krijuese e drejtuese mund ta shohim edhe në gjërat që na duken më të zakonshme e më të parëndësishme. Unë e dija, për shembull, se vetë fara është një mrekulli si për mënyrën se si jeton dhe të ashtuquajturën fuqi mbirëse që zotëron, por edhe për programin e pemës së ardhshme që bart. Mbillni një gur, po të doni, a ka për të mbirë? Jo, sepse guri s’është i gjallë. Ndërkaq, tiparet më elementare të asaj që i thonë “jetë”, janë shkëmbimi me mjedisin e jashtëm dhe ndryshimi. Kurse fara që duket po aq e vdekur sa dhe një copë gur i vogël sa vetë ajo, jeton për vite të tëra, madje, në të njëjtën gjendje dhe, kur hidhet në tokë, fillon ta shfaqë gjallërinë e saj e t’i vejë në funksionim aftësitë dhe mekanizmat jetësore të saj. Ja, kjo është një mrekulli e vërtetë, kurse ne, për t’iu shmangur pranimit të ekzistencës së Zotit, themi: “Kështu është, kështu ka qenë që në krye të herës, kështu e ka bërë natyra!” (?)

Kështu mendova unë në ato çaste dhe ia nisa me atë burrin e moshuar një debati që u kthye pothuaj në grindje. Të gjitha sa më kishin kaluar nëpër mendje brenda disa sekondash, unë u përpoqa t’ua bëja të kuptueshme atij dhe të tjerëve, ndërkaq, zemërimi dhe nervozimi im shkaktoheshin si nga kundërshtimi i paargumentuar e kokëfortë i burrit, ashtu dhe nga paaftësia ime për t’ia shpjeguar dhe bërë të pranueshme sidomos atij argumentet e mia! Në të vërtetë, edhe pse e fajësoja pak veten, puna nuk ngecte te unë. Puna ishte se, edhe sikur t’i kuptonte fare qartë gjërat, burri nuk donte t’i pranonte, nuk donte të besonte. Kundërshtimi i tij dhe këmbëngulja e tij në mohim nuk rridhnin nga dituria apo padituria e tij, por nga inati i tij!

Prandaj grindja mes nesh u bë shpejt e padurueshme për të gjithë pasagjerët. Shumica e tyre dukeshin të bindur, dukeshin se besonin, por ama nuk e shihnin me vlerë grindjen me kokëfortin. Njerëzit na kërkonin t'i jepnim fund debatit.

Ndërkaq, makina që po zbriste të tatëpjetën, nisi të ecte gjithmonë e më me shpejtësi, kështu që zërat tanë u prenë si me thikë. Përnjëherë na u duk se edhe ne do t'i ndiqnim pas gurët që rrokulliseshin për në përroin që rridhte tej, shumë poshtë!

Shoferi nxori kryet nga kabina dhe na tha:

“Mbahuni fort! Na u këputën frenat!”

A po tallej? “Mbahuni fort!” Si kishim për t'u mbajtur? Të gjithë ne, pasagjerët, filluam të bërtisnim me të madhe. Po e shihnim vdekjen me sy! “O Zot i madh!” – Po bërtiste burri i moshuar. “Na shpëto, o Zot!” Të gjithë Zotit po i drejtoheshin, nga Ai po kërkonin ndihmë në këtë rast. Më dukej se shumica thërrisnin kështu vetvetiu, pa u menduar. Thirrjet e tyre ishin të brendshme, ndoshta një zë i harruar. Zotin e harruar në jetën e përditshme ose të mohuar për shkak të dukjes së gjithçkaje si diçka e zakonshme ose për shkak të mungesës së një rreziku, po e kujtonin tani, ndoshta edhe pa dashje! Rasti i burrit të moshuar e vërtetonte plotësisht këtë hamendjen time!

Por tmerri ynë, për çudi, nuk vazhdoi gjatë. Më në fund, kamioni u afrua djathtas në brinjë të malit dhe ndaloi. “Shpëtuam, shpëtuam!” – Nisën të thërrisnin të gjithë. Shoferi nxori kokën nga kabina. Të gjithë e pyetëm me një zë: “Si e ndalove?” “A shpëtuam!”

Por shoferi s'na e vari fare ne. Ai iu drejtua vetëm burrit të moshuar:

“Ç'pate, xhaxho? Pse u trembe? Pse e zure Zotin në gojë? Pse i kërkove ndihmë? Gjer pak më parë ngulje këmbë se s'e besoje! Apo e besove kur e pe vdekjen me sy! Unë ju gënjeva! S'ishte punë frenash, por e pashë se ju nuk po pushonit. Edhe desha t'ju bëj të pushonit, edhe desha t'i jap një mësim këtij xhaxhos!..”

Kamioni nisi të zbriste përsëri. Ne të gjithë po rrinim të heshtur. Megjithatë, burri i moshuar vazhdonte të ishte në qendër të vëmendjes. Dikush e shihte drejt e, dikush, me bisht të syrit. Ai vetë dukej shumë i menduar. Dukej sikur i kishte ikur krejt ai inati i mohimit dhe sikur thoshte me vete: “As vetë s'e paskam ditur që e paskam besuar Zotin!..”

II. Dobitë e besimit te Allahu

Besimi te Allahu ka vlera të mëdha në jetën praktike të njeriut si dhe për personalitetin dhe lumturinë e tij. Këto vlera mund t'i radhisim kështu:

1. Besimi te Allahu e çon njeriun në rrugë të drejtë dhe e orienton për të bërë punë të mira. **“Atij që e beson, Allahu ia drejton zemrën...”**⁶⁹

2. Ai që e beson Allahun, duke menduar se ekziston një qenie që di gjithçka, që sheh dhe vëzhgon gjithçka dhe se një ditë ka për të dhënë llogari për çdo gjë që ka bërë, largohet prej të këqijave, u nënshtrohet urdhrave të Allahut.

3. Ai që e beson Allahun, druhet t’i idhujtarizojë të tjerët, të jepet pas pasurisë, pozitës e famës, të vejë një ndërmjetës mes Zotit dhe njeriut.

4. Ai që i beson Allahut, e di se Allahu është i vetmi që jep rizk, që furnizon, prandaj largohet prej sjelljeve të shëmtuara si koprracia, vjedhja, pangopësia, etj., priret nga sjelljet e bukura si bujaria, falja, dorëgjërësia, etj.

5. Besimi te Allahu zgjon te njeriu guximin, trimërinë, nënvleftësimin e vdekjes, dëshirën për të rënë dëshmor për të drejtën dhe të vërtetën.

6. Besimi te Allahu kënaq ndjenjën fetare që ndodhet e bashkëlindur te njeriu, ndjenjën e besimit te fuqia e lartë dhe absolute, siguron qetësinë dhe kënaqësinë ndiesore. Njeriu i qetë, për rrjedhojë, u gjen lehtë zgjidhje problemeve të vështira; edhe po s’u gjeti, di të durojë, pra, s’bie në pesimizëm dhe rënie shpirtërore.

7. Sipas njeriut që i beson Allahut, koncepti mbi vëllazërinë dhe njerëzoren është i gjerë sa, po të duhet, mund t’i përfshijë të gjithë njerëzit që jetojnë mbi tokë. Sipas tij, pavarësisht nga raca, kombi dhe kultura, të gjithë njerëzit janë krijesa të Zotit.

Shkurt, njeriu që i beson Allahut me dije, me dashje e me arsye, është i qetë, i sigurtë, i përgjegjshëm, i drejtë, që nuk u bën keq të tjerëve dhe me lidhje të forta njerëzore me të tjerët. Ai që e beson Allahun, i do të gjithë dhe dëshiron për të tjerët atë që dëshiron edhe për vete!

B. EKZISTENCA DHE NJESIA E ALLAHUT

Me që besimi te Allahu është cilësi e krijimit të njeriut, pra, i bashkëlindur, njeriu duhet ta pranojë ekzistencën dhe njësinë e Allahut edhe sikur të ndikohet negativisht prej mjedisit. Prandaj, shumica e ajeteve të Kur’anit që flasin për Allahun, kanë për temë atributet e Tij. Në këto ajete, duke u ndalur mbi besimin monoteist (tevhid), është theksuar me këmbëngulje se Allahu nuk ka të njëjtë e të ngjashëm me vetveten. Çështja e ekzistencës së Allahut në Kur’an është pranuar për njeriun si çështje që ai duhet ta dijë në mënyrë të natyrshme, si një e vërtetë krejt e qartë dhe e pamënjanueshme. Është bërë e ditur se njeriu me natyrë të padëmtuar e njej normalisht krijuesin e vet.

Ndërkaq, në çdo shoqëri mund të gjenden njerëz që nuk besojnë për shkaqe të ndryshme ose që dyshojnë. Pikërisht për këta ka rëndësi vërtetimi i ekzistencës së Zotit. Dhe kjo, së pari, mund

⁶⁹ Kur’ani, Tegabun: 11.

të bëhet përmes njohjes së argumenteve racionale mbi ekzistencën dhe njësinë e Zotit. Ajetet kur'anore dhe hadithet përbëjnë veçanërisht një burim të pasur për këto argumente.

Sipas akaidit islam, Allahu është një dhe i vetëm. Ndërkaq, njësia e Allahut nuk është numerike sepse numri ndahet, përpjesëtohet e shumëfishohet. Kurse Allahu s'ka të bëjë me cilësi të tilla. Të qenët e Allahut një dhe i vetëm është te individualiteti i Tij, te atributet, emrat dhe aktet e Tij, te të qenët Zot, te pangjashmëria e sundimit të Tij. Ndërsa në suren "Ihlas" (principlialiteti) pohohet se Allahu është një i vetëm, se është i përplotësuar dhe i vetëmjaftueshëm në atë nivel që nuk ia ka nevojën askujt dhe asgjëje ndërkaq që çdokush dhe çdo gjë ia ka nevojën Atij, se as ka linudr kënd dhe as është i lindur, pra, se asgjë s'është e njëjta e Tij, në suren "Kafirun" pohohet se vetëm Allahu mund të adhurohet dhe theksohet me forcë se Profeti, ashtu si nuk pati adhuroar më parë idhujt e politeistëve, nuk ka për t'i adhuroar as më tej. Njësia dhe pangjashmëria e Allahut theksohet edhe në shumë sure të tjera të Kur'anit. P.sh.:

"Allahu s'ka fëmijë. Nuk ka zot tjetër veç Tij. Në të kundërt, çdo zot do të kujdesej dhe drejtonte krijesat e veta dhe, në këtë mes, pa diskutim që njëri prej tyre do të bëhej epror mbi zotat e tjerë. Allahu s'ka të bëjë me cilësimet e tyre!"⁷⁰

"Po qe se në tokë e në qiej do të kishte zota të tjerë veç Allahut, pa diskutim, toka e qielli do të ishin shkatërruar..."⁷¹

Rregullsia në gjithësi është argumenti më i qartë i njësisë së Allahut. Një pjesë e ajeteve, shumica e të cilave ka zbritur në Mekë, e prek çështjen e tevhidit, njësisë së Allahut, drejtpërdrejt. Tevhidi ose njësia e Allahut dhe besimi në të, i cili realizohet duke pohuar njësinë e Allahut dhe duke përjashtuar çdo lloj ortakërie ndaj Tij, është veçoria më e rëndësishme e fesë islame. Me këtë veçori, feja islame ndahet edhe prej idhujtarisë së injorancës, edhe prej formave të revizionuara dhe të shformuara të feve të tilla si hebraizmi dhe krishterizmi, edhe prej zoroastrizmit.

I. Argumentet racionale të ekzistencës së Allahut

Sipas një pjese të dijetarëve islamë, me që besimi i njeriut te Zoti është i bashkëlindur dhe i pamënjanueshëm, nuk është nevoja për të kërkuar jashtë argumente mbi ekzistencën e Zotit, për të paraqitur argumente racionale dhe logjike. Njeriu me krijim të padëmtuar, çdo njeri, shpirti i të cilit nuk është sëmurrur, e gjen dhe e kupton se Allahu ekziston dhe është një. Argumentet e kësaj fushe janë vetëm për ta ngacmuar njeriun, për ta zhvilluar informacionin e detyrueshëm e të pashmangshëm në vetveten e tij si dhe vetëdijen e tij. Kur hekuri me magnetin afrohen, magneti e tërheq sepse kjo forcë ndodhet në mënyrë të detyrueshme e të pashmangshme te ai, në përbërjen, në natyrën e tij. Nëse përbërja dhe natyra e magnetit nuk ndryshohen, nuk prishen, s'ka asnjë dyshim që ai do ta tërheqë hekurin. Kështu qëndron puna edhe me njeriun. Ai është krijuar i tillë që mund ta kuptojë ekzistencën e Zotit vetëm duke parë gjërat brenda dhe jashtë botës së vet të cilat vërtetojnë ekzistencën e Zotit. Në mënyrë të veçantë, vetë krijimi i njeriut është një argument i hapur i ekzistencës së Zotit.

⁷⁰ Kur'ani, Ibrahim: 10.

⁷¹ Kur'ani, Enbija: 22.

Sipas shumicës së dijetarëve islamë, njeriu mundet të arrijë në konkluzionin e ekzistencës së Allahut duke u përqëndruar dhe duke menduar mbi një sërë argumentesh që i përkasin esencës së qenies së vet si dhe botës së jashtme, të cilat tregojnë për ekzistencën e Allahut. Në Kur'an thuhet: **“Sytë Atë s'mund ta shohin, por ai sytë i sheh!”**⁷² Ky ajet parashtron se Allahu nuk mund të përceptohet e njihet drejtpërdrejt me anë të shqisave. Ndërkaq, shqisat i japin “material faktik” mendjes dhe zemrës të cilave u takon ta njohin Zotin. Ky material faktik është çdo gjë e krijuar, është rregullsia dhe harmonia në gjithësi që janë, nga ana e tyre, shenja, gjurmë dhe argumente që tregojnë ekzistencën e Zotit. Dhe njeriu, me anë të mendjes së vet, përpiket ta gjejë Krijuesin duke u nisur nga këto shenja, gjurmë dhe argumente. Në Kur'an urdhërohet:

“Ne do t'u tregojmë njerëzve argumentet tona në horizonte dhe në vetveten e tyre që ta kuptojnë qartë se Ai është i vërtetë!...”⁷³

Argumentet kryesore të parashtruara prej dijetarëve në përfundim edhe të vëzhgimit të botës së jashtme, edhe të shqyrtimit të krijimit të vetë njeriut, janë këto:

a. Argumenti i krijimit. Çdo njeri me natyrë të rregullt, të pashformuar, normalisht pranon ekzistencën e një krijuesi me fuqi mbi fuqinë e vet njerëzore. Besimi në ekzistencën e Zotit është një ndjenjë dhe vetëdije e natyrshme. Në formësimin e vetëdijes mbi Zotin nuk ndikojnë zelli dhe përpjekja njerëzore, arsyeja dhe arsyetimi. Kurdo që njeriu të bjerë në situatë të vështirë e në dëshpërim, mbështetet te një Zot dhe mbetet i detyruar t'i lutet Atij. Lidhur me këtë, në Kur'an thuhet:

“Kur njeriut i bie ndonjë e keqe, na lutet Neve në çdo pozicion që të jetë, ndenjor, shtruar apo në këmbë (që t'ia largojmë atë të keqe). Por, kur ia largojmë të keqen, kalon sikur të mos kish ndodhur gjë, sikur të mos na ishte lutur Neve për të keqen që e kish gjetur!...”⁷⁴

b. Argumenti i akcencës.⁷⁵ Eshtë argumenti më i njohur i dijetarëve të kelamit. Eshtë argumenti që përpiket ta vërtetojë ekzistencën e Allahut duke u nisur nga ideja se gjithësia dhe qeniet që përmbahen në të, janë të krijuara *pas*, në një pikë kohore të caktuar, prandaj edhe është nevoja e një krijuesi që i ka krijuar.

“A nuk mendon njeriu se Ne e krijuam ndërsa s'ishte asgjë?”⁷⁶

c. Argumenti i mundësisë. Ky është argumenti më shumë i filozofëve islamë që përpiqen ta vërtetojnë ekzistencën e Allahut duke u nisur nga parimi se gjithësia nuk është qenie e

⁷² Kur'ani, En'am: 103.

⁷³ Kur'ani, Fussilet: 53.

⁷⁴ Kur'ani, Junus: 12.

⁷⁵ Qenia është **esenciale**, që ka ekzistuar dhe do të ekzistojë, që është e pavarur nga koha, hapësira dhe shkaqet dhe një qenie e tillë është **Zoti** si dhe **akcenciale**, domethënë e krijuar në një pikë kohore të caktuar, e varur dhe e kushtëzuar nga koha, hapësira dhe shkaqet, pra, e përkohshme, e cila, gjithashtu, do të marrë fund në një pikë kohore të caktuar. Në qenien akcenciale hyn e gjithë bota materiale e jomateriale e krijuar. Shih edhe shën. 33.

⁷⁶ Kur'ani, Merjem: 67.

domosdoshme, por e mundshme dhe, për rrjedhojë, që ka nevojë për një shkak që ta bëjë të mundur, domethënë ta bëjë që të ekzistojë.

“Mos vallë ata u krijuan pa ndonjë krijues apo janë vetë krijues?”⁷⁷

d. Argumenti i rregullsisë. Me anë të këtij argumenti, duke parë rregullin e pashmangshëm dhe harmoninë e madhe që mund të përceptohen dhe njihen me anë të shqisave në natyrë dhe në dukuritë që ndodhin në të, pohohet se kjo harmoni në gjithësi është vepër e një krijuesi që di gjithçka dhe që ka fuqi për gjithçka. Ky argument quhet ndryshe edhe argument i *qëllimit final*, i *urtësisë*, i *sigurisë*, i *favorit*.

Në ajetet më poshtë bëhet fjalë për argumentin e rregullsisë:

“A nuk shohin njerëzit se si është krijuar deveja, si është ngritur qielli, si janë vendosur malet, si është shtruar faqja e tokës!”⁷⁸

Shembuj argumentesh mbi ekzistencën e Allahut:

Argumentet që parashtrohen në ditët tona mbi ekzistencën e Allahut, përgjithësisht kanë për synim të hedhin poshtë pretendimin e materializmit mbi rastësinë dhe evolucionizmin.⁷⁹

Duke arsyetuar brenda rregullave logjike, themi se janë tri mundësi të krijimit të gjithësisë:

1. Gjithësia është krijuar vetë, e ka nxjerrë vetë veten nga e paqena në të qenë.
2. Gjithësia është krijuar rastësisht.
3. Ekziston një krijues që e ka krijuar këtë gjithësi dhe që siguron rregullsinë në të.

Mundësia që kërkojmë të vërtetojmë ne, është e treta. Ndërkaq, na duhet të parashtrojmë pasaktësinë e dy mundësive të para.

1. Mundësia e parë. Është jashtë logjike të flasësh për këtë lloj mundësie të krijimit të gjithësisë, sepse, sipas ligjit shkak-pasojë, çdo pasojë ka një shkak, çdo vepër ka një autor dhe çdo gjë e krijuar ka një krijues. Me që gjithësia ekziston, ekziston edhe një shkak për ekzistencën e saj. Ekzistenca e vetvetishme e gjithësisë, ashtu si dhe krijimi i një tabloje të bukur pa dorën e piktorit apo ndërtimi i një ndërtese vetvetiu pa punën e muratorëve dhe mjeshtërve të ndërtimit, është një lloj të menduari që nuk e pranon arsyeja dhe logjika. Se sa e paqenë dhe e palogjikshme është mundësia që gjithësia të ekzistojë pa pasur nevojë për një shkak, Kur’ani e parashtron në këtë mënyrë:

⁷⁷ Kur’ani, Tur: 35.

⁷⁸ Kur’ani, Gashije: 17 dhe 20.

⁷⁹ Materializmi si botëkuptimi që e quan materien si të dhënë një herë e përgjithmonë dhe të vetmen të vërtetë duke mohuar Zotin dhe shpirtin, e merr evolucionin si parim të ekzistencës dhe zhvillimit të qenieve duke mohuar vullnetin dhe krijimin hyjnor.

“A mos vallë ata u krijuan pa ndonjë krijues? Apo janë vetë krijues! Apo mos i kanë krijuar ata qiellin e tokën? Jo! Por ata s’duan të besojnë!”⁸⁰

2. Mundësia e dytë. Edhe mundësia që gjithësia të jetë krijuar rastësisht është, të paktën sa e para, joshkencore dhe e jashtëlogjikshme, sepse është e pamundur që të jetë rastësia krijuesi i faqes së tokës, njerëzve, kafshëve, bimëve e jogjallesave. Është një vullnet që e bën të rrotullohet tokën në orbitën e vet nga ku toka nuk është shmangur as edhe një milimetër qysh prej miliona vitesh. Cila mendje dhe logjikë mund ta pranojë se është rastësia ajo që i bën të lëvizin yjet dhe planetet aq të mëdhenj e aq të shumtë pa u përplasur me njëri-tjetrin, me një shpejtësi të hatashme? Është e pamundur t’i lidhësh me rastësinë përbërjen trupore të njeriut, organet, rregullin dhe harmoninë mes tyre!

Duke hedhur poshtë rastësinë, Kur’ani bën të ditur se çdo gjë në gjithësi është krijuar brenda një sistematike dhe rregullsie të caktuar dhe ua paraqet këtë si një fakt mësimdhënës për ata që mendojnë:

“Mbi tokë ka kontinente fqinje, vreshta, ara të mbjella dhe drunj hurmaje të dalë prej një rrënje ose prej rrënjësh të ndryshme. Të gjitha këto ujiten me të njëjtin ujë. Megjithatë, Ne i bëjmë frutat e tyre të dallohen nga njëra-tjetra. Ja, pra, në këto shembuj ka mësim për një popull që mendon!”⁸¹

3. Mundësia e tretë. Pas parashtrimit të pasaktësisë së dy mundësive të para, për mendjen nuk ka zgjidhje tjetër veç pranimit të mundësisë së tretë, sipas së cilës, është një krijues me dije dhe fuqi të pafundme që e ka krijuar këtë gjithësi dhe që siguron rregullsinë në të. Ky krijues është Allahu i Lartë. Në Kur’an urdhërohet:

“A ka dyshim në qenien e Allahut që ka krijuar qiejt e tokën?..”⁸²

Dijetarët e kelamit dhe akaidit, për të vërtetuar njësinë e Allahut, krijuesit të gjithësisë, kanë përdorur argumente të ndryshme. Njëri prej tyre është kështu:

Po të supozojmë se janë dy zota me attribute maturie e përsosmërie në nivel të njëjtë si dhe identikë në çdo aspekt të tyre, këta dy zota, ose do të bien me njëri-tjetrin në marrëveshje për ta krijuar gjithësinë, ose në kundërshtim. Po qe se do të bien në kundërshtim, mes vullneteve të tyre do të lindë një përplasje dhe gjithësia nuk do të krijohet. Po të bien në marrëveshje, kjo do të përbëjë për ta një detyrim, për rrjedhojë tek të dy zotat do të shfaqen mungesa e vullnetit dhe dobësia. Por zot pa vullnet e të dobët s’mund të ketë. Zoti mund të jetë i tillë vetëm i vullnetshëm dhe i aftë për të zgjedhur. Në këto kushte, njërit prej këtyre dy zotave do t’i duhet t’i nënshtrohet tjetrit me vullnetin e vet të lirë, gjë që do të thotë, për rrjedhojë, të mbetet i dobët. Po të mos i nënshtrohet por ta kundërshtojë, përsëri do të ketë përplasje vullnetesh dhe gjithësia nuk do të krijohet. Identiteti dhe barazia i bën që të dy të dobët e të paaftë për ta vënë në punë vullnetin e vet. Kështu që ua heq edhe mundësinë për të qenë zot. Si përfundim, del se duhet të jetë vetëm një Zot, i cili është Allahu, krijuesi i gjithësisë.

⁸⁰ Kur’ani, Tur: 35-36.

⁸¹ Kur’ani, Ra’d: 14.

⁸² Kur’ani, Ibrahim: 10.

II. Argumentet mbi ekzistencën e Allahut në Kur'an

Në Kur'an, çështjet e veçanta ku njeriu duhet ta përqëndrojë vëmendjen në mënyrë që të mundë të dallojë argumentet mbi ekzistencën, njësinë dhe fuqinë e Allahut janë këto:

1. Kur shihen me vëmendje krijimi i njeriut i cili është një vepër e madhe fuqie, diturie dhe urtësie, ndërtimi i tij trupor, organet dhe funksionet e tyre, kuptohet se ato tregojnë për ekzistencën e Zotit. Lidhur me këtë, Kur'ani shprehet kështu në dy vende të veçanta:

“Pa dyshim, Ne e krijuam njeriun prej dheu (prej një esence). Pastaj e sollëm atë si një farë në një vend të fshehtë e të sigurtë. Pastaj farën e bëmë embrion dhe embrionin, një copë mish e bëmë kocka dhe e veshëm me mish. Pastaj atë e sollëm në trajtë njeriu. I lartë është Allahu, më i miri krijues!”⁸³

“Nga argumentet e Tij është edhe ajo se Ai ju krijoi prej dheu pastaj ju u shumuat e u shpërndatë. Dhe nga argumentet e Tij është se krijoi nga lloji juaj palën tuaj për të mirën tuaj që të gjeni prehje tek ajo dhe krijoi mes jush dashuri e mëshirë. Nga argumentet e Tij është edhe krijimi i tokës e i qiejve, ndryshimi mes gjuhëve dhe ngjyrave tuaja. Pa dyshim, në këtë ka mësim për ata që mendojnë.”⁸⁴

2. Krijimi pa të meta dhe në harmoni i globit tokësor me një rregullsi të mrekullueshme natyrore që as pakësohet e as priset, me malet, detrat e fushat në harmoni me njëra-tjetrën, janë argument i ekzistencës së Allahut. Ndryshimet që pëson toka nga stina në stinë, fakti që globi tokësor përmban jetë dhe është e përshtatshme për jetën dhe banimin e njeriut, atmosfera që mbron globin, detrat me ujë të ëmbël e të kripur, fakti që çdo gjë që ndodhet në qiej e në tokë është vënë nën urdhrin e njeriut, tregojnë për ekzistencën e Allahut, për dijen dhe fuqinë e Tij të gjerë. Në njërin prej ajeteve lidhur me këtë, thuhet:

“A nuk e shohin qiellin që kanë sipër se si e kemi ngritur dhe rregulluar? Në të nuk ka asnjë të çarë. Edhe sipërfaqen e tokës e shtriam dhe ngritëm male të palëvizshëm mbi të. Mbi tokë bëmë të mbijnë e të rriten bimë të çdo lloji. Dhe i bëmë këto si dëshmi e mësim për çdo njeri që e drejton mendjen”⁸⁵

3. Edhe krijimi i ujit si lënda kryesore e të gjitha gjallesave, e erës si paralajmëruese e ujit dhe shtytëse e reve, e zjarrit që u kryen njerëzve shumë nevoja, etj., tregojnë për ekzistencën e Allahut. Ja disa prej këtyre ajeteve:

“Njeriu le të shikojë ushqimin e vet. Ne lëshuam shi të mjaftueshëm, pastaj e çamë tokën sipas nevojës së bimës dhe bëmë që në të të mbijnë drithëra, edhe rrush e perime, edhe ullinj e hurma, edhe kopshte të dendura, edhe pyje e kullota si mjete jetese për ju e për kafshët tuaja.”⁸⁶

⁸³ Kur'ani, Mu'minun: 12-14.

⁸⁴ Kur'ani, Rum: 20-22.

⁸⁵ Kur'ani, Kaf: 9-10.

⁸⁶ Kur'ani, Abese: 24-32.

4. Rregulli i pandryshueshëm që përfshin hënën, diellin, yjet dhe planetet, krijimi i ditës për sigurimin e jetesës nga njeriu dhe i natës për gjumë dhe pushim, të gjitha këto si dhe dobitë që u sigurojnë këto njerëzve dhe gjallesave të tjera janë argumente të ekzistencës, dijjes, urtësisë dhe bujarisë së Allahut. Në një ajet lidhur me këto çështje, thuhet:

“Është Ai që ka krijuar për ju natën si mbulesë dhe gjumin për pushim, kurse ditën, për të punuar.”⁸⁷

Në një ajet tjetër thuhet kështu:

“Për ata është argument edhe nata prej së cilës largojmë ditën e ata zhyten në errësi. Edhe dielli rrotullohet për në vendin e paracaktuar për të dhe kjo është dëshira e Atij që është i ditur e i shenjtë. Edhe hënës i kemi caktuar fazat gjersa të hollohet si një hark. As dielli nuk e arrin hënën e as nata ditën, por secili noton nëpër orbitën e vet!”⁸⁸

Krahas këtyre, janë edhe shumë ajete ku tregohet se kur njeriu mundet ta kapërcejë pengesën e inatit dhe mendjemadhësisë, kur çlirohet nga padija dhe indiferentizmi, pa diskutim i drejtohet Allahut dhe i lutet Atij. Pikërisht pse në krijimin e njeriut ekziston kjo veçori, Kur’ani kërkon t’i zgjojë dhe paralajmërojë njerëzit, t’ua kujtojë të vërtetën dhe t’u tregojë rrugë, kërkon që njerëzit, duke vëzhguar qeniet, të mendojnë e të bëjnë arsyetime të ndryshme.

III. Hadithet që prekin çështjen e ekzistencës së Allahut

Lidhur me çështjen e ekzistencës së Allahut, nga Profeti ynë u janë përcjellë dijetarëve pasardhës hadithe si burim frymëzimi për argumentet e tyre të mundësisë, akcidendës, rregullsisë dhe qëllimit final.

Një natë, afër mëngjesit, Profeti është ngritur, ka dalë jashtë, ka hedhur sytë nga qielli dhe ka kënduar këto ajete:

“Në krijimin e qiejve e të tokës, në shkëmbimin e njëpasnjëshëm të natës me ditën ka mësim për ata që mendojnë. Ata e kujtojnë Allahun në këmbë e ulur, ndenjor e shtrirë, mendohen thellë për krijimin e qiejve e të tokës dhe thonë: “Zoti ynë, ti nuk i krijove kot këto! Ne të madhërojmë Ty! Na mbro prej ndëshkimit të zjarrit!”

Pastaj Profeti ka hyrë brenda, ka fjetur pak, pastaj përsëri është ngritur, ka dalë jashtë ka parë nga qielli e ka kënduar të njëjtat ajete e, pas kësaj, ka hyrë brenda, ka marrë abdest dhe ka falur namaz.⁸⁹

Një grup jemenasish ka shkuar te Profeti, e ka pyetur se si është bërë krijimi i parë dhe ka kërkuar të mësojë urdhrat fetare. Për krijimin e parë Profeti u ka thënë: “Allahu ka qenë, para Tij s’ka pasur asgjë...”⁹⁰

⁸⁷ Kur’ani, Kaf: 6-8.

⁸⁸ Kur’ani, Jasin: 37-40.

⁸⁹ Myslim, Tahare, 15.

Xhubejr b. Mut'im prej parësisë kurejshe, i cili pati shkuar në Medine pas mbarimit të luftës së Bedrit për bisedime mbi lirim të robërve politeistë të luftës, nuk qe bërë ende musliman. Ndërkohë, në një namaz mbrëmjeje dëgjon Profetin që po këndonte këto ajete:

“A mos vallë ata u krijuan pa ndonjë krijues? Apo i krijuan ata vetë qiellin e tokën! Jo, por ata nuk duan të kuptojnë!”⁹¹

Xhubejri preket shumë. Më vonë ai qe shprehur kështu për emocionet e atyre çasteve: “Më dukej se zemra do të më dilte nga vendi!” Kjo ngjarje qe bërë shkëndia e parë që e pati afruar atë te islami.⁹²

Siç shihet, në hadithet e Profetit mund të gjinden shumë argumente racionale e të përcjella mbi ekzistencën e Allahut. Po të shqyrtohen me vëmendje, do të shihet se këto hadithe përbëjnë burim dhe model për argumentet e rregullsisë, akcidence, mundësisë dhe qëllimit final.

Ashtu siç mund të vihet re kur shqyrtohen ajetet dhe hadithet lidhur me çështjen, përgjithësisht, për vërtetimin e ekzistencës së Zotit, ndiqen dy metoda:

1. Gjetja e krijuesit duke u nisur nga krijesa e duke menduar mbi të, gjetja e autorit duke u nisur nga vepra, gjetja e shkakut duke u nisur nga pasoja. Ekzistenca e gjithësisë dhe e gjërave që ndodhen në të nuk është e domosdoshme. Si e tillë, edhe ekzistenca, edhe mosekzistenca e saj janë të mundshme në mënyrë të barabartë. Gjithësia dhe gjërat që ndodhen në të janë krijuar *pas* (në një pikë kohore të caktuar). Kështu, duhet të jetë një qenie tjetër që, mes mundësisë së barabartë të ekzistencës dhe mosekzistencës së gjithësisë, të ketë zgjedhur ekzistencën e saj dhe ta ketë krijuar. Kjo qenie që e ka krijuar gjithësinë me të gjitha gjërat që ndodhen në të, nuk mund të jetë një qenie e mundshme si gjithësia që është e paaftë për t'u vetëkrijuar e për të vetëkzistuar, pra, nevojtarë për një qenie tjetër që ta krijojë. Atëherë themi se ekziston qenia e domosdoshme e cila e ka krijuar gjithësinë nga e paqena.⁹³ Kjo qenie e domosdoshme, e cila nuk ka nevojë për një qenie tjetër që të ekzistojë, është Allahu, Zoti dhe Krijuesi i gjithësisë. (Argumentet e mundësisë dhe akcidence).

2. Në krijimin e gjithësisë dhe gjërave që janë në të si dhe në dukuritë dhe ndodhitë që sundojnë në to ka një sistematikë dhe rregullsi, rastësia e së cilës është e pamundur. Është e domosdoshme dhe e pamënjanueshme që duhet të jetë një rregullues që e ka bërë gjithësinë të rregulluar në një nivel të tillë. Ai është Allahu. (Argumentet e rregullsisë dhe qëllimit final).

Çështja e shikimit të Allahut në ahiret.

Sipas besimit sunnit, në ahiret, pra në jetën tjetër pas ringjalljes, pasi besimtarët të hyjnë në xhennet, do të kenë mundësinë ta shohin Allahun. Nuk ka ndonjë të dhënë të prerë lidhur me cilësinë e këtij shikimi. Por dijetarët kanë mbrojtur idenë se, për ta parë Allahun, në ahiret, nuk

⁹⁰ Buhari, Tevhid, 22.

⁹¹ Kur'ani, Tur: 35-36.

⁹² Buhari, Tefsir, sureja Tur.

⁹³ Në filozofi, ky lloj krijimi nga e paqena, nga hiçi, quhet “ex nihilo” (latinisht).

janë të domosdoshme dhe nuk veprojnë po ato kushte që veprojnë dhe që janë të domosdoshme për dukurinë e shikimit në këtë botë.

Në Kur'an lajmërohet se besimtarët do ta shohin Allahun në ahiret:

“Ka fytyra që atë ditë do të ndriçohen dhe do ta shohin Zotin e tyre!”⁹⁴

Profeti ynë thotë kështu në një porosinë e tij:

*“Pa dyshim, ju do ta shihni Zotin tuaj ashtu siç shihni edhe hënën natën e katërmbëdhjetë të muajit. Dhe nuk do të shtyheni e t’i shkaktoni dëm njëri-tjetrit!”*⁹⁵

Edhe në një hadith tjetër, Profeti ka thënë se, pasi besimtarët të hyjnë në xhennet, Allahu do t’i pyesë: *“A dëshironi gjë tjetër t’ju jap?”* Kurse besimtarët do t’i përgjigjen: *“Ç’mund të kërkojmë gjë tjetër?”* Atëherë Allahu do t’u shfaqet dhe për besimtarët nuk do të ketë gjë më të këndshme!⁹⁶

IV. Dashuria për Allahun

Besimtar i vërtetë është ai që i kupton bukurinë dhe madhësinë e Allahut, që pret favorin e Tij, që i njeh mirësitë dhe dhuntitë e Tij. Robi me njohje dhe mendim të tillë e do Zotin e vet, zemra i rreh vazhdimisht për Të, në sjellje e veprime përpiket të fitojë dashurinë e Tij!

Me besimin te Allahu, te i dërguari i Tij si dhe te gjërat e kumtuara prej tij dhe duke zbatuar urdhrat e Allahut, njeriu tregon se e do Allahun. Besimi i vërtetë është besimi i njeriut që e do Allahun dhe që e vlerëson këtë dashuri më shumë se jetën e vet! Pasi ta besojë Zotin në këtë mënyrë, shenjat e dashurisë për Të nisin të shfaqen në të gjitha fjalët, sjelljet dhe veprimet e besimtarit. Në Kur'an, Allahu i Lartë na tregon se si duhet të besojmë:

“Thuaj: Po qe se etërit tuaj, bijtë, vëllezërit, bashkëshortet, farefisi juaj, pasuria që keni fituar, tregtia që druheni se mos ju dështojë, vendbanimet me të cilat jeni të kënaqur janë më të dashur për ju se Allahu, i Dërguari dhe se lufta në rrugën e Tij, pritni gjer sa Allahu të japë vendimin e Tij! Allahu nuk vë në rrugë të drejtë një popull të mbrapshtë!”⁹⁷

Në këtë ajet Allahu ka vënë në njërën anë gjërat për të cilat njeriu ka dobësi, kurse, në anën tjetër, dashurinë për Allahun, për të dërguarin e Tij dhe për gatishmërinë për të luftuar në rrugën e Tij. Allahu kërkon prej nesh, besimtarëve, të zgjedhim; në këtë zgjedhje Ai kërkon të na veçojë prej të këqinjve, gjë që është për të mirën tonë si dhe për lumturinë tonë të vërtetë në këtë botë dhe në jetën tjetër!

Allahu thotë kështu për besimtarët që i do e që e duan:

⁹⁴ Kur’ani, Kiamet: 22-23.

⁹⁵ Buhari, Tevhid, 24; Muslim, Iman, 81; Tirmidhi, Xhennet, 15.

⁹⁶ Muslim, Iman, 80; Tirmidhi, Xhennet, 16.

⁹⁷ Kur’ani, Tevbe: 24.

“O ju që keni besuar, kush prej jush largohet nga feja, ta dijë mirë se, pa dyshim, Allahu ka për të sjellë në vend të tyre njerëz që i do dhe e duan, që janë të thjeshtë ndaj besimtarëve, por të ashpër ndaj mohuesve, që luftojnë në rrugën e Allahut e që nuk frikësohen prej kërcënimit të askujt. Ky është një favor i Allahut për atë që do. Allahu është bujar, i ditur!”⁹⁸

Dashuria për Allahun është tipari i vërtetë i besimtarit. Ai që e shijon atë kënaqësi, nuk kërkon gjë tjetër. Prandaj profeti na ka porositur:

“Kush të ketë tri gjëra, arrin të ndiejë kënaqësinë e besimit: t’i dojë Allahun dhe të Dërguarin më shumë se çdo gjë tjetër, ta dojë dikë vetëm për hir të Allahut, t’i druhet kthimit nga feja më shumë se zjarrit!”⁹⁹

Dashuria për Allahun i jep drejtim jetës së njeriut të ndërgjegjshëm për të mirat e pafundme që i ka dhuruar, e orienton njeriun kah e mira, e drejta dhe e bukura. Besimtari që e do Allahun, është vetë në rregull si dhe shkon mirë me njerëzit që ka përreth. Besimtari e di se në ç’raporte ndodhet ndaj Allahut, prandaj është i vetëdijshëm se edhe të tjerët janë robtë (krijesat) e Allahut dhe ndodhen në të njëjtat raporte ndaj tij. Dashuria për Allahun i bën të domosdoshme si në jetën familjare, ashtu edhe në atë shoqërore e të punës, marrëdhëniet e mbështetura në ndjenjat e ndihmës reciproke, sakrificës, durimit, qëndresës, këmbënguljes dhe mirëkuptimit e tolerancës.

Ashtu si ajetet që bëjnë fjalë për dashurinë ndaj Allahut, në Kur’an ka edhe ajete që bëjnë fjalë për gjërat që i pëlqejnë e që s’i pëlqejnë Allahut. Me ç’mësojmë prej Kur’anit, Allahu i do ata që bëjnë mirë, që rrinë pastër, që përpiqen të mos u dalin kundër urdhrave të Tij, që durojnë, që nënshirohen, që sillen dhe veprojnë me drejtësi dhe që luftojnë në rrugën e Tij. Ai nuk i do njerëzit që e kapërcejnë masën, që prishin e shkatërrojnë, mohuesit, mizorët dhe tiranët, mendjemëdhenjtë, dorëlëshuarit, tradhtarët. Dashurinë për Allahun e ndjek ndihma dhe mbrojtja e Tij, sukcesi i njeriut, favori dhe bamirësia e Tij!

Lexim letrar: DASHURIA PER ALLAHUN

Në këtë botë prove, njeriu arrin rezultat në raport me atë se sa është i denjë për qenien ndaj së cilës ushqen dashuri. Prandaj ndodh që zemra e njeriut, e krijuar me një kapacitet kërkese të pafundme, mund të arrijë përsosmërinë në dashurinë dhe afërsinë ndaj Zotit në se prirjen dhe vetinë e natyrshme për të dashur e orienton vetëm kah Zoti. Në të kundërt, nuk mundet të shpëtojë së vrapuari pas qëllimeve të ulta e boshe. Jeta i merr fund mes tronditjeve disfatiste. E thënë ndryshe, njeriu zotëron dhuntinë e lartësimit moralo-shpirtëror me aq sa t’ua kushtojë prirjen natyrore dhe të bashkëlindur për të dashur Zotit dhe atyre që do Ai si dhe në nivelin e fuqisë së vet shpirtërore.

⁹⁸ Kur’ani, Maide: 54.

⁹⁹ Buhari, Iman, 9, 14.

Po qe se në zemrën e njeriut zë vend dashuria për botën dhe pasurinë, bëhet shkak për çdo të keqe. Muslimani përfiton nga të mirat e kësaj bote, por nuk e do atë sikur kishte për të jetuar këtu përjetësisht. Muslimani duhet të zotërojë mbi botën dhe ta përdorë atë, por dashuria për botën s' duhet t'ia pushtojë zemrën e ta dëmtojë, sepse, siç ka thënë poeti i madh Xhelaleddin Rumi, *“për sa kohë që uji ndodhet poshtë gjemisë, i jep mundësi asaj të vozisë, por, po t'ia hyjë brenda, e shkatërrohet dhe e fundos, ashtu si edhe zjarri në furrën e kazanëve të avullit që e bën gjeminë të ecë, por, po të dalë jashtë furrës e të ngjitet në kuvertë, e djeg gjeminë dhe e shkatërrohet!”*

Kështu, pra, robi, sa t'ia pakësojë shprehitë e këqia, aq i afrohet Zotit. Dhe zgjidhje, për këtë, pa dyshim, është afërsia ndaj Allahut, orientimi vetëm nga Ai me të gjitha mundësitë e zemrës. Dashuria e fëmijës për prindët dhe e prindërve për fëmijët, dashuria burrë-grua, mundësitë materiale e moralo-shpirtërore që kemi në dorë si dhe të mirat e tjera të kësaj bote janë favori i madh i Zotit për robtë e Tij. Prandaj të gjitha këto dashuri duhet të bëhen mjete për t'iu afruar Zotit dhe në rrugën e Tij. Këto dashuri nuk duhet të na e robërojnë zemrën, sepse ata që dashurohen pas “Bukurisë Absolute” (Allahut që është Bukuria Absolute), nuk dashurohen pas gjërave të vogla e relative. Kështu, ata që ua japin zemrën gjërave të vogla e relative, mbeten pa Allahun dhe dashurinë për Të! Poeti Xhelaleddin Rumi shprehet kështu poetikisht për këtë:

“Kush ia jep zemrën kësaj bote, është si gjahtari që gjuan hijet. Si mund të bëhet hija mall i tij?”

Kështu, një i marrë deshi ta kapte e ta shtrëngonte fort hijen e një zogu; edhe zogu vetë në majë të degës u habit me të!”

Çdo njeri që është në gjendje të kuptojë, e kupton lehtë se vënia kufi dëshirave që s' dinë të ngopur, kënaqësive e dëfrimeve, dashurive të çastit e kalimtare duke e orientuar dashurinë dhe afërsinë e vërtetë për tek qëllimi hyjnor, është domosdoshmëri e qëllimit final të krijimit tonë.

Bukuria absolute është bukuria e Allahut. Gjithashtu të gjitha bukuritë pas të cilave jepemi me mahnitje, janë vetëm reflektime të Bukurisë Hyjnore.

Aventura dashurore mes Mexhnunit dhe Lejlasë është një shembull kryevepër i kësaj të vërtete. Po qe se Mexhnuni do t'ia dorëzonte zemrën Lejlasë duke mbetur aty, Lejlaja do të bëhej idhull për të. Kurse ajo luajti për Mexhnunin një rol kalimtar. Pasi zemra e Mexhnunit u ngjiti në atë nivel ku mund t'ia përgjigjej dashurisë hyjnore, Lejlaja ra në sytë e tij. Megjithëse Mexhnuni u nis për udhë me anë të Lejlasë, nuk e la zemrën te ajo por u tregua i aftë për ta drejtuar te Zoti!

Dashuria për Allahun dhe fitimi i dashurisë së Tij është lumturia më e madhe për njeriun. Personi që ka arritur një lumturi të tillë, do të thotë se ka ditur ta vlerësojë siç duhet pasurinë e quajtur jetë dhe e ka fituar provën e kësaj jete.

Në një ajet, Allahu thotë: **“Besimtarët e duan më shumë Allahun!”** Kurse treguesi i dashurisë sonë për Allahun është kryerja e gjërave që i pëlqejnë e që i kërkon Allahu. Pikërisht atëherë do ta dojë edhe Ai njeriun dhe njeriun që e do Allahu, e duan të gjithë. Shihni se ç' thotë Profeti ynë për këtë.

Kur Allahu i Lartë e do një rob, i thotë Xhebrailit:

“Allahu e do aksh njeri, edhe ti dua je!”

Edhe Xhebraili e do atë, pastaj u bën zë edhe banorëve të tjerë të qiellit:

“Allahu e do aksh njeri, edhe ju dua jeni!”

Atë njeri nisin ta duan edhe banorët e qiellit dhe, pastaj, dashuria për të lind edhe në zemrat e banorëve të tokës. Kjo do të thotë se ai që kërkon ta duan të gjitha qeniet, duhet ta dojë në fillim Allahun!

C. EMRAT DHE ATRIBUTET E ALLAHUT

Konceptet që e cilësojnë individualitetin hyjnor me qëllim që besimtari ta njohë Allahun, janë emërtuar emra ose attribute. Cilësimet si hajj (i gjallë), alim (i ditur), halik (krijues), etj. shërbejnë edhe si mbiemra, edhe si emra.

I. Emri i përveçëm “Allah”

Sipas shumicës së dijetarëve islamë, fjala *Allah* që është një emër i përveçëm arab, nuk është i prejardhur (prej ndonjë fjale tjetër rrënjë apo temë). Kjo fjalë përjashtohet nga të gjitha mënyrat e fjalëformimit të arabishtes, pra, gjithashtu, prej saj nuk formohen fjalë të tjera të prejardhura. Ky emër nuk ka trajta të shumësit as për dy e as për më shumë se dy, siç ndodh në arabisht. Ky është emri i përveçëm i qenies së lartë që adhurohet. Emrat e përveçëm të një gjuhe nuk përkthehen në gjuhë të tjera. Për më tepër, vendin e fjalës *Allah* nuk mund ta zëjë as dhe ndonjë fjalë tjetër arabishte. Prandaj dijetarët janë të një mendimi se asnjë fjalë tjetër, qoftë arabisht ose e një gjuhe tjetër, nuk mund ta zëvendësojë emrin *Allah*. Ndërkaq, në Kur’an janë përdorur disa emra si *il’lah*, *mevla* dhe *rab* me të cilat bëhet fjalë për Allahun. Në ngjashmëri me këtë, emërtimet në gjuhë të tjera si, p.sh., *hyjni*, *zot* dhe *perëndi* në shqip mund të përdoren në vend të emërtimeve të mësipërme në arabisht.¹⁰⁰

II. Emri i Madh (Ism-i Adham, emri më i madh i Zotit)

Emërtimi përmbledhës *Ismi Adham* përdoret në terminologjinë fetare për një grup emrash ku futen emrat më të bukur të Allahut.

¹⁰⁰ Mendojmë se në shqip është i përshtatshëm vetëm përdorimi i emërtimit *zot*, pasi ky nuk ka trajtë të gjinisë femërore.

Një grup dijetarësh islamë kanë thënë se që të gjithë emrat e Allahut janë të bukur e të lartë pa bërë ndonjë dallim mes tyre, kurse një grup tjetër, duke mbajtur parasysh hadithet, kanë bërë të vetën pikëpamjen se disa nga emrat janë më të mëdhenj e më të shquar. Në disa hadithe të Profetit përmenden ata që quhen *ismi adham* dhe thuhet se, kur lutja bëhet me ta, ajo do të pranohet pa tjetër.¹⁰¹ Por është e pamundur të përcaktohet në mënyrë të prerë se cili është emri më i madh i Allahut, sepse në një pjesë të këtyre haditheve përmendet emri Allah, në një pjesë tjetër, emrat Rahman (Mëshirues), Rahim (Bamirës), el-Hajjul Kajjum (i Gjallë e në Këmbë), dhul-Xhelali vel-Ikram (i Madh e Bujar). Fakti që Profeti, megjithëse e ka ditur se cili është emri më i madh i Allahut, nuk ua ka bërë të ditur muslimanëve, mund të shpjegohet, ndoshta, me dëshirën e tij që muslimanët të mos e përmendin vetëm atë emër dhe t'i harrojnë të tjerët.

III. Emrat e Bukur (Esma-i Husna, emrat e bukur të Allahut)

Në Kur'an thuhet:

“Ai është Allahu, nuk ka zot tjetër veç Tij. Atij i takojnë emrat më të bukur!”¹⁰²

“... Emrat më të bukur janë të Tij. Atë e madhëron gjithçka është në qiej e në tokë, Ai është ngadhnjyes, i urtë!”¹⁰³

Siç pohohet edhe në këto ajete, emrat më të bukur janë të posaçëm vetëm për Allahun, sepse Ai është zotëruesi i të gjitha aftësive dhe përsosmërive. Emrat e Tij janë koncepte të shenjta që shprehin lartësinë më të shquar dhe epërsinë absolute. Emrat e Allahut quhen edhe “Esma-i Ilahije”, “Emrat Hyjnorë”.

Allahu i Lartë ka shumë emra që përmenden në Kur'an dhe në hadithe. Duke i njohur këta emra, robi e njeh Allahun, e do dhe bëhet adhures i vërtetë. Pastrohet prej shprehive të këqia që Allahu nuk i do dhe stoliset me shprehi të mira që Allahut i pëlqejnë. Në Kur'an, duke u shprehur si më poshtë, është urdhëruar të bëhen lutje duke përdorur emrat e bukur të Allahut:

“Emrat më të bukur janë të Allahut. Atëherë, lutiuini Atij me ata emra të bukur...”¹⁰⁴

Fakti që janë shumë emra, nuk ndryshon gjë; të gjithë ata shënojnë të njëjtin individualitet:

“Thuaj: “Po të doni, thoni Allah, po të doni, Rahman, është po Ai!..”¹⁰⁵

Siç bëhet e ditur në një hadith të Profetit, përveç emrave që përmenden në Kur'an dhe hadithe, Allahu ka edhe emra që ia ka caktuar vetes në dijen e fshehtë ose që ua ka bërë të ditura robve të Tij të zgjedhur:

¹⁰¹ Për hadithet lidhur me çështjen, shih Ebu Davud, Vitr, 23; Tirmidhi, Daavat, 64, 65, 100; Ibni Maxhe, Dua, 9, 10.

¹⁰² Kur'ani, Taha: 8.

¹⁰³ Kur'ani, Hashr: 24.

¹⁰⁴ Kur'ani, Araf: 180.

¹⁰⁵ Kur'ani, Isra: 10.

*“(Allahu im!) Të lutem Ty me çdo emër që të përket Ty. Me çdo emër me të cilin Ti emërtove veten. Ose që e zbritë në librin tënd. Ose që ia mësove njërit prej krijesave të tua. Ose që ia caktove vetes në dijen e fshehtë që ndodhet vetëm pranë Teje!”*¹⁰⁶

Me që emrat e Allahut mbështeten në zbulesën hyjnore, nuk mund të ndryshohen nga njeriu. Si ta kenë emërtuar Allahun Kur’ani dhe hadithet, ashtu duhet emërtuar. Një qëndrim i kundërt me këtë, vlerësohet si ekstremizëm. Po qe se i shtohen Allahut emra të tjerë duke mos u mjaftuar me emrat në Kur’an dhe hadithe, Mes njerëzve lind mosmarrëveshje e grindje.

Lexim letrar: EMRAT E BUKUR

Në një hadith, Profeti ynë ka bërë të ditur se Allahu i Lartë ka 99 emra dhe se ai që u beson këtyre emrave dhe vepron ashtu siç e kërkon besimi, ka për të hyrë në xhennet.¹⁰⁷ Ndërkaq, emrat hyjnorë nuk janë vetëm 99. Allahu ka edhe emra të tjerë që përmenden në Kur’an dhe në hadithe. Në hadithin e Profetit ky numër është dhënë jo për ta kufizuar numrin e emrave të Allahut, por për të treguar se këta janë emrat më të njohur të Tij. Në një hadith të përcjellë nga Tirmidhiu dhe Ibni Maxhe, këta 99 emra janë përmendur një e nga një si më poshtë:

Allah, Rahman (mëshirues), Rahim (bamirës), Melik (sundimtar), Kuddus (i shenjtë), Selam (shpëtues), Mumin (besues), Muhejmin (urdhëruar), Aziz (i çmuar, i vyer, i shenjtë), Xhebbar (shtrëngues, detyruar), Mutekebbir (madhështor), Halik (bërës, krijues), Bari (hyjni), Musavvir (projektues), Gaffar (falës i fajeve), Kahhar (prishës), Vehhab (falës, dhënës pa shpërblim), Rezzak (furnizues, ushqyes), Fettah (ngadhnyes), Alim (dijetar), Kabd (rrëmbyes i shpitrave), Bast (zgjerues i të mirave), Hafid (poshtërues i mohuesve), Rafi (lartësues i besimtarëve), Mu’iz (respektues), Mudhil (zhvlerësues), Sem’i (dëgjues), Basir (shikues), Hakim (gjykues, ndarës i të mirës prej të keqes), Adl (i drejtë), Latif (mirëbërës), Habir (i informuar), Halim (sjelljebutë), Adhim (madhështor), Gafur (falës i gjerë), Shekur (shumë falenderues), Ali (i lartë), Kebir (i madh), Hafiz (ruajtës), Mukit (përgatitës furnizimi), Hasib (llogarikërkues), Xhelil (i lartë në cilësi), Kerim (shumë bujar), Rakip (vëzhgues), Muxhip (pranues i lutjeve), Vasi (i gjerë në dije dhe mëshirë), Hakim (i urtë), Vedud (dashamirës), Mexhid (i lartë në nder), Baith (ringjallës, dërgues), Shehid (dëshmues), Hakk (i vërtetë), Vekil (dorëzanës), Kavi (i fuqishëm, i fortë), Metin (i fortë), Veli (kujdestar), Hamid (i denjë për lavdërim), Muhsi (numërues), Mubdi (bërës nga e paqena), Muhji (ngjallës, jetëdhënës), Mumit (që jep vdekje), Hajj (i gjallë), Kajjum (që

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, Musned, 1, 391.

¹⁰⁷ Shih Buhari. Daavat, 68; Tevhid, 12; Muslim, Zikr, 2; Tirmidhi, Daavat, 82.

qëndron në këmbë dhe që e mban çdo gjë në këmbë), Vaxhid (zbulues), Maxhid (i famshëm), Vahid (një i vetëm), Samed (i vetëmjaftueshëm e i përplotësuar), Kadir (zotërues), Muktedir (fuqiptot), Mukaddim (priorizues), Muahhir (prapësues), Evvel (i parë, i paraqenë), Ahir (i pasqenë), Zahir (i dallueshëm), Batn (i fshehur, i brendshëm), Vali (administrues), Muteali (i tejzakonshëm, transhental), Berr (fjalë e punëkthjelltë), Tevvab (pranues i pendesës), Muntakim (shpagimtar), Afuvv (falës), Rauf (i dhembshur), Malikul Mulk (pronari i mallit), Dhul Xhelali vel Ikram (I Madh dhe Dhurues), Muksit (synues), Cami (përmbledhës, bashkues), Gani (i pasur), Mugni (pasurues), Mani (pengues), Darr (dëmtues), Nafi (dobisjellës), Nur (dritë), Hadi (orientues), Bedi (novator), Baki (i gjithëqenë, permanent), Varis (trashëgimtar), Reshit (udhërrëfytes), Sabr (durim).¹⁰⁸

IV. Atributet e Allahut

T'i besosh Allahut, do të thotë t'i njohësh atributet e Tij të përsosmërisë që janë të detyrueshme e të domosdoshme lidhur me ekzistencën e Tij të lartë si dhe atributet e lejueshme, ta besosh ashtu (sipas atyre attributeve) dhe ta quash të lartë dhe larg attributeve që shprehin mangësi. Allahu është i cilësuar me të gjitha atributet e përsosmërisë të denja për emrin e Tij dhe s'ka të bëjë me atributet e mangësisë. Dijetarët islamë, ndërsa janë ruajtur prej përngjasimit të emrave dhe attributeve të Allahut me emrat dhe atributet njerëzore, nuk kanë rënë në mohimin e tyre.

Të gjitha atributet e Allahut janë të dhëna një herë e përgjithmonë; ato kanë paraekzistuar dhe do të ekzistojnë pafundësisht. Ekzistenca e tyre nuk ka as fund e as fillim. Ato nuk u përngjasin attributeve të krijesave. Sado që në emërtim ka ngjashmëri, dituria, vullneti, jeta, fjala e Allahut nuk u ngjasin diturisë, vullnetit, jetës dhe fjalës së Allahut. Ne e njohim Allahun me anë të emrave dhe attributeve sepse nuk mund ta njohim dhe konceptojmë individualitetin dhe natyrën e Tij. Duke u shprehur si më poshtë, Kur'ani ka shpjeguar se perceptimi i individualitetit dhe njohja e natyrës së Allahut janë të pamundura:

“Sytë Atë s'mund ta shohin, por Ai sytë i sheh. Ai e njeh shumë mirë materien dhe ka informacion për çdo gjë!”¹⁰⁹

Edhe Profeti, lidhur me këtë, ka porositur: *“Mendoni për krijesat e Allahut por mos mendoni për individualitetin e Tij. Me të vërtetë, ju për këtë s'keni asnjë mundësi!”*¹¹⁰

¹⁰⁸ Tirmidhi, Daavat, 82; Ibn Maxhe, Dua, 10.

¹⁰⁹ Kur'ani, En'am: 103.

¹¹⁰ Sujuti, Xhamiu's-Sagir-Axhluni, Keshful hafa, 1, 311.

Atributet e domosdoshme të Allahut janë klasifikuar në mënyra të ndryshme. Klasifikimi më i njohur është ai që i ndan atributet e Allahut në individuale dhe në qenësore.

1. Atributet individuale (dhatí)

Janë attribute të posaçme vetëm për Allahun, pra, nuk mund dhe nuk lejohet t'i jepen ndonjë krijese, kushdoqoftë dhe ciladoqoftë ajo. Me që e kundërta e këtyre attributeve nuk mund të mendohet, për rrjedhojë, me që Allahu duhet konsideruar i pastër prej attributeve që shprehin mangësi, relativitet dhe përkohshmëri, këto attribute janë quajtur edhe attribute absolute (tenzihi) dhe privative, mohuese (selbi). Atributet individuale janë këto:

a. Ekzistencë (vuxhud): Allahu ekziston. Ekzistenca e Tij është e domosdoshme dhe në vetvete, nuk varet prej dikujt apo diçkaje tjetër. Nuk mund të mendohet e kundërta e këtij atributi, domethënë mosekzistenca e Allahut. Atributi i ekzistencës është quajtur edhe “atribut vetiak” (sifat-i nefsije).

b. Paraqenie (kidem): Të jesh i paraqenë do të thotë të mos kesh fillim. Qenia me një ekzistencë të tillë nuk ka një fillim, ajo ka ekzistuar gjithmonë. Kështu, nuk mund të mendohet që Allahu të mos ketë ekzistuar në një pikë kohore të caktuar. Sado të kthehem pas, nuk do të mund të gjejmë një pikë kohore që Ai të mos ketë ekzistuar. Ai nuk është i krijuar, Ai nuk është i krijuar pas. Me që ekzistenca e Allahut është e domosdoshme (vaxhibul vuxhud), edhe paraqenia e Tij është e domosdoshme. E kundërta e atributit “i paraqenë” është atributi “akcidental”, domethënë “i krijuar, i krijuar në një pikë kohore të caktuar”. Ky atribut nuk mund të mendohet për Allahun.

c. Pasqenie (beká): Allahu është i pasqenë, domethënë që ekzistenca e Tij nuk ka fund. Ai, ekzistenca e të cilit nuk ka fillim, nuk ka as fund., pra, ai që është i paraqenë, detyrimisht është edhe i pasqenë. E kundërta e këtij atributi, dekompozimi, prishja dhe mbarimi (fená) nuk mund të mendohen për Allahun. Sado para që ta çojmë mendimin, nuk mund të gjejmë një pikë kohore kur Allahu të mos ekzistojë më. Në Kur'an thuhet kështu për ekzistencën e pafillim të Allahut:

“Ai është i parë e i pasmë... (Ai ka qenë e do të jetë)”¹¹¹ “Veç Allahut, çdo gjë tjetër është e asgjësueshme...”¹¹²

d. Pangjashmëri me qeniet e krijuara (muhalefetun li'l-havadith): Të gjitha sendet dhe krijesat janë e kundërta e Allahut, Ai nuk i përngjet asnjë sendi e asnjë krijese, domethënë gjërave të krijuara pas, akcidentalisht. Allahu është një qenie përtej asaj ç'mund të mendojmë ne për Të. Ngjashmëria (mushabehet) dhe identiteti (mumathélet) i Allahut me qeniet akcidenciale nuk mund të mendohet. Në Kur'an thuhet:

¹¹¹ Kur'ani, Hadid: 3.

¹¹² Kur'ani, Kasas: 88.

“Asnjë send nuk është si Ai. Ai dëgjon dhe sheh.”¹¹³

Në pjesën e parë të ajetit të mësipërm Allahu veçohet nga krijesat, kurse në pjesën e dytë, karakterizohet me attribute përsosmërie.

e. Ekzistencë në vetvete (kijam binefsihi):

Ky është atributi i qenies që, për të ekzistuar, nuk ka nevojë për ndonjë qenie tjetër. Allahu ekziston në vetvete. Për Allahun nuk mund të mendohet atributi “ekzistencë në saje të tjetërkujt” (kijam bigajrihi). Lidhur me këtë atribut, në Kur’an thuhet:

“Thuaj: Ai Allahu është një i vetëm. Allahu është i vetëmjaftueshëm e i përplotësuar (samed)...”¹¹⁴

“O njerëz! Ju keni nevojë për Allahun e jo Allahu për ju! Vetëm ai është i denjë për lavdërim!”¹¹⁵

f. Njësi (vahdanijet, unitet): Allahu është i vetëm, unikal në individualitetin, atributet dhe aktet e Tij. Atributet antagoniste të atributit të unitetit, pluraliteti (taaddud, shumësi) dhe ngjashmëria (shirk, politeizëm) nuk mund të mendohen për Allahun.

Sipas besimit islam, Allahu është një i vetëm, domethënë unik. Ky unikalitet nuk është numerik, por esencial, pasi Ai është unikal, pra, i papërsëritshëm, në individualitetin, atributet, emrat dhe aktet e Tij. Nuk ka krijues tjetër veç Tij dhe nuk ka qenie tjetër që të adhurohet veç Tij. Në Kur’an ka shumë ajete ku bëhet fjalë për papërsëritshmërinë (unikalitetin) e Allahut.

“Po qe se në tokë e në qiej do të kishte zota të tjerë veç Allahut, pa dyshim, toka e qiejt do të shkatërroheshin!”¹¹⁶

Qëndrueshmëria e rregullsisë dhe harmonisë së tokës dhe qiejve, rregulli dhe harmonia në tërë gjithësinë është argumenti më i madh i unitetit të krijuesit.

“Thuaj: “Po qe se, siç thonë ata, do të kishte zota të tjerë veç Allahut, ata zota do të kërkonin të mbisundonin ndaj Allahut, Zotit të Arshit!..”¹¹⁷

“Sikur Allahu të kishte dashur të bënte bir, pa dyshim që do të zgjidhte kë të dëshironte mes krijesave të Tij. I lartë është Ai!”¹¹⁸

Për ta vërtetuar njësinë e Allahut, dijetarët e akaidit dhe kelamit kanë parashtruar, veç argumenteve të përcjella si më sipër, edhe disa argumente racionale.

¹¹³ Kur’ani, Shura: 11.

¹¹⁴ Kur’ani, Ihlas: 1-2.

¹¹⁵ Kur’ani, Fatir: 15.

¹¹⁶ Kur’ani, Enbija: 22.

¹¹⁷ Kur’ani, Isra: 42.

¹¹⁸ Kur’ani, Zumer: 4.

2. Atributet qenësore ose pozitive (thubutí)

Janë attribute të domosdoshme dhe që pohojnë përsosmëri. Këto quhen kështu pasi e bëjnë të njohur Allahun me cilësi qenësore e pozitive si jeta, vullneti, fuqia, etj. Veçoritë antagoniste me këto attribute nuk mund të mendohen për Allahun. Ndërkaq, këto attribute që te Allahu janë të pafillimta e të pafundme, nuk u ngjajnë të njëjtave attribute te krijesat, të cilat, ashtu si edhe vetë krijesat, janë shfaqur në një pikë kohore të caktuar. Sipas dijetarëve sunnitë, atributet si jetë, dituri, fuqi, etj., kanë lidhje me gjithësinë, prandaj edhe, në ndryshim nga atributet individuale, mund t'u jepen edhe krijesave, vetëm se dituria, vullneti dhe fuqia e Allahut janë absolute, të paraqena e të pasqena dhe karakterizohen nga përsosmëria, të njëjtat attribute te krijesat janë të kushtëzuara, të kufizuara, të përkohshme, të krijuara *pas*, relative e të mangëta. pavarësisht nga ngjashmëria leksikore, atributet qenësore të Allahut nuk kanë asnjë lloj ngjashmërie me ato të krijesave. Atributet qenësore janë tetë.

a. Jetë (hajjat): Allahu është i gjallë e në jetë. Është Ai që i jep jetë gjithçkaje, tokës së thatë e të vdekur. Allahu zotëron jetë që s'ka as fillim, as fund. Jeta është atribut i domosdoshëm i ekzistencës dhe i përsosmërisë së saj. Atributi antagonist i qenies i gjallë që është qenia i vdekur (memat), nuk mund të mendohet për Allahun. Në Kur'an thuhet kështu:

“Besoji Allahut të gjallë e të pavdekshëm dhe mbështetu te Ai!..” ¹¹⁹ **“Pa dyshim, fytyrat janë drejtuar kah Allahu që është i gjallë dhe sundues mbi çdo gjë!..”** ¹²⁰

b. Dituri (ilm): Allahu di, ka dituri, dituria e Tij përfshin gjithçka. Allahu di ç'ka ndodhur, ç'ndodh, ç'do të ndodhë, të shkuarën e të ardhmen, të hapurën e të fshehtë. Dija e Allahut nuk i ngjan dijes së krijesave, pra as shtohet e as pakësohet. Ai njeh dhe di çdo gjë me anë të dijes së Tij të paraqenë. Allahu e di çdo gjë sepse e di që do të ngjasë, ndërkaq, jo çdo gjë ngjet pse e di Allahu. Rregullsia, sistematika dhe harmonia që vërehen në gjithësi, janë treguesi më i madh i diturisë së gjerë e të pafundme të krijesit të saj. E kundërta e atributit të dijes, padituria (xhehl) nuk mund të mendohet për Allahun. lidhur me atributin dije, në Kur'an thuhet:

“... Ai di çdo gjë në det e në tokë, pa dijen e Tij asnjë gjë nuk bie...” ¹²¹

“A nuk e shihni se Allahu di për çdo gjë në qiej e në tokë?” ¹²²

c. Dëgjim (sem'i): Allahu dëgjon gjithçka. Allahu dëgjon çdo tingull e çdo gjë të thënë hapur a fshehur, me zë të lartë apo të ulët. Dëgjimi i një gjëje nuk përbën pengesë për Të që të dëgjojë në të njëjtën kohë një gjë tjetër. Për të dëgjuar Allahu nuk ka nevojë për ndonjë organ apo mjet. Nuk mund të mendohet që Allahu të mos dëgjojë.

d. Shikim (basir): Allahu sheh gjithçka. Asgjë s'mbetet e fshehur nga shikimi i Allahut. Allahu sheh çdo gjë në dritë apo errësirë, në shesh apo fshehur. Nuk mund të mendohet që Allahu të mos shohë. Ka shumë ajete që pohojnë se Allahu dëgjon dhe sheh.

¹¹⁹ Kur'ani, Furkan: 58.

¹²⁰ Kur'ani, Taha: 111.

¹²¹ Kur'ani, En'am: 59.

¹²² Kur'ani, Muxhadele: 7.

“Allahu di dhe atë që fshihet nga sytë, dhe atë që tradhton sytë. Allahu vendos me drejtësi. Kurse gjërat që adhurojnë ata, nuk mund të vendosin për asgjë. Pa dyshim, Allahu dëgjon dhe sheh me të drejtë!”¹²³

e. Vullnet (irade): Allahu ka vullnet dhe dëshirë për të bërë. Allahu përcakton vendin, gjendjen dhe cilësitë e krijesave të veta. Bëhet ajo që dëshiron Allahu dhe jo e kundërta. E kundërta e këtij atributi, pavullnetësia dhe shtrëngimi nuk mund të mendohen për Allahun. Në Kur'an thuhet:

“Thuaj: “Allahu im që je pronari i vërtetë i pasurisë! Ti ia jep atë kujt të duash dhe ia merr kujt të duash. Ti e lartëson atë që do dhe e poshtëron atë që do...”¹²⁴

“Pasuria e tokës dhe e qiejve është e Allahut. Ai krijon ç'të dojë...”¹²⁵

Allahu ka dy lloj vullneti:

* **Vullnet krijues (tekvinî irade):** Allahu zotëron vullnet krijues. Ky vullnet përfshin të gjitha krijesat. Ja se si thuhet në një ajet për këtë lloj vullneti: **“Kur ne dëshirojmë një gjë, vetëm themi: Bëhu! Dhe ajo menjëherë bëhet!”**¹²⁶

* **Vullnet dëshirues ose legal (teflrî irade):** Quhet edhe vullnet fetar (dinî irade). Kur Allahu dëshiron diçka dhe e pëlqen atë, do të thotë se urdhëron për të. Ndërkaq, fakti që Allahu dëshiron diçka me këtë lloj vullneti, nuk e bën të detyrueshëm krijimin e asaj gjëje. Ajeti i mëposhtëm e bën krejt të qartë këtë lloj vullneti si dhe kushtet e mësipërme:

“Pa dyshim, Allahu urdhëron (dëshiron) drejtësinë, mirësinë dhe ndihmën për të afërmin...”¹²⁷

Ndërsa vullneti krijues përfshin edhe të mirën, edhe të keqen, edhe të dobishmen, edhe të dëmshmen, vullneti dëshirues ose legal ka të bëjë vetëm me të mirën dhe të dobishmen. Kjo do të thotë se, ndërsa krijon edhe të mirën, edhe të keqen, Allahu nuk e pëlqen të keqen. Ai nuk urdhëron për të keq, nuk e pëlqen e nuk e miraton të keqen.

f. Fuqi (kudret): Allahu ka fuqi për çdo gjë. Allahu është zotërues i fuqisë së pafundme. E kundërta e kësaj, dobësia, nuk mund të mendohet për Allahun. Nuk ka asgjë që të ndodhet përtej fuqisë së Tij. Çdo gjë në gjithësi bëhet me anë të fuqisë së Allahut. Yjet, galaktikat, kozmosi, të gjitha qeniet e gjalla apo jo të gjalla janë argumenti i hapur i fuqisë së Allahut. Në Kur'an thuhet:

“Allahu e kthen ditën në natë dhe natën, në ditë. Pa dyshim, në këtë ka mësim për ata që mendojnë. Allahu e krijoi çdo gjë prej uji. Disa prej tyre zvarriten, disa ecin mbi dy

¹²³ Kur'ani, Mu'min: 19-20.

¹²⁴ Kur'ani, Ali Imran: 26.

¹²⁵ Kur'ani, Shura: 49.

¹²⁶ Kur'ani, Nahl: 40.

¹²⁷ Kur'ani, Nahl: 90.

këmbë e, disa, mbi katër këmbë. Allahu krijon ç'të dëshirojë. Ai ka fuqi për çdo gjë!"
(Kur'ani, Nur: 44-45)

g. Fjalë (kelam): Allahu flet, por e folura e Tij është e ndryshme prej të folurës së krijesave. Me anë të këtij atributi u ka zbritur Allahu libra profetëve, kurse me disa prej tyre ka biseduar. Ne nuk mund ta njohim natyrën e të folurit të Allahut, e cila është e paraqenë dhe jo e përbërë prej tingujsh. Nuk mund të mendohet që Allahu të jetë i heshtur e jo në gjendje për të komunikuar. Me atributin e të folurit, Allahu njofton, urdhëron dhe ndalon. Në Kur'an thuhet:

"Pasi Musai erdhi kur i thamë dhe Zoti i vet bisedoi me të, tha: "Zoti im, shfaqmu të të shoh!.."¹²⁸

"Thuaj: "Sikur të përdornim për bojë ujin e tërë detrave dhe një herë tjetër aq për të shkruar fjalët e Zotit tënd, nuk do të mjaftonte..."¹²⁹

h. Krijim (tekvin): Allahu ka aftësi krijuese, domethënë, të bëjë të qenë diçka të paqenë. Allahu është i vetmi krijues. Ai e ka krijuar çdo gjë me fuqinë e tij të pafundme duke e ditur me diturinë e Tij të paraqenë dhe duke e dëshiruar. Nuk ka gjë në gjithësi që të mos e ketë krijuar Ai. Krijimi, furnizimi dhe ushqimi, ringjallja, shkaktimi i vdekjes, dhënia e dhuntive, ndëshkimi dhe shpërblimi si dhe trajtësimi janë rezultate të atributit krijim. Në Kur'an thuhet:

"Allahu është krijuesi i çdo gjëje. Ai është dorëzanës për çdo gjë!"¹³⁰

D. AKTET LEGALE TE ALLAHUT

Allahu ka akte të posaçme për individualitetin e vet. Lejohet që këto akte t'i kushtohen Allahut edhe me shprehje pozitive, edhe me shprehje negative. Për shembull, ashtu siç lejohet të themi, "dikujt i dha fëmijë", lejohet edhe të themi, "dikujt s'i dha fëmijë". Po kështu, edhe "dikujt i dha të mira", edhe "dikujt s'i dha të mira". Baza e cilësive të akteve është atributi "krijim" i cili është i paraqenë. Aktet e posaçme për individualitetin e Allahut shqyrtohen në pesë pjesë.

a. Krijim (halk ve ixhat): Allahu është krijuesi i çdo gjëje. Është legale (lejueshmërisht e mundshme) që Allahu të krijojë çdo gjë që mund të na shkojë neve nëpër mend. Po deshi, krijon; po s'deshi, s'krijon. Ai s'është i detyruar të krijojë apo të mos krijojë. Ai krijon edhe të mirën, edhe të keqen. Ndërkaq, pëlqen që ne të zgjedhim të mirën, nuk pëlqen të zgjedhim të keqen. Çfarëdo që të jenë gjërat që krijon, janë domosdoshmëri e dijës dhe urtësisë së Tij. Në çdo gjë të krijuar prej Tij ka urtësi edhe në se ne nuk mundemi ta kuptojmë ose konceptojmë. Siç u tha pak më lart, Allahu nuk e ka të domosdoshme dhe të detyrueshme të bëjë gjëra të caktuara, ndryshe, nuk do të ishte një qenie që bën ç'të dëshirojë: **"...Allahu krijon ç'të dëshirojë!.."**¹³¹

¹²⁸ Kur'ani, Kehf: 109.

¹²⁹ Kur'ani, ?

¹³⁰ Kur'ani, Zumer: 62.

¹³¹ Kur'ani, Ali Imran: 47.

Rezultati i të gjitha akteve të Allahut u përket robve të Tij. Allahu krijon (në lidhje me robtë, krijesat e Tij me arsye dhe vullnet), atë që zgjedh dhe pëlqen robi. Ndërkaq, Allahu është krijuesi absolut. S'ka asnjë fuqi apo pengesë që ta pengojë Allahun për të krijuar atë që do dhe kur do. Çdo qenie ekziston në saje të aktit krijues të Allahut dhe vazhdon të ekzistojë vetëm në se Allahu i jep mundësi për të ekzistuar.

b. Dhurimi dhe ndëshkimi (ten'im dhe ta'zib): Allahu i dhuron të mira cilit të dojë prej robve të vet dhe e ndëshkon atë rob që të dojë prej atyre që janë fajtorë dhe e kanë merituar ndëshkimin. Po deshi, Allahu nuk le pa ndëshkuar edhe mëkatin apo fajin më të vogël, po deshi, fal edhe mëkatin apo fajin më të madh përveç politeizmit (shirk) dhe mohimit (kufr). Këto akte nuk janë të domosdoshme apo të detyrueshme për të. Në një ajet thuhet kështu:

“...Ai fal kë të dojë dhe ndëshkon kë të dojë. Pronësia e çdo gjëje që ekziston në tokë e në qiej, i takon Allahut!..”¹³²

c. Orientimi dhe çorientimi, shmangia nga udha e drejtë (hidajet dhe idlal): Është legale që Allahu të krijojë orientim për kë do dhe çorientim për kë do. Nuk ka, veç Allahut, ndonjë subjekt real që i orienton njerëzit ose i çorienton, domethënë i shmang nga udha e drejtë. Që të dyja janë akte të Allahut. Ndërkaq, në se Allahu krijon për një rob çorientim, kjo si rezultat i zgjedhjes së keqe të robit, i përdorimit të gabuar e në drejtim të keq nga robi i vullnetit të vet. Për sa kohë që njeriu nuk e drejton vullnetin dhe veten për në drejtim të gabuar, vullneti dhe fuqia hyjnore nuk e shtrëngojnë për në atë drejtim. Sipas dijetarëve sunnitë, kuptimi i ajetit **“...Allahu e shmang nga udha kë të dojë dhe e orienton kë të dojë...”**¹³³, është “Allahu krijon orientimin për kë të dojë e çorientimin për kë të dojë.”

d. Dërgimi i profetëve e i librave: Allahu u ka dërguar njerëzve profetë për t'u treguar rrugën e drejtë, sepse Ai është një qenie që kujdeset për krijesat e Tij, mëshira dhe favori i të cilit rrethon dhe përfshin të gjitha krijesat. Kurse disa herë, me anë të profetëve, Allahu u ka dërguar njerëzve edhe libra apo shkrime me të cilat u ka treguar se cila është e drejta dhe e vërteta. Ndërkaq, ashtu si dhe për aktet e tjera legale të Allahut, dërgimi i profetëve dhe librave është akt legal, por jo edhe i domosdoshëm apo i detyrueshëm për Të. Po të dojë, dërgon, po të mos dojë, s'dërgon. Ai ka dërguar profetë dhe libra pse ka mëshirë për robtë e vet:

“Ne të dërguam ty vetëm si mëshirë për botët!”¹³⁴

e. Ringjallja dhe mbledhja (ba'th dhe hashr): Allahu do t'i ringjallë njerëzit pas vdekjes dhe do t'i mbledhë për t'u kërkuar llogari. Në Kur'an thuhet:

“Pastaj, pa dyshim, do të ringjallen përsëri ditën e kiametit...”¹³⁵

Në ajetet si më poshtë, bëhet e ditur se Allahu do t'i ringjallë dhe do t'i mbledhë bashkë:

¹³² Kur'ani, Maide: 18.

¹³³ Kur'ani, Fatir: 8.

¹³⁴ Kur'ani, Enbija: 107.

¹³⁵ Kur'ani, Mu'minun: 16.

“Thuaj: “Ata do t’i ringjallë Ai që i ka krijuar së pari...”¹³⁶ “... Dhe do t’i shohësh kur të ngrihen nga varret e të mblidhen me vrap rreth të Zotit të tyre...”¹³⁷

Lexim letrar: DITURIA TE FTON PER BESIM

Gjysmëshkencëtarët që kanë kuptuar pak gjëra prej diturisë, pandehin se mohimi i Zotit është rezultat i pamënjueshëm i dijeve, se me shtimin dhe zgjerimin e dijeve, mohimi bëhet më i theksuar. Mirëpo nuk është aspak kështu. Dija nuk e çon njeriun në mohim. Shkencëtari i cili kërkon të vërtetat, kur e sheh veten në këtë gjithësi pa anë e pa fund e tejet harmonike, ç’mund të bëjë tjetër veçse të përulet me nderim të thellë para fuqisë hyjnore që e ka krijuar?

Duke analizuar pikëpamjet e shkencëtarëve të mëdhenj të katër shekujve të fundit, të cilët i kanë bërë dritë njerëzimit me veprat e tyre, shkencëtari gjerman dr. Dennert, ka nxjerrë si përfundim se nga 290 shkencëtarë, besimin e të cilëve ka marrë në shqyrtim, 28 nuk kanë pasur asnjë besim, 28 të tjerë nuk kanë pasur njohuri për besimin fetar, kurse 234 shkencëtarë kanë besuar në një Zot.

Sikur edhe ata që s’interesohen për çështjen, t’i quajmë mohues, del se shumica e shkencëtarëve dhe dijetarëve besojnë në ekzistencën e Zotit. Kjo përqindje e madhe vërteton në mënyrë mjaft të hapur se, në kundërshtim me pretendimin e materialistëve, mes shkencave dhe besimit nuk ka kontradiktë. Kjo do të thotë se pretendimi se “mohimi është veçoria dalluese e shkencëtarëve” nuk është e vërtetë. Shkenca me besimin zhvillohen së bashku, ato nuk e kundërshtojnë dhe nuk e hedhin poshtë njëra-tjetrën.

Lui Pastëri, një ndër shkencëtarët më të mëdhenj të shekullit të kaluar, në një artikull të tij thotë: “Besimi i vërtetë nuk përbën pengesë për asnjë zhvillim dhe përparim, sepse çdo zhvillim dhe përparim nxjerr në pah te krijesat rregullsinë dhe harmoninë e vendosur nga Zoti. Po qe se sot do të kisha më tepër njohuri, pa dyshim që besimi im te Zoti do të ishte më i thellë e më i shëndoshë!”

¹³⁶ Kur’ani, Jasin: 79.

¹³⁷ Kur’ani, Jasin: 51.

PERMBLEDHJE

1. Çdo të thotë t'i besosh Allahut?
2. Besimi te Allahu a mos është një ndjenjë e bashkëlindur?
3. A do të ishin të detyruar njerëzit të besonin po qe se nuk do të kishin marrë mesazh profetik?
4. Thoni tre argumente të përdorura nga Kur'ani mbi çështjen e ekzistencës së Allahut.
5. Thoni dy shembuj mbi hadithet që prekin çështjen e ekzistencës së Allahut.
6. Cilat janë metodat që ndiqen në Kur'an dhe hadithe mbi çështjen e ekzistencës së Allahut?
7. A ka nevojë për argumentimin (isbati vaxhip) e ekzistencës së Allahut?
8. Duke radhitur argumentet mbi ekzistencën e Allahut, flisni për argumentin e rregullsisë.
9. A ka vend për rastësi në krijimin e gjithësisë?
10. Shpjegoni çështjen e njësisë (unitetit) të Allahut.
11. Cili është kriteri i përcaktimit të emrave të Allahut?
12. A mund ta zëvendësojë një fjalë tjetër emrin e posaçëm "Allah"?
13. Shkruani ç'dini mbi "emrin e madh".
14. Ç' do të thotë "emrat e bukur"? Emrat e Allahut a janë vetëm 99?
15. Ç' shpreh koncepti "atribut individual"? Cili është ndryshimi me atributet qenësore?
16. Numëroni atributet individuale dhe shpjegoni atributet "i paraqenë" dhe "i pasqenë".
17. Jepni të dhëna mbi atributet individuale "i ndryshëm nga krijesat" dhe "i qenë në vetvete".
18. Jepni të dhëna mbi konceptin "atribut qenësor".
19. Dija e Allahut mbi një gjë a e bën të detyrueshme krijimin e asaj gjëje? Pse?
20. Ç' ndryshim ka mes "vullnetit krijues" dhe "vullnetit dëshirues"?
21. Jepni të dhëna mbi atributet "fjalë" dhe "krijim".
22. Thoni tre nga aktet legale të Allahut.
23. A e shmang me detyrim Allahu dikë nga rruga e drejtë?

PJESA IV
BESIMI TE ENGJEJT

ÇESHTJET

- A. BESIMI TE ENGJEJT
- B. NATYRA E ENGJEJVE
- C. DETYRAT DHE LLOJET E ENGJEJVE
- D. DOBITE E BESIMIT TE ENGJEJT
- E. VERTETIMI DOGMATIK I ENGJEJVE DHE PRANIMI LOGJIK I TYRE
- F. QENIET E TJERA QE S'SHIHEN ME SY

PUNE PERGATITORE

1. A ka qenie që, megjithëse s'i shohim, ua pranojmë ekzistencën ose ua ndiejmë ndikimin?
2. Kur bëni një gjë të fshehtë, a ju kap frika se jeni duke u vëzhguar?
3. Mblidhni të dhëna nga librat e akaidit mbi veçoritë e engjëjve.

A. BESIMI TE ENGJEJT

Kuptimi leksikor i fjalës “engjëll” në arabisht është *lajmëtar, i dërguar, përfaqësues, fuqi*. Si term, do të thotë *qenie dritësore që zbaton detyra të ndryshme me urdhrin e Allahut*.

Në *Amentu*, besimi te engjëjt zë vend të dytë, pra zë një vend të rëndësishëm mes bazave të besimit në islam. Në Kur'an ka shumë ajete që bëjnë të ditur se besimi te engjëjt është farz:

“I Dërguari i besoi asaj që iu zbrit nga ana e Zotit të vet, ashtu edhe besimtarët. Secili prej tyre u besuan Allahut, engjëjve të Tij, librave të Tij dhe të dërguarve të Tij...”¹³⁸

“... mirësi e vërtetë është ajo e atij që u beson Allahut, ditës së ringjalljes, engjëjve, librave dhe të dërguarve...”¹³⁹

Personi që nuk u beson engjëjve, quhet mohues (qafir) sepse ka mohuar konkluzionin e këtyre ajeteve. Në mënyrë të veçantë, Allahu në Kur'an i ka cilësuar si qafir armiq të engjëjve dhe ka theksuar se ata janë edhe armiq të Allahut:

¹³⁸ Kur'ani, Bakara: 285

¹³⁹ Kur'ani, Bakara: 177

“Kush është armik i Allahut, i engjëjve të Tij, i të dërguarve të Tij, i Xhebrailit dhe i Mikailit, ta dijë se edhe Allahu është armik i mohuesve!”¹⁴⁰

Mosbesimi te engjëjt është, në mënyrë të tërthortë, edhe mohim i zbulesës hyjnore, i dërgesës profetike, i librit të dërguar me anë të profetit dhe i fesë së kumtuar prej tij, sepse konkluzionet fetare u janë dërguar profetëve me anë të engjëjve.

B. NATYRA E ENGJEJVE

Engjëjt janë qenie dritësore dhe shpirtërore shumë të fuqishme që nuk mund të përceptohen me anë të organeve të shqisave, që e adhurojnë Allahun pa pushim, që kurrë nuk bëjnë mëkat, që nuk hanë e nuk pinë. Prandaj, i vetmi burim të dhënash për ta janë ajetet kur’anore dhe hadithet e vërteta, pra, për t’u besuar engjëjve, duhet mjaftuar me njohuritë që jepen në këto burime. Është e pamundur të thuhet për engjëjt diçka tjetër jashtë njohurive të dhëna nga ajetet dhe hadithet. Fakti që engjëjt nuk mund të përceptohen me anë të organeve të shqisave, nuk përbën justifikim për të mos u besuar atyre. Për ekzistencën apo mosekzistencën e engjëjve nuk mund të jepen argumente të prera as duke u mbështetur në arsyen, as duke u mbështetur në shkencat e natyrës, sepse engjëjt janë qenie metafizike që, si të tilla, dalin jashtë fushës së shkencave të natyrës të cilat mbështeten në vëzhgimin dhe eksperimentin. Ndërkaq, mendja e njeriut i cili mundet të mendojë krejtësisht i pandikuar, e sheh ekzistencën e engjëjve jo të pamundur, por, përkundrazi, të mundur. Në këto kushte, ajetet me kuptim të drejtpërdrejtë si dhe hadithet e vërteta mbeten burimi i vetëm i të dhënave kategorike mbi këtë çështje.

Në Kur’an nuk ka ndonjë të dhënë mbi lëndën e krijimit të engjëjve. Por Profeti, në një hadith, ka thënë se engjëjt janë krijuar prej drite:

“Engjëjt u krijuan prej drite, xhindët, prej flakës së zjarrit, kurse Ademi, u krijua prej cilësisë suaj (prej dheu)!”¹⁴¹

Siç kuptohet nga Kur’ani, engjëjt janë krijuar para njerëzve. Allahu i ka lajmëruar engjëjt se do ta krijojë njeriun të cilin do ta caktojë zëvendësin e vet mbi tokë. Dhe engjëjt e kanë pyetur Allahun: **“Ndërsa ne të madhërojmë pa pushim, Ti kërkon ta caktosh zëvendës njeriun që të shkaktojë ngatërresa e të derdhë gjak mbi tokë?”** Atëherë Allahu ua ka tërhequr kështu vëmendjen: **“Unë di atë që ju s’e dini...”¹⁴²**

Engjëjt kanë disa veçori dalluese që i ndajnë ata prej qenieve të tjera.

1. Engjëjt janë qenie dritësore dhe shpirtërore të krijuara prej drite

Engjëjt nuk kanë veçori njerëzore si ushqyerja, seksi, martesë, gjumi, lodhja, mërzitja, rinia, pleqëria.

¹⁴⁰ Kur’ani, Bakara: 98. Veçanërisht shih Nisa: 136.

¹⁴¹ Muslim, Zuhd, 10; Ahmed b. Hanbel, Musned, VI, 168.

¹⁴² Kur’ani, Bakara: 30.

“... E ata që janë pranë Tij (engjëjt), adhurojnë pa u mbajtur më të madh e pa u lodhur. Ata e madhërojnë (Allahun) natë e ditë e nuk mërziën.”¹⁴³ “Ata i quajtën femra engjëjt që adhurojnë Zotin. A mos vallë kanë parë se si janë krijuar ata? Dëshmia e tyre do të shënohet dhe do të merren në pyetje!”¹⁴⁴

2. Engjëjt nuk e kundërshtojnë Allahun

Engjëjt nuk dalin jashtë urdhrin të Allahut, kurrë nuk bëjnë mëkat dhe kryejnë vetëm atë punë për të cilën janë krijuar. Tregohen vazhdimisht të bindur dhe të nënshtruar ndaj Allahut.

“Ata frikësohen prej Allahut nën pushtetin e të cilit ndodhen dhe bëjnë atë që u urdhërohet!”¹⁴⁵

3. Engjëjt janë qenie me flatra, shumë të shpejtë e të fuqishëm

“Lavdi Allahut që ka krijuar qiejt e tokën, që i ka bërë engjëjt lajmëtarë me nga dy, tre e katër krahë. Ai krijon si të dojë. Pa dyshim, Allahu ka fuqi për çdo gjë!”

Çdo besimtar beson se engjëjt janë të pajisur me krahë. Por është e pamundur të thuhet ndonjë gjë mbi natyrën e këtyre krahëve. Po të mbahet parasysh se engjëjt janë qenie prej drite, do të kuptohet sheshit se cilësimi material i krahëve të tyre duke i përngjasuar me të zogjve, shpendëve apo aeroplanëve, është i gabuar. Natyrën e krahëve të engjëjve e dinë vetëm Allahu dhe profetët që i kanë parë engjëjt. Numri i krahëve të engjëjve, niveli i fuqisë dhe shpejtësisë së tyre kuptohen nga vlera që kanë ata pranë Allahut.

Në një ajet thuhet: **“Atë ditë, arshin e Zotit tënd e mbajnë tetë engjëjt të dalluar mbi të tjerët!”¹⁴⁶** Me që arshi shpreh qenien më të madhe të krijuar prej Allahut si dhe faktin që në ditën e kiametit atë do të mund ta bartin tetë engjëjt, kuptohet se engjëjt janë qenie shumë të fuqishme.

Engjëjt mund të përshkruajnë distanca shumë të mëdha brenda një kohe shumë të shkurtër. Ndërkaq, lëvizja e tyre nuk mund të përngjasohet me lëvizjen e njerëzve. Në një ajet thuhet:

“Engjëjt dhe shpirtat ngjiten atje në një ditë që është sa pesëdhjetë mijë vjet!”¹⁴⁷

4. Me urdhrin dhe lejën e Allahut, engjëjt mund të marrin trajta dhe pamje të ndryshme

¹⁴³ Kur’ani, Enbija: 19-20.

¹⁴⁴ Kur’ani, Zuhruf: 19. Veçanërisht shih Saffat: 149 e në vazhdim; Nexhm: 27-28.

¹⁴⁵ Kur’ani, Nahl: 50. Veçanërisht shih Enbija: 26-28; Tahrir: 6.

¹⁴⁶ Kur’ani, Hakka: 17.

¹⁴⁷ Kur’ani, Mearixh: 4. Vini re se si kuptimi i këtij ajeti është vërtetuar sot, pas katërmëdhjetë shekujsh, prej teorisë së relativitetit të kohës dhe hapësirës. Prandaj, edhe pse engjëjt nuk mund të përceptohen me anë të organeve të shqisave, duke dalë, kështu, jashtë fushës së shkencave të natyrës, vjen dita që vetë shkencat e natyrës bëhen vërtetuese të të dhënave kur’anore, prandaj as që mund të kihet dyshim mbi ato çka thotë Kur’ani dhe, konkretisht, çështja e ekzistencës së engjëjve duhet besuar ashtu siç e thotë Kur’ani!

Xhebraili i qe shfaqur Profetit në trajtën e sahabes të quajtur Dihje, disa herë është shfaqur në trajtën e një njeriu krejt të panjohur. Xhebraili i qe shfaqur Hz. Merjemes në trajtën e një njeriu.¹⁴⁸ Një grup engjëjsh të trajtësuar si njerëz patën shkuar në shtëpi të Hz. Ibrahimit për t'i dhënë lajmin e gëzueshëm se do të bëhej me djalë. Duke i pritur dhe nderuar si miq, Hz. Ibrahim u pati nxjerrë ushqim dhe atëherë e pati kuptuar se ata kishin qenë engjëj e jo njerëz sepse nuk e patën ngrënë ushqimin dhe qe frikësuar.¹⁴⁹ Nga ky ajet nxjerrim se engjëjt nuk ushqehen.

5. Engjëjt nuk shihen me sy

Engjëjt nuk shihen jo se nuk ekzistojnë, por se syri i njeriut nuk është krijuar me aftësinë për t'i përceptuar ata. Por engjëjt janë parë nga profetët me trajtën e tyre të vërtetë. Ata mund të shihen edhe nga njerëzit e zakonshëm në se shfaqen me trajta të tjera dhe materiale të përceptueshme nga syri njerëzor. Ashtu siç bëhet e ditur në hadithin e njohur si “Hadithi Xhebrail” ku bëhet përkufizimi i koncepteve *iman* (besim), *islam* dhe *ihsan* (favor), Xhebraili është parë nga sahabet në trajtë njeriu.¹⁵⁰

Fakti që engjëjt nuk i shohim me sy, nuk duhet të na çojë në konkluzionin e mohimit të tyre sepse ne pranojmë edhe ekzistencën e gjërave të tjera që s'i shohim me sy si shpirti, mendja, zgjuarësia, gëzimi, hidhërimi, etj. Edhe engjëjt të tillë janë. Por Profetët i kanë parë si dhe kanë marrë urdhra prej Allahut me ndërmjetësinë e Xhebrailit. Edhe Kur'ani kështu i është zbuluar Profetit. Kur'ani dhe hadithet e shprehin ekzistencën e engjëjve në një formë kategorike.

C. DETYRAT DHE LLOJET E ENGJËJVE

Detyra kryesore e engjëjve, numri i të cilëve kuptohet se është i madh megjithëse në Kur'an dhe në hadithet nuk ka njohuri për numrin e tyre të saktë, është ta adhurojnë Allahun si dhe të zbatojnë urdhrat e Tij. Detyrat dhe llojet e engjëjve janë këto:

1. Xhebraili. Është njëri prej katër engjëjve të mëdhenj. Është i ngarkuar me detyrën e zbulesës hyjnore. Ai quhet edhe “Emin”, i besueshmi.

“Atë (Kur'anin) e solli Shpirti Besnik në zemrën tënde për të qenë ti prej atyre që tërheqin vërejtjen...”¹⁵¹

Me që Xhebraili është më i madhi dhe më i shquari si dhe më i afërti me Allahun, është quajtur edhe “Zotëria i Engjëjve” (Sejjidu'l-Melaike).

2. Mikaili. Si njëri prej katër engjëjve të mëdhenj, Mikaili është i ngarkuar me detyrën për të drejtuar dukuritë natyrore në gjithësi dhe furnizimin e gjallesave.

¹⁴⁸ Kur'ani, Merjem: 6-17.

¹⁴⁹ Kur'ani, Hud: 69-70.

¹⁵⁰ Shih Buhari, Iman, 37; muslim, Iman, 1; Ebu Davud, Sunnet, 15.

¹⁵¹ Kur'ani, Shuara: 193-194.

3. Israfil. Si njëri prej katër engjëjve të mëdhenj, është i ngarkuar me detyrën për t'i fryrë bririt (surit). Ai do t'i fryjë bririt dy herë. Herën e parë do të shpërthejë kiameti, kurse herën e dytë do të ngjasë ringjallja e njerëzve.

4. Azraili. Një tjetër prej katër engjëjve të mëdhenj. Detyra e tij është të marrë shpirtrat në çastin e vdekjes, prandaj edhe thirret me emrin "Engjëlli i Vdekjes" (Meleku'l-Mevt).

"Thuaj: Engjëlli i vdekjes, i cili është caktuar dorëzanës për ju, ua merr shpirtrat, pastaj do të ktheheni te Zoti juaj!"¹⁵²

5. Engjëjt shkrues (Kiramen katibin). Janë dy engjëj që rrinë njëri në të djathtë e, tjetri, në të majtë të njeriut. Engjëlli në të djathtë ka për detyrë të vëzhgojë dhe shënojë punët e mira të njeriut, kurse engjëlli në të majtë, punët e këqia. Në ditën e llogarisë, këta engjëj që quhen edhe "engjëj të kujtesës", do të dëshmojnë për njeriun. Kur'ani thotë kështu për ta:

"Nuk ka fjalë të njeriut që të mos e kapë dhe shënojë engjëlli që i ndodhet pranë."¹⁵³
Dijeni mirë se keni pranë roje dhe shkrues të vlefshëm. Ata dinë gjithçka bëni!"¹⁵⁴

6. Mynker dhe Nekir. Janë dy engjëj me detyrë të marrin në pyetje njeriun e vdekur pas varrimit. I kanë marrë këto emra (me kuptimin të panjohur, të paditur, të veshur me veshje të ndryshme) me që do t'u paraqiten të vdekurit në varr në një trajtë të paparë kurrë për ta. Ata do ta pyesin të vdekurin: "Kush është Zoti yt?" "Kush është profeti yt?" "Cili është libri yt?" Pastaj do të sillen ndaj tij mirë ose keq sipas përgjigjes së marrë.

7. Hamallët e Arshit (hamele-i arsh). Këta janë engjëjt që bartin arshin. Në Kur'an thuhet kështu për ta:

"Ata që e bartin arshin dhe ndodhen përreth tij, e përmendin Zotin e tyre me lavdërime dhe i shfaqin besimin e tyre..."¹⁵⁵

8. Engjëjt e ngarkuar me detyrë për t'u kujdesur për punët në xhennet.

9. Engjëj shumë të nderuar, të afërt shumë me Allahun, të quajtur mukarrebun ose il'lijjun.

Në hadithet e vërteta bëhet e ditur ekzistenca e engjëjve me detyrë për të frymëzuar në shpirtin e njeriut të drejtën dhe të vërtetën, për të zbritur në tokë kur këndohet Kur'an, për të shprehur mëshirë për besimtarët, veçanërisht për besimtarët e ditur.

¹⁵² Kur'ani, Sexhde: 11.

¹⁵³ Kur'ani, Kaf: 17-18.

¹⁵⁴ Kur'ani, Infitar: 10-12. Veçanërisht shih Zuruf: 80.

¹⁵⁵ Kur'ani, Mu'min: 7. Veçanërisht shih Hakka: 17.

D. DOBITE E BESIMIT TE ENGJEJT

Vetëm Allahu e di me plot kuptimin e fjalës urtësinë e ekzistencës së engjëjve. Krahas kësaj, duke mbajtur parasysh se besimi te engjëjt ka shumë dobi dhe se ata kanë një vend me rëndësi në jetën e njeriut, mund të themi kështu:

a. Personi që beson në ekzistencën e engjëjve, beson se ndodhet nën vëzhgimin e fuqive të fshehta e të fuqishme, se engjëjt shkruan shënime si në një shirit filmi, si në një videobandë apo në një disketë kompjuterike të gjitha fjalët dhe veprimet e tij. I vetëdijshëm për këtë, njeriu priret për të bërë punë të mira. Besimi në engjëjt i kujton njeriut çdo çast përgjegjësinë për jetën tjetër.

b. Personi që i merr engjëjt si shembull për vete, duke dashur t'u ngjajë atyre, jo vetëm përpiqet të lartësohet para Allahut, por edhe tregon respekt për jetën dhe pasurinë e të tjerëve.

Personi që beson te engjëjt, i vë veshin çdo zëri që e thërret për mirë, sepse beson se zëri që thërret për mirë, është zëri i engjëllit, kurse zëri që thërret për keq, është zëri i djallit. Lidhur me këtë çështje, Profeti ynë, në një porosi të tij ka bërë këtë vërejtje:

*“Edhe engjëlli, edhe shejtani, duke hyrë te njeriu, i futin në zemër ca gjëra. Puna e shejtanit është që, duke e frikësuar njeriun me ndonjë të keqe, ta përgënjeshtrojë të vërtetën. Kurse puna e engjëllit, të këshillojë për mirë e ta vërtetojë të vërtetën. Njeriu që ndien në vete një zë të tillë, ta dijë se e ka prej Allahut dhe ta falenderojë Atë. Kurse ai që ndien zërin e shejtanit, të mbështetet te Allahu për t'u mbrojtur prej tij!”*¹⁵⁶

c. Besimi te engjëjt kërkon të jemi të matur në sjellje, në fjalë e në marrëdhëniet me të tjerët, pasi besimi te engjëjt na bën të vetëdijshëm se ndodhemi nën vëzhgim të vazhdueshëm.

E. VERTETIMI DOGMATIK I ENGJEJVE DHE PRANIMI LOGJIK I TYRE

E fiksuar me zbuluesin hyjnor, ekzistenca e engjëjve që janë qenie dritësore dhe shpirtërore, mund të vërtetohet vetëm me anë të ajeteve me kuptim të drejtpërdrejtë dhe haditheve të vërteta. Edhe arsyeja e çliruar prej çdo lloj ndikimi, e pranon ekzistencën e engjëjve pa e parë atë si diçka të pamundur.

Me që engjëjt janë qenie të papërceptueshme me anë të organeve të shqisave, zbuluesi hyjnor është për ne burimi i vetëm i njohurive për ta, ne mjaftohemi për ta me të dhënat që ndodhen në ajetet kur'anore dhe në hadithet e vërteta. Ndërkaq, fakti që engjëjt nuk përceptohen me anë të organeve të shqisave, pra, nuk shihen, nuk preken e nuk dëgjohen, nuk përbën arsye dhe justifikim për mosbesimin e tyre. Nuk mund të paraqiten argumente kategorike kundër ekzistencës së engjëjve as të mbështetura në arsyen, as të mbështetura në shkencat e natyrës, sepse engjëjt janë qenie metafizike, pra të tilla që dalin jashtë fushës së shkencave të natyrës. Sot ne pranojmë ekzistencën e shumë gjërave, të tilla si arsyeja, shpirti, vetëdija, etj. që shkencat e natyrës nuk i kanë shpjeguar ende. Siç thamë, arsyeja e çliruar prej çdo lloj ndikimi, e sheh të

¹⁵⁶ Tirmidhi, Tefsir, 3.

mundshme ekzistencën e engjëjve. Kështu, ekzistenca e engjëjve për të cilët ajetet kur'anore dhe hadithet e vërteta japin të dhëna kategorike, mbështetet edhe nga arsyeja e shëndoshë.

F. QENIET E TJERA QE S'SHIHEN ME SY

1. Xhindët. Kjo fjalë, kuptimi leksikor i të cilës është “qenie e mbuluar, gjë e padukshme”, si term, emërton qenie shpirtërore të fshehta, të krijuara prej zjarri, të papërceptueshme me anë të organeve të shqisave, që mund të marrin trajta të ndryshme e që mbajnë përgjegjësi para Allahut për sjelljet e tyre.

Edhe për xhindët që s'mund t'i përceptojmë me anë të organeve të shqisave, burimi i vërtetë është zbuluesi hyjnor. Ajetet kur'anore dhe hadithet e vërteta e pohojnë ekzistencën e xhindve në mënyrë kategorike, kurse arsyeja e shëndoshë nuk e sheh të pamundur. Njeriu nuk mund t'i shohë xhindët sepse sytë e tij nuk janë krijuar për t'i parë ata.

Sipas Kur'anit, njeriu është krijuar prej dheu, kurse xhindët, prej zjarri:

“Xhindët i krijoj prej flakës pa tym të zjarrit!”¹⁵⁷

“Pa dyshim, Ne e krijuam njeriun prej baltës së tharë, prej argjilës së trajtësuar. Dhe xhindët i patëm krijuar më parë prej zjarrit përvëlues!”¹⁵⁸

Ky ajet tregon se lloji i xhindve është krijuar më parë se lloji njerëzor.

Në Kur'an është një sure prej 28 ajetesh, e emërtuar “Xhin” e cila flet për xhindët. Siç thuhet edhe në këtë sure, xhindët janë ndarë në grupe të ndryshme. Një pjesë e xhindve janë muslimanë, kurse një pjesë tjetër, mohues. Këta të fundit përbëjnë shumicën e xhindve. Xhindët besimtarë do të hyjnë në xhennet së bashku me njerëzit besimtarë, kurse xhindët mosbesimtarë do të hyjnë në xhehennem së bashku me njerëzit mosbesimtarë.

Xhindët janë krijuar me aftësi për të marrë trajta të ndryshme e për të bërë punë që s'mund t'i bëjnë njerëzit. Kur Hz. Sulejmani kërkoi t'i sillnin fronin mbretëror të Belkizes, njëri nga xhindët i tha se ishte gati t'ia sillte pa u ngritur ai nga vendi.¹⁵⁹ Fakti që xhindi bisedoi ballëpërballë me Sulejmanin, tregon se ata mund të marrin trajta që mund të shihen me sy. Allahu i pati vënë xhindët nën urdhrin e Sulejmanit dhe ai i pati përdorur ata në punë të rënda e të vështira.

Xhindët nuk kanë njohuri për të fshehtën absolute. Megjithatë, me që xhindët janë jetëgjatë, me që janë qenie shpirtërore e jolëndore, me që vjedhin të dhëna prej engjëjve, xhindët njohin disa ndodhi të kaluara e të ardhshme që nuk i dinë njerëzit. Megjithatë, kjo nuk tregon se xhindët

¹⁵⁷ Kur'ani, Rahman: 15.

¹⁵⁸ Kur'ani, Hixhr: 27.

¹⁵⁹ Kur'ani, Neml: 39.

janë qenie më të larta se njerëzit. Në ajetin e mëposhtëm tregohet hapur se xhindët nuk kanë njohuri mbi të fshehtën:

“Kur vendosëm për vdekjen e Sulejmanit, vetëm krimbi që po i brente shkopin tregoi se ai kishte vdekur. Dhe, kur ai u shemb përdhe, u kuptua se xhindët nuk e njihnin të fshehtën, ndryshe nuk do të vazhdonin të vuanin nën atë mundim të rëndë e poshtërues!”¹⁶⁰

Si njerëzit, edhe xhindët janë të ngarkuar me besimin dhe bindjen ndaj urdhrave hyjnorë: “Unë i krijova xhindët dhe njerëzit vetëm për të më adhuruar Mua!”¹⁶¹ sipas shumicës së dijetarëve, profetësia e Hz. Muhammedit përfshin edhe xhindët. Prandaj ai është quajtur edhe “Resulu’th-thekalejn” (profeti i dy grupeve).

Krejt si njerëzit, xhindët ushqehen, dallohen në sekse, martohen dhe shtohen me fëmijë, lindin, rriten e vdesin. Vetëm se ata rrojnë shumë më gjatë se njerëzit.

Edhe në se në disa situata xhindët mund t’u shkaktojnë dëm njerëzve, një musliman nuk duhet të ketë frikë prej xhindve dhe duhet të besojë me zemër se, pa lejën e Allahut, një qenie nuk mund t’i shkaktojë dëm një qenieje tjetër. Ashtu siç duhet mbështetur te Allahu për t’u mbrojtur nga dëmi i krijesave të tjera, ashtu duhet mbështetur edhe për t’u mbrojtur nga dëmi i xhindve. Kështu, dihet se Profeti ynë, duke kënduar lutjen Ajeti Kursi si dhe ajetet Felek dhe Nas kundër ndikimit të xhindve mbi njeriun, është bërë shembull se si duhet vepruar lidhur me këtë çështje.¹⁶²

II. Shejtani.

Shejtan është emri që u vihet xhindve të padukshëm, por që ekzistojnë pa dyshim, që e teprojnë në harbutëri dhe të keqe, që janë mendjemëdhenj, rebelë e që përpiqen t’i largojnë njerëzit nga rruga e drejtë.

Në Kur’an bëhet fjalë për shejtanin e parë të quajtur iblis. I vetëkënaqur e i harbuar, iblisi e kundërshtoi urdhrin e Zotit të vet:

“...Dhe kujto kur Ne u thamë engjëjve t’i bënin sexhde Ademit. Të gjithë ranë në sexhde përveç iblisit. Ai u mbajt më të madh, nuk pranoi dhe u bë mohues!”¹⁶³

Megjithëse iblisi ndodhej mes engjëjve dhe përmendet së bashku me ta, ai nuk është engjëll. Këtë e sqaron një ajet tjetër që thotë: **“...iblisi ishte nga xhindët. Ai doli kundër urdhrin të Zotit...”**¹⁶⁴ Iblisi qe futur mes radhëve të engjëjve duke bërë adhurime të shquara ndaj Zotit, qe ngritur në pozitë dhe të gjitha këto gjëra, pastaj, i asgjësoi vetë duke kundërshtuar Zotin.

¹⁶⁰ Kur’ani, Sebe: 14.

¹⁶¹ Kur’ani, Dharijat: 56.

¹⁶² Shih Buhari, Vekale, 10; Fedailu’l-Kur’an, 10; Tirmidhi, tib. 16.

¹⁶³ Kur’ani, Bakara: 34.

¹⁶⁴ Kur’ani, Kehf: 50.

Shejtani, i cili, megjithëse ashtu si dhe engjëjt dhe xhindët, nuk përceptohet me anë të organeve të shqisave, ekziston dhe ekzistenca e tij është e pohuar me anë të Kur'anit dhe haditheve të vërteta, është i krijuar nga zjarri. Duke e vlerësuar më të çmuar se njeriu (Ademi) pasi njeriu ishte krijuar nga dheu kurse vetë nga zjarri, shejtani pretendoi për epërsi ndaj Ademit, nuk e zbatoi urdhrin e Zotit për t'iu përgjybur në shenjë respekti Ademit, prandaj edhe u mallkua (iu mohua mëshira hyjnore) dhe u përzu. Më pas, shejtani i mashtroi Ademin me Havanë duke u bërë shkaktar që ata të nxirreshin nga xhenneti.

Duke filluar me njeriun e parë, shejtani ka vazhduar t'ua tregojë të bukura njerëzve mohimin, të këqiat dhe mëkatet dhe ka bërë të gjitha përpjekjet për t'i larguar njerëzit nga rruga e vërtetë.

Siç bëhet e ditur edhe në Kur'an, largimi nga rruga e drejtë e treguar nga Allahu dhe shkelja e ndalimeve do të thonë t'i japësh shejtanit rast dhe mundësi për të realizuar qëllimet e veta. Ata që vazhdojnë të sillen e vepronë me mendjemadhësi dhe në rrugë të shtrembër, bëhen shkaktarë që shejtani t'i rrethojë nga të katër anët, që të kthehen në robër të tij.¹⁶⁵ Allahu i Lartë i ka paralajmëruar njerëzit të mos bëhen pre e armiqësisë dhe mashtrimeve të shejtanit: **"...Sepse shejtani është armiku juaj, edhe ju quajeni armik atë. Ai i fton përkrahësit e vet vetëm për t'i hedhur në zjarr!"**¹⁶⁶

Shejtani, i cili në këtë botë i largon njerëzit nga e drejta dhe e vërteta, në ahiret do t'i lërë vetëm viktimat e veta duke u thënë të mos e fajësojnë atë për të këqiat që kanë bërë! Edhe Profeti ynë ka bërë të ditur se, ashtu siç ka ndodhur edhe në kohë të profetëve të tjerë, kur shejtanët janë përpjekur t'i mashtrojnë njerëzit duke u pëshpëritur gjëra tërheqëse, shejtanët do të vazhdojnë edhe në kohën e tij dhe në të ardhmen të përpiqen për ta nxjerrë çdo njeri nga rruga e drejtë duke i zbukuruar gjërat e këqia dhe duke e nxitur për t'i shkelur gjërat e ndaluara nga Zoti.¹⁶⁷

Allahu i Lartë, pasi na urdhëron që, për t'u mbrojtur nga shejtani i mallkuar (i përzënë nga mëshira hyjnore), të mbështetemi te Ai, na siguron se shejtani nuk do të ketë asnjë lloj ndikimi dhe pushteti mbi ata njerëz që i besojnë Allahut sinqerisht, që e adhurojnë dhe që nuk i shkelin urdhrat e Tij!¹⁶⁸

Me që Allahu i ka krijuar qeniet së bashku me të kundërtat e tyre në mënyrë që të dallohen mes tyre dhe që dallimet mes tyre të kuptohen lehtësisht nga njerëzit, edhe shejtanin e ka krijuar si të kundërtën e qenies së engjëjve që janë ndër krijesat më të pastra e të nderuara që këshillojnë për drejtësi dhe mirësi. Po që se shejtani nuk do të ishte krijuar, nuk do të kishte mundësi të flitej për bindje dhe adhurim ndaj Allahut, sepse aktet e mira mund të dallohen dhe njihen vetëm në saje të ekzistencës së akteve të këqia dhe duke u ballafaquar me to dhe shejtani është ai që i udhëzon njerëzit për të bërë akte të këqia.

¹⁶⁵ Kur'ani, Zuhruf: 36-39; Muxhadele: 19.

¹⁶⁶ Kur'ani, Fatir: 9.

¹⁶⁷ Muslim: Munafikun, 11.

¹⁶⁸ Kur'ani, Nahl: 98-100; Isra: 65; A'raf: 201.

Lexim letrar: MBLEDHJA KU MOREN PJESE ENGJEJT

Çdo njeri që e pohon islamin me gojë dhe e pranon me zemër, në një kuptim, quhet se ka hyrë nëpër portën e besnikërisë ndaj Zotit. Edhe qenia së bashku me ata që futen në këtë portë, madje, përmban shumë fatmirësi. Prandaj, sipas një hadithi të përcjellë nga Buhariu dhe Muslimi, Profeti na porositi:

Zoti ka disa engjëj të quajtur *tavvafun, shëtitës*, të cilët kalojnë nga një kuvend zikri¹⁶⁹ në një tjetër. Pastaj dalin para Allahut. Megjithëse Ai e di çdo gjë, i pyet:

- Ç'bënin robtë e mi?
- Zoti ynë, të përmendnin (tesbih), të falenderonin (tahmid) dhe të madhëronin (temxhid).¹⁷⁰
- Mirë, po më kanë parë ata mua?
- Jo, Zoti ynë, s'të kanë parë!
- Po të më shihnin?
- Atëherë, do t'i bënin këto me dëshirën më të thellë, si të marrë!..
- Ç'kërkojnë robtë e mi?
- Xhennetin tënd kërkojnë!
- A e kanë parë ata xhennetin tim?
- Jo, s'e kanë parë!
- Po sikur ta shihnin?
- Sikur ta shihnin, do ta dëshironin edhe më fort!
- Nga ç'gjë më kërkojnë robtë e mi t'i mbroj?
- Nga xhehennemi yt!
- A e kanë parë ata xhehennemin?
- Jo, s'e kanë parë!

¹⁶⁹ Me fjalën zikr nuk duhet të kuptojmë vetëm përmendjen e emrit të Zotit duke e madhëruar Atë. Edhe kuvendet ku diskutohen çështjet e besimit e të islamit, ku meditohet për pozitën dhe detyrat e njeriut si rob i Zotit, etj. janë vende dhe kuvende zikri. për më tepër në këto kuvende ka edhe zikër, edhe meditim, edhe falenderim. Kështu, kuvendet e zikrit duhet t'i kuptojmë në një plan të gjerë.

¹⁷⁰ Tesbih: Subhanallah; tahmid: Elhamdulillah; temxhid: Allahu Ekber.

- Po ta shihnin?
- Do të iknin me vrap dhe do të të luteshin edhe më fort që t'i mbroje!
- Engjëjt e mi! Dëshmoni edhe ju se i kam falur ata!
- Njërit prej engjëjve s'i durohet e pyet:
- Zoti ynë, mes tyre ndodhej njëri që kishte hyrë në atë kuvend jo për zikër, por për punë tjetër!
- Allahu e shpall fermanin e tij:
- Ata janë një! Ai që rri me ta, nuk lihet pa gjë! Edhe ai bashkë me ta!

PERMBLEDHJE

1. Pse ka rëndësi besimi te engjëjt?
2. Jepni të dhëna mbi pranimin me logjikë të ekzistencës së engjëjve.
3. Pse s'mund t'i shohim engjëjt?
4. Përshkruani me shkrim veçoritë e engjëjve.
5. Në sa ndahen qeniet shpirtërore? Cilët janë?
6. A mund ta dinë xhindët të fshehtë?
7. A është iblisi engjëll? Pse?
8. Si na e përshkruan Kur'ani shejtanin?
9. Cili është burimi ynë i njohurive mbi engjëjt?
10. Shkruani emrat dhe detyrat e katër engjëjve të mëdhenj.
11. Jepni të dhëna mbi engjëjt shkrues.
12. Tregoni detyrat e engjëjve Munker dhe Nekir si dhe engjëjve bartës të arshit.

PJESA V
BESIMI NE LIBRAT

ÇESHTJET

- A. BESIMI NE LIBRAT
- B. KONCEPTI “LIBRA HYJNORE”
- C. SHKAQET E DERGIMIT TE LIBRAVE HYJNORE
- D. FLETET
- E. TEURATI
- F. ZEBURI
- G. UNGJILLI
- H. KUR’ANI

PUNE PERGATITORE

1. Mendoni pse është ndër një nevojë për të dërguar libra hyjnorë.
2. Kërkoni të dini shkaqet e dërgimit të librave hyjnorë me anë të profetëve.
3. Bëni kërkime nëpër enciklopedi mbi çështjen pse krishterët dhe çifutët janë quajtur “njerëz të librit”.

A. BESIMI NE LIBRAT

Besimi në librat do të thotë besimi se Allahu u ka zbritur libra disa profetëve dhe se përmbajtja e këtyre librave është tërësisht e drejtë dhe e vërtetë. Allahu i Lartë i është drejtuar kështu Profetit:

“Prandaj ti fto për besimin në një Zot dhe vepro drejt siç je urdhëruar, mos bëj sipas dëshirave të tyre dhe thuaj: “Unë i besova librit të zbritur nga Allahu dhe u dërgova të vendos drejtësinë mes tuaj!..”¹⁷¹

Kurse, duke i urdhëruar besimtarët si më poshtë, ka parashtruar se besimi në librat është parim:

¹⁷¹ Kur’ani,

“O ju që keni besuar! Besojeni Allahun, të dërguarin e Tij, librit të zbritur të dërguarit dhe librave të zbritur më parë. Kush mohon Allahun, engjëjt, librat, të dërguarit dhe ditën e ringjalljes, ka humbur dhe është shkatërruar!”¹⁷²

Bazat ose parimet e besimit në islam janë të lidhura ngushtësisht me njëri-tjetrin, prandaj edhe besimi në librat nuk mund të ndahet nga parimet e tjera. Besimi te Allahu na çon në pranimin se Ai ka dërguar profetë si udhërrëfyes, për rrjedhojë, në pranimin dhe vërtetimin e kumtesës së tyre të sjellë prej Allahut. Kumtesa e profetëve përmbahet në librat e Allahut.

Çdo libër hyjnor është dërguar me anë të një profeti. Kurse profeti ka kumtuar urdhrat dhe ndalimet e përmbajtura në atë libër dhe zbatimin e tyre duke treguar praktikisht zbatueshmërinë e tyre.

B. KONCEPTI “LIBRA HYJNORE”

Si term fetar, libër quhet dokumenti i shkruar që përmban fjalët dhe mesazhet e zbuluara nga Allahu të dërguarve të vet për t’u treguar udhë robve e për t’i ndriçuar ata. Krishterët dhe çifutët janë quajtur “njerëz të librit” (ehli kitap) me që u janë dërguar përkatësisht librat hyjnorë Ungjilli dhe Teurati. Librat hyjnorë quhen edhe “libra qiellorë”. Në Kur’an, fjala “libër” është përdorur për Kur’anin, për të gjithë librat hyjnorë si dhe për regjistrin ku janë shënuar aktet e njeriut, i cili do t’i jepet në dorë njeriut në çastin e llogaridhënies.

Çështja e librave hyjnorë ka të bëjë me atributin “fjalë” të Allahut. Ato janë shfaqje konkrete të këtij atributi. Libri hyjnor është trajta konkrete e mesazhit hyjnor të transmetuar profetëve nga Allahu me anë të zbulesës. Cilësimi i këtyre librave si “hyjnorë” është se ata janë dërguar nga Allahu dhe se te ata nuk bëhet fjalë për asnjë lloj ndërhyrjeje apo kontributi njerëzor.

Ne jemi të detyruar t’u besojmë librave hyjnorë para Kur’anit jo në trajtën e tyre të sotme të korigjuar dhe të prishur, por në trajtën origjinale me të cilën janë dërguar nga ana e Allahut. Mosbesimi në librat hyjnorë pengon që personi të ketë një besim të plotë. Ashtu si fletët e dërguara profetit Ibrahim, disa prej librave hyjnorë janë humbur, kështu që prej tyre s’kemi asgjë në dorë. Kurse Teurati, Zeburi dhe Ungjilli kanë pësuar ndryshime me kohë dhe janë prishur. Kur’ani është libri i vetëm hyjnor që ka ardhur gjer në ditët tona pa pësuar as edhe ndryshimin më të vogël dhe që do të vazhdojë të ruhet kështu gjer në kiamet. Në Kur’an, Allahu ka premtuar:

“Pa dyshim, Ne e zbritëm Kur’anin dhe, pa dyshim, ne do ta ruajmë atë!”¹⁷³

Me anë të këtij ajeti kuptohet se Kur’ani ndodhet nën garancinë hyjnore, për çka edhe do të mbetet i tillë gjer në kiamet!

Kur’ani ka miratuar disa prej konkluzioneve të librave të mëparshëm, kurse disa të tjera i ka hequr ose ndryshuar. Kur’ani ka theksuar me këmbëngulje se, për t’u bërë besimtar, duhet

¹⁷² Kur’ani, Nisa: 36.

¹⁷³ Kur’ani, Hixhr: 9.

vepruar siç thonë Kur'ani dhe Profeti të cilit i është zbritur.¹⁷⁴ Sipas kësaj, që një ehli kitap (krishter apo çifut) të mund të quhet besimtar dhe të mund të shpëtojë, duhet t'i pranojë me zemër Profetin dhe urdhrat e Kur'anit!

C. SHKAQET E DERGIMIT TE LIBRAVE HYJNORE

Allahu i Lartë nuk e ka për detyrë dhe nuk është i detyruar të dërgojë profet dhe libër. Por njerëzit kanë nevojë për profetë dhe libra. Ç'është e vërteta, kur janë krijuar, njerëzit janë pajisur me disa mundësi. Në saje të këtyre mundësive, me përpjekjet e veta, njeriu është në gjendje të fitojë disa njohuri për veten, mjedisin dhe krijesat e tjera, ka mundësi t'i rrokë disa të vërteta. Ndërkaq, këto janë të kufizuara dhe në raport me fuqinë e vet. Është e qartë se, në çështje që e kapërcejnë fuqinë njerëzore e ku mundësia e njeriut është e pamjaftueshme, ai ka nevojë për zbulesën hyjnore dhe librat hyjnorë. Allahu i Lartë i cili e di më mirë se kushdo këtë nevojë të njeriut, i ka dërguar atij, si një favor dhe dhuratë, profetë dhe libra. Për bashkësinë për të cilën janë zbritur, librat hyjnorë janë burimi i parë ku parashtrohen urdhrat e Allahut. Bazat besimore të fesë, konkluzionet moral-etike dhe praktike, detyrimet dhe ndalimet përcaktohen dhe bëhen të ditura me anë të librave.

Librat hyjnorë bartin qëllimin për të shuar mosmarrëveshjet mes njerëzve, për t'ua kujtuar atyre se ekziston vetëm një krijues dhe për të siguruar, duke e adhuruar vetëm Atë, bashkimin e tyre në rrugën e treguar prej Tij!

Librat hyjnorë, pas profetëve, mbrojnë parimet themelore të fesë dhe qëllimet e saj kundër sajuesve, perversëve e mohuesve. Mbrojtja e ekzistencës së një libri brenda një bashkësie, në një aspekt, do të thotë që profeti që e ka sjellë atë libër të vazhdojë të jetojë mes asaj bashkësie. Por profetët janë njerëz dhe vdesin, kurse librat hyjnorë që përmbledhin mesazhet e tyre dhe të vërtetat fetare, vazhdojnë të ekzistojnë edhe pas profetëve. Dërgimi i çdo libri me anë të një profeti tregon se urdhrat dhe ndalimet që përmbahen në ta, janë të zbatueshme.

Librat hyjnorë vijnë drejtpërdrejt nga Allahu. Nga ky aspekt, janë fjalë e Allahut edhe si fjalë, edhe si kuptim. Synimi i tyre është ta shpëtojnë njeriun nga perversiteti, (mbrapëshëtitë), ta nxjerrin në rrugë të drejtë, të mirë e të ndriçuar dhe, më në fund, për ta bërë të lumtur në të dy botët!

D. FLETET

Kështu quhen librat e vegjël ose shkrimet e përbëra prej disa fletësh të dërguara një mjedisi të ngushtë, një popullate apo bashkësie të vogël për të plotësuar disa nevoja të tyre. Urdhrat dhe ndalimet hyjnore, në periudhat kur njerëzimi ka qenë i paktë, janë dërguar në formë fletësh. Në

¹⁷⁴ Shih Kur'ani, Ali Imran, 31; Nisa: 47; Maide: 15; En'am: 153; A'raf: 3.

Kur'an ka dy ajete që flasin për fletët e zbritura profetëve Ibrahim dhe Musa.¹⁷⁵ Veç këtyre, në Kur'an dhe në hadithet e vërteta nuk ka të dhëna të tjera për fletët.

E. TEURATI

Fjala “teurat” (tora) është një fjalë hebraishte e cila do të thotë “kanun”, “ligj”. I është zbritur profetit Musa. Teurati quhet edhe “Dhjata e Vjetër” ose “Testamenti i Vjetër”. Çdo musliman e ka për detyrë (farz) njohjen e origjinalit të Teuratit si fjalë të Allahut dhe të zbritur profetit të tij, kurse mohimi i tij e çon muslimanin në mohim (kufr). Në Kur'an është shpjeguar se Teurati është njëri prej librave të shenjtë të Allahut:

“Ne e zbritëm Teuratin si dritë dhe udhëzues për të vërtetën...”¹⁷⁶

Teurati u qe dërguar të bijve të Izraelit me anë të profetit Musa. Por ata, në periudhat kur përjetuan emigrime dhe robëri, nuk mundën ta ruajnë formën origjinale të Teuratit ashtu siç u qe dërguar prej Zotit. Pastaj, pasi kopja e vetme e Teuratit origjinal u humb, dolën në shesh variantet e reja të Teuratit të shkruara prej dijetarëve çifutë. Teurati që kemi sot në duar, është i korrigjuar dhe e ka humbur cilësinë e të qenit libër hyjnor.

Teurati përbëhet prej pesë pjesësh:

1. Gjenezja (zanafilla). Bën fjalë për krijimin e gjithësisë dhe njeriut të parë, për fajin e Hz. Ademit, për zbritjen e tij në tokë, për përmbytjen e Nuhut, për jetën e profetit Jusuf në Egjipt, për ardhjen e bijve të Izraelit në Egjipt. Ka pesëdhjetë kapituj.

2. Eksodi (dalja, emigrimi). Tregon për daljen dhe largimin e bijve të Izraelit nga Egjipti dhe vuatjet e hequra për shkak të faraonit. Ka dyzet kapituj.

3. Levistika (urdhrrat dhe ndalimet fetare). Bën fjalë për dëmshpërblimin e mëkateve, ushqimet e ndaluara, martesat e ndaluara, ritet fetare, festat dhe flijimet. Ka njëzet e shtatë kapituj.

4. Numeristika. Eshtë pjesa prej tridhjetë e gjashtë kapitujsh që bën fjalë për largimin e bijve të Izraelit nga mali Sina pas vdekjes së profetit Musa dhe vendosja e tyre në Kenan.

5. Dualiteti. Eshtë pjesa që bën fjalë për vdekjen dhe varrimin e profetit Musa, për dhjetë urdhrrat, për ushqimet e lejuara e të ndaluara, për çështje të drejtësisë juridike. Ka tridhjetë e katër kapituj.

Sot ekzistojnë tre ekzemplarë të Teuratit:

1. Ekzemplari hebraisht i pranuar prej çifutëve dhe protestantëve.

¹⁷⁵ Kur'ani, Nexhm: 36-37; A'la: 14-19.

¹⁷⁶ Kur'ani, Maide: 44.

2. Ekzemplari greqisht i pranuar prej katolikëve dhe ortodoksëve.

3. Ekzemplari semitisht i pranuar nga semitët.

Megjithëse këta njihen si ekzemplarët më të njohur e më të pranueshëm të Teuratit, bartin shumë kontradikta si mes tyre, ashtu dhe mes vedi. Për më tepër, në ekzemplarët e Teuratit ka shpifje të shëmtuara kundër disa profetëve.

F. ZEBURI

Kuptimi leksikor i kësaj fjale është “gjë e shkruar”, “libër”. Është emërtimi i librit hyjnor të zbritur profetit Daut.¹⁷⁷ Për këtë, në Kur’an thuhet:

“Pa dyshim, ne i bëmë disa profetë të dallohen nga të tjerët dhe Daudit i dhamë Zebur.”¹⁷⁸

Zeburi është libri hyjnor më i vogël. Ai nuk ka sjellë ligje fetare të reja. Ekzemplarët e sotëm të Zeburit përbëhen prej lirikash dhe himnesh hyjnore, prej lavdërimesh për Zotin, prej urtësish dhe këshillash. Zeburi përfshihet në Dhjatën e Vjetër me titullin “Psalmet”, këngë ose recitative të shoqëruara me kavall ose flaut.

G. UNGJILLI

Ungjill do të thotë mësim, këshillë, porosi. Ungjilli u është zbritur të bijve të Izraelit me anë të profetit Isa. Kur’ani thotë kështu për këtë:

“Ne vazhduam gjurmët e tyre (e të dërguarve) me Isain, birin e Merjemes, vërtetues i Teuratit para tij. Atij i dhamë Ungjillin, udhëzim i drejtë dhe dritë, vërtetues i Teuratit që ishte dërguar më parë, udhëzues e këshillues për të devotshmit.”¹⁷⁹

Besimi te Ungjilli në trajtën me të cilën iu zbrit Isait, është detyrim që rrjedh nga besimi ynë. Por sot Ungjilli origjinal nuk ekziston; ekzistojnë trajtat e tij të ndryshuara nga dora e njerëzve.

Në kohët e para të krishterizmit ndodheshin qindra ungjij që nuk përputheshin me njëri-tjetrin. Çdo popullatë ose grupim shoqëror kishte ungjillin e vet. Si pasojë, në botën krishtere u shfaqën kundërshtime, mosmarrëveshje të mëdha dhe ndarje. Për këtë, perandori bizantin Kostandini, në vitin 325 e.r. mblodhi në Nicë një kuvend ose koncil. Nga qindra ungjij, koncili pranoi katër ungjijtë që njihen sot duke i quajtur me një emërtim të përbashkët, Dhjata e Re. Këta janë:

¹⁷⁷ Në hebraizëm dhe krishterizëm njihet si “Psalmet e Davidit”.

¹⁷⁸ Kur’ani, Isra: 55.

¹⁷⁹ Kur’ani, Maide: 46.

1. Ungjilli i Mateut. Shën Mateu është njëri prej apostujve që profeti Isa e pati zgjedhur për ta përhapur Ungjillin. Mateu e ka shkruar Ungjillin e tij hebraisht apo sirianisht. Ungjilli origjinal i Mateut me kohë është zhdukur. Ai që kemi sot në dorë, është përkthimi i tij greqisht. Ky ungjill i përbërë prej njëzet e tetë kapitujsh ose krerësh, bën fjalë për prejardhjen e Isait dhe se si u bë ai profet, mesih.

2. Ungjilli i Markut. Shën Marku është nxënës i kryeapostullit Pjetër. Nuk dihet me siguri se kur u shkrua ky ungjill dhe kush e shkroi. Ky ungjill përbëhet prej gjashtëmbëdhjetë krerësh. Ai e tregon jetën e profetit Isa me një gjuhë shumë të thjeshtë dhe bën fjalë për zakonet e çifutëve.

3. Ungjilli i Lukas. As Luka nuk është nga apostujt. Ungjilli i tij që përbëhet prej njëzet e katër krerësh, flet për jetën dhe mësimet e profetit Isa.

4. Ungjilli i Joanit. Pretendohet se Joani ka qenë një ndër apostujt. Ungjilli i tij përbëhet prej njëzet e katër krerësh dhe përqëndrohet në tezën se Isai është biri i Zotit.

Përveç këtyre katër ungjijve, në botën krishtere është edhe një ungjill që kërkohet të mbahet fshehur, që quhet Ungjilli i Bernabeut. Bernabeu është njëri prej apostujve të Isait. Në shek. V e.r., ky ungjill është futur nga Kisha në listën e librave të ndaluar. Ungjilli origjinal i Bernabeut ndodhet në Bibliotekën e Vjenës i përkthyer në anglisht, gjermanisht dhe arabisht. Veçoria më dalluese e tij është se është shumë afër Kur'anit dhe se paralajmëron ardhjen e profetit Muhammed.

Po qe se një musliman informohet mbi një çështje që ndodhet në librat e shenjtë të mëparshëm, informacioni pranohet në se përputhet me të dhënat e Kur'anit dhe haditheve të vërteta, ndryshe, hidhet poshtë. Po qe se lidhur me këtë informacion nuk flitet fare në ajete apo hadithe, megjithatë, ai nuk bie në kundërshtim me parimet themelore të islamit, veprohet sipas kësaj porosie të Profetit: *“As mos e vërtetoni ehli kitabin, as mos e përgënjeshtroini. Thoni: “Ne i besojmë Allahut, asaj që na është zbritur ne, asaj që i është zbritur Ibrahimit...”*¹⁸⁰

H. KUR'ANI

Kur'ani, si libri i fundit i librave hyjnorë të dërguar nga Allahu, i është zbritur (zbuluar) profetit të fundit, Hz. Muhammedit (s.a.s.). Kuptimi i kësaj fjale është këndim. Si term, Kur'ani përkufizohet kështu:

Kur'ani është fjala hyjnore e zbuluar profetit Muhammed, e bartur gjer tek ne me rrugën e miratimit të përgjithshëm nga brezi në brez, fjala me të cilën kryhet adhurim dhe e cila nuk ka qenë e mundur të imitohet nga njerëzit. Në këtë përkufizim shënohen këto veçori: *e para*, Kur'ani i është zbuluar profetit Muhammed, *e dyta*, në çdo periudhë, një bashkësi e caktuar e ka miratuar Kur'anin si një të vërtetë kategorikisht të pakundërshtueshme e të paimitueshme dhe kështu ia ka përcjellur bashkësisë pasardhëse gjer në periudhën tonë, pra, përkatësia e Kur'anit si fjalë e

¹⁸⁰ Buhari, Tefsir, sure 2/II; I'tisam, 25.

Allahut është e pakundërshtueshme; *e treta*, në adhurime përdoret teksti i Kur'anit dhe jo përkthimi i tij.

I. Zbritja e Kur'anit

Kur'ani i është zbritur profetit Muhammed nëpërmjet engjëllit Xhebrail dhe me mënyrën e zbulimit (revelacionit).¹⁸¹ Zbulimi i Kur'anit jo menjëherë por pjesë-pjesë gjatë një kohe shumë të gjatë 23-vjeçare ka pasur si qëllim mësimin përmendësh lehtësisht, përhapjen në të gjitha anët brenda një kohe të shkurtër, kuptimin e lehtë të tij, sigurimi i një zhvillimi, përvetësimi dhe adoptimi ndaj tij në mendjet e njerëzve, pranimi i pasforcuar i besimeve dhe konkluzioneve të tij, forcimi dhe ngulitja e tyre në mendjet dhe jetën e njerëzve. Lidhur me zbritjen e tij pjesë-pjesë, Kur'ani thotë:

“Mohuesit thanë: “A nuk duhej t’i zbritet atij Kur’ani menjëherë?” Ne vepruam kështu për ta ngulitur mirë atë në zemrën tënde, pra dhe ta kënduam një për një!”¹⁸²

Ajetet zbritën drejtpërdrejt si dhe, në përgjithësi, menjëherë pas një ndodhie me qëllim për t’i dhënë zgjidhje çështjes e për t’u dhënë përgjigje pyetjeve të dala. Ndodhia apo pyetja (pyetjet) që janë bërë shkak për zbritjen e një ajeti, janë quajtur “shkaqe të zbritjes”.

Në Kur’an, në një ajet thuhet se ai ka filluar të zbresë në muajin e Ramazanit, në një ajet tjetër, në një natë të shenjtë dhe, në një ajet tjetër, në natën e Kadrit.¹⁸³

Duke mbajtur parasysh se nata e Kadrit, si një natë e shenjtë, bie në muajin e Ramazanit, dijetarët thonë se mes tre ajeteve nuk ka ndonjë kontradiktë, pra, se ata pohojnë të njëjtën gjë.

II. Shkrimi, sistemimi dhe shumimi i Kur'anit

Sapo i zbuloheshin ajetet, Profeti ua këndonte shokëve që i ndodheshin pranë dhe ata i mësonin përmendësh. Si një veprim i posaçëm, ajetet e mësuara përmendësh shkruheshin nga shkruesit e zbulesës. Ajetet shkruheshin në dy kopje, nga të cilat njëra ruhej pranë Profetit dhe, tjetra, pranë sahabeve, shokëve të tij. Profeti u tregonte shkruesve radhën e vendosjes së ajeteve dhe përkatësinë sipas sureve. Atë kohë nuk kishte letër, prandaj shkrimi bëhej mbi pllaka guri të bardhë, mbi lëkura druri hurmaje, mbi eshtra të rrafshta dhe mbi lëkura të përpunuara. Lidhur me këtë, Kur'ani thotë:

“... (betohem) për librin e shkruar radhë-radhë mbi lëkurë të hollë të shtruar...”¹⁸⁴

¹⁸¹ Në Kur’an përdoret fjala “vahj”, revelacion, zbulim, zbulesë (krahaso: angl. revelation; shih fjalorët anglisht-shqip). Në disa përkthime të Kur'anit në shqip si dhe në disa libra ose studime me temë fetare islame përdoret fjala “shpallje” (krahaso: angl. publication). Ky është një gabim shumë i rëndë terminologjik dhe ideor që e përmbys krejtësisht çështjen sepse shpallja, domethënë lajmërimi apo kumtimi i Kur'anit njerëzve ka qenë detyrë e Profetit!

¹⁸² Kur'ani, Furkan: 32.

¹⁸³ Për këto ajete, shih Bakara: 185; Duhan: 1-3; Kadr: 1.

¹⁸⁴ Kur'ani, Tur: 2-3.

Kur'ani qe shkruar i plotë dhe qe mësuar përmendësh nga sahabet qysh në kohë të Profetit. Kështu, mbrojtja e Kur'anit qe garantuar. Në mënyrë të veçantë, Xhebraili shfaqej çdo vit, i përsëriste ato që kishte sjellë gjatë një viti, i përsëriste edhe Profeti dhe, kështu, zhdukej mundësia për gabim ose harrim. Kur zbulimi i Kur'anit pati marrë fund, Xhebraili i pati shkruar Profetit, ia pati kënduar Kur'anin të plotë, pati dëgjuar edhe këndimin e Profetit dhe kështu qenë krahasuar këndimet e të dyve.

Kur Profeti ishte ende gjallë, Kur'ani ndodhej i shkruar plotësisht dhe i mësuar përmendësh nga shumë hafizë. Por, me që zbulimi i Kur'anit pati vazhduar pothuaj gjer në fund të jetës së tij, nuk pati qenë bërë e mundur që Kur'ani të mblidhej në një vëllim të vetëm. Pas rënies dëshmorë të shtatëdhjetë hafizëve në luftën e Jemames në kohën e kalifatit të Ebu Bekrit, Hz. Omeri i qe drejtuar kalifit Ebu Bekr duke i shfaqur shqetësimin e vet për humbjen e Kur'anit dhe i pati propozuar që të mblidhej për t'u sjellë në formën e një libri të vetëm. Kalifi e pati quajtur me vend shqetësimin dhe propozimin e Hz. Omerit. Në zbatim të këtij propozimi, qe ngritur një komision i kryesuar nga shkruesi dhe hafizi i njohur Zejd b. Sabit. Në punën e tij, komisioni pati vënë si parim dhe kusht kryesor që të mos pranohej asnjë ajet vetëm me të thënë përmendësh pa u shoqëruar me shkrime të tij si dhe të sillleshin dy dëshmitarë që të dëshmonin se ajeti në fjalë ishte shkruar në prani të Profetit. Pasi qe përfunduar, Kur'ani qe kaluar nëpër popull dhe askush nuk pati paraqitur edhe kundërshtimin më të vogël. Ai ekzemplar i Kur'anit i qe dhënë Hz. Ebu Bekrit i cili, pastaj, ia pati dorëzuar Hz. Omerit të cilin e pati propozuar për kalif. Kurse Hz. Omeri që nuk e pati ditur se kush do të bëhej kalif pas vetes, ia pati dorëzuar të bijës, Hafsa, e cila ishte edhe bashkëshorte e Profetit.

Kur në pushtimin e Azerbajxhanit dhe Armenisë në vitin 648 e.r. (hixhri 25), mes sirianëve (ushtarëve prej Damasku) dhe irakasve qe shfaqur kontradiktë në këndimin e disa ajeteve të Kur'anit, komandanti i ushtrisë, Huzejfe, iu drejtua kalifit Hz. Osman duke iu lutur për ta mënjeluar atë kontradiktë. Atëherë kalifi Osman urdhëroi të mblidhej sërish një komision nën kryesinë e Zejd b. Sabitit për ta shumuar Kur'anin. Kopjet e shumuara u dërguan nëpër kryeqendrat e kalifatit dhe, kështu, kontradiktat u mënjantuan. Duke u bazuar në kopjet e dërguara në kryeqendrat e kalifatit, Kur'ani u shumua atje më tej.

III. Përmbajtja e Kur'anit

Me që Kur'ani është dërguar për njeriun dhe lumturinë e tij, në të ka konkluzione që kanë të bëjnë edhe me jetën e njeriut në këtë botë, edhe në botën tjetër si dhe që do t'ia sigurojnë lumturinë në të dy botët. Krahas këtyre konkluzioneve, Kur'ani u jep vend edhe çështjeve të përditshme të jetës së njeriut.

Disa prej këtyre çështjeve janë këto:

a. Besimi.

Besimi është baza dhe thelbi i çështjeve të Kur'anit. Në Kur'an përshkruhen ekzistenca, njësia dhe atributet e Allahut,¹⁸⁵ bëhet fjalë për engjëjt¹⁸⁶ dhe bëhet e ditur se Allahu u ka dërguar njerëzve profetë dhe libra.¹⁸⁷

Në Kur'an përqëndrohet edhe mbi besimin mbi ringjalljen dhe flitet për kiametin dhe jetën pas ringjalljes. Disa nga ajetet lidhur me këtë çështje janë kështu:

“Kur qielli të çahet, kur yjet të derdhen poshtë, kur detrat të përzihen me njëri-tjetrin, kur varret të nxjerrin jashtë ato që kanë brenda, njeriu do t'i kuptojë një e nga një ç'ka bërë e ç'ka lënë pas pa bërë!”¹⁸⁸

“Më në fund do t'i fryhet surit (bririt) dhe veç kur t'i shohësh ata të ngrihen nga varret e të vrapojnë për tek Zoti i tyre!”¹⁸⁹

Në Kur'an bëhet e ditur, gjithashtu, se në ahiret njerëzit do të japin llogari për ç'kanë bërë në këtë botë dhe, në përfundim të kësaj llogaridhënieje, do të dërgohen në xhennet ose xhehennem.

b. Adhurimi.

Në Kur'an janë përcaktuar adhurimet që duhet të bëjë njeriu, në vija të përgjithshme mënyra e kryerjes së tyre si dhe është bërë e qartë se ata që i çojnë në vend adhurimet, në ahiret do të shpëtojnë.

Disa nga ajetet e Kur'anit lidhur me adhurimet janë këto:

“... ata që janë të përlur e të kujdesshëm në namaz, ata që u shmangen punëve të kota, ata që e japin zeqatin rregullisht...”¹⁹⁰

“Beto hem në kohën se njeriu është në humbje përveç atyre që besojnë, që bëjnë punë të mira dhe që e këshillojnë njëri-tjetrin për të vërtetën e për durim!”¹⁹¹

Me këto dhe me ajete të tjera të ngjashme, Kur'ani e fton njeriun në adhurim. Detyra që i bie njeriut, është t'i përgjigjet kësaj ftese duke çuar në vend detyrën e robit ndaj Zotit!

c. Morali.

Në Kur'an zenë vend shumë parime lidhur me moralin. Disa nga ajetet përkatëse janë këto:

“O ju që keni besuar! Kini frikë Allahun dhe flisni drejt!”¹⁹²

¹⁸⁵ Kur'ani, En'am: 102-103, Ihlas: 1-4; Furkan: 2.

¹⁸⁶ Kur'ani, Nahl: 49.

¹⁸⁷ Kur'ani, Bakara: 213.

¹⁸⁸ Kur'ani, Infitar: 1-5.

¹⁸⁹ Kur'ani, Jasin, 51.

¹⁹⁰ Kur'ani, Mu'min: 2-4.

¹⁹¹ Kur'ani, Asr: 1-3.

¹⁹² Kur'ani, As'haf: 70.

Në Kur'an urdhërohen njerëzit që marrëdhëniet e tyre t'i ndërtojnë mbi bazën e drejtësisë, që t'i bëjnë mirë njëri-tjetrit, t'i ndihmojnë të afërmit dhe ndalohen të bëjnë veprime të këqia:

“Pa dyshim, Allahu urdhëron drejtësinë, mirësinë, ndihmën për të afërmin dhe ndalon punët e ndyra, të keqen dhe mendjemadhësinë...”¹⁹³

“O ju që keni besuar! Vera, bixhozi, idhujt, lojrat e shansit, falli janë punë të shejtanit; ruhuni prej tyre që të shpëtoni!”¹⁹⁴

Islami i jep rëndësi moralit të mirë e të bukur dhe ka si synim t'i ngulisë këto në çdo shtresë të shoqërisë. Prandaj Kur'ani bën fjalë për parimet morale në shumë ajete të tij dhe i orienton dhe i drejton njerëzit drejt së mirës, së bukurës dhe së drejtës.

d. Çështjet që flasin për krijesat dhe për krijimin e tyre.

Qeniet dhe krijimi i tyre zenë vend në Kur'an në të dhënat lidhur me disa veçori të tyre. Disa prej ajeteve kur'anore janë këto:

“Ai i krijoi qiejt secilin në vendin e vet dhe juve ju dha formën tuaj që e bëri të bukur. Dhe pastaj kthimi është vetëm tek Ai!”¹⁹⁵

Kur'ani tërheq vëmendjen mbi krijimin e disa qenieve dhe disa veçori të tyre dhe kërkon që njerëzit të nxjerrin mësim prej kësaj duke kuptuar dhe njohur se Allahu i Madh, Zoti dhe krijuesi i çdo gjëje zotëron fuqi të pafundme:

“A nuk e bëmë Ne tokën të përshtatshme (për jetën), ndërsa kodrat, shtylla? Dhe ju krijuam juve në çifte. Dhe gjumin jua bëmë për pushim, natën, mbulesë dhe ditën, për të punuar e fituar. Dhe kemi ngritur mbi ju shtatë kate qiell ku kemi vënë një ndriçues që digjet flakë e ju bën dritë. Dhe prej reve të rënduara ju zbritëm shi të bollshëm që të bëhen drithëra e bimë e kopshte të dendura!”¹⁹⁶

“Ai i lejoi dy detet të puqen, por mes tyre ka një pengesë që nuk i lejon ujrat të përzihen. E cilën të mirë të Zotit tuaj po e mohoni?”¹⁹⁷

“Allahu ju krijoi prej një fryme dhe, pastaj, krijoi të ngjashmin tuaj. Edhe juve ju krijon në barqet e nënave tuaja duke ju përshkuar në disa etapa nëpër tri errësira. Ky pra, është Allahu, Zoti juaj! Pasuria dhe pushteti të tijat janë, nuk ka zot tjetër veç Tij!”¹⁹⁸

Këto lloj ajetesh të Kur'anit, librit tonë të lartë, i ka shtyrë shkencëtarët për kërkime dhe ka shërbyer si udhërrëfyes në disa shpikje e zbulime. Fundja, njëri prej synimeve të Kur'anit është t'u hapë njerëzve horizonte dhe, duke kuptuar dhe konceptuar natyrën e qenieve në saje të

¹⁹³ Kur'ani, Nahl: 90.

¹⁹⁴ Kur'ani, Maide: 90.

¹⁹⁵ Kur'ani, Tegabun: 3.

¹⁹⁶ Kur'ani, Nebe: 6-16.

¹⁹⁷ Kur'ani, Rahman: 19-21.

¹⁹⁸ Kur'ani, Zumer: 6.

mendjes, zgjuarësisë dhe arsyes së dhënë nga Zoti, të sigurojë përfitimet më prodhimtare prej tyre!

e. Konkluzionet që rregullojnë marrëdhëniet mes njerëzve.

Disa prej ajeteve që rregullojnë marrëdhëniet mes njerëzve janë këto:

“Kur të matni apo peshoni, matni e peshoni drejt!..”¹⁹⁹

Në Kur'an, siç bëhet e ditur se përvetësimi dhe ngrënia me të padrejtë e mallit dhe pasurisë së të tjerëve dhe se dhënia dhe marrja e mitës (rushfetit) është haram (e palejueshme dhe e ndaluar), bëhet e ditur se edhe vetëvrasja dhe krimi kundër jetës së tjetrit janë haram. Ja disa ajete rreth këtyre çështjeve:

“O ju që keni besuar! Mos e hani gjënë e përvetësuar me rrugë të shtrembra, veçse me tregti të mbështetur në mirëkuptimin dhe pëlqimin e dyanshëm. Dhe mos bëni vetëvrasje! Pa dyshim, Allahut i vjen keq shumë për ju!”²⁰⁰

“... Kush shkakton ngatërresa dhe vret pa të drejtë, sikur ka vrarë të gjithë njerëzit. Kurse kush shpëton një jetë, sikur ka shpëtuar jetët e të gjithë njerëzve!..”²⁰¹

Kur'ani urdhëron që njerëzit të sillen ndaj njëri-tjetrit me drejtësi, sinqeritet dhe respekt, të mbrojnë të drejtat e njëri-tjetrit dhe ta këshillojnë njëri-tjetrin për të mirë.

“Le të dalin nga ju një grup që të ftojë për dobi, të urdhërojë të mirën e të bëhet pengesë për të keqen. Ja, ata kanë shpëtuar!”²⁰²

Kur'ani urdhëron edhe luftën për sigurimin dhe vendosjen e drejtësisë mes njerëzve, për mbrojtjen e paqes dhe sigurisë:

“... Luftoni me pasurinë dhe jetën tuaj në rrugën e Allahut!..”²⁰³

Në shoqërinë e formuar prej individësh që veprojnë sipas këtyre konkluzioneve dhe urdhrave të Kur'anit, sundon drejtësia, siguria, qetësia dhe lumturia.

f. Profetët dhe librat hyjnorë.

Njeriut të krijuar prej Tij, Allahu i Lartë i ka dhënë disa detyra të cilat i ka bërë të ditura në librat që ka dërguar dhe, me anë të profetëve të zgjedhur mes njerëzve, ka bërë të mundur që njerëzit t'i mësojnë urdhrat dhe ndalimet e përcaktuara në librat dhe në personalitetin e profetëve

¹⁹⁹ Kur'ani, Isra: 35.

²⁰⁰ Kur'ani, Nisa: 29.

²⁰¹ Kur'ani, Maide: 32.

²⁰² Kur'ani, Ali Imran: 104.

²⁰³ Kur'ani, Tevbe: 41.

të shohin modelin që duhet ndjekur në jetë. Kur'ani jep njohuri mbi profetët dhe librat dhe kërkon që njerëzit të veprojnë sipas tyre.²⁰⁴

Kur'ani bën të ditur, gjithashtu, se çdo shoqërie apo popullate i është dërguar një profet në mënyrë që t'i paralajmërojë njerëzit e t'i ftojë ta adhurojnë vetëm Allahun e askënd tjetër:

“Pa dyshim, Ne i dërguam çdo popullate nga një profet që t'i urdhërojnë njerëzit për ta adhuruar vetëm Allahun...”²⁰⁵

Kur'ani bën të ditur se Hz. Muhammedi, si profeti i fundit, është dërguar për të gjithë njerëzit si një lajmëtar, qortues dhe shembull, si ftues për në rrugën e Allahut.²⁰⁶

f. Rrëfenjat.

Në Kur'an zenë vend edhe rrëfenjat mbi profetët dhe ngjarjet e jetuara prej tyre. Veçanërisht në Kur'an ka edhe rrëfenja mbi disa popuj që kanë jetuar në të shkuarën e largët dhe që janë ndëshkuar nga Allahu me fatkeqësi të ndryshme për shkak se kanë dalë kundër urdhrave të Tij. Urtësia e këtyre rrëfenjave është që njerëzit të nxjerrin mësim nga pësimet e atyre popujve dhe të ruhen prej sjelljeve e veprimeve për shkak të të cilave ata popuj u ndëshkuan. Ajeti në vazhdim e bën të qartë këtë qëllim:

“Sa e sa ligje kanë dalë për popujt që kanë jetuar para jush, prandaj silluni nëpër botë dhe shihni se ç'fund kanë patur ata që i kanë përgënjeshtuar argumentet e Allahut!”²⁰⁷

h. Lutjet dhe ajetet-lutje.

Në Kur'an preket edhe çështja e lutjes dhe bëhet e ditur se lutjet e bëra do të pranohen nga Allahu. Allahu është Ai që do t'i falë mëkatet e njeriut, është Ai që do ta shpëtojë në jetën tjetër njeriun nga ndëshkimi. Prandaj Kur'ani sqaron se njeriu duhet t'i lutet Allahut dhe të kërkojë ndihmë prej Tij që t'i falen mëkatet e kryera dhe gabimet e bëra e që të shpëtojë në jetën tjetër si dhe jep shembuj lutjesh për këtë. Njëra prej lutjeve është kjo:

“... Zoti ynë, mos na bëj përgjegjës në se harrojmë apo gabojmë! Zoti ynë, mos na ngarko barrë të rëndë siç u ngarkove atyre para nesh! Zoti ynë, mos na bëj të bartim një barrë përtej mundësive tona! Falna ne! Ki dhembshuri për ne! Ti je Zoti ynë; na ndihmo përballë mohuesve!”²⁰⁸

Në Kur'an ka shumë ajete-lutje. Njeriu duhet t'i drejtojë lutje Zotit, te Ai duhet të mbështetet, prej Tij duhet të kërkojë ndihmë dhe falje, te Ai duhet të ketë besim e siguri! Edhe që lutja t'i pranohet, njeriu duhet të tregojë bindje ndaj Allahut, t'i çojë në vend urdhrat e Tij dhe të ruhet nga gjërat e ndaluara prej Tij!

²⁰⁴ Kur'ani, Maide: 44; Nisa: 163; Maide, 46; Ibrahim: 52.

²⁰⁵ Kur'ani, Nahl: 36.

²⁰⁶ Kur'ani, Ahzab: 21, 45-46.

²⁰⁷ Kur'ani, Ali Imran: 137.

²⁰⁸ Kur'ani, Bakara: 285.

IV. Kur'ani është mrekulli (i pangjashëm)

Në çdo fushë Kur'ani është një mrekulli e madhe dhe e përjetshme që të lë të habitur e pa mend. Ndërsa mrekullitë e profetëve të tjerë kanë marrë fund me mbylljen e periudhës përkatëse të tyre dhe i kanë parë vetëm njerëzit e kohës së tyre, mrekullia e Kur'anit do të vazhdojë të mbetet e tillë gjer në kiamet.

Kur'ani është mrekulli dhe i pangjashëm edhe si fjalë, edhe si kuptim. Mrekullia e tij leksikore (si fjalë) është se ai është zbuluar në një periudhë kur letërsia arabe kishte arritur kulmin e zhvillimit të saj, se ai i pati sfiduar arabët duke u kërkuar të bënin diçka të ngjashme me të dhe se edhe poetët më të shquar arabë patën mbetur krejt të paaftë për t'iu përgjigjur kësaj sfide! Ja si thuhet në dy ajete lidhur me këtë çështje:

“Thuaj: “Edhe sikur të bashkoheshin njerëzit dhe xhindët për të sjellë një Kur'an të tillë, nuk do të mund të bënin një si ky sado që ta ndihmonin njëri-tjetrin!”²⁰⁹

“E në qoftë se dyshoni për atë që ia zbritëm robit tonë, silleni edhe ju një sure të ngjashme me të dhe thirrni dëshmitarët tuaj veç Allahut në se jeni të sinqertë! E në mos e paçit bërë që as që do ta bëni kurrë, ruajuni prej zjarrit të xhehennemit, lëndë e të cilit janë njerëzit dhe gurët!”²¹⁰

Kur'ani i kumtuar njerëzve me anë të zbulesës së bërë profetit që s'dinte shkrim e këndim, përfshin të vërtetat më të larta! Kur'ani i pati njoftuar shumë shekuj më parë të vërtetat që shkenca dhe teknologjia i arritën në shekujt XIX-XX dhe asnjë zbulim shkencor nuk ka vënë në shesh të kundërtën e pohimeve të Kur'anit! përkundrazi, zhvillimet shkencore e kanë bërë më të lehtë kuptimin e Kur'anit.

Është një shkencë teorike e quajtur “Ikhazu'l-Kur'an” (Mrekullia e Kur'anit). Edhe në teorinë dhe artin e oratorisë, Kur'ani studiohet për mrekullinë e tij të shprehjes.

V. Veçoritë e Kur'anit

1. Kur'ani i është zbuluar Profetit Muhammed jo menjëherë e i plotë siç pati ndodhur më parë me librat e zbuluar profetëve të tjerë, por në formë ajetesh dhe suresh (krerësh) në përputhje me domosdoshmëritë e kohës dhe ngjarjeve.

2. Kur'ani është libri i shenjtë i fundit; pas tij s'ka për të ardhur libër tjetër. Konkluzionet dhe urdhrat e sjella prej tij si dhe efektiviteti i tyre do të vazhdojnë gjer në kiamet.

3. Kur'ani ka ardhur gjer në ditët tona pa pësuar as ndryshimin më të vogël dhe kështu do të vazhdojë gjer në kiamet.

²⁰⁹ Kur'ani, Isra: 88.

²¹⁰ Kur'ani, Bakara: 23-34. Veçanërisht shih Hud: 13; Tur: 33-34.

4. Kur'ani është mrekullia më e madhe dhe e vazhdueshme që tregon për profetësinë e Hz. Muhammedit (s.a.s.).

5. Të vërtetat e larta që përmbledh Kur'ani, janë të tilla që mund të plotësojnë nevojat e njerëzve dhe epokave gjer në kiamet. Nuk mund të mendohet se mund të vijë një kohë që shkenca dhe logjika të gjejnë kontradikta në të vërtetat e tij.

6. Një epërsi tjetër e Kur'anit është se mësohet lehtë përmendësh. Kjo veçori nuk i ka rënë në pjesë në histori asnjë libri.

7. Në të njëjtën kohë, Kur'ani u jep zgjidhje edhe kontradiktave mes anëtarëve të feve të tjera.

VI. Këndimi dhe dëgjimi i Kur'anit

Personi që ka për të kënduar Kur'an duke parë në tekst, duhet të jetë me abdest sepse Kur'ani nuk mund të preket pa abdest. Lidhur me këtë, Allahu i Lartë urdhëron:

“... me të vërtetë ky është Kur'an i vyer në një libër të mbrojtur. Atë mund ta prekin vetëm të pastrit...”²¹¹

Këndimi i Kur'anit nis me emrin e Allahut (Eudhubesmele). Në një ajet është urdhëruar:

“Kur të këndosh Kur'an, mbështetu te Allahu nga shejtani i mallkuar!”²¹²

Këndimi i Kur'anit shoqërohet me një qëndrim të hijshëm, me edukatë, me thjeshtësi, përulësi dhe përkushtim duke mos harruar se ndodhemi para fjalës së Krijuesit të Lartë. Duhet të bëhen përpjekje për t'i kuptuar pjesët që këndohen. Edhe dëgjimi i këndimit të Kur'anit nga dikush tjetër duhet të bëhet me të njëjtin qëndrim të hijshëm e të sinqertë. Kur'ani duhet të mbahet në një vend të pastër. Tekstet e vjetëruara e të papërdorshme të Kur'anit nuk duhet të hidhen e të shkelen, por të groposen duke i sistemuar më parë me sa të jetë e mundur.

²¹¹ Kur'ani, Vakia: 77-79.

²¹² Kur'ani, Nahl: 98.

Lexim letrar: SI U BE ÇIFUTI MUSLIMAN

Kalifi abasit el-Me'mun, i ulur në postin e udhëheqësit të shtetit musliman në fundet e shek. II hixhri, ishte një burrë shteti i hapur ndaj botës së jashtme. Ai pati treguar respekt për të gjithë dijetarët, qofshin muslimanë apo krishterë, pati nxitur përkthimin e librave nga gjuhë të tjera në arabisht dhe shkëmbimin e informacionit. Në kohën e tij qe provuar rrumbullakësia e tokës dhe qenë kryer një sërë kërkimesh shkencore me vlerë.

Në kuadër të kësaj veprimtarie shkencore, një ditë, në kuvendin e tij, kalifi Me'mun e pyeti kështu një dijetar çifut që ia kishte tërhequr vëmendjen me idenë e tij mbi xhindët:

- Me që dukuritë mundesh t'i shqyrtosh me një logjikë të tillë të shëndoshë, pse nuk bëhesh musliman? A nuk i di ndryshimet mes Kur'anit, Ungjillit dhe Teuratit?

Çifuti iu përgjegj:

- Jam duke bërë studime rreth kësaj. Kur të mbaroj, do t'jua bëj të ditur vendimin që kam për të marrë!

Kalifi Me'mun nuk mendoi të ushtronte presion mbi çifutin sepse e dinte që besimi nuk arrihet me forcë, muslimani s'mund të bëhet me detyrim.

Kalifi Me'mun e la të lirë dijetarin çifut të bënte si të donte dhe s'e pyeti më. Kështu kaloi një vit, dhe çifuti u duk sërish mes dijetarëve të tjerë në kuvendin që mbledhej te kalifi. Mirëpo, tani, pas një viti, nuk ishte më ai çifuti i parë. Tani ai e kishte bërë të tijin islamin tërësisht, legjislacionin e Kur'anit e kishte pranuar plotësisht.

Kur e pa sërish, kalifi Me'mun u çudit:

- Qoftë e hajrit! Ç'ndryshim ka mes Kur'anit të një viti më parë dhe Kur'anit të sotëm që atëherë nuk besove e sot paske besuar?

Çifuti i dha këtë shpjegim:

- Imzot, pa dyshim, mes Kur'anit të një viti më parë dhe Kur'anit të sotëm nuk ka asnjë ndryshim. Ky është, në të vërtetë, shkaku që më afroi te islami e që më bëri të besoj!

- Ç'farë, mosndryshimi i Kur'anit? – E pyeti kalifi.

- Po! – Iu përgjegj dijetari çifut. – Shihni ç'ndodhi dhe pse u bëra musliman!

Dhe dijetari çifut nisi të tregonte se ç'kishte ngjarë gjatë një viti:

- Në fillim u mbylla në shtëpi. U vura me ditë të tëra të shkruaj një ungjill. Shkrova tri libra. Njërin e mora si masë. Në të dytin lashë disa rrjeshta mangut, kurse në të tretin, shtova. Shtesa ishte e imja. I mora këta tre ungjij e shkova në kishë ku ia tregova priftit. Prifti i shqyrtoi e i

analizoi që të tre. Më në fund, i bleu dhe më përgëzoi për punën e mirë që kisha bërë sipas tij. U ktheva e shkrova këtë radhë tre teuratë. Te i dyti lashë mangut, kurse te i treti bëra shtesa duke i bërë të paqenat, të qena. Dhe ia çova rabinit. Rabini i shqyrtoi, i pëlqeu, më pagoi duke më falenderuar veçanërisht për punën e mirë që kisha bërë!

Radhën e kishte Kur'ani. Kur'ani ishte i madh, nuk e shkruaja dot të tërë. Shkruajta vetëm tri pjesë. Pjesën e parë e kopjova pa asnjë ndryshim. Në pjesën e dytë lashë disa rrjeshta pa shkruar, kurse në pjesën e tretë shtova gjëra të paqena.

Me një kujdes dhe përkushtim të veçantë, u bëra vizitë të gjithë dijetarëve. Ua tregova pjesët që kisha shkruar duke u kërkuar t'i merrnin. Në fillim të gjithë më pritën me kënaqësi duke më thënë se do t'i merrnin por pasi t'i lexonin. Dhe që të gjithë më dhanë të njëjtën përgjigje:

“Kjo pjesë është në rregull, kjo pjesë ka disa rrjeshta mangut, kurse në këtë pjesë ka shtesa të cilat nuk ndodhen në Kur'an!”

Atëherë e kuptova se Kur'ani është ruajtur po ashtu siç është zbritur. Në Kur'an nuk ka mungesa apo shtesa. Kur'ani është i vetmi libër hyjnor origjinal. Dhe u bëra musliman!”

Jahja bin Eksem që ishte atë kohë kadi i Basras, kur shkoi në haxh, ia tregoi këtë ngjarje prijësit të madh Sufjan bin Unejne. Dhe prijësi i madh i tha kështu:

“Kjo ngjarje është vërtetimi praktik edhe i Kur'anit, edhe i çdo ajeti të tij. Zoti ynë nuk ka dhënë garanci për librat e tjerë se ka për t'i mbrojtur, kurse për Kur'anin ka një garanci të tillë hyjnore! Në ajetin e nëntë të sures Hixhr thuhet:

“Pa dyshim, Ne e kemi zbritur Kur'anin dhe, pa dyshim, Ne jemi garant për të!”

PERMBLEDHJE

1. Pse ka rëndësi besimi në librat?
2. Thoni parimet e përbashkëta të shpallura prej librave hyjnorë.
3. Pse Allahu u ka dërguar kohë pas kohe njerëzve libra?
4. Cilëve profetë u janë dhënë fletë dhe nga sa? Cili është burimi i informacionit tonë mbi këtë çështje?
5. Jepni të dhëna mbi veçoritë e librave hyjnorë dhe shkaqet e dërgimit të tyre.
6. Përshkruajeni shkurt Teuratin dhe pjesët e tij.
7. Jepni të dhëna mbi Zeburin.
8. Sa ekzemplarë të Teuratis janë?
9. Numëroni ungjijtë që përfshihen në Dhjatën e Re.
10. Jepni të dhëna mbi Ungjillin e Bernabeut.
11. Jepni të dhëna mbi zbritjen e Kur'anit.
12. Jepni të dhëna mbi shkrimin dhe mbledhjen e Kur'anit.
13. Në ç'periudhë u bë shumimi i Kur'anit, si dhe pse u bë?
14. Çfarë çështjesh përmban Kur'ani?
15. Shkruani ç'dini mbi mrekullinë e Kur'anit.
16. Cilat janë veçoritë kryesore të Kur'anit?

PJESA VI
BESIMI TE PROFETET

ÇESHTJET

- A. BESIMI TE PROFETET
- B. NEVOJA PER PROFETE
- C. PROFETESIA DHE ZBULESA HYJNORE
- D. ATRIBUTET E PROFETEVE
- E. NIVELET PROFETIKE
- F. MREKULLIA DHE ÇUDITE E TJERA
- G. PARIMET E PERBASHKETA TE FEVE TE KUMTUARA PREJ PROFETEVE
- H. PROFETET E PERMENDUR NE KUR'AN
- I. HZ. MUHAMMEDI, PROFETI I FUNDIT
- J. VERTETIMI I PROFETESISE SE HZ. MUHAMMEDIT
- K. MREKULLITE E PROFETIT MUHAMMED

PUNE PERGATITORE

1. Po të mos dërgoheshin profetë, a mund ta gjente njerëzimi të drejtën e të vërtetën në çdo kohë dhe në çdo situatë?
2. Mblidhni nga enciklopeditë dhe tekstet e historisë së profetëve të dhëna mbi jetën e profetëve Ibrahim, Musa, Jakub, Jusuf dhe Isa, emrat e të cilëve përmenden në Kur'an.
3. Mendoni pse është i rëndësishëm besimi te profetët.

A. BESIMI TE PROFETET

Besimi te profetët është njëri prej gjashtë bazave të besimit. T'u besosh profetëve do të thotë të besosh se Allahu ka dërguar njerëz të zgjedhur për t'u treguar njerëzve rrugën e drejtë, se të gjitha njohuritë e sjella nga profetët prej Allahut janë të drejta e të vërteta. Allahu i Lartë e ka bërë detyrim (farz) për çdo musliman që t'u besojë të gjithë profetëve pa përjashtim. Lidhur me këtë çështje, Kur'ani urdhëron:

“I dërguari i besoi asaj që iu zbrit prej Zotit të vet, ashtu edhe besimtarët. Secili i besoi Allahut, engjëjve të Tij, librave të Tij, të dërguarve të Tij. Dhe thanë: “Ne nuk bëjmë përjashtim për asnjërin prej të dërguarve...”²¹³

Prandaj, besimi te një pjesë e profetëve, kurse te një pjesë jo, është quajtur mohim (kufr):

“S’ka dyshim se ata që nuk i besojnë Allahun dhe të Dërguarin e Tij dhe që, duke bërë përjashtime mes të dërguarve, thonë “ne i besojmë disa e nuk i besojmë disa të tjerë” kërkojnë të ndjekin një rrugë mes tyre, janë me të vërtetë mosbesimtarë...”²¹⁴

Siç bëhet e ditur edhe në Kur'an, Allahu i Lartë për shekuj të tërë ka dërguar profetë dhe, me anë të tyre, i ka ftuar njerëzit të jetojnë duke e pranuar të vërtetën. Në Kur'an thuhet se s'ka popullatë që të mos i jetë dërguar profet:

“... e nuk ndodhi asnjë popull që nuk pati të dërguar.”²¹⁵

Në letërsinë fetare, për të dërguarit e Allahut përdoret fjala persishte “pejgamber” që do të thotë “lajmëtar”, kurse në Kur'an përdoret fjala arabishte “resul” që do të thotë “përfaqësues, i dërguar me mision”. Misioni i të dërguarit në arabisht emërtohet “risalet”. Krahas kësaj, është edhe emërtimi “nebi” sinonim me emërtimin “pejgamber” dhe misioni i tij i emërtuar “nubuvet”. Ndërkaq, ndërsa *resuli* është i dërguari me një sistem ligjor të ri, *nebiu* është vetëm një lajmëtar, një qortues e përforcues i një sistemi ligjor të sjellë nga një *resul* më parë. Ne në shqip përdorim fjalën “profet”, kuptimi i së cilës është pranuar si “i dërguar i Zotit që vjen të përhapë një fe, që shpreh vullnetin hyjnor dhe parashikon të ardhmen”. (Shih FGjSSH). Pavarësisht nga kjo, kur ne, muslimanët, themi “profet”, kuptojmë me këtë fjalë *resulin*, të dërguarin e Allahut, me të gjitha cilësitë dhe veçoritë me të cilat feja jonë na mëson ta besojmë. Shpesh, në përkthimet e Kur'anit, për saktësi, si përgjegjëse e fjalës “resul” përdoret fjala “i dërguar”. Për të emërtuar detyrën ose misionin e profetit, përdorim, si përgjegjëse të emërtimeve “risalet” dhe “nubuvet” emërtimet “profetësi”, “detyrë profetike”, “kumtesë profetike”.

Profetësia është e dhënë e Allahut. Profetësia nuk arrihet me adhurim, punë e përpjekje. Allahu i njeh ata që mund ta mbajnë ngarkesën profetike dhe i zgjedh për këtë detyrë. Në Kur'an thuhet:

²¹³ Kur'ani, Bakara: 285.

²¹⁴ Kur'ani, Nisa: 150-151.

²¹⁵ Kur'ani, Nahl: 63. Veçanërisht shih Junus: 47.

“Ky është një favor i Allahut. Ai ia jep atë kujt të dojë...”²¹⁶

Në këtë zgjedhje, pasuria dhe pushteti i personit nuk luajnë asnjë rol.

Islami, i cili, ashtu si për çdo çështje, edhe në çështjen e profetësisë ndjek rrugë të mesme, nuk i ka hyjnizuar profetët si krishterizmi, nuk i ka trajtuar si njerëz të zakonshëm duke i akuzuar edhe për mëkate siç ka ndodhur me hebraizmin. Islami i ka pranuar të gjithë profetët si përfaqësues të Allahut dhe rob të zgjedhur të Tij. Ne i besojmë profetët si njerëz të zgjedhur, me cilësi që nuk ndodhen te njerëz të tjerë e të nderuar me fjalën hyjnore. Ndërkaq, ne besojmë se te asnjëri prej tyre nuk ka veçori hyjnore, se, jashtë lejës së Allahut, s’kanë fuqi për të siguruar dobi e për të mënjanuar dëmin, se ata janë të mbrojtur nga Allahu që të mos bëjnë mëkat dhe se nuk e njohin të fshehtën veç atyre gjërave që ua bën të ditura vetë Allahu.²¹⁷

B. NEVOJA PER PROFETE

Njerëzit kanë nevojë për profetët si udhërrëfyes të vërtetë që janë, sepse:

a. Edhe sikur njerëzit të mund ta kuptojnë me mendjen e vet ekzistencën dhe njësinë e Allahut, nuk mundën t’i kuptojnë plotësisht disa attribute përkatëse të Tij. Ata s’e dinë se si të bëjnë adhurim, s’i dinë situatat përkatëse të jetës tjetër. Arritja e lumturisë së të dy botëve duke kaluar nëpër rrugën më të shkurtër e pa pengesa, lartësimi mendor dhe moral mund të bëhen vetëm me zbatimin e urdhrave të mësuara prej profetëve. Ja, pra, prandaj u ka dërguar Allahu njerëzve profetë që t’i plotësojnë këto nevoja të tyre!

b. Po të mos qenë dërguar profetë, njerëzit do të mbeteshin të detyruar të mendoheshin gjatë se cilat gjëra janë të dobishme e cilat, të dëmshme, do të harxhonin kohë për këtë dhe, ndoshta, punët e tjera do t’i linin përmbys. Ose, për ta dalluar të mirën nga e keqja, siç thotë populli ynë, grurin nga egjra, do t’u duhej ta provonin çdo gjë vetë duke e vënë veten çdo çast sy më sy me vdekjen! Ja, pra, për shkaqe të tilla e të tjera si këto janë dërguar profetë si rezultat i mëshirës hyjnore. Kur’ani thotë:

“Të dërguam ty si mëshirë për botët!”²¹⁸

c. Duhet të dërgohet profet në mënyrë që njeriu të quhet përgjegjës për gjëra të caktuara dhe, për pasojë, njeriu të shpërblehet me mirësi ose të ndëshkohet:

“... të dërguar si përgëzues e qortues në mënyrë që pas tyre njerëzit të mos nxirrnin justifikime para Allahut...”²¹⁹

²¹⁶ Kur’ani, Xhuma: 4.

²¹⁷ Shih Maide: 72-73, 75; Araf: 188; Tevbe: 30.

²¹⁸ Kur’ani, Enbija: 107.

²¹⁹ Kur’ani, Nisa: 165.

d. Duke i mësuar shoqërisë artin, bujqësinë, tregtinë dhe zeje e profesione të tjera, profetët kanë dhënë ndihmesën e tyre për qytetërimin, kulturën dhe zhvillimin shoqëror. Ata janë përpjekur që bashkësitë e veta t'i bëjnë të lumtura edhe në këtë jetë, edhe në jetën tjetër.

e. Profetët janë mjekët e shpirttrave. Vetëm ata na kanë mësuar ne se si duhet të bëhemi njerëz me moral të bukur.

f. Në mënyrë të veçantë, profetët u mësojnë njerëzve artin e të jetuarit në shoqëri duke u përpjekur për ta mënjeluar dhe hequr nga jeta e shoqërisë intrigën dhe të keqen.

C. PROFETESIA DHE ZBULESA HYJNORE ²²⁰

Profetësia dhe zbulesa hyjnore janë dy koncepte dhe dy realitete të pandashëm nga njëri-tjetri. Megjithëse ka edhe forma të tjera të komunikimit hyjnor mes Zotit dhe profetëve ose edhe mes Zotit dhe njerëzve kur kjo gjë si dhe personi me të cilin komunikohet shihen të denjë, zbulesa hyjnore e emërtuar “vahj” në terminologjinë arabe dhe “revelacion” në terminologjinë perëndimore zë vendin kryesor si mënyrë e komunikimit hyjnor në lidhje me profetët dhe misionin profetik.

Zbulesa hyjnore nuk mund të shpjegohet me metoda të zakonshme sepse nuk është një lloj komunikimi i zakonshëm materialo-shqisor. Në esencë, zbulesa hyjnore është një gjendje, një përjetim. Cilësinë e saj e di vetëm profeti që e përjeton. Ajo është një sekret mes Zotit dhe të dërguarit të Tij.

Natyra e fshehtë dhe e jashtëzakonshme e zbulesës hyjnore nuk përbën shkak për mospranimin apo mohimin e saj. Dukuritë metapsikike me të cilat merret sot shkenca e parapsikologjisë, hedhin dritë, pak a shumë, edhe për dukurinë e zbulesës hyjnore.

I. Llojet e komunikimit hyjnor

Kur'ani thekson:

“Nuk ka njeri që Allahu t'i ketë folur ndryshe përveç se me anë të frymëzimit, ose si pas ndonjë perdeje, ose me anë të zbulesës nëpërmjet një engjëlli të dërguar te ai për këtë qëllim...”

Pra, mënyrat e komunikimit hyjnor janë tre:

1. Frymëzimi (ilham). Zoti frymëzon një ide apo mendim në shpirtin e njeriut. Frymëzimi mund të bëhet edhe kur personi është i vetëdijshëm, edhe jo i vetëdijshëm. Frymëzimi nuk është saktësisht fjalë e Zotit, por një ide e frymëzuar prej Tij, e cila kalon nëpër filtrin shpirtëror të personit, prandaj edhe paraqet mundësi gabimi. Me mënyrën e frymëzimit i janë komunikuar

²²⁰ Shih edhe shënimin nr.

Profetit hadithet e shenjta (hadithet kudsi). Ndërkaq, është vendi këtu të theksohet se hadithet profetike (porositë profetike) nuk janë as frymëzime, por vetëm interpretimi profetik i Kur'anit dhe përvoja profetike në zbatimin e tij. Kështu, tërësia e interpretimit dhe e përvojës profetike quhet "sunnet" dhe nuk përbën as dogmë, as detyrim. Dogmë dhe detyrim nuk përbëjnë as hadithet e shenjta. Dogmë në kuptimin e një sistemi konkluzionesh të pakontestueshme si dhe detyrim për ata që e besojnë, përbën vetëm Kur'anin! Edhe premtimi i Allahut në Kur'an është premtim vetëm për mbrojtjen e Kur'anit:

"Inna Nahnu nezzelne'dh-Dhikre ve inna lehu lehafidhune!" (Pa dyshim, Ne e kemi zbritur Kur'anin dhe, pa dyshim, Ne jemi garant për të!)²²¹

2. Komunikimi i drejtpërdrejtë (hitab).²²² Zoti i flet profetin (ose personit të zgjedhur) pa ndërmjetësinë e dikujt tjetër. Profeti ose personi i zgjedhur është në gjendje të vetëdijshme. Megjithatë, ai nuk e sheh Zotin por dëgjon vetëm fjalët e Tij "si pas një perdeje".²²³ Kështu i ka folur Allahu profetit Musa në malin Sina si dhe profetit Muhammed në miraxh. Siç u sqarua edhe në paragrafin pak më sipër mbi profetësinë dhe zbulesën hyjnore, kjo dukuri është një përjetim dhe nuk mund të shpjegohet me metodat e fiziologjisë apo psikologjisë materialiste.

3. Zbulesa (arab. vahj; angl. revelation). Është komunikimi me anë të një ndërmjetësi – engjëll. Xhebraili është "engjëlli i zbulesës". Xhebraili (a.s.) ia ka zbuluar Kur'anin profetit Muhammed. Në Kur'an, në vend të fjalës "vahj" është përdorur shpesh fjala "zbritje" (inzal). Kjo fjalë e karakterit figurativ (muteshabih) është përdorur për ta theksuar lartësinë sublime të Zotit dhe diferencën e nivelit mes Tij dhe njeriut dhe nuk bart aspak kuptimin fizik të zbritjes së një sendi nga lart-poshtë siç ndodh në kushtet e planetit tonë. Ndërkaq, duhet theksuar se në Kur'an, në vend të fjalës "vahj" dhe si sinonim i saj nuk përdoret asnjë fjalë tjetër veç fjalës "inzal".

II. Komunikimi hyjnor me profetin Muhammed

a. Endrrat besnike (e vërteta). Një pjesë e ëndrrave që shihte profeti Muhammed, më pas vërtetoheshin në jetë një për një.

b. Zbulimi i Kur'anit nga ana e Xhebrailit Profetit është bërë gjithmonë kur ky ka qenë i zgjuar dhe plotësisht i vetëdijshëm. Ndikimi i fjalëve të Kur'anit mbi Profetin ka qenë shumë i thellë, ato e kanë prekur atë thellë në zemër. Këtë figurë e përdor Kur'anin kur bën fjalë mbi vlerën e Kur'anit si fjalë e Allahut, mbi përcjelljen e tij për tek Profeti me anë të Xhebrailit dhe në një arabishte të kulluar:

"Edhe ai (Kur'anin) është zbritje e Zotit të botëve që e solli Shpirti Besnik në zemrën tënde për të qenë ti qortues. (Ne) ta zbuluam me një gjuhë të kulluar arabe..."²²⁴

²²¹ Kur'anin, Hixhr: 9

²²² Fjala arabishte "hitab" (shqip "bashkëbisedim") emërton komunikimin mes vetës së parë dhe vetës së dytë. Folësi (veta e parë) quhet "hatib", kurse dëgjuesi ose bashkëbiseduesi (veta e dytë) quhet "muhatib".

²²³ Ky lloj komunikimi, në teatër quhet "të folurit pas kuintave".

²²⁴ Kur'anin, Shuara: 192-195.

Kështu, këtu flitet për një komunikim konkret me anë fjalësh të një gjuhe të caktuar e jo për frymëzim. Si fjala “zbritje”, ashtu edhe fjala “zemër” është përdorur këtu me kuptim të figurshëm. Fjalët që i ka folur Xhebraili, Profeti i ka ndjerë me të gjithë qenien e tij, ato i janë ngulitur në zemër!

c. Komunikimi i Xhebrailit me Profetin kur ky ka qenë në gjumë. Fjalët e komunikuara në këtë mënyrë nuk janë zbuluesë dhe nuk përfshihen në Kur’an.

d. Zbulimi i një pjese të Kur’anit nga ana e engjëllit Xhebrail të paraqitur para Profetit në formë njeriu. Kjo ka qenë mënyra më e lehtë e zbuluesë. Kështu është paraqitur Xhebraili para Profetit në një kuvend ku kanë qenë të pranishëm edhe sahabet, gjë që përshkruhet në “Hadithin Xhebrail”.

e. Zbuluesia pa dukjen e Xhebrailit dhe në formën e tingujve të zhurmshëm e rrapëllimtarë. Profeti ynë e ka cilësuar këtë si formën më të rëndë të zbuluesë. Në këtë mënyrë i janë zbuluar Profetit ajetet kërcënuese e frikësuese. Në këto raste Profeti emocionohet shumë, dridhej e djersinte.²²⁵

f. Zbulimi i Kur’anit Profetit nga ana e Xhebrailit kur ky i është paraqitur në formën e tij të vërtetë. Kjo ka ndodhur dy herë: në ditën e parë të profetësisë në malin Hira dhe në miraxh: **“Atë (Xhebrailin) e ka parë edhe herë tjetër, në Sidretul Munteha.”**²²⁶

g. Komunikimi me Allahun “pas perdes” si në miraxh.

D. ATRIBUTET E PROFETEVE

Kur flitet për atributet e profetëve, nënkuptohen atributet e lejueshme dhe të detyrueshme për ta.

Siç theksohet në shumë vende të Kur’anit, edhe profetët janë njerëz. Edhe ata, si njerëzit e tjerë, ulen e ngrihen, hanë e pijnë, shëtisin, martohen e krijojnë familje, sëmuren e vdesin. Atribute si këto janë attribute që është e lejueshme të mendohen për profetët. Në këto dhe në çështje të tjera të ngjashme me këto, profetët nuk ndryshojnë prej njerëzve të tjerë. Megjithatë, ata, në çdo sjellje e veprim të tyre janë të vetëdijshëm se janë rob dhe përfaqësues të Allahut të zgjedhur prej Tij për njerëzit, se njerëzit, duke i marrë shembull ata, rregullojnë sjelljet dhe veprimet e veta. Prandaj profetët tregohen mirënjohës dhe falenderues ndaj Allahut edhe në varfëri e vështirësi, prandaj te ata nuk mund të duken vese të këqia si smira, dyfytirësia, etj.

Përveç attributeve njerëzore të zakonshme, te profetët është e domosdoshme prania e një sërë attributesh të posaçme të cilave, për këtë arsye, u thuhet “attribute të domosdoshme” (sifatul vaxhib). Këto janë:

²²⁵ Buhari, Bedu’l-vahj, 2.

²²⁶ Kur’ani, Nexhm: 13-14.

1. Drejtësia (sidk). Çdo profet është i drejtë në fjalë dhe veprime. Profeti kurrë s'gënjen. Po qe se profetët do të kishin gënjer, njerëzit do ta kishin humbur besimin tek ta. Atëherë edhe qëllimi i dërgimit të profetëve do ta kishte humbur kuptimin dhe vlerën. E kundërta e atributit "drejtësi" që është gënjeshtër, nuk mund të mendohet te profetët. Ndërkaq, profetët, pa përjashtim, kanë qenë të tillë që s'kanë gënjer kurrë as para se të bëheshin profetë!

2. Besnikëria (amanet). Të gjithë profetët kanë qenë besnikë. Profeti kurrë nuk e shkel amanetin. Lidhur me këtë, Kur'ani thotë: **"Nuk i ka hije një profeti ta tradhtojë amanetin..."**²²⁷ Shkelja e fjalës dhe tradhtia e amanetit që janë e kundërta e atributit të besnikërisë, nuk mund të mendohen për profetin.

3. Pafajësia (ismet). Të mos bësh mëkat (gjynah), do të thotë të jesh i mbrojtur prej mundësisë për të bërë mëkat. Profetët, jo vetëm që në jetën e tyre para profetësisë nuk kanë kryer mëkatë të tilla si mohimi (kufr) dhe politeizmi apo idhujtaria (shirk), por, edhe pasi janë bërë profetë, nuk kanë kryer mëkat me dashje. Me që edhe profetët janë njerëz, tek ata mund të gjenden gabime të vogla jo të nivelit të mëkatit, ndërkaq që këto gabime, me tërheqjen e vëmendjes nga Zoti, janë rregulluar menjëherë. Këto gabime të vogla të profetëve quhen "rrëshqitje" (zel'le)²²⁸, kurse kryerja e mëkatit (masijet) që është e kundërta e pafajësisë, nuk mund të mendohet për profetët.

4. Zgjuarësia (fetanet). Profetët janë të pajisur me një zgjuarësi të veçantë. E kundërta e kësaj, mendjetrashësia, as që mund të mendohet për profetët! Profetët nuk do të kishin patur mundësi t'i bindnin njerëzit dhe të arrinin sukses në detyrën e tyre.

5. Kumtesa (teblig). Profetët ua kumtojnë njerëzve pa asnjë të metë urdhrat e marra nga Allahu. Nuk mund të mendohet që profetët t'i fshehin të gjitha ose një pjesë të urdhrave të Zotit. Çdo profet ua ka kumtuar njerëzve një për një dhe pa bërë as edhe ndryshimin më të vogël, urdhrat e Zotit. E kundërta do të ishte shkelje e amanetit: **"O i dërguar! Kumtoje atë që të është zbritur nga Zoti yt. Po të mos e bësh këtë, do të thotë se nuk e ke kryer detyrën e dërgesës..."**²²⁹

E. NIVELET PROFETIKE

Sipas besimit islam, profetët, si profetë, janë të barabartë. Allahu e ka bërë farz (detyrim) për muslimanët besimin e të gjithë profetëve pa përjashtim. Pasi t'i kemi besuar dhe vërtetuar ata, ne pranojmë se mes tyre mund të ketë ndryshime niveli. Lidhur me këtë, Kur'ani thotë kështu:

"... disa prej tyre i dalluam nga të tjerët. Pati prej tyre që Allahu u foli, kurse disa i ngriti në shkallë më të lartë..."²³⁰ Me shprehjen "disa i ngriti në shkallë më të lartë" bëhet fjalë për profetin tonë, Hz. Muhammed, i cili ka një vend të shquar mes profetëve të tjerë.

²²⁷ Kur'ani, Ali Imran: 161.

²²⁸ Lat. lapsus.

²²⁹ Kur'ani, Maide: 67.

²³⁰ Kur'ani, Bakara: 253.

Pas profetit Muhammed, si nivel, vijnë profetët e vendosmërisë së lartë ku futen Hz. Nuhu, Hz. Ibrahim, Hz. Musai dhe Hz. Isai, pastaj të dërguarit e tjerë, resulë dhe nebi.

Profetët e vendosmërisë së lartë²³¹ janë ata që e kanë zbatuar detyrën për t'ua kumtuar njerëzve fenë me vendosmëri të lartë, pa shfaqur ndonjë tërheqje para detyrës së rëndë dhe përgjegjësisë së marrë përsipër, që u kanë vënë gjoksin të gjitha vështirësive. Kur'ani thotë kështu për këtë:

"Allahu ju caktoi si fe atë që ia pati caktuar Nuhut dhe që ta zbuluam edhe ty, atë fe për të cilën i patëm porositur Ibrahimin, Musain dhe Isain që ta mbajnë në këmbë e të mos përçahen..."²³²

F. MREKULLIA DHE ÇUDITE E TJERA

Mrekullia, kuptimi leksikor i së cilës është "dukuri e jashtëzakonshme që i kapërcen ligjet e natyrës, dukuri e çuditshme, e papërbalueshme", si term fetar emërton dukurinë e jashtëzakonshme para së cilës njeriu mbetet i pafuqishëm, me të cilën Allahu e krijon për të mbështetur dhe vërtetuar personin e dërguar prej Tij si përfaqësues me një mision fetar e shoqëror. Natyra e mrekullisë e cila i bën të pavlefshme përkohësisht ligjet e natyrës, nuk njihet. Me një përkufizim tjetër, mrekullia është aftësia e personit që pretendon për profetësi, për të realizuar, me anë të fuqisë së Zotit, një dukuri të pakuptueshme e të pashpjegueshme për mendjen njerëzore. Në Kur'an, me që mrekullia u është mundësuar profetëve si provë dhe argument i profetësisë së tyre, në vend të fjalës "mrekulli" përdoren fjalët "ajet" (argument), "bejjine" (provë materiale) dhe "burhan" (provë).²³³

Dijetarët islamë kanë vënë disa kushte të domosdoshme që një dukuri apo ndodhi të quhet mrekulli:

a. Mrekullia është, në të vërtetë, akt i Allahut. Shprehja "mrekulli e profetit" duhet kuptuar si realizimi i mrekullisë (si akt i Allahut) me ndërmjetësinë e një profeti si dhe me qëllim vërtetimin e profetësisë së tij.

b. Mrekullia realizohet te profetët. Nuk konsiderohet mrekulli një dukuri që jep përshtypje mrekullie e realizuar nga një person çfarëdo që s'është profet.

c. Mrekullia është një dukuri në kundërshtim me ligjet e natyrës.

d. Mrekullia realizohet në kohën e pretendimit për profetësi, jo para tij dhe as shumë kohë pas tij.

e. Mrekullia bëhet sipas dëshirës së profetit.

²³¹ Ulu'l-azm (osm.)

²³² Kur'ani, Shura: 13; veçanërisht shih Ahzab: 7.

²³³ Këto tri fjalë janë sinonime me kuptim të përafërt.

E ngjashme me mrekullinë është çudia. Edhe kjo është një dukuri apo ndodhi jo e zakonshme me të cilën njerëzit ndeshen për ditë. Por mes tyre ka ndryshim të madh. Mrekullia ndodh me profetin si dhe shpreh sfidë ndaj të zakonshmes, kurse çudia edhe me njerëz që s'janë profetë si dhe që s'shpreh sfidë apo s'ka qëllim sfide. Gjithashtu, ndërsa mrekullia nuk imitohet, çudia mund të imitohet.

G. PARIMET E PERBASHKETA TE FEVE TE KUMTUARA PREJ PROFETEVE

Duke nisur me Hz. Ademin e duke përfunduar me Hz. Muhammedin, të gjithë profetët i kanë ftuar bashkësitë, fiset apo popujt e tyre për të besuar ekzistencën dhe njësinë e Zotit, engjëjt e Tij, librat e Tij, të dërguarit e Tij, ringjalljen pas vdekjes dhe jetën e pasosur, paracaktimin hyjnor (kaderin dhe kazanë), për ta adhuruar vetëm Zotin dhe për t'u sjellur e për të vepruar në mënyrë të moralshme. Veçanërisht kumtesa profetike është përqëndruar mbi parimin e besimit monoteist (tevhid) mbi Zotin si i vetmi hyjni që ekziston e që duhet adhuruar, si e vetmja mbështetje. Kohë më kohë kanë ndodhur shmangie nga besimi monoteist, por, ndryshimet dhe shformimet besimore të shkaktuara prej ndërhyrjes njerëzore, janë mënjantuan përsëri nga profetët dhe besimi monoteist është rikthyer përsëri në vendin e vet.

Profetët kanë sjellë, gjithashtu, të njëjtat gjëra edhe në parimet themelore moralo-etike si dhe në adhurimet. Ndryshimet që vihen re në tërësinë e kumtesës së tyre kanë të bëjnë vetëm me hollësi të çështjeve praktike-juridike.

Konkluzionet besimore, të cilat janë parime të pandryshueshme të sjella nga profetët, pra që nuk paraqesin ndryshime sipas kohës, vendit, shoqërive dhe individëve, nuk mund të ndahen apo të diferencohen në të tilla që një pjesë e tyre të besohen e, një pjesë tjetër, të mos besohen.

H. PROFETET E PERMENDUR NE KUR'AN

Në Kur'an nuk jepet ndonjë shifër për numrin e profetëve. Dijetarët sunnitë, duke mbajtur parasysh pohimin në ajetin "**Ne kemi dërguar lajmëtarë edhe para teje; për disa të kemi treguar me rrëfimet për ta, kurse për disa të tjerë nuk të kemi treguar...**",²³⁴ me që për numrin e profetëve nuk jepet ndonjë shifër, kanë thënë se më e përshtatshme do të ishte të thuhej: "U besoj të gjithë të dërguarve nga Ademi e gjer te Muhammedi dhe them se të gjithë ata janë të vërtetë!"

Në Kur'an përmenden 25 të dërguar. Emrat e tyre janë: Adem, Idris, Nuh, Hud, Salih, Lut, Ibrahim, Ismail, Is'hak, Jakub, Jusuf, Shuaib, Harun, Musa, Daud, Sulejman, Ejub, Dhulkifl, Junus, Iljas, Eljesa, Zekerija, Jahja, Isa, Muhammed. Veç këtyre, në Kur'an përmenden edhe emrat e Uzejrit, Lukmanit dhe Dhulkarnejnit, por ka kontradikta lidhur me të qenit apo jo të tyre profetë.

²³⁴ Kur'ani, Gafir: 78.

Lexim letrar: DASHURIA PER PROFETIN

Duhet të dihet se burimi i vetëm i mëshirës dhe dashurisë që çon në detin e dashurisë për Allahun, është Hz. Muhammedi (s.a.s.) dhe kjo është e tillë që dashuria për Profetin do të thotë dashuri për Allahun, bindja ndaj tij do të thotë bindje ndaj Allahut, kurse kundërshtimi i tij do të thotë kundërshtim i Allahut! Kështu, qenia e vyer e Hz. Muhammedit është për njerëzimin një strehë dashurie!

E bija e Ka'b-it, Nesibeja, kishte marrë pjesë në luftën e Uhudit krahas muslimanëve të tjerë. Duke bartur ujë për të plagosurit me enët e përgatitura me duart e veta, pa se muslimanët pësuan disfatë dhe u shpërndanë. Atëherë, shkoi shpejt te Profeti dhe, duke e vënë veten me guxim nën shenjën e shigjetave dhe gurëve, iu bë mburojë atij. Ajo mori shumë plagë.

Më pas, duke folur me miratim dhe kënaqësi për qëndrimin e saj, Profeti thoshte:

"Në ditën e luftës së Uhudit, edhe në të djathtë, edhe në të majtë, vazhdimisht Nesiben (Ummi Umaren) shihja! Luftonte për të më mbrojtur mua!"

Kështu, emri i Nesibes që u bë e denjë për lavdërimin dhe konsideratën e Profetit për heroizmin që tregoi në luftë me vetëdijën e krijuar nga besimi, kaloi në histori si emri i njërës prej zonjave muslimane shembullore!

Ja dhe një shfaqje tjetër dashurie.

Në një bisedë të Profetit, Thevbani (r.a.) po e shihte të dashurin e Allahut me një mënyrë tepër të përqëndruar e të përhumbur. Dukej, gjithashtu, sikur po vuante. Kjo situatë tërhoqi vëmendjen e Profetit, i cili e pyeti me dhembshuri:

"Ç'ke, o Thevban? Pse rri kështu?"

Me zemrën që po i gufonte nga dashuria duke u nxitur edhe më tepër nga mënyra shumë e afërt dhe e dhembshur me të cilën iu drejtua Profeti, Thevbani i tha:

"T'u bëfshin fli nënë e babë dhe ky shpirti im, o i Dërguari i Allahut! Malli për ty po më djeg e përvëlon aq shumë, sa që çdo çast larg teje është për mua një ndarje e vërtetë! Dhe them me vete: Mirë këtu, po në ahiret si do të bëhet? Atje ti do të rri bashkë me profetët, kurse unë s'dihet se ku do të jem! Po sikur të mos hyj në xhennet? Atëherë s'kam për të të parë dot kurrë! Këtë unë s'mundem ta duroj, o i Dërguari i Allahut!"

Dhe Hz. Muhammedi (s.a.s.) u ka dhënë një përgjigje të tillë përgëzuese fjalëve të Thevbanit e të shokëve të tjerë, nga të cilët qenë shfaqur herë pas here ndjenja të tilla si dhe zemrave të djegura të të gjithë ummetit, bashkësisë së vet gjer në kiamet:

"Personi është bashkë me atë që do!"²³⁵

²³⁵ Buhari, Edeb, 96; Muslim, Birr, 165.

I. HZ. MUHAMMEDI, PROFETI I FUNDIT

Profeti ynë, Hz. Muhammedi (s.a.s.), është profeti i fundit. Pas tij nuk do të vijë më profet. Kur'ani pohon në mënyrë të prerë se vargu i mesazhit hyjnor si dhe institucioni i profetësisë dhe i zbulesës profetike marrin fund me të dhe se ai është "Hatemu'n-nebijjin" (I fundit i lajmëtarëve):

"Muhammedi s'është babai i asnjërit prej burrave tuaj, por ai është i dërguari i Allahut dhe i fundit i lajmëtarëve..."²³⁶

Disa fallsifikatorë të dalë në të kaluarën si dhe në ditët tona, kanë pretenduar për profetësi. Ky tip pretendimesh dhe idesh që kanë pasur dhe kanë për qëllim shmangien nga feja dhe shembjen e saj, janë në kundërshtim me konkluzionin e ajetit si më sipër dhe me besimin themelor islam se "Muhammedi është profeti i fundit"!

Njerëzimi ka arritur pjekurinë me librin dhe fenë e sjellë nga ai profet i fundit, prandaj s'ka mbetur më nevojë për profetë dhe libra të rinj. Gjëja që duhet bërë që shoqëria të zhvillohet e të lartësohet moralisht, orientimi sipas Kur'anit, librit të sjellë nga profeti Muhammed dhe jetesa sipas Kur'anit.

Veçoritë që e dallojnë profetin Muhammed nga profetët e tjerë mund t'i radhisim kështu:

1. Muhammedi është robi më i dashur i Allahut dhe më i shquari e më i dobishmi mes krijesave të Tij. Në një ajet thuhet: **"Ju jeni ummeti më i dobishëm i krijuar për të mirën e njerëzve..."**²³⁷ Në se një bashkësi është bashkësia më e dobishme ndër të tjerat, do të thotë se, pa tjetër, edhe prijësi i asaj bashkësie, profeti që ajo bashkësi i shkon pas, është krijesa më e shquar.

2. Profetësia e tij përfshin gjithë njerëzimin. Kurse profetët e tjerë kanë qenë dërguar vetëm për fise apo popullata të caktuara. Në një ajet thuhet: **"Ne të dërguam ty vetëm si qortues e përgëzues për të gjithë njerëzit..."**²³⁸

3. Profetësia e Hz. Muhammedit do të vazhdojë gjer në kiamet. Kurse profetësia e profetëve të tjerë kufizohej brenda një periudhe kohore të caktuar.

4. Hz. Muhammedi është profeti i fundit. Pas tij nuk do të vijë profet tjetër.

5. Me që ai është profeti i fundit, është krejt e natyrshme që edhe feja e sjellë prej tij të jetë feja e fundit, pra më e përsosura. Me ardhjen e islamit, të gjitha konkluzionet, urdhrat dhe legjislatcionet e feve para islamit janë abroguar.²³⁹ Islami do të vazhdojë të veprojë si feja e fundit dhe më e përsosura gjer në kiamet. Në Kur'an thuhet:

²³⁶ Kur'ani, Ahzab: 40.

²³⁷ Kur'ani, Ali Imran: 110.

²³⁸ Kur'ani, Sebe: 28.

²³⁹ Në drejtësinë juridike, abrogimi është shfuqizimi i një ligji, nënligji, rregulli me vlerë ligjore si dhe i çfarëdo parimi apo konkluzioni të fushës përkatëse.

"Sot përsosa fenë tuaj, plotësova dhuntinë time për ju dhe zgjodha për ju si fe islamin..."²⁴⁰

Fakti që feja e sjellë prej Hz. Muhammedit është më e fundit dhe më e përsosura fe, do të thotë, si rrjedhojë, se profetësia e tij është e mbarëbotshme, se bashkësia e tij është e zgjedhur, se mesazhi i tij do të vazhdojë gjer në kiamet dhe se ai është vlerësuar si epror mbi të gjithë profetët!

J. VERTETIMI I PROFETESISE SE HZ. MUHAMMEDIT

Vërtetimi i profetësisë së vet nga një profet mund të bëhet vetëm me anë të një argumenti kategorik që s'bart asnjë dyshim. Ky argument kategorik është ose vëzhgimi i drejtpërdrejtë i mrekullisë së treguar prej tij ose informimi për atë mrekulli me anë të një mënyre informimi të miratuar njëzëri dhe të përcjellë po kështu (mutevatir). Sot këto argumente janë të vlefshme vetëm për profetin tonë. Mrekullitë e profetëve të mëparshëm janë vëzhguar nga bashkëkohësit e tyre. Kurse shumë mrekulli të profetit tonë, me Kur'anin në krye, kanë ardhur gjer tek ne me rrugën e miratimit të njëzëshëm e të përcjelljes nga brezi në brez.

Profeti Muhammed është dërguar jo vetëm për shoqërinë arabe dhe zonën e Hixhazit, por për gjithë njerëzimin. Konkluzionet e fesë së sjellë prej tij janë të mbarëbotshme. Për këtë, në Kur'an thuhet: **"Ne të dërguam ty vetëm si qortues e përgëzues për të gjithë njerëzit..."²⁴¹**

Profetësia e Hz. Muhammedit (s.a.s.) është vërtetuar, krahas argumenteve të përcjella,²⁴² edhe me argumente racionale.²⁴³

Po qe se vlerësohen gjërat që tregohen për moralin e tij të shquar dhe sjelljet shembullore, kuptohet se cilësi të tilla të larta nuk janë bashkuar te asnjë njeri para ose pas tij! Ai i pati ruajtur këto cilësi gjatë gjithë jetës; edhe ata që i patën dalë kundër, madje, nuk patën gjetur dot tek ai një aspekt për ta kritikuar! Dhe ja, ky fakt ka përbërë dhe përbën një argument racional shumë të fuqishëm që mbështet pretendimin e tij për profetësi!

K. MREKULLITE E PROFETIT MUHAMMED

Mrekullitë që vërtetojnë profetësinë e Hz. Muhammedit, shqyrtohen, zakonisht, në tre grupe:

1. Kur'ani si mrekulli racionale. Kur'ani është mrekullia më e madhe dhe e përjetshme e cila i flet në çdo epokë çdo njeriu që arsyeton. Ndryshe nga mrekullitë e profetëve të tjerë që janë vëzhguar vetëm nga bashkëkohësit dhe që kanë pushuar së vepruari më tej, Kur'ani është një mrekulli që do të vazhdojë të veprojë si e tillë gjer në kiamet. Në një hadith, Profeti ka thënë:

²⁴⁰ Kur'ani, Maide: 3.

²⁴¹ Kur'ani, Sebe: 28.

²⁴² Në terminologjinë islame, "nakli delil", Kur'ani dhe hadithet e vërteta dhe të miratuara njëzëri.

²⁴³ "Akli delil": argument logjik, racional.

"Nuk ka profet që të mos i jetë dhënë një mrekulli e besueshme nga bashkëkohësit e vet, kurse mrekullia që më është dhënë mua, është vetëm ajo që më është zbuluar nga Allahu!"²⁴⁴

Kur'ani është mrekulli edhe si fjalë, edhe si kuptim. Kur'ani pati zbritur në një periudhë kur letërsia, veçanërisht poezia arabe pati arritur kulmin e saj, ai i pati sfiduar arabët për të sjellë edhe ata një gjë të ngjashme me të dhe i pati lënë ata sa të mahnitur, aq edhe të pafuqishëm e të dobët para stilit të tij të lartë, poetikës së çuditshme dhe oratorisë së pashoqe të shprehjes.²⁴⁵ Kur'ani të cilin profeti i pamësuar (i pashkrim e këndim, i pashkolluar), e mori nga Allahu me anë të zbulësës dhe ua kumtoi njerëzve, përmban të vërtetat më të larta. Kur'ani bën fjalë për të vërteta të cilat shkenca dhe teknika i arritën shumë shekuj më pas dhe asnjë zbulim dhe përparim shkencor nuk ka rënë në kundërshtim me përmbajtjen e tij!

Krahas këtyre veçorive, edhe ndikimi i jashtëzakonshëm i Kur'anit në zemrën njerëzore si dhe lartësia e konkluzioneve dhe mësimëve të sjella prej tij tregojnë se Kur'ani është një mrekulli. Me të e pati mbështetur Allahu të dërguarin e vet të paarsimuar, me të i pati zbutur zemrat Profeti dhe me të i pati edukuar bashkëbiseduesit e vet duke përgatitur njeriun model dhe shoqërinë model. Ja, si rrjedhojë e këtyre aspekteve, pra, si rrjedhojë e veçorisë për t'i orientuar njerëzit dhe për t'i ngritur në nivelin më të shëndoshë të të jetuarit duke i shpëtuar prej çdo lloj perversiteti dhe ultësie, pranohet mrekullia kur'anore superiore ndaj mrekullive të tilla si shndërrimi i shkopit në gjarpër, ngjallja e të vdekurve, etj.

2. Mrekulli përceptimore. Kështu quhen ngjarjet e jashtëzakonshme të përceptueshme që Profeti ua pati treguar njerëzve të kohës së vet. Më të njohurat prej tyre janë:

a. Mrekullia Isra dhe Miraxh që filloi me arritjen e Profetit brenda pak çastesh nga Qabeja në Faltoren Aksa në Jerusalem dhe ngjitja, prej aty, në miraxh.²⁴⁶

b. Ndarja e hënës në dy pjesë.²⁴⁷

c. Biseda mes një guri dhe Profetit.²⁴⁸

d. Mrekullia e drurit të hurmasë pranë të cilit Profeti pati mbajtur hutbe në kohët e para, i cili, pasi u bë minber, filloi të qante kur Profeti hipte në minber për të mbajtur hutbe dhe pushonte kur ai e fërkonte me dorë sikur po e ledhatonte.²⁴⁹

e. Pas fitores së Hajberit, kur një grua çifute e pati ftuar Profetin për gosti së bashku me disa shokë dhe qengji që ajo ua nxori të pjekur, e lajmëroi Profetin se ishte i helmuar.²⁵⁰

3. Mrekullitë informative. Janë njoftimet e dhëna nga Profeti për të kaluarën dhe për të ardhmen megjithëse ai s'pati marrë asnjë lloj arsimit dhe s'pati lexuar asnjë libër!

²⁴⁴ Buhari, I'tisam, 1.

²⁴⁵ Shih Bakara: 23-24; Hud: 13; Isra: 88; Tur: 33-34.

²⁴⁶ Kur'ani, Isra: 1.

²⁴⁷ Buhari, Menakib, 27; Muslim, Munafikun, 8.

²⁴⁸ Muslim, Fedail, 2.

²⁴⁹ Buhari, Menakib, 25.

²⁵⁰ Buhari, Tib, 55; Muslim, Selam, 18; Ebu Davud, Dijat, 6.

a. Megjithëse nuk pati lexuar gjë mbi historinë e popujve të kaluar, Profeti u qe përgjigjur dijetarëve çifutë dhe krishterë mbi profetët e shkuar dhe bashkësitë e tyre dhe këtë e pati bërë duke marrë informacion me anë të zbulesës hyjnore.

b. Në ditën e luftës së Bedrit, Profeti u pati thënë shokëve se kush nga ushtria armike kishte për të vdekur atë ditë dhe në ç'vend dhe kjo qe vërtetuar.²⁵¹

c. Ajeti "**Grupi (i politeistëve) do të prishet (do të pësojë disfatë) dhe ata do të ikin...**"²⁵² u zbrit në Mekë. Ky parashikim u vërtetua në betejën e Bedrit.

d. Po ashtu, parashikimi dhe premtimi i përcaktuar në ajetin kur'anor, "Pa dyshim, Ai që ta bëri farz Kur'anin, Ai do të të kthejë ty nga erdhe..."²⁵³ u vërtetua me çlirimin e Mekës dhe rikthimin e muslimanëve me paqe në vatrën prej nga ishin përzënë me dhunë!

e. Në një hadith, profeti ynë ka thënë: "*Toka më është mbledhur para syve dhe më janë treguar lindja dhe perëndimi i saj. Sundimi i ummetit tim do të arrijë gjer në ato vende që më janë treguar.*"²⁵⁴ Sot, zëri i islamit dëgjohet në të katër anët e botës.

Duke filluar me Kur'anin, të gjitha mrekullitë e vërtetojnë profetësinë e Hz. Muhammedit në mënyrë të prerë, pa lënë hapësirë për dyshim. Dallimi mes mrekullive të profetit tonë dhe mrekullive të profetëve të tjerë është ky: ndërsa mrekullitë e profetëve të tjerë janë vrojtuar nga bashkëkohësit e tyre, kanë qenë vetëm për ata dhe janë kufizuar si informacion vetëm tek ta, mrekullia Kur'an vazhdon të jetë e tillë siç ka qenë edhe në kohën kur u zbulua dhe do të vazhdojë të mbetet e të veprojë si një mrekulli gjer në kiamet. Veç kësaj, mrekullitë e tjera të Profetit janë vëzhguar nga shumë njerëz, janë shënuar në kohën e vet dhe informacioni për to ka arritur gjer në ditët tona duke u përcjellë me anë të shumë rrëfimeve (rivajeteve) të sakta dhe me autor (jo anonime). Kjo s'ka ndodhur me asnjë profet tjetër. Edhe për mrekullitë e profetëve të tjerë, informacionin e marrim nëpërmjet profetit Muhammed.

Lexim letrar: MORALI I BUKUR I PROFETIT TONË

Profeti ynë, Hz. Muhammedi (s.a.s.):

* Qe krijuar me një moral të bukur. Ishte njeri i virtytshëm. Ai i respektonte plotësisht urdhrat e Kur'anit për adhurimin, ashtu edhe ato për moralin.

* Ishte i sinqertë në besim, në adhurim, në sjellje e veprime, në marrëdhëniet me njerëzit. Në asnjë veprim të tij s'kishte gjë për dukje.

²⁵¹ Muslim, Xhennet: 17.

²⁵² Kur'ani, Kamer: 45.

²⁵³ Kur'ani, Kasas: 85.

²⁵⁴ Ebu Davud, Fiten, 1.

* Vishej e jetonte thjesht.

* Nuk u nënshrohej dëshirave trupore e egoistike. Ndërkaq, përpiquej të përfitonte prej gjërave të mira e të lejueshme. Kurrë nuk e tepronte. Nuk i pëlqente të jetonte mes qejfit e dëfrimit. Me drojtjen se bëhet pengesë për gjërat e domosdoshme e të dobishme, e pengonte dhe tjetrin të zhytej tepër në dëfrim.

* Pastërtia për të kishte rëndësi të pashmangshme. Tregonte kujdes gjer në fund që flokët, mjekrrën, veshjen, shtëpinë, etj. t'i kishte të pastra.

* Nuk u jepte vlerë botës materiale dhe pasurive të saj. Vetën e shihte si një udhëtar. Nuk ia shtrinte dorën kujt, nevojat dhe kërkesat e veta i siguronte duke punuar e me djersën e vet.

* Gjithë sendet e shtëpisë së tij përbëheshin prej një dysheku lëkure në formën e shilteve, prej një shtrati të ngritur, prej një rrogozi dhe një ibriku për ujë.

* Hante e flinte pak. Nuk fliste kur s'duhej. Kur fliste, gjithmonë thoshte fjalë të mira e të dobishme, ruhej shumë prej fjalëve pa dobi.

* Natën flinte pak se merrej me adhurim. Agjëronte shpesh edhe jashtë muajit të ramazanit. Këndonte Kur'an shumë dhe dëgjonte edhe këndim nga shokët e tij.

* Hajen e fillonte me emrin e Allahut dhe e përfundonte duke e falenderuar dhe lavdëruar Atë. Hante diçka në se i pëlqente, por s'kërkonte të meta në ushqim. Pa asnjë përjashtim, lante duart edhe para ngrënies, edhe pas ngrënies, gjë që ua këshillonte edhe shokëve. Nuk vinte në sofër gjëra që lenin erë në gojë. Dhëmbët i pastronte vazhdimisht. Kishte kujdes që flokët dhe mjekrrën t'i kishte të pastra.

* Nuk e kalonte kohën kot. Kurrë nuk i linte pas dore punët e popullit.

* Njerëzit i donte, i respektonte, sillej me ta vazhdimisht me të mirë dhe sinqeritet. Ishte fytyrëqeshur e fjalëmbël. Ai nuk qeshte me të madhe, vetëm buzëqeshte.

* Ishte i pari që jepte selam (që përshëndeste) kur takohej me dikë dhe i pari që zgjaste dorën kur duhej ta tokte me dikë.

* Nuk ua ndërpriste fjalën të tjerëve kur flisnin, por i dëgjonte gjer në fund. S'fliste me zë të lartë e duke bërtitur. Fjalët i thoshte shkoqur.

* Vizitorët i priste buzëqeshur e me delikatesë, i gostiste dhe po ashtu i përcillte.

* Kishte një të ecur të shpejtë dhe, kur kthehej në një drejtim tjetër, kthehej me të gjithë trupin.

* Kur do të ulej mes shokësh, ulej ku të kishte vend, nuk shqetësonte kënd, nuk ngrinte kënd nga vendi. Ndenjur, nuk i zgjaste këmbët, nuk rrinte këmbë mbi këmbë. Kur shkonte pranë shokëve, u thoshte që të mos ngriheshin në këmbë për të, nuk lejonte t'ia puthnin dorën.

* Nuk hynte në polemikë me kënd, nuk kritikonte, nuk qortonte në formë ulëse, nuk shante e nuk fyente, tregonte respekt për nderin dhe dinjitetin e njerëzve.

* Kurrë nuk kërkonte të dinte të metat dhe mangësitë e të tjerëve, anët e dobëta, të fshehtat dhe sekretet e tyre. Nuk përfolte askënd, e bënte të pushonte atë që përfolte të tjerët.

* Kishte neveri dhe urrejtje për gënjeshtrenë dhe gënjeshtarët. Në çdo punë mbante si parim të drejtën dhe drejtësinë.

* Kur i drejtoheshin apo i silleshin trashë apo kur e fyenin, nuk kundërpërgjigjej, tregohej i durueshëm e i qetë. Kjo cilësi e Profetit pati ndikuar që dijetari çifut, Abdullah b. Selam të bëhej musliman.

* Nuk i pëlqente kur dikush e lavdëronte dhe të dëgjonte ata që vetëlavdëroheshin.

* Kurrë në jetën e tij nuk pati trajtuar keq ndonjë njeri apo kafshë dhe askënd s'pati ngacmuar apo prekur. Nuk pati menduar kurrë të merrte shpagim nga ata që i patën bërë keq, por i pati falur.

* Kujdesej vazhdimisht për të varfërit, për të vetmuarit, bonjakët, skllevërit dhe shërbëtorët, për të dobëtit, merrte pjesë në gëzimet dhe hidhërimet e njerëzve.

* Në zbatimin e urdhrave të Zotit, ishte tepër i kujdesshëm, i vëmendshëm dhe s'bënte lëshime. Drejtësinë e merrte gjithmonë për parim.

* Ata që e shihnin për herë të parë, dridheshin para seriozitetit dhe rëndësisë së tij. Por, pasi e njihnin nga afër ose bënë shoqëri me të, e kuptonin se ishte zemërmirë, i dhembshur, e i sinqertë dhe atëherë lidheshin pas tij me gjithë zemër. Një ditë, një njeri kishte hyrë te Profeti e kishte nisur të dridhej. Dhe ai i kishte thënë: "Mos u tremb, o njeri, unë s'jam sundimtar. Unë jam biri i një gruaje kurejshe që ka ngrënë bukë thatë!"

* Profeti ynë ishte shumë bujar. Atë që i kërkonte diçka, me sa të kishte mundësi, nuk e kthente prapë. Pa tjetër që do të merrte një të varfër në sofrën e vet edhe ashtu të përkorë, kurse të varfërit e tjerë i dërgonte te shokët. Edhe në kohët e mungesës apo të zisë, përpiquej të ushqente të varfërit edhe në se vetë mbetej pa ngrënë. Kurrë nuk merrte lëmoshë (sadaka), kurse dhuratat i pranonte. Po qe se i binte në dorë ndonjë mall a gjë, menjëherë e shpërndante.

* Njerëzit i këshillonte e i nxiste të mos lipnin, por të punonin dhe të jetonin me djersën e vet. Edhe vetë nuk shmangej nga punët që mund t'i bënte vetë. Kur i shqepej rroba a i këputeshin kopësat a lidhëset, i qepte vetë. Ndihte në punët e shtëpisë.

* U shkonte për vizitë njerëzve, i dëgjonte gjer në fund po të kishin ankesa dhe përpiquej t'ua zgjidhte problemet. Kishte një dashuri të madhe për fëmijët. Kur takonte fëmijë në rrugë, ndalej e i përkëdhelte.

PERMBLEDHJE

1. Parashtroni mendimet tuaja rreth konceptit islam mbi profetin.
2. Pse profetësia është e nevojshme dhe e domosdoshme?
3. Si mund të vërtetohet profetësia e Hz. Muhammedit?
4. Në sa grupe shqyrtohen mrekullitë e Hz. Muhammedit?
5. Jepni të dhëna të shkurta mbi mrekullinë Kur'an.
6. Numëroni mrekullitë më të njohura veç Kur'anit.
7. A mund të ndodhë që të besohet një pjesë e profetëve e, një pjesë tjetër, jo?
8. A ka ndryshim mes koncepteve "resul" dhe "nebi"?
9. A mund të fitohet profetësia me punë dhe përpjekje?
10. Jepni të dhëna mbi zbulesën hyjnore (vahj).
11. Pse ndiejnë nevojë njerëzit për profetët?
12. Cilat janë atributet e lejueshme të profetët?

PJESA VII

BESIMI NE JETEN E PASME

ÇESHTJET

- A. BESIMI NE JETEN E PASME
- B. VERTETIMI I EKZISTENCES SE JETES SE PASME
- C. VLERA PSIKOLOGJIKE E BESIMIT NE JETEN E PASME
- D. KIAMETI DHE CILESIA E TIJ
- E. ARGUMENTET DHE CILESIA E RINGJALLJES
- F. JETA E PASME DHE SITUATAT E SAJ
- G. SHPERBLIMI DHE NDESHKIMI
- H. NDIKIMI I BESIMIT NE JETEN E PASME MBI JETEN TONE TE PERDITSHME

PUNE PERGATITORE

1. A ka te njeriu ndjenjë përjetësie?
2. A mund ta marrë njeriu plotësisht në këtë botë përgjegjësen e bëmave të veta? Diskutojeni me shokët.
3. Gjeni në Kur'an ajetet mbi ringjalljen dhe përpiquni ta përcaktoni idenë qendrore që kërkohet të theksohet në to.

A. BESIMI NE JETEN E PASME

"Jeta e pasme" që në terminologjinë arabe i përgjigjet fjalës "ahiret" me kuptimin "i(e) fundit", "ditë e fundit", "kohë e pasme", emërton, në raport me këtë jetë, jetën tjetër vazhduese dhe të fundit. Me "jetë e pasme" (ahiret) kuptohet jeta e pafundme, e ndryshme nga kjo jetë, e cila fillon me vdekjen e njeriut, po ashtu edhe me fundin e kësaj bote.

Jeta e pasme do të fillojë, me urdhër të Allahut, me fryrjen e bririt (sur) nga engjëlli Israfil për të shpërthyer kiameti ose katastrofa e përgjithshme e kësaj bote. Pas kiametit do të ndodhë ringjallja e njerëzve të cilët, pastaj, do të hyjnë në xhennet ose xhehennem ku do të mbesin përgjithmonë. Besimtarët mëkatarë nuk do të mbeten në xhehennem përgjithmonë; pasi të kryejnë dënimin, do të dalin që aty e do të hyjnë në xhennet. Kështu, jeta e pasme (ahireti) përfshin disa etapa: fryrja e bririt dhe ringjallja e njerëzve, dhënia secilit e librit të punëve dhe llogarive të veta, vlerësimi i punëve dhe llogaridhënia, ndërhyrja për falje (shefaati), ura apo rruga mbi xhehennem (sirati) si dhe jeta në xhehennem dhe xhennet.

Fjala "ahiret" përdoret në Kur'an 110 herë. Dhe, po të mbajmë parasysh se, në shumicën e këtyre rasteve, përmendet krahas kësaj bote, duhet të themi se mes jetës së pasme dhe jetës së kësaj bote ekziston një lidhje e ngushtë. Në shumë ajete të Kur'anit theksohet se jeta e kësaj bote është kalimtare, kurse jeta e pasme është e pafundme, se njerëzit nuk duhet të mashtrohen pas kënaqësive të përkohshme e gënjeshtare të jetës së kësaj bote, por të përpiqen të arrijnë lumturinë e përhershme e më të dobishme të jetës së pasme:

"... pa dyshim, jeta e kësaj bote është një dëfrim i përkohshëm, ndërsa jeta e pasme është jeta e përhershme."²⁵⁵

"Mirëpo ju, megjithëse jeta e pasme është e përhershme dhe më e dobishme, pëlqeni jetën e kësaj bote."²⁵⁶

Megjithë këtë, feja islame dhe libri i saj i shenjtë, Kur'ani, nuk e kanë nënvleftësuar as jetën e kësaj bote, sepse lumturia në jetën tjetër varet nga mënyra e jetesës në këtë botë. Kjo botë është "ara ku mbillet jeta e botës tjetër". As braktisja e kësaj bote duke i dhënë tepër vlerë jetës së pasme është me vend, as dhe braktisja e jetës së pasme duke i dhënë tepër vlerë kësaj bote. Muslimani është njeriu që ka për parim jetesën e rregullt e të drejtpeshuar. Duhet ngritur drejtpeshimi mes kësaj bote dhe jetës së pasme dhe duhen shtruar në këtë botë sjelljet dhe veprimet që do ta sigurojnë lumturinë dhe shpëtimin e përjetshëm. Për këtë të vërtetë bën fjalë Kur'ani kur thotë: **"... edhe jetën e pasosur e kërko, edhe pjesën që të përket nga kjo botë, mos e harro!"**²⁵⁷ Gjithashtu, në Kur'an bëhet e ditur se njerëzit e fituar thonë: **"... Zoti ynë! Na jep të mira në këtë botë, të mira edhe në jetën tjetër!"**²⁵⁸

Besimi në jetën e pasme si një prej bazave të besimit, është përmendur në Kur'an në formën "el-jevmu'l-ahir" (dita e fundit, dita e pasme) paralelisht me besimin te Allahu, gjë që na tregon

²⁵⁵ Kur'ani, Gafir: 39.

²⁵⁶ Kur'ani, A'la: 16-17.

²⁵⁷ Kur'ani, Kasas: 77.

²⁵⁸ Kur'ani, Bakara: 201.

neve se besimi në jetën e pasme është shumë i rëndësishëm. Besimi te Allahu dhe te dërgimi i profetëve si udhërrëfyes të Tij për njerëzimin e bën të domosdoshëm edhe besimin në përgjegjësinë e njerëzve. Për rrjedhojë, ndjenja e përgjegjësisë te njerëzit e shtyn njeriun të besojë në jetën e pasme ku ka për të marrë përgjegjësen (vlerën përgjegjëse ose ekuivalente) e bëmave të veta.

Personi që nuk beson në jetën e pasme bëhet mohues (qafir) sepse mohon ajetet (argumentet) e Kur'anit. Ajeti si më poshtë e sqaron haptas këtë:

"... Kush nuk u beson Allahut, engjëjve të Tij, librave të Tij, të dërguarve të Tij dhe jetës së pasme, ka humbur krejt!"²⁵⁹

Në Kur'an, jeta e pasme është emërtuar me sinonime të ndryshme: el-jevmu'l-ahir (dita e fundit, e pasme), el-jevmu'l-bath (dita e ringjalljes), el-jevmu'l-kijame (dita e kiametit), el-jevmu'l-din (dita e fesë, e shpërblimit dhe ndëshkimit), el-jevmu'l-hisab (dita e llogarisë), el-jevmu'l-talak (dita e ndarjes), el-jevmu'l-hasre (dita e mallit dhe pendesës).

Ka shumë hadithe të Profetit lidhur me situatat e jetës së pasme, veçanërisht lidhur me shenjat e kiametit, jetën e varrit, tubimin (mahsher), llogarinë, peshoren (mizan), siratin, ndërhyrjen për falje (shafaat), xhennetin dhe xhehennemin. Në një prej tyre Profeti na këshillon kështu: *"Në ditën e kiametit, Allahu do të bisedojë me secilin prej jush pa ndonjë ndërmjetës. Atëherë njeriu do të hedhë sytë djathtas e do të shohë gjërat që ka bërë në këtë botë, do të hedhë sytë majtas e do të shohë përsëri gjërat që ka bërë në këtë botë, do të hedhë sytë para e do të shohë xhehennemin. Kështu, pra, shpëtojeni veten prej xhehennemit duke dhënë sadaka (lëmoshë) qoftë edhe një gjysmë hurmaje!"²⁶⁰*

Me që jeta e pasme si dhe situatat e saj janë çështje tejdijimore dhe që i përkasin të fshehtës, nuk mund të shpjegohen me anë të arsytimit (me rrugë racionale) si dhe të shkencave të natyrës të cilat mbështeten në vëzhgimin, eksperimentin dhe përvojën. I vetmi mjet për të përfutur informacion rreth kësaj çështjeje është zbulesa hyjnore. Informacioni i dhënë nga Kur'ani dhe hadithet e vërteta konsiderohet i mjaftueshëm pa kaluar në arsytime racionale sepse situatat e jetës së pasme nuk u ngjasin situatave të kësaj jete. Mes këtyre dy jetëve nuk ka ngjasim tjetër veç ngjasimit në emërtim. Për shembull, kur thuhet se "do t'i fryhet bririt, njerëzve do t'u jepen librat e llogarive, punët do të peshohen", etj., nuk duhet menduar për një bri konkret, për një libër llogarish prej letre, për një peshore si këto tonat. Formën dhe përmbajtjen e tyre të vërtetë vetëm Allahu e di. Ne besojmë në ekzistencën e jetës së pasme pa bërë ndonjë koment bazuar në mendjen.

B. VERTETIMI I EKZISTENCES SE JETES SE PASME

Feja islame i ka dhënë rëndësi të madhe besimit në jetën e pasme. Kështu, ky besim në Kur'an është përforcuar duke përdorur më se njëqind lloj thëniesh e shprehjesh si në suret mekase, ashtu dhe në ato medinase. Nuk ka sure në Kur'an ku të mos bëhet fjalë për jetën e

²⁵⁹ Kur'ani, Nisa, 136.

²⁶⁰ Buhari, Tevhid, 36.

pasme. Kur'ani ka vënë si qëllim ta shtresojë idenë e jetës së pasme në mendjen dhe zemrën e njeriut herë me argumente krejt të hapura, herë duke dhënë shembuj.

Besimi në jetën e pasme është përfundim i natyrshëm i ndjenjës së drejtësisë dhe pavdekësisë tek njeriu si dhe i idesë se njeriu nuk është krijuar kot, pa ndonjë qëllim të caktuar.

Besimi te jeta e pasme është domosdoshmëri e besimit te drejtësia absolute dhe hyjnore, sepse kjo botë është përcaktuar, me vullnetin hyjnor, si një vend prove. Kështu, nuk është kjo botë vendi ku do të bëhet llogaritja përfundimtare e akteve njerëzore, por jeta e pasme. Në këtë botë jo çdo njeri vuan dënimin e fajit të kryer, në shesh dalin vazhdimisht një sërë padrejtësish. Kurse në jetën e pasme nuk do të ndodhë kështu; asgjë nuk do të mbetet e fshehur, drejtësia do të shkojë në vend, Allahu do t'i ndëshkojë të këqinjët e do t'i shpërblejë të mirët. Ajetet e mëposhtme parashtrajnë idenë se barazvlerësimi i të këqinjve me të mirët nuk përputhet me drejtësinë hyjnore:

"Eshtë e sigurtë se për të devotshmit do të ketë te Zoti i tyre kopshte të begatshme. A mos do t'i trajtojmë Ne të bindurit njëllor me mëkatarët?"²⁶¹

"A mos menduan ata që bënë të këqia, se në jetë e në vdekje do t'i trajtojmë barazisht me ata që besuan dhe bënë vepra të mira? Sa gabim që mendojnë! Allahu i ka krijuar qiejt e tokën me saktësi dhe drejtpeshim e po kështu do t'i trajtojë edhe njerëzit e askujt nuk do t'i bëhet padrejtësi!"²⁶²

Dita kur do të bëhen llogaritë e të mirit me të keqin, e dhunuesit me viktimën e tij, është quajtur në Kur'an si "jevmi'd-din", "dita e fesë", dita kur do të zbatohet drejtësia hyjnore, dita e ndëshkimit dhe shpërblimit. Duke u kënduar kjo fjalë së bashku me suren "Fatiha" ku përmbahet, në namazet e pesë kohëve, mbahet gjallë në mënyrë të paprerë besimi te jeta e pasme, ndjenja e përgjegjësisë dhe e drejtësisë.

Besimi te jeta e pasme është rezultat i natyrshëm i ndjenjës së pavdekësisë. Kërkimet e bëra në fusha të ndryshme lidhur me historinë e njerëzimit tregojnë se tek njeriu ekziston ndjenja e pavdekësisë. Kjo ndjenjë tek njeriu është një veçori e bashkëlindur që e parakushtëzon atë ndaj besimit të jetës së pasosur. Megjithatë, janë gjetur e do të vazhdojnë të gjenden edhe plot njerëz që e kundërshtojnë besimin te jeta e pasosur për shkak të pasionit të vet ekstrem ndaj jetës së kësaj bote si dhe njerëz që kërkojnë t'i burgosin të gjitha qëllimet e ekzistencës së vet brenda kuadrin të jetës së përkohshme të kësaj bote. Duke u ndalur në pretendimin e atyre që pretendojnë "Nuk ka jetë tjetër veç jetës së kësaj bote; lindim e vdesim për të mos u ngjallur më!", Kur'ani thotë se pretendimi i tyre nuk mbështetet në ndonjë dije; kështu, Kur'ani i ka dënuar mohuesit dhe përgënjeshtuesit e jetës së pasme dhe na e ka kujtuar kështu të vërtetën e pavdekshme lidhur me këtë çështje:

"Thuaj: "Allahu ju jep jetën e, pastaj, ju bën të vdisni. Pastaj do t'ju mbledhë në ditën e gjykimit për të cilën nuk ka dyshim, por shumica e njerëzve nuk i dinë këto. Pasuria dhe

²⁶¹ Kur'ani, Kalem: 34-35.

²⁶² Kur'ani, Xhathije: 21-22.

pushteti i qiejve e i tokës janë të Allahut. Ditën e kiametit mohuesit do të pësojnë disfatë!"²⁶³

Fakti që njeriu nuk është krijuar pa ndonjë qëllim e për t'u endur kot nëpër botë, e bën të domosdoshëm besimin në jetën e pasme. Ajetet e Kur'anit, i cili e fton njeriun të përgatitet në mënyrë të vetëdijshme për jetën e pasme, të bëjnë të mendohesh thellë kur theksojnë, nga njëra anë, se njeriu nuk është krijuar kot e pa përgjegjësi dhe, nga ana tjetër, se Allahu i Lartë që i ka dhënë jetë së pari, është i aftë, gjithashtu, edhe për t'i dhënë jetë së dyti, pra për ta ringjallur:

"A mos mendon njeriu se do të lihet pa përgjegjësi? A nuk qe ai një pikë uji e derdhur (spermë) që u bë pastaj një masë gjaku e mpiksur dhe Ai i dha formë dhe e përsosi dhe bëri prej saj mashkullin dhe femrën? A nuk ka, pra, Ai fuqi për t'i ringjallur të vdekurit?"²⁶⁴

Ekzistenca e jetës së pasme, siç është e mundur mendërisht, është edhe e domosdoshme (vaxhib) dogmatikisht. Para njerëzve që e mohojnë jetën e pasme të cilën njeriu i zhveshur prej ndikimeve negative të mjedisit të jashtëm, e quan mendërisht të mundshme, madje të domosdoshme, bën të ditur se kjo jetë do të shfaqet pa asnjë diskutim si dhe sjell këto argumente për vërtetimin e ekzistencës së saj:

1. Allahu që i ka krijuar njerëzit së pari, do të mund t'i rikrijojë edhe në jetën e pasme.
2. Allahu që krijon një gjë të vështirë, sigurisht që mund të krijojë edhe gjënë e lehtë: krijimi i qiejve e i tokës është më i vështirë se krijimi i njeriut!
3. Allahu që e gjallëron në pranverë tokën e vdekur pas një dimri të gjatë, mund ta ngjallë edhe njeriun.
4. Allahu që e kthen një gjë në të kundërtën e vet, mund ta rikthejë edhe në gjendjen e parë.²⁶⁵

C. VLERA PSIKOLOGJIKE E BESIMIT NE JETEN E PASME

Besimi në jetën e pasme, para së gjithash, bën të shfaqet te njeriu vetëdija e përgjegjësisë, kështu, i jep kahje jetës së njeriut, e mëson të sillet e veprojë sipas qëllimit dhe urtësisë së krijimit të vet. Njerëzit që e dinë se do të japin pa dyshim llogari për bëmat e tyre në këtë botë e që i besojnë kësaj, e rishikojnë dhe e korrigjojnë veten, kërkojnë të bëjnë gjëra të mira që do të fitonin pëlqimin e Zotit dhe përpiqen të qëndrojnë larg të keqes. Duke u shprehur, **"A mos mendon njeriu se do të lihet pa përgjegjësi?"²⁶⁶**, Kur'ani tërheq vëmendjen në ndjenjën e përgjegjësisë dhe thekson lidhjen e kësaj ndjenje me besimin mbi jetën e pasme.

²⁶³ Kur'ani, Xhathije: 26-27.

²⁶⁴ Kur'ani, Kijame: 36-40.

²⁶⁵ Në lidhje me këtë ide, shih Haxh: 5-7; Rum: 27; Jasin: 78-81; Ahkaf: 33; Kaf: 15.

²⁶⁶ Kur'ani, Kijame: 36.

Besimi te jeta e pasme bëhet dritë shprese për njerëzit sepse e bën të domosdoshëm edhe besimin se herët a vonë drejtësia do të shkojë në vend, sepse shtreson në zemrat e atyre që nuk kanë mundur ta marrin në këtë botë të drejtën që u takon, ndjenjën e marrjes së të drejtës në botën tjetër, i largon nga pesimizmi, ua lehtëson dhimbjet, u jep forcë për t'u bërë ballë vështirësive e shqetësimeve, i ngushëllon njerëzit dhe bëhet pengesë për braktisjen e detyrës.

Besimi te jeta e pasme i jep njeriut edhe vetëdijen e të drejtës dhe detyrës. Ai që e di se ka për të dhënë llogari për bëmat e veta, fitimin e kërkon në rrugë dhe në gjëra të drejta, të lejueshme e të bekuara, nuk e cënon të drejtën e tjetrit, nuk merret me dredhi, mashtrime dhe mitë (rushfet), detyrën e vet e kryen si duhet. Kur e kryen detyrën, ndjen kënaqësi të brendshme, i rritet besimi në vetvete. Një njeri i tillë bëhet edhe i kulturuar e i virtytshëm.

Besimi te jeta e pasme zhvillon te zemra e njeriut ndjenja paqësore, sepse ndjenja e paqes është fryt i drejtësisë. Ai që beson te jeta e pasme, me që është, nga ana psikologjike, person që nuk ka shformime karakteri e sjelljeje, është, së pari, në paqë me vetveten, pastaj edhe me shoqërinë, edhe me mjedisin e afërt, prandaj edhe është vazhdimisht i qetë e i lumtur.

Personi që beson te jeta e pasme, me që e sheh vdekjen si një tjetër kusht të jetës dhe vazhdim të saj, si fillimin e lumturisë së pasosur, nuk ka frikë nga vdekja, e sheh vdekjen si bashkim me Zotin, gjë që i jep qetësi.

Besimi te jeta e pasme, duke parandaluar prirjet e skajshme të njerëzve ndaj kësaj bote, i shmang ata nga ndjenja të tilla si lakmia, ambicja, neveria, urrejtja dhe egoizmi, ua zhvillon ndjenjën e mirësisë dhe shërbimit ndaj të tjerëve, u mbreson idenë se, në analizë të fundit, kjo botë është një vetëmashtrim. Në Kur'an thuhet: "**Dijeni se jeta e kësaj bote s'është tjetër veç lojë, dëfrim, stoli, krenim mes jush dhe përpjekje për shtimin e pasurisë dhe fëmijëve...**"²⁶⁷

²⁶⁷ Kur'ani, Hadid: 20.

Lexim letrar: NUK MERR ME VETE TJETER GJE VEÇ QEFINIT

Komandanti i madh Salaheddin Ejubi, i cili e pati bërë, me një vetëmohim të shenjtë, gjoksin e vet plot besim mburojë përballë ushtrive kryqtare për mbrojtjen e islamit, ndërsa përjetonte çastet e fundit në shtratin e vdekjes, bëri këtë lutje:

"Më sillni një shkop të gjatë!.."

Edhe pse ata që i rrinin mbi krye, nuk e kuptuan këtë kërkesë, ia sollën shkopin që kërkonte.

Heroi i madh Salaheddin që pati përballuar ushtritë e bashkuara kryqtare, tani e nxori me vështirësi dorën nga mbulesa e leshtë, bëri shenjë nga dollapi përballë e tha:

"Aty është fshehur qefini im. Nxirreni dhe lidheni në majë të këtij shkopi!"

Dhe u vu të shihte njerëzit se ç'do të bënin. Njerëzit, të çuditur dhe të emocionuar, bënë ashtu si u tha: e lidhën qefinin majë shkopit! Dhe trimi i madh, pasi e pa qefinin të valëvitej majë shkopit të gjatë, vazhdoi:

"Tani dilni dhe shëtitini të gjitha rrugët e Damaskut me këtë shkop në dorë dhe, kudo që të kaloni, u thoni njerëzve me zë të lartë:

"O njerëz! Dëgjoni! Sundimtari juaj i madh, Salaheddini po vdes duke lënë në këtë botë të gjithë pasurinë dhe thesaret pa marrë me vete asgjë tjetër veç këtij qefini dy arshin që valëvitet majë këtij shkopi!"

Atë ditë, turma e pafund e popullit që po e përcillte sundimtarin dhe komandantin e shquar i cili po merrte me vete në varr nga pasuria e tij e pallogaritshme vetëm një copë qefin, duke u dhënë mësim njerëzve edhe me vdekjen e vet, u lut për të e derdhi lot të nxehtë!

D. KIAMETI DHE CILESIA E TIJ

Në terminologjinë islame, kiameti shënon katastrofën e përgjithshme të kësaj bote, ringjalljen e njerëzve dhe grumbullimin e tyre në një shesh. Në këto kushte, kiameti përmbledh një asgjësim të përgjithshëm dhe, pas tij, një rikrijim të përgjithshëm. Fillimi dhe realizimi i kiametit nuk është diçka jashtë mendjes, sepse prishja e rregullit të gjithësisë nga Allahu i cili është krijuesi dhe drejtuesi i saj, për rrjedhojë, përmbysja e të gjitha ligjeve që veprojnë sot në gjithësi mendërisht është e mundur.

Në Kur'an ka shumë ajete që bëjnë të qartë se nuk duhet ndjerë dyshim që kiameti do të ndodhë dhe që shpjegojnë situatat e tij.

"Dhe pyet: "Kur është dita e kiametit?" Ja, atëherë kur të turbullohen sytë, hëna të zihet, dielli e hëna të bëhen bashkë! Atë ditë njeriu do të pyesë: "Nga të iki?" Jo! Nuk ka më strehim për të! Caku i vetëm ku mund të arrihet atë ditë, është Zoti yt!"²⁶⁸

"E kur të çahet qielli dhe kur të derdhen yjet dhe kur të përzihen detet dhe kur varret të nxjerrin jashtë ç'kanë brenda, atëherë njeriu e kupton një për një se ç'ka bërë e ç'ka lënë pa bërë!"²⁶⁹

Dita e kiametit në Kur'an është quajtur edhe ora (saat), vakia (ngjarja), gashije (përfshirja), karia (trokitja e së vërtetës).

Ditën e kiametit, në fillim do të merren shpirtrat e besimtarëve për t'i shpënë në jetën e pasme, pastaj kiameti do të shpërthejë mbi kryet e njerëzve të këqinj e mohues.²⁷⁰

I. Koha e shpërthimit të kiametit

Vetëm Allahu e di kohën se kur do të ndodhë kiameti. Për kohën e kiametit nuk dinë as Profeti, as Xhebraili që i ka sjellë zbulesën, as dhe engjëlli Israfil që, kur të vijë çasti i caktuar, do të ngarkohet me detyrën e zbatimit praktik të kiametit. Allahu i Lartë, në ajete të ndryshme ka pohuar se vetëm Ai e di kohën kur do të ndodhë kiameti.

"Informacioni mbi kohën e kiametit është vetëm te Allahu..."²⁷¹

"Të pyesin ty se kur do të ndodhë kiameti. Thuaju: "Dija e tij është vetëm te Zoti im. Askush veç Tij nuk e di kohën e kiametit. Ai u ka ardhur rëndë edhe tokës e qiejve. Të pyesin ty sikur ti ta dije atë! Thuaju: "Atë e di vetëm Zoti im!" Mirëpo shumica e njerëzve nuk dinë!"²⁷²

²⁶⁸ Kur'ani, Kijame: 6-12.

²⁶⁹ Kur'ani, Ifitar: 1-5.

²⁷⁰ Shih Buhari, Fiten, 5; Muslim, Fiten, 53; Ibni Maxhe, Fiten, 24.

²⁷¹ Kur'ani, Lukman: 34.

²⁷² Kur'ani, A'raf: 87.

Edhe në hadithin e njohur si "Hadithi Xhebrail", Xhebraili, pasi e ka pyetur Profetin mbi konceptet besim, islam dhe mirësi, e ka pyetur edhe se kur do të ndodhë kiameti dhe ka marrë këtë përgjigje: "Në këtë çështje, ai që pyetet nuk di më shumë se ai që e pyet!"

E rëndësishme për muslimanin nuk është se kur do të ndodhë kiameti, por të përgatitet ashtu siç duhet për jetën që do të fillojë me shpërthimin e kiametit. Është e pamundur të dihet se kur do të ndodhë kiameti, megjithatë, profeti ynë, në disa hadithe, u ka bërë të ditur njerëzve disa shenja që tregojnë afrimin e tij.

II. Shenjat e kiametit

Dijetarët islamë, duke mbajtur parasysh vartësinë apo mosvartësinë nga vullneti i njeriut, praninë e çastit të tij afër apo larg kohës sonë, i kanë shqyrtuar shenjat e kiametit në dy grupe: shenjat e vogla, shenjat e mëdha. Cilësimi të vogla apo të mëdha është bërë jo për nga rëndësia e tyre, por për shkaqet që parashtruan.

Shenjat e vogla. Janë ngjarje që do të ndodhin shumë më parë se shenjat e mëdha. Dërgimi i profetit tonë dhe mbyllja me të e misionit profetik, mënjanimi i diturisë dhe zëvendësimi i saj me paditurinë, përdorimi sheshit i pijeve alkoolike dhe i prostitucionit, kalimi i të drejtës së fjalës te njerëzit e paafte e jokompetentë, shtimi i vrasjeve, shumimi i pasurive, mosgjetja e të varfërve për t'u dhënë zeqat dhe ngjarje të tjera si këto janë disa prej shenjave të vogla të kiametit.²⁷³

Shenjat e mëdha. Janë ngjarjet që do të ndodhin menjëherë para kiametit dhe që do ta ndjekin njëra-tjetrën. Shenjat e mëdha janë ngjarje që i kapërcejnë ligjet e natyrës e që kryhen jashtë vullnetit të njeriut. Në një hadith, Profeti ka thënë se "*nuk do të vijë fundi i botës para se të duken dhjetë shenjat para kiametit*", të cilat i ka radhitur kështu:

1. Tymi. Do të shfaqet një tym që do t'i bëjë besimtarët sikur janë me rrufë, kurse mohuesit si të dehur dhe ky tym do ta mbështjellë gjithë globin.

2. Dexhali. Do të shfaqet një qenie e quajtur kështu²⁷⁴, i cili do të pretendojë se është zot dhe do të tregojë disa epërsi të jashtëzakonshme të quajtura *istidraxh* (mrekulli të shkallëzuara). Më pas ky do të vritet nga profeti Isa.

3. Dabbetul ardh.²⁷⁵ Do të shfaqet një qenie e quajtur kështu, i cili do të ketë me vete shkopin e profetit Musa dhe vulën e profetit Sulejman; me shkopin do të ndriçojë fytyrat e besimtarëve, kurse me vulën do të vulosë mohuesit e, kështu, do të bëhet e mundur të njihen se kush janë besimtarët e kush, mosbesimtarët.

4. Lindja e diellit nga perëndimi. Me urdhër të Allahut, sundimtarit të vetëm të gjithësisë, dielli do të lindë nga ana e perëndimit dhe atyre që besojnë pas kësaj ndodhie, besimi nuk do t'u sjellë asnjë dobi.

²⁷³ Shih Buhari, Tefsir, 79; Hudud, 20; Fiten, 25. Tirmidhi, Fiten, 34. Ibni Maxhe, Fiten, 25. Ebu Davud, Sunnet, 15.

²⁷⁴ Në fenë krishtere quhet Antikrisht.

²⁷⁵ Dabbetul ardh (arab.): Kafsha e tokës.

5. Dalja e Jexhuxhit dhe Mexhuxhit. Dy popuj të quajtur kështu, do të përhapen mbi tokë e do të bëjnë shkatërrime.

6. Zbritja e profetit Isa nga qielli. Afër kiametit, profeti Isa do të zbresë nga qielli, do të vendosë me drejtësi mes njerëzve, do të veprojë sipas fesë së profetit Muhammed, do ta vrasë Dexhalin dhe pastaj do të vdesë edhe vetë.

7, 8, 9. Rrëshqitje toke. Do të ndodhin tri rrëshqitje toke: njëra në lindje, tjetra në perëndim dhe, e treta, në Gadishullin Arabik.

10. Zjarri. Në zonën e Hixhazit do të shfaqet një zjarr i madh që do të ndriçojë gjithë anët.

Në librat e hadithit ka shumë rrëfime (rivajete) dhe të dhëna lidhur me kiametin. Si në çështjet e tjera lidhur me jetën e pasme, edhe në çështjet lidhur me natyrën dhe cilësitë e shenjave të kiametit, të vërtetën vetëm Allahu e di. Natyra e vërtetë e tyre s'mund të dihet, por disa komente mund të bëhen.

E. ARGUMENTET DHE CILESIA E RINGJALLJES

Ai që beson në jetën e pasme, beson edhe në ringjalljen, sepse ringjallja pas vdekjes është njëra prej etapave më të rëndësishme të jetës së pasme. Pas shpërthimit të kiametit, Israfili do t'i fryjë bririt (surit) dy herë dhe të gjithë njerëzit do të ringjallen.

Sipas besimit sunnit, ringjallja do të bëhet edhe trupore, edhe shpirtërore. Pasi njeriu të vdesë dhe trupi t'i kalbet, Allahu i Lartë do t'i bashkojë pjesët kryesore të tij dhe do t'ua kthejë shpirtin që kanë pasur. Ajetet si më poshtë që pohojnë se, gjatë llogaridhënies, për njeriun do të dëshmojnë gjuha, duart dhe këmbët e tij, janë argument se ringjallja do të bëhet edhe si shpirt, edhe si trup:

"Pa dyshim, ata që mohuan argumentet tona, do t'i hedhim në zjarr. Sapo t'u digjen lëkurat, do t'ua ndërrojmë që të vazhdojnë ta shijojnë dënimin..."²⁷⁶

"... Atë ditë kur të dëshmojnë kundër tyre gjuhët e tyre, duart e këmbët e tyre për ato që kanë bërë."²⁷⁷

Kundër atyre që e mohojnë ringjalljen pas vdekjes, Kur'ani thekson me forcë se ringjallja është e mundur logjikisht dhe do të ndodhë pa tjetër si dhe e vërteton këtë gjë duke paraqitur këto argumente:

a. Është përparësisht e mundur që ai që e ka krijuar një gjë nga e paqena, ta krijojë atë përsëdyti. Për këtë argument mund të jepen si shembull këto ajete:

²⁷⁶ Kur'ani, Nisa: 56.

²⁷⁷ Kur'ani, Nur: 24-25.

"Duke harruar krijimin e vet, ngrihen të japin shembuj kundër Nesh dhe pyesin: "Kush do t'i ringjallë eshtrat e kalbura?" Thuaju: "Do t'i ringjallë Ai që i ka krijuar së pari, sepse Ai e njuh mirë çdo lloj krijimi!"²⁷⁸

"O njerëz, në se dyshoni për ringjalljen tuaj, atëherë dijeni se Ne ju krijuam prej dheu, pastaj prej uji, pastaj prej një gjaku të ngjizur, pastaj prej një cope mishi të trajtësuar apo të patrajtësuar... Atë që dëshirojmë, e përqëndrojmë në mitër gjer në një afat të caktuar e pastaj e nxjerrim prej atje foshnje që me kohë të arrijë pjekurinë. Ka prej jush që vdesin herët e të tjerë që jetojnë gjer në pleqëri të thellë sa të harrojnë gjithçka kanë ditur..."²⁷⁹

"A nuk mendoni se Allahu që krijoi qiejt e tokën e nuk u lodh, nuk do të ketë fuqi për t'i ringjallur të vdekurit?..."²⁸⁰

"Krijimi i parë është më i vështirë se rikrijimi. Allahu që ka fuqi për ta krijuar njeriun së pari, është më i aftë për ta krijuar së dyti..."²⁸¹

b. Allahu që e gjallëron tokën e vdekur, mund ta ringjallë edhe njeriun:

"... E ti e sheh tokën e tharë të vdekur, por, kur Ne lëshojmë mbi të shi, ajo gjallërohet, fryhet dhe prej saj mbijnë bimë të shumëllojshme e të këndshme. Kjo sepse Allahu është vetë e vërteta, pra Ai do t'i ngjallë të vdekurit dhe Ai ka fuqi për çdo gjë. Dhe nuk ka dyshim se koha e kiametit do të vijë dhe Allahu do t'i ringjallë ata që shtrihen ndër varre..."²⁸²

c. Ai që e kthen diçka në të kundërtën e vet, mundet ta kthejë edhe në gjendjen e mëparshme. Për shembull, ndërsa është pothuajse e pamundur të dalë zjarr nga druri i njomë plot ujë, Allahu që e nxjerr zjarrin nga druri i njomë, mund ta ringjallë njeriun:

"Është Ai që nxjerr zjarr prej drurit të njomë për ju e ju e përdorni. A nuk ka fuqi Ai që krijoi qiejt e tokën, të krijojë, po ashtu, edhe njerëz? Sigurisht! Ai është krijuesi që di çdo gjë me të vërtetë!"²⁸³

Edhe Profeti, në hadithe të ndryshme, ka dhënë njohuri për ringjalljen pas vdekjes. Në një hadith ai thotë kështu: *"Te njeriu, pas vdekjes, çdo gjë do të kalbet e tretet e s'do të mbetet tjetër veç eshtrave të legenit."*²⁸⁴ Ringjallja në ditën e kiametit do të bëhet prej këtyre eshtrave të pakalbura.²⁸⁵ Gjithashtu, në këto hadithe bëhet e ditur se në ditën e kiametit të gjithë njerëzit do të ngjallen, kurse i pari nga varri do të ngrihet Hz. Muhammedi.²⁸⁶ Në një hadith, Hz.

²⁷⁸ Kur'ani, Jasin: 78-79.

²⁷⁹ Kur'ani, Haxh: 5.

²⁸⁰ Kur'ani, Ahkaf: 33.

²⁸¹ Kur'ani, Rum: 27.

²⁸² Kur'ani, Haxh: 5-7.

²⁸³ Kur'ani, Jasin: 80-81.

²⁸⁴ Lat. os sacrum et os coccyx.

²⁸⁵ Buhari, Tefsir, 39/3. Muslim, Fiten, 141, 142.

²⁸⁶ Buhari, Tefsir, 39/3. Ibni Maxhe, Xhenaiz, 58.

Muhammedi ka njoftuar se, duke u ringjallur, njerëzit do të bëhen siç kanë qenë,²⁸⁷ kurse në një hadith tjetër ka thënë: "*Çdo njeri do të ringjallet siç ka qenë!*"²⁸⁸

Rilindja pas vdekjes mund të vërtetohet edhe mendërisht, logjikisht. Kur përqëndrohet vëmendja në procesin e rritjes që kalon fëmija në mitër gjersa bëhet një krijesë e përsosur, del në shesh se ringjallja e njeriut nga Allahu që zotëron fuqi të pasosur, s'është e pamundur.

Një tjetër argument racional është edhe ngjashmëria e ringjalljes së njeriut me rigjallërimin e tokës së pajetë pas dimrit të gjatë në pranverë dhe mbushjen e saj me bimë të shumëllojshme.

Po qe se njeriu e vret mendjen se si rikthehet në jetë pasi bie në gjumë që mund të quhet një lloj vdekjeje, e ka të mundur ta kuptojë dhe pranojë se Allahu që ia ka favorizuar njeriut këtë, ka mundësi edhe ta ringjallë pas vdekjes!

F. JETA E PASME DHE SITUATAT E SAJ

Me vdekjen e njeriut, fillon jeta e pasme. Më sipër patëm bërë të njohura etapat e jetës së pasme si jetën e varrit, kiametin, ringjalljen, grumbullimin dhe tubimin, shpërndarjen e librave të llogarive, llogaridhënien, peshoren, siratin, ndërhyrjen për falje (shefaat), xhennetin dhe xhehennemin.

I. Jeta e varrit

Në një hadith thuhet: "*Varri është i pari i vendqëndrimeve të ahiretit (jetës së pasme). Ai që shpëton nga ai vendqëndrim, vendqëndrimet e tjera i kalon lehtë. Po të mos shpëtojë, do ta ketë vështirë.*"²⁸⁹ Jetës që nis me vdekjen e që vazhdon gjer në rilindje, i thuhet "jeta e varrit". Me që kjo jetë është një periudhë e ndërmjetme mes kësaj bote dhe jetës së pasme, është quajtur edhe "berzah", "vend në mes".

Çdo njeri i vdekur, pa përjashtim, qoftë i varrosur në tokë, qoftë i mbytur dhe i groposur në det, qoftë i djegur dhe i shpërndarë si hi në hapësirë, do ta kalojë periudhën e quajtur "jeta e varrit" dhe ditën e kiametit do të ringjallet. Në këtë kontekst përdoret shprehja "jeta e varrit" sepse, në përgjithësi, njeriu i vdekur groposet në varr.

Pasi të varrosset, te njeriu i vdekur do të shkojnë engjëjt Munker dhe Nekir dhe do ta pyesin: **Kush është Zoti yt? Kush është profeti yt? Cila është feja jote?** Personat besimtarë dhe me moral të bukur do t'u përgjigjen drejt këtyre pyetjeve, prandaj atyre do t'u hapen dyert e xhennetit dhe ata do ta sodisin xhennetin. Kurse mohuesit dhe hipokritët (qafirët dhe munafikët) nuk do të mund t'u përgjigjen drejt këtyre pyetjeve, prandaj për ta do të hapen dyert e xhehennemit dhe ata do ta sodisin xhehennemin. Ndërsa mohuesit dhe hipokritët do të vuajnë e mundohen në varr,

²⁸⁷ Buhari, Rikak, 45. Muslim, Xhennet, 55-59.

²⁸⁸ Muslim, Xhennet, 83.

²⁸⁹ Tirmidhi, Zuhd, 5. Ibni Maxhe, Zuhd, 32.

besimtarët do ta kalojnë këtë periudhë të qetë e të lumtur.²⁹⁰ Lidhur me mundimin (ahzab) dhe dhuntinë (nimet) e varrit, në Kur'an dhe në hadithet e vërteta ka njohuri të ndryshme.

Lexim letrar: MUNDIMI I VARRIT

Mundimi i varrit është i vërtetë dhe i vendosur. Shumë hadithe bëjnë të ditur se njerëzit në varr do të vihen nën mundim ose do të meritojnë mirëtrajtim.

Kjo është krejt si njeriu që sheh ëndërr në gjumë sikur ndodhet në një botë shumë të bukur ose në kushte të vështira. Kënaqësia apo mundimi që përjetohen në ëndërr janë disi të ngjashme me kënaqësinë apo mundimin e varrit.

Mundimin apo kënaqësinë në varr e përjeton shpirti. Në ndryshim me trupin që kalbet e tretet në dhe, shpirti mbetet siç është gjer në ditën e kiametit pa pësuar asgjë, pa iu shtuar apo pakësuar gjë.

Hadithet që tregojnë për mundimin dhe tmerrin e varrit si dhe situatat e vëzhguara me anë të aftësisë zbuluese të njerëzve parashikues, janë mjaft paralajmëruese. Është thënë se më e lehta prej mundimeve të varrit është sikur kufoma të futet mes dy gurëve mulliri e të ndihet kërcëllitja e kockave që thyhen e bluhën nën peshën e tyre!

Në një hadith thuhet: "Varri është një kopësht si kopshtet e xhennetit ose një gropë si gropat e xhehennemit!"

Natyrisht, shfaqja e varrit në këto dy trajta ka të bëjë me vetë veprën e njeriut. Po qe se në këtë botë nuk e ka kundërshtuar Allahun, varri do t'i duket si kopësht xhenneti. Po qe se nuk e ka njohur islamin dhe nuk ka vepruar në përputhje me urdhrat e tij, pa dyshim që do t'i duket si gropë xhehennemi!

Një kohë, Hz. Osmani, sa herë kur shkonte për të vizituar varrezat, qante. Dhe e pyetën se pse qante. Ai iu përgjegj kështu:

"Qaj për shkak të një paralajmërimi të të Dërguarit të Allahut. Ai pati thënë: "Varri është një prej qëndrimeve të ahiretit (jetës së pasme). Po qe se pritja që i bëhet dikujt në varr është e mirë, më tej do ta ketë të lehtë, por po qe se dikush pritet keq në varr, do ta ketë punën keq gjer në fund!" Unë për vete mendoj e them: Po mua, ç'pritje do të më bëhet, vallë?"

²⁹⁰ Për një hadith lidhur me këtë çështje, shih Tirmidhi, Xhenaiz, 70.

Faktin që pritja për atë që ka jetuar sipas urdhrave të islamit do të jetë e ndryshme nga pritja e atij që ka jetuar duke e kundërshtuar islamin, parashtrohet kështu në një hadith:

"Të vdekurin që e ka kaluar jetën duke jetuar si musliman e duke bërë mirë, varri e pret dhe e rrethon me dhembshuri si nëna të voglin e saj, kurse mëkatarin që e ka kaluar jetën duke u bërë keq të gjithëve, që ka bërë mëkate duke e kundërshtuar Zotin, varri do ta marrë brenda siç mbështjell gjarpëri viktimën e vet, ashtu do t'i duket varri atij!"

Dijetari i madh, Ebu Lejs Semerkandi i tregon kështu katër veprimet që e shpëtojnë njeriun nga mundimi i varrit. Ai thotë:

"Kush dëshiron të jetë i sigurtë se nuk do të mundohet në varr, të mos rrijë pa i bërë këto katër gjëra:

1. Të falë namaz.
2. Të japë sadaka.
3. Të këndojë nga Kur'ani aq sa di.
4. Ta përmendë Allahun në vende të qeta, të mendojë për të shkuarën dhe të ardhmen e vet e të përgatitet për vdekjen.

II. Briri dhe fryrja e bririt

Në terminologjinë islame, bririt që ka për t'i fryrë engjëlli Israfil për të filluar kiameti dhe, pastaj, për t'u ringjallur njerëzit e për t'u mbledhur në vendin e tubimit, i thuhet "sur". Në një hadith, Profeti ka thënë se suri është një lloj borie e bërë prej briri.²⁹¹ Ndërkaq, cilësia e tij nuk mund të njihet nga njerëzit. Ashtu si dhe të gjitha situatat e jetës së pasme, emërtimi "bri" (sur) është vetëm për marrëveshje, pra nuk mund të përngjasohet me një bri si këta që njohim ne këtu.

Siç kuptohet nga ajetet kur'anore, Israfil do t'i bjerë bririt dy herë. Në të parën, çdo gjë përveç atyre që dëshiron Allahu, nga tmerri i tij do të dridhet dhe do të ndodhë kiameti, kurse në të dytën, njerëzit do të ringjallen dhe do të vrapojnë për tek vendi i tubimit për tek Zoti i tyre.²⁹²

Ndërkaq, koha mes dy fryrjeve nuk dihet.

²⁹¹ Tirmidhi, Kijamet, 8.

²⁹² Kur'ani, Neml: 87; Jasin: 51; Zumer: 68; Hakka: 13-16.

III. Grumbullimi dhe tubimi

Në terminologjinë islame, për grumbullimin e njerëzve pas ringjalljes përdoret fjala "hashr" që do të thotë "grumbullim", kurse për vendin e mbledhjes bashkë ose tubimit, fjala "mahsher" ose "arasat". Në Kur'an ka shumë ajete që bëjnë fjalë për grumbullimin dhe tubimin e njerëzve pas ringjalljes dhe për ngjarjet që do të jetojnë në këtë mes.

"Atë ditë kur Allahu t'i ringjallë sikur të mos kishin ndenjur në botë më shumë se sa disa orë të një dite dhe t'i mbledhë bashkë, do ta njohin njëri-tjetrin. Sigurisht, kanë dështuar ata që përgënjeshtrojnë grumbullimin rreth Allahut, sepse s'e kanë gjetur rrugën e drejtë!"²⁹³

Ditën e grumbullimit dhe tubimit, me që njerëzit do të jenë tepër të shqetësuar e të menduar në se do të dalin apo jo faqebardhë në dhënien e llogarisë, nuk do të kenë kohë dhe mundësi të interesohen, madje, as për të afërmit. Atë ditë, fytyrat e besimtarëve do të shkëlqejnë, kurse fytyrat e mohuesve do të nxihen.

Profeti ka bërë të ditur se çdo njeri do të ringjallet po në atë gjendje që ka vdekur: i mirë në se ka vdekur si njeri që ka bërë mirë, i keq, në se ka vdekur si njeri që ka bërë keq. Dhe atë ditë njerëzit do të mblidhen këmbëzbathur, siç janë krijuar për herë të parë!²⁹⁴

IV. Shpërndarja e librit të llogarisë

Pasi të mblidhen, njerëzve do t'u shpërndahen librat ku ndodhen të shënuara punët që kanë bërë në këtë botë. Natyra dhe cilësia e këtyre librave nuk dihet. Ato s'u ngjajnë librave të kësaj bote. Lidhur me këta libra ku kanë bërë shënime engjëjt shkruet (kiramen katibin), Kur'ani thotë kështu:

"Librat janë hapur e ti i sheh ata të frikësuar nga ato që janë shkruar aty. E thonë: "Mjerë për ne, ç'libër qënka ky ku s'paska mbetur gjë pa shënuar gjer te mëkatet më të vogla!" Kështu e gjejnë ata para vetes atë që kanë bërë e Zoti yt s'i bën padrejtësi askujt!"²⁹⁵

Libri i llogarive u jepet atyre të xhennetit nga e djathta, të xhehennemit, nga e majta ose nga pas. Atyre që u jepet libri nga e djathta, u thuhet "as'habi jemin" (të merituarit e së djathtës, të bekuarit), atyre që u jepet nga e majta ose nga pas, u thuhet "as'habi shimal" (të merituarit e së majtës, të poshtëruarit). Dhënia e librit nga e djathta është paralajmërim shpërblimi, dhënia nga e majta ose nga pas, paralajmërim ndëshkimi.

²⁹³ Kur'ani, Junus: 45.

²⁹⁴ Buhari, Rikak; Muslim, Xhennet, 14, 19; Tirmidhi, Tefsir, 18.

²⁹⁵ Kur'ani, Kehf: 49.

V. Pyetja dhe llogaridhënia

Pasi njerëzit t'i marrin librat e logarisë e t'i shohin mirë e mirë, do të merren në llogari nga ana e Allahut. gjatë llogarimarrjes dhe llogaridhënies, për njerëzit do të dëshmojnë, veç librit, edhe organet e trupit si dhe sipërfaqja e tokës.

Gjatë llogarisë, pas së cilës punëmirët do të shpërblehen, punëkëqinjët do të ndëshkohen dhe askujt s'do t'i bëhet padrejtësi, njerëzve do t'u bëhen këto pesë pyetje:

1. Ku e kalove jetën?
2. Si e kalove rininë?
3. Si e fitove pasurinë?
4. Ku e shpenzove pasurinë?
5. A i vure në zbatim ato që dije?²⁹⁶

Në hadithe të ndryshme bëhet e ditur, gjithashtu, se njerëzit do të merren në pyetje nga Allahu drejtpërdrejt, se, ndërsa besimtarët do të përgjigjen me lehtësi, mohuesit do të kalojnë nëpër një llogaridhënie të hollësishme e të vështirë.²⁹⁷

VI. Peshorja

Peshorja (mizan) është njësia e masës e drejtësisë hyjnore sipas së cilës vlerësohen veprat e çdokujt. Edhe ky emërtim është vetëm për marrëveshje sepse ne s'mund ta dimë natyrën dhe cilësinë e vërtetë të "peshores hyjnore". Ata, të cilëve do t'u peshojnë më rëndë të mirat, do të shpëtojnë, kurse ata, të cilëve do t'u peshojnë më rëndë të këqiat, do të shkojnë në xhehennem. Besimtarët që do të shkojnë në xhehennem, pasi të kryejnë dënimin e caktuar sipas mëkateve që kanë bërë, do të dalin që atje e do të hyjnë në xhennet. Lidhur me peshoren, në Kur'an thuhet:

"Ditën e gjykimit Ne do të vemë peshore të drejta dhe askujt nuk do t'i bëhet padrejtësi. Ne do ta peshojmë edhe punën më të vogël, qoftë edhe sa një kokërr meli. Mjafton që Ne jemi llogaritës!"²⁹⁸

VII. Ura

Fjala "sirat" që përdoret në terminologjinë e kësaj çështjeje, do të thotë "rrugë", por edhe "urë" sepse është një rrugë e varur mbi xhehennem. Edhe në këtë rast, të gjitha këto koncepte dhe emërtime si dhe ato që do të përmenden më poshtë, janë për marrëveshje. Besimtarët do ta kalojnë këtë urë shpejt ose ngadalë sipas veprave të veta, kurse mohuesit dhe mëkatarët nuk do ta kalojnë dot: atyre do t'u rrëshqasin këmbët e do të bien në xhehennem. Në hadithe bëhen përshkrime të urës dhe kalimit të saj. Në një hadith, Profeti ka thënë se nëpër urën sirat do të

²⁹⁶ Tirmidhi, Kijamet, 1.

²⁹⁷ Buhari, Rikak, 49; Mezalim, 2. Muslim, Zekat, 20; Xhennet, 18.

²⁹⁸ Kur'ani, Enbija: 47.

kalojnë të parët ai dhe ummeti, bashkësia e tij, se njerëzit që kanë bërë dhe vepruar mirë do të kalojnë me shpejtësi atje.²⁹⁹

VIII. Ndërrhyrja për falje

Ndërrhyrja për falje, e emërtuar në terminologjinë përkatëse "shefaat", është e vërtetë dhe një e drejtë e të gjithë profetëve të cilët, me lejen e Allahut, mund të ndërrhyjnë për falje duke iu lutur Atij.

Atë ditë kur për mohuesit (kafir) dhe hipokritët dhe hezitantët (munafik) nuk do të ekzistojë mundësia për ndërrhyrje për falje, profetët, duke filluar me Hz. Muhammedin si dhe robtë e zgjedhur të Allahut do t'i luten Allahut, me lejen dhe pëlqimin e Tij, për robtë mëkatarë që t'u falen mëkatet. Ajetet në vijim tregojnë për të vërtetën e ndërrhyrjes për falje:

"... E kush mund të ndërrhyjë për falje pranë Tij pa lejen e Tij?.."³⁰⁰

"... Ata nuk mund të ndërrhyjnë veçse për robtë që kanë fituar pëlqimin e Allahut..."³⁰¹

Edhe Profeti ka thënë: *"Shefaati im është për ata nga ummeti im që kanë kryer gjynahe të mëdha!"*³⁰²

Përveç kësaj, profeti ynë ka edhe të drejtën e ndërrhyrjes për falje të gjerë e të përgjithshme. Ndërsa ditën e tubimit njerëzit presin në ankth e emocion llogaridhënien, Profeti i lutet Allahut që llogarimarrja të mbarojë një çast e më parë. Kjo quhet "shefaati uzma", "ndërrhyrja e madhe". Kjo ndërrhyrje e profetit tonë përmendet në Kur'an me emërtimin "makami mahmud", "pozita e shquar".³⁰³

Detyra e muslimanëve është jo t'i braktisin domosdoshmëritë fetare duke e mbajtur shpresën te ndërrhyrja për falje, por të bëjnë të gjitha përpjekjet për t'u bërë të denjë për atë ndërrhyrje!

G. SHPERBLIMI DHE NDESHKIMI

Jeta e pasme është vendi i shpërblimit dhe i ndëshkimit të vërtetë. Përgjegjësen (vlerën përgjegjëse) të bëmave të veta në këtë botë, njeriu do ta marrë dhe përjetojë në jetën e pasme. Shpërblimi dhe ndëshkimi që fillojnë në jetën e pasme së bashku me jetën e varrit, përjetoohen, më tej, në të gjitha etapat e saj: duke u bërë kiameti, duke u grumbulluar te vendi i llogarisë, duke dhënë llogari, duke u peshuar punët, duke kaluar siratin. Kurse xhenneti dhe xhehennem janë etapa e fundit dhe e pasosur (e amshuar) e jetës së pasme. Në xhennet dhe xhehennem përjetoohen përkatësisht dhuntia dhe lumturia e amshuar, ndëshkimi dhe vuajtja e amshuar.

²⁹⁹ Buhari, Ezan, 129; Rikak, 48-52. Muslim, Iman, 81; Ibni Maxhe, Zuhd, 33.

³⁰⁰ Kur'ani, Bakara: 255.

³⁰¹ Kur'ani, Enbija: 28.

³⁰² Ebu Davud, Sunnet, 21. Tirmidhi, Kijamet, 11. Ibni Maxhe, Zuhd, 37.

³⁰³ Kur'ani, Isra, 79. Për çështjen e ndërrhyrjes për falje, shih Buhari, Zekat, 52.

I. Xhenneti

Fjala "xhennet" që do të thotë "kopësht, vend i mbuluar me bimë dhe drurë të shpeshtë, vend i bleruar e i zbukuruar", si terminologji emërton vendin e pajisur me të mira të shumëllojshme ku besimtarët do të kalojnë jetën e pafundme (e amshuar).³⁰⁴ Pra, xhenneti dhe jeta atje janë të pafund.

Në Kur'an, për xhennetin janë përdorur cilësime të ndryshme, sinonimike: xhennetu'l-me'va (xhenneti i ndenjjes), xhennetu adn (xhenneti vendbanim), daru'l-hulud (vendi i pafundësisë), firdeus (kopësht), daru's-selam (vendi i paqes), daru'l-mukame (vendi i përjetësisë), xhennatu'n-naim (xhenneti i dhuntive), el-makamu'l-emin (pozita e sigurisë).

Në Kur'an xhenneti përshkruhet kështu: Xhenneti është një vend i gjerë si qiejt e ku nuk bën as shumë nxehtë e as shumë ftohtë. Në xhennet ka lumenj me ujë të pastër, me qumësht që s'prishet dhe me mjaltë, burim uji të ëmbël të aromatizuar me xhenxhefil dhe një lloj vere me aromë parfumi. Kjo është një pije jomëkatore, që nuk deh, nuk jep dhimbje koke. Në xhennet ka pemë frutore të shumëllojshme, kopshte me hurma, shegë, vreshta, banane dhe zogj që u hahet mishi.

Veshjet e banorëve të xhennetit janë prej mëndafshi origjinal të hollë a të trashë. Shtëpitë i kanë të bukura. Andej-këtej vijnë e shkojnë të rinj me gota dhe tepsi të arta në duar që u shërbejnë. Të rinjtë janë aq të bukur sa duken si perla. Banesat janë pallate a vila nën të cilat rrjedhin lumenj. Në xhennet ku s'ka lodhje e vështirësi, s'dëgjohen fjalë boshe e të gënjeshtërtë, zemrat janë të pastruara prej urrejtjes e armiqësisë.

Faktin që dhuntitë e xhennetit janë të tilla që nuk mund t'i rrokë as mendja e as përfytyrimi i njeriut, Profeti e ka shpjeguar kështu në një hadith: *"Zoti urdhëron: "Për robtë e mi të mirë unë kam përgatitur dhuntitë të shumta që s'i ka parë asnjë sy, s'i ka dëgjuar asnjë vesh e që s'ka mundur t'i dëshirojë asnjë zemër!"*³⁰⁵

Pa dyshim, dhuntia më e madhe e xhennetit është të fitosh pëlqimin e Allahut dhe ta shohësh Atë! Lidhur me këtë, Kur'ani thotë:

"... Kurse pëlqimi i Allahut është më i madhi (i dhuntive të xhennetit). Ja, ky është shpëtimi i madh!"³⁰⁶ **"Ka fytyra që atë ditë do të shkëlqejnë, do ta shohin Zotin e tyre!"**³⁰⁷

Sipas dijetarëve sunnitë, Allahu i Lartë do të shihet në xhennet nga besimtarët në një mënyrë që s'dihet.

³⁰⁴ Në terminologjinë krishtere xhenneti quhet parajsë (paradis).

³⁰⁵ Buhari, Tefsir, sure 32. Muslim, Xhennet, 1. Tirmidhi, Tefsir, sure 32.

³⁰⁶ Kur'ani, Tevbe: 72.

³⁰⁷ Kur'ani, Kijame: 22-23.

II. Xhehennemi

Xhehennemi, që ka kuptimin e një grope të thellë, është vendndëshkimi ku mohuesit do të mbeten vazhdimisht, kurse besimtarët mëkatarë, për aq kohë sa të shlyejnë mëkatet e bëra. Në Kur'an, për xhehennemin janë përdorur shtatë emërtime sinonimike: "xhehennem" (gropë e thellë), "nar" (zjarr), "xhahim" (humnerë plot zjarr e flakë nga ku s'do të mund të dalin kurrë ata që kanë rënë), "sair" (flakë e çmendur), "ledha" (flakë pa tym), "sakar" (zjarr), "hutame" (flakë e gjallë dhe tepër e nxehtë, prush i flakëruar). Disa dijetarë kanë mbrojtur mendimin se këto nuk janë emërtime sinonimike, por të shtresave të ndryshme të xhehennemit.

Xhehennemi dhe jeta atje janë cilësuar kështu në Kur'an: Kur fajtorët të shkojnë në xhehennem, do të dëgjojnë që nga larg uturimën e tij dhe do të goditen nga shkëndia të mëdha të ardhura prej atje. Si një burg prej zjarri për mohuesit, xhehennemi ka për ta shtroje zjarri e flake që i rrethon gjithandej, që ua djeg fytyrat, që ua rrjep lëkurën, që u hyn thellë gjer në zemër. Duke pasur për lëndë djegëse njerëz e gurë, xhehennemi kurrë nuk do të mërzhitet prej atyre që hidhen në të. Lëkurët e banorëve të xhehennemit, të cilët ndodhen vazhdimisht në mjedisin e një uji të valë dhe nxehtësie që i hyn njeriut gjer në thellësi si dhe nën një tym të zi, pas çdo djegieje do të ndërrohen me një lëkurë të re në mënyrë që ata të vazhdojnë ta shijojnë dhimbjen dhe ndëshkimin. Haja e tyre do të jetë fruti zakum (oleandër), kurse pija, ujë i valë dhe qelb. Atje ata nuk do të mund të gjejnë as freski e as diçka të mirë për të pirë!

Mohuesit, të cilëve do t'u mohohet mundësia për ta parë Allahun, Ai nuk do t'u tegojë mëshirë, ndëshkimi i xhehennemit do të vazhdojë për ta pafundësisht. Kurse besimtarët mëkatarë do të mbeten përkohësisht në xhehennem; ashtu siç bëhet e ditur edhe në hadithet e Profetit, pasi të shlyejnë dënimin, do të vendosen në xhennet.³⁰⁸

Ashtu si në çdo periudhë të jetës së pasme, mundimin e xhehennemit do ta vuajnë trupi së bashku me shpirtin. Ndërkaq, dhimbja, vuajtja, mundimi, zjarri, etj. për të cilat bëhet fjalë lidhur me ndëshkimin e xhehennemit, nuk u ngjajnë të njëjtave gjëra të jetës së kësaj bote. Natyrën e vërtetë të tyre njeriu s'mund ta dijë, vetëm Allahu e di!³⁰⁹

III. Araf

Fjala "araf" që ka kuptimin e malit dhe të pjesëve të majës së një mali, emërton pjesën e lartë mes xhehennemit dhe xhennetit. Mbi banorët e arafit, dijetarët kanë mbrojtur dy pikëpamje të ndryshme:

1. Në araf do të qëndrojnë njerëzit që kanë vdekur pa dëgjuar kumtesën e ndonjërit prej profetëve si dhe fëmijët e politeistëve dhe idhujtarëve të vdekur në moshë të vogël.

2. Banorët e arafit janë besimtarët që u peshojnë njëlloj të mirat me të këqiat. Këta, para se të hyjnë në xhennet, do të lihen të presin ca kohë në araf, pastaj, me favorin e Allahut, do të hyjnë në xhennet.

³⁰⁸ Buhari, Rikak, 51; Tevhid, 19. Tirmidhi, Birr, 61. Ibni Maxhe, Mukaddime, 9.

³⁰⁹ Kur'ani, A'raf: 46-47.

Në Kur'an, lidhur me ata që ndodhen në araf, thuhet:

"E mes atyre (të xhennetit e të xhehennemit) është një perde (mur) e mbi araf ka burra që i njohin të dy palët nga shenjat e tyre. Ata u thonë banuesve të xhennetit: "Paqja qoftë mbi ju!". Ata shpresojnë të hyjnë edhe vetë atje. Dhe, kur e hedhin shikimin mbi ata të xhehennemit, thonë: "Zoti ynë, mos na bashko ne me mizorët!"³¹⁰

IV. Hauzet

Në ditën e kiametit do të ndodhen hauze që do t'u dhurohen profetëve. Besimtarët do të shuajnë etjen me ujin e tyre të ëmbël e të kulluar. Fjala "keuther" që përmendet në Kur'an në ajetin "Inna eatajnake'l-keuther"³¹¹, është marrë, përgjithësisht, me kuptimin "hauz". Për këtë arsye, hauzi i profetit në xhennet është quajtur "hauzi keuther".

Siç përshkruhet nëpër hadithe, ditën e kiametit, çdo profet do të ketë hauzin e vet ku do të pijë ai dhe ummeti, bashkësia e tij. Hauzi i profetit tonë do të jetë më i gjeri, me ujin më të bardhë se qumështi, me aromën më të këndshme se parfumi, me numrin e gotave më të madh se numri i yjeve. Ai që do të pijë një herë prej tij, kurrë më nuk do të ndiejë etje!³¹²

H. NDIKIMI I BESIMIT NE JETEN E PASME MBI JETEN TONE TE PERDITSHME

Besimi në jetën e pasme ka një rëndësi të madhe dhe shumë dobi për jetën tonë të përditshme si dhe për jetën e individit dhe shoqërisë. Ato mund të radhiten kështu:

a. Besimi te jeta e pasme i jep kahje dhe synim jetës së njeriut, ia mëson atij qëllimin e krijimit të vet.

b. Shoqëria e formuar me individë që kanë këtë besim, nuk largohet nga e drejta, fitimin e kërkon në gjëra të lejuara, u rri larg hiles, gënjeshtres dhe mitës (rushfetit), kujdeset për të drejtën e vet e të të tjerëve.

c. Personi me këtë besim i çon në vend pa të metë detyrat e tij fetare e që i përkasin jetës së kësaj bote, sepse në zemrën e tij ka bërë vend bindja për ekzistencën e ditës së shpërblimit dhe ndëshkimit si dhe për llogarinë që ka për të dhënë para Allahut për punët që ka bërë në këtë botë. Për këtë arsye, besimi në jetën e pasme është për njerëzit një masë edhe morale, edhe juridike.

³¹⁰ Kur'ani, A'raf: 46-47.

³¹¹ Kur'ani, Keuther: 1. Në këtë rast kemi të bëjmë me një përsëritje tautologjike. Në këtë sure dhe në ajetin e parë të cituar këtu, bëhet fjalë për begatitë me të cilat e pati pajisur Allahu profetin Muhammed; kjo theksohet posaçërisht në fillim të sures për t'iu kundërvënë pretendimeve dashakëqia të politeistëve e idhujtarëve ndaj Profetit. Prandaj edhe kur thuhet "hauzi keuther", kuptohet "hauzi i begative" ku fjala "hauz" e përdorur me kuptim të figurshëm dhe për marrëveshje (konvencion), ashtu si gjithë terminologjia e jetës së pasme, tregon pasuri sasie e shumëllojshmërie.

³¹² Për hadithet lidhur me hauzet, shih Buhari, Rikak, 53; Fiten, 1. Muslim, Fedail, 9. Tirmidhi, Kijamet, 14, 15.

d. Besimi në jetën e pasme është mjeti më i madh që lehtëson saktësinë dhe rregullsinë e lidhjeve e marrëdhënieve mes kombeve e shoqërive. Sa më i fuqishëm të jetë ky besim në zemrën e individëve, aq më të shëndosha bëhen edhe marrëdhëniet mes popujve.

e. Ky besim shpërndan në zemrën e njeriut ndjenjat e paqes dhe drejtësisë. Ndjenja e paqes është fryt i drejtësisë. Personi që sillet dhe vepron me drejtësi, është i vetëdijshëm se, më në fund, drejtësia hyjnore do të shkojë në vend.

f. Ky besim rinon shpresat e njerëzve, lehtëson dhimbjet, bën që të durojnë situatat e vështira, i shpëton njerëzit nga frika e vdekjes. Ekzistenca e jetës së njeriut dhe e botës fitojnë kuptim vetëm me ekzistencën e një bote tjetër.

g. Personi që beson në jetën e pasme, kur ndien se po i afrohet vdekja dhe mendon mbi të kaluarën e vet dhe vlerëson se ka vepruar mirë, ndihet i qetë. Për të, tashmë, vdekja është fillimi i një lumturie të re e të pafundme.

h. Besimi te jeta e pasme parandalon prirjen e skajshme të njerëzve ndaj kësaj bote, zhvillon idenë për t'u shërbyer dhe bërë mirë të tjerëve, ngulit mendimin se kjo botë është një vetëmashtrim, ndërkaq që i kujton njeriut se, duke u përgatitur për jetën e pasme, nuk duhet të lejë pas dore përfitimin nga të mirat e kësaj bote sepse kjo botë është ara ku kultivohet jeta e pasme. E rëndësishme është që njeriu të mos lëshohet pas tërheqjes dhe mashtrimit të kësaj bote duke harruar jetën e pasme, sepse kjo botë është e përkohshme dhe më pak e vlefshme se bota tjetër.

Lexim letrar: BESIMI NE JETEN E PASME

Kur çështja shihet me syrin e shkencës së psikologjisë, del se qoftë besimi në rilindjen pas vdekjes, qoftë besimi në jetën e pasme dhe ditën e llogarisë, janë mjeti më i madh bindës që i jep qetësi zemrës së njeriut. Ka njerëz me natyrë engjëlli, të cilët nuk e kanë mendjen as te premtimi, as te shpërblimi. Ata përpiqen vetëm ta kryejnë sa më mirë detyrën që u takon. Por numri i tyre është shumë i vogël. Kurse e kundërta e këtyre janë njerëzit me ndërtim djallëzor. Pavarësisht nga vëzhgimi dhe presioni mbi ta, përpiqen ta nxjerrin shoqërinë nga rruga e ta prishin, përpiqen t'i marrin nëpër këmbë rregullat e sjelljes në shoqëri. Edhe numri i këtyre është mjaft i paktë.

Pjesa tjetër që përbën shumicën e njerëzve, pra, masa e njerëzve, kur merret nën vëzhgim dhe kontroll, vepron drejt dhe ka mundësi të tregojë një sjellje të vetëdijshme. Kur krahas premtimit për shpërblim, kjo masë paralajmërohet edhe për ndëshkim, kjo gjë ndikon shumë mbi të. Mbi këtë ide janë ngritur të gjitha fetë dhe ligjet. Masat ndëshkimore fizike-materiale, pa

dyshim, janë të mira, por besimi se vepra e kryer, duke mos mbetur kurrresi e fshehtë, një ditë ka për të dalë në shesh ose besimi se, pa tjetër do të dënohet nga policia dhe gjykata, ka një fuqi nxitëse të madhe. Ekzistenca e një dite ndëshkimi hyjnor pas vdekjes e tremb dhe e bën të tërhiqet nga veprimi i keq edhe sundimtarin më të fuqishëm në se me të vërtetë beson. Edhe sikur të mos ketë ndonjë fuqi shtrënguese apo detyruese, besimtari e fal namazin, i kryen edhe detyrat e tjera fetare si dhe detyrimet ndaj shtetit dhe shoqërisë. Besimtari fajtor e di se, siç do ta kapë polici e do ta dënojë gjykata, do të japë llogari edhe para Zotit të vet pas vdekjes. Kjo masë e dyfishtë që na mban nën kontroll, është, natyrisht, shumë më e fuqishme se njëra qoftë ajo materiale, qoftë ajo shpirtërore. Kuptohet vetvetiu se vetëdija e krijuar nga masa e dyfishtë materialo-shpirtërore është më e fuqishme se masa materiale. Në rastet kur masa materiale nuk ekziston apo nuk vepron, masa shpirtërore mbetet si e vetmja mundësi zgjidhjeje. Është pikërisht masa shpirtërore që i vjen në ndihmë personit që ka marrë përsipër detyrën e profetit, kur nisë të luftojë tek masat konceptet dhe botëkuptimet e gabuara të përvetësuar që herët. Prandaj edhe suret e para të zbritura të Kur'anit janë plot shpjegime për jetën që do të pasojë vdekjen dhe për ditën e llogarisë.

PERMBLEDHJE

1. Shpjegoni kuptimet leksikor dhe terminologjik të jetës së pasme (ahiretit).
2. Pse ka rëndësi besimi në jetën e pasme?
3. Cilat janë emërtimet e tjera të dhëna në Kur'an për jetën e pasme?
4. Cili është burimi ynë i njohurive për jetën e pasme?
5. Cilat janë argumentet e Kur'anit mbi ekzistencën e padiskutueshme të jetës së pasme?
6. Jepni të dhëna mbi jetën e varrit.
7. Jepni dy shembuj ajetesh mbi kiametin.
8. Përcaktoni shenjat e vogla të kiametit.
9. Cilat janë shenjat e mëdha të kiametit?
10. Shkruani ç'dini mbi ringjalljen.
11. Ç'janë grumbullimi dhe tubimi (hashr dhe mahsher)?
12. Jepni të dhëna për librin e llogarive.
13. Për ç'gjëra do të merret në pyetje dhe do t'i kërkohet llogari njeriut?
14. Ç'është peshorja?
15. Tregoni ç'dini mbi urën (siratin).
16. Kush e bën ndëryrjen për falje (shefaat) dhe për kë?
17. Si përshkruhen në Kur'an banuesit e xhennetit?
18. Tregoni emrat e tjerë të xhennetit në Kur'an.
19. Si përshkruhen në Kur'an xhehennemi dhe ata që futen në xhehennem?
20. Kush do të qëndrojë në araf?
21. Cila është rëndësia dhe cilat janë dobitë e besimit në jetën e pasme për individin dhe shoqërinë?
22. Si do të bëhet ringjallja?

PJESA VIII

BESIMI NE KAZANE DHE KADERIN

ÇESHTJET

- A. BESIMI NE KADERIN DHE KAZANE
- B. AJETET DHE HADITHET MBI KADERIN DHE KAZANE
- C. VULLNETI
- D. PIKEPAMJET MBI KADERIN DHE KAZANE
- E. DOREZIMI (TEVEKKUL)
- F. RACIONI JETESOR (RIZK)
- G. FUNDI I PARAKAKTUAR (EXHEL)

PUNE PERGATITORE

1. A është i lirë njeriu në sjelljet dhe veprimet e tij?
2. A është qëndrim i drejtë pasiviteti duke zënë si pretekst kaderin?
3. Ç'rreziqe përmban kuptimi i gabuar i dorëzimit?

A. BESIMI NE KADERIN DHE KAZANE

Në terminologjinë islame, kaderi është paracaktimi hyjnor mbi sendet, gjallesat dhe dukuritë. Me dijen e Tij të paraqenë e të pafundme, Allahu njih, klasifikon dhe përcakton të gjitha tiparet sasiore-cilësore të sendeve, gjallesave dhe dukurive. Kaderi, pra, paracaktimi hyjnor, si një koncept që ka të bëjë me dijen dhe atributet e Allahut, shpreh ligjshmërinë hyjnore e cila rregullon të gjithë ekzistencën dhe dukuritë në gjithësi.

Fjala "kaza" (kadha) që do të thotë "aksident, kryerje, bërje, krijim, realizim, vënie në jetë", si term shpreh realizimin e gjërave të vendosura në kader në kohën dhe vendin e caktuar, me sasinë dhe cilësinë e caktuar nga ana e Allahut sipas dijes së Tij të paraqenë e të pafundme.

Besimi në kaderin dhe kazanë do të thotë besim në atributet dituri (ilm), vullnet (irade), fuqi (kudret) dhe krijim (tekvin) të Allahut të Lartë. E thënë ndryshe, personi që u beson këtyre attributeve, u beson edhe kaderit dhe kazasë. Në këto kushte, të besosh në kaderin dhe kazanë, do të thotë të besosh se e mira dhe e keqja, e dobishmja dhe e dëmshmjja, e ëmbla dhe e hidhura, e gjalla dhe jo e gjalla, çdo gjë ekziston në saje të dijes, dëshirës, fuqisë dhe aktit krijues të Allahut dhe se nuk ka krijues tjetër veç Allahut!

Çdo gjë që ka ndodhur e do të ndodhë në botë, ndodh në saje të dijes, dëshirës, përcaktimit dhe aktit krijues të Allahut. Çdo gjë ka kaderin e vet, domethënë, paracaktimin hyjnor të vet. Lidhur me njeriun, kuptimi i kësaj është kështu: Allahu i Lartë, me dijen e Tij absolute të paraqenë e të pafundme, të pakufizuar nga koha, e di se gjërat që njerëzit do të zgjedhin me vullnetin e tyre të lirë, ku, kur dhe si do t'i zgjedhin; e di dhe, po kështu, i dëshiron dhe i krijon kur t'u vijë koha. Në këto kushte, fakti që Allahu e di qysh më parë se ç'do të zgjedhë njeriun, nuk përbën asnjë lloj shtrëngimi mbi dëshirën dhe vullnetin zgjedhës të njeriut. Është e qartë se, pavarësisht nga ky besim, njerëzit nuk e dinë se ç'di Allahu për ta, kështu që në jetën e përditshme, në praktikë, ata janë krejtësisht të lirë për të dëshiruar dhe vendosur. E thënë ndryshe, ne nuk veprojmë kështu apo ashtu për shkak se e di Allahu. Është Allahu që e di në mënyrë të paraqenë dhe absolute se ç'kemi për të bërë ne! Allahu e ka krijuar njeriun si një qenie të aftë për të zgjedhur, një qenie që zgjedh dhe që mban përgjegjësi për zgjedhjen e vet, prandaj dhe e ka vënë nën përgjegjësi ligjore të përbërë prej urdhrave, lejimeve dhe ndalimeve. Në mënyrë të veçantë, Allahu ka përcaktuar një ligj hyjnor sipas të cilit një akt i caktuar do të krijohet sipas zgjedhjes së njeriut.

Është edhe një veçanti tjetër e kaderit që duhet njohur: Kaderi, paracaktimi hyjnor, është e fshehta hyjnore, përmbajtjen e së cilës vetëm Allahu mund ta dijë, është e fshehta, zgjidhja absolute dhe përfundimtare e së cilës është krejtësisht e pamundur. Mendja (arsyeja) njerëzore e mbrujtur me konceptet kohë dhe hapësirë dhe e kufizuar në kohë dhe hapësirë, nuk e ka mundësinë dhe aftësinë për ta konceptuar dijen, vullnetin dhe fuqinë hyjnore të pakufizuar nga koha dhe hapësira. Tentativa dhe përpjekja për ta zgjidhur në mënyrë përfundimtare çështjen e kaderit, do të thotë dhunim i mundësisë njerëzore dhe dëshirë për të bërë të pamundurën.

Besimi në kaderin dhe kazanë është një ndër bazat e besimit. Ndërkaq, njerëzit nuk mund ta shpëtojnë veten nga përgjegjësia duke sjellë si pretekst këtë besim dhe vetë kaderin. Njeriu, ashtu siç nuk mund të kryejë një mëkat ose, në kuptim të përgjithshëm, një faj duke menduar "kështu e

paska shkruar Allahu, ky qenka fati im, kështu qenka thënë për mua, s'kam ç'të bëj", ashtu dhe pas kryerjes së mëkatit ose fajit, nuk mund ta paraqesë veten, me të njëjtat mendime, të pafajshëm ose të pamëkat! Kaderi nuk mund të paraqitet si justifikim! Sepse aktet në fjalë janë krijuar nga Allahu se ashtu ka bërë zgjedhje njeriu, sipas dëshirës së njeriut. Veçanërisht, e vërteta dhe përmbajtja e kaderit që është një e fshehtë, nuk njihet prej tjetërkujt veç Allahut. Atëherë themi se pasiviteti (braktisja e veprimtarisë) duke i besuar kaderit dhe kazasë, mosmarrja e masave për arritjen e rezultateve pozitive ose për parandalimin e rezultateve negative, nuk përputhen me botëkuptimin islam mbi kaderin. Allahu e ka kushtëzuar çdo gjë me shkaqe të caktuara. Kur njeriu i plotëson këto shkaqe, edhe Allahu e krijon rezultatin e tyre. Edhe ky është një ligj hyjnor dhe një kader, paracaktim hyjnor.

B. AJETET DHE HADITHET MBI KADERIN DHE KAZANE

Krahas ajeteve që flasin për kaderin dhe kazanë, që theksojnë se çdo gjë varet nga përcaktimi i Allahut, se dija hyjnore përfshin të gjitha qeniet dhe dukuritë që kanë ndodhur dhe do të ndodhin, edhe profeti ynë, në disa hadithe të njohura të tij e ka shpjeguar besimin te kaderi si një parim besimi.

"... Te Ai çdo gjë ekziston sipas një mase të caktuar..."³¹³

"Thesaret e çdo gjëje janë tek Ne. Ne e zbresim atë sipas një mase të caktuar."³¹⁴

"Ne e krijuam çdo gjë sipas një mase të caktuar."³¹⁵

"... Ai krijoi çdo gjë duke e përsosur dhe e përcaktuar në mënyrë të qartë e të matur..."³¹⁶

"Thuaj: 'Ne s'na vjen asgjë veç asaj që na është caktuar nga Allahu...'"³¹⁷

Përveç këtyre ajeteve, edhe ajetet që bëjnë të ditur se Allahu është krijuesi i gjithçkaje, se kë do, e shtyn në rrugë të shtrembër e, kë do, e drejton në rrugë të drejtë, se është Ai që përcakton se kush do të vdesë nga njerëzit,³¹⁸ nxjerrim përfundimin se çdo gjë në gjithësi varet nga një kader i caktuar nga ana e Allahut.

Gjithashtu, edhe profeti ynë, ashtu siç e ka shpjeguar në hadithin e quajtur "Hadithi Xhebrail", besimin te kaderi e ka quajtur si një nga bazat (parimet) e besimit. Siç përmendet në këtë hadith, Xhebraili e ka pyetur Profetin:

"Ç'është besimi?" Dhe Profeti i është përgjigjur:

³¹³ Kur'ani: Ra'd: 8.

³¹⁴ Kur'ani, Hixhr: 21.

³¹⁵ Kur'ani, Kamer: 49.

³¹⁶ Kur'ani, Furkan: 2.

³¹⁷ Kur'ani, Tevbe: 51.

³¹⁸ Kur'ani, Zumer: 62; Saffat: 96; A'raf: 178; Vakia: 60.

"Besimi në Allahun, në engjëjt e Tij, në librat e Tij, në ditën e ringjalljes, në kaderin me të mirën dhe të keqen!"³¹⁹

Duke mbajtur parasysh se kaderi është një e fshehtë hyjnore dhe se është e pamundur të zgjidhet në kuptimin e vërtetë të fjalës nga njeriu, Profeti i ka paralajmëruar kështu shokët e tij që diskutonin çështjen e kaderit: *"A për këtë jeni urdhëruar ju? Ose mos vallë unë për këtë u dërgova? Dijeni mirë këtë që, kur popujt e kaluar u kanë hyrë diskutimeve të tilla, janë shkatërruar. Po ju paralajmëroj përsëri që s'duhet t'u hyni edhe një herë diskutimeve të tilla!"³²⁰*

Edhe në një hadith tjetër, Profeti u ka tërhequr vëmendjen njerëzve të cilët, duke u justifikuar me kaderin, e lenë mënjane rolin dhe përgjegjësinë e njeriut në aktin e vet. Një herë, Profeti, pas namazit të jatsisë, ka shkuar te Hz. Aliu që po bëhej gati për të fjetur, dhe e ka pyetur:

"A ngrihesh natën për ta falur namazin tehexhjud?"

Hz. Aliu i është përgjigjur:

"O i Dërguari i Allahut! Jeta jonë është në dorë të Allahut, po deshi, na e jep, po deshi, na e merr, po deshi, na zgjon!.."

Atëherë, Profeti, duke i rënë me përkëdheli gjunjëve Hz. Aliut, i ka thënë:

"Sa shumë që përpigjet njeriu!"³²¹

Me këto fjalë plot nënkuptim, i ka shprehur Hz. Aliut pakënaqësinë për përgjigjen e dhënë duke përdorur kaderin si justifikim dhe është larguar!

Kur shqyrtohen ajetet kur'anore dhe hadithet, kuptohet se njeriu varet nga një kader i përcaktuar nga ana e Allahut, por edhe se njerëzit, me vullnetin dhe pëlqimet e tyre, kanë një rol të rëndësishëm në formësimin kështu apo ashtu të kaderit. Prej kësaj del si konkluzion se njerëzit janë përgjegjës për bëmat e tyre dhe se, për rrjedhojë, në jetën tjetër do të shpërblehen apo ndëshkohen.

C. VULLNETI

Si term, vullnet do të thotë aftësi dhe dëshirë e njeriut për të zgjedhur një nga mundësitë e dhëna dhe për të vendosur për të.

I. Vullneti i Allahut dhe i njeriut

³¹⁹ Muslim, Iman, 1. Ebu Davud, Sunnet, 15, 16. Ibni Maxhe, Mukaddime, 9.

³²⁰ Tirmidhi, Kadir, 1.

³²¹ Buhari, Tehexhjud, 5; Tevhid, 31. Muslim, Musafirun, 28.

Sipas sunnitëve, vullneti i Allahut është i paraqenë, i pasqenë, i pafund, i pakufizuar, i pakushtëzuar me diçka si dhe absolut. Kurse vullneti i njeriut ka një fund të caktuar, është i kufizuar dhe i kushtëzuar nga faktorë të tillë si koha, hapësira, etj. Çdo dukuri që ndodh në gjithësi dhe çdo gjë që fiton ekzistencë ndodh dhe realizohet me anë të vullnetit krijues të Allahut. Ndërkaq, njeriu bën zgjedhjen e vet brenda kufijve që i ka njohur Allahu. Vlerësimi se njeriu është i lirë në aktin e vet do të thotë pranimi i faktit që njeriu, gjatë kryerjes së aktit të vet, nuk ndodhet nën ndonjë lloj presioni apo shtrëngimi.

Në çështjen e vullnetit të njeriut dhe rolin e këtij vullneti në aktin e kryer, esharitët dhe maturiditët, si dy krahë të rëndësishëm të sunnizmit, kanë pasur të njëjtën pikëpamje. Ndërkaq, esharitët, duke marrë parasysh se vullneti i Allahut përfshin çdo gjë, e kanë emërtuar "vullnetin përgjithshëm" (kul'li irade). Kurse sipas maturiditëve, edhe vullneti i përgjithshëm, edhe vullneti i pjesshëm i përkasin njeriut. Sipas tyre, vullneti i përgjithshëm është mundësia zgjedhëse e dhënë njeriut nga Allahu dhe e pranuar si mjet për njeriun në zgjedhjen për të bërë apo për të mos bërë, kurse vullneti i pjesshëm është prirja aktive e vullnetit të përgjithshëm në këtë apo në atë anë.

II. Vullneti i njeriut dhe roli i tij në aktin e njeriut

Sipas sunnitëve, njerëzit, në aktet e veta, zotërojnë një liri vullneti të vërtetë. Njeriu e ndien këtë të vërtetë në vetvete për çdo çast. Ai e ndien fare qartë se, në punët që bën, është krejtësisht i lirë!

Allahu i Lartë e ka përcaktuar që njeriu të jetë një qenie me vullnet, i aftë për të bërë atë që dëshiron dhe e ka krijuar atë të pajisur me një aftësi dhe mundësi të tillë. Prandaj njerëzit kanë fuqi për ta bërë ose për të mos bërë diçka me dëshirën dhe vullnetin e vet. Ata mundën ta parapëlqejnë dhe zgjedhin njëren prej të dyja alternativave. Për shkak të këtij vullneti të lirë njeriu meriton shpërblimin ose ndëshkimin, bëhet përgjegjës për akte të caktuara. Ndërkaq, në realizimin e aktit, është ndikimi i vullnetit të lirë të njeriut, mirëpo aktin e realizon Allahu! Allahu i realizon aktet e vullnetshme të njerëzve ashtu siç e do vullneti i tyre i lirë. Dhe kjo ndodh kështu jo pse Allahu është i detyruar për këtë, por nga që kështu e ka rregulluar Ai ligjin hyjnor të quajtur "zakoni hyjnor" (adetu'll-llah) ose "tradita hyjnore" (sunnetu'll-llah), domethënë, kaderin. Në këto kushte, parapëlqimi dhe zgjedhja e aktit (kesb) i takon njeriut, realizimi (krijimi – halk) i takon Allahut. Allahu krijon të mirën apo të keqen, atë që të pëlqejë njeriu dhe te e cila ta drejtojë vullnetin njeriu. Pse është i lirë për të zgjedhur llojin e aktit, është dhe bëhet përgjegjës njeriu. Po të ketë zgjedhur dhe bërë mirë, do të shpërblehet, po të ketë zgjedhur dhe bërë keq, do të ndëshkohet.

Ka ajete që tregojnë se njeriu ka vullnet të lirë dhe se, për shkak të këtij vullneti, janë përgjegjës.

"Beto hem në njeriun dhe në Atë që e pajisi me aftësi dhe ia mësoi se ç'është e mira dhe ç'është e keqja!"³²²

³²² Kur'ani, Shems: 7-8.

"Pa dyshim, Ne ia treguam atij rrugën e drejtë! Po të dojë të jetë falenderues, po të dojë, mosmirënjohës!"³²³

"Ne atij i treguam dy rrugë!"³²⁴

"Kush e pastron veten nga të këqiat, ka shpëtuar, kurse kush e fundos në të këqia, ka humbur!"³²⁵

"Kush bën një të mirë, e ka për vete; edhe kush bën një të keqe, e ka për vete! Allahu nuk u bën kurrë padrejtësi krijesave të Tij!"³²⁶

Atëherë, edhe ne, duke e njohur përgjegjësinë tonë si krijesa të Allahut, do të bëjmë gjëra të drejta, të mira, të bukura e të dobishme dhe do të largohemi nga gjërat e shtrembra, të këqia, të shëmtuara e të dëmshme. Kështu, do të përpiqemi që në jetën e pasme të përballemi me gjëra të bukura dhe të shpërblehemi!

D. PIKEPAMJET MBI KADERIN DHE KAZANE

Lidhur me çështjen në se njeriu zotëron apo jo një vullnet të lirë, ndërsa sunnitët ndjekin një rrugë të mesme e të matur larg qëndrimeve të skajshme, xhebritët (fatalistët) kanë pretenduar se njeriu nuk ka vullnet dhe mundësi zgjedhjeje, se aktet e tij, si të ishte një gjethe e thatë përballë erës, i kryen si zbatues i detyruar i vullnetit të Allahut. Kurse shkolla mutezilite-kaderite e pozicionuar në mënyrë diametralisht të kundërt me xhebritët, pikëpamja e të cilëve nuk përputhet me botëkuptimin islam mbi përgjegjësinë e njeriut, ka mbrojtur pikëpamjen se njeriu zotëron një liri vullneti absolute, se, për rrjedhojë, aktin e zgjedhur me vullnetin e vet të lirë, e krijon (e realizon) me fuqinë krijuese që ia ka dhënë Allahu. Edhe kjo pikëpamje, me që e cilëson edhe njeriun (robin) krijues (sikurse Zoti), është larguar nga maturia duke shkarë në qëndrim të skajshëm. Kështu, ndërsa xhebritët e pranojnë kaderin, mutezilitët dhe kaderitët e mohojnë kaderin ose pranojnë një koncept kaderi në dorë të njeriut.

Aktet e njeriut janë dy llojesh:

1. Akte të detyrueshme (të pavullnetshme)
2. Akte të vullnetshme

Akteve të tilla si frymëmarrja, rrahja e zemrës, tretja, etj. që janë reflekse të pavetëdijshme, quhen akte të pavullnetshme. Vullneti i njeriut nuk luan asnjë rol në to. Për rrjedhojë, njeriu nuk është përgjegjës për to. Të gjitha shkollat filozofike e juridike janë të një mendimi se akte të tilla janë rezultat i përcaktimit dhe krijimit hyjnor.

³²³ Kur'ani, Insan: 3.

³²⁴ Kur'ani, Beled: 10.

³²⁵ Kur'ani, Shems: 9-10.

³²⁶ Kur'ani, Fussilet: 46.

Shkrimi, ulja e ngritja, falja apo mosfalja e namazit, kryerja e një pune të mirë apo të keqe janë akte që ne i zgjedhim dhe i kryejmë me vullnetin tonë të lirë, prandaj janë akte të vullnetshme. Sipas sunnitëve, për kryerjen e këtyre akteve ne s'ndodhemi nën ndonjë presion, detyrim apo shtrëngim. Ndërkaq, me që është Allahu që na krijon ne dhe aktet tona, është prapë Ai që krijon (realizon) të dy llojet e akteve tona. Në një ajet thuhet: "**Allahu ka krijuar edhe ju, edhe bëmat tuaja!**"³²⁷ Kurse në një ajet tjetër thuhet: "**Allahu është krijuesi i çdo gjëje!**"³²⁸ Me që edhe akti i njeriut përfshihet në kategorinë "gjë" (qenie dhe objekt), edhe krijuesi i akteve tona të vullnetshme është Allahu. Ja, pra, sipas sunnitëve, aktet e njeriut, qofshin këto të pavullnetshme (të detyrueshme), qofshin të vullnetshme, realizohen me anë të dijes, vullnetit, përcaktimit, fuqisë dhe aktit krijues të Allahut dhe futen në kaderin e njeriut. Parapëlqimi dhe zgjedhja nga njeriu, krijimi nga Allahu!

Lexim letrar: KADERI DHE NJERIU

Allahu i Lartë u ka dhënë robve vullnet aq sa ç'e kanë përgjegjësinë dhe, përgjegjësi, aq sa ç'e kanë vullnetin. E kanë shumë gabim disa njerëz të cilët, duke thënë "më qenka shkruar për keq", nxjerrin nga mendja e vet disa përfundime e kërkojnë të ikin nga përgjegjësia në jetë dhe që sillen në kundërshtim me qëllimin e krijimit të tyre.

Po të mos ishte kështu, Allahu që është Rahman (Mëshirues) dhe Rahim (Bamirës) nuk do t'u ngarkonte robve të vet ndonjë përgjegjësi dhe nuk do t'u kërkonte llogari në se i zbatuan apo jo urdhrat dhe ndalimet e veta. Fakti që Allahu u ka ngarkuar robve, krijesave të veta përgjegjësi dhe dhënie llogari, tregon se Ai u ka dhënë atyre vullnet dhe fuqi për të mund të bërë atë që dëshirojnë, në atë nivel që i bën me përgjegjësi. Atyre që s'munden ta shohin këtë të vërtetë, poeti Xhelaledin Rumi u bën zë kështu nga bota e mendimit:

"Po qe se robi tregon nënshttrim ndaj kaderit dhe kazasë, shpërblimi i tij bëhet fitimi i pëlqimit të Allahut. Për ata që e shohin këtë pëlqim, kaderi dhe kazaja është e ëmbël si ëmbëlsira, fytyrat ua bën të qeshura!

³²⁷ Kur'ani, Saffat: 96.

³²⁸ Kur'ani, Zumer: 62.

Po qe se ecën shtrembas, kalemi shkruan shtrembër, po qe se ecën drejt, lind lumturi!

Kur një polic zuri një hajdut në faj e sipër, hajduti i tha:

"Zotëri, puna që bëra, është e shkruar nga Zoti. Unë s'kam ndonjë faj!"

Dhe polici iu përgjeggj:

"Posi, zotëri, edhe puna që po bëj unë, është e shkruar nga Zoti! Si kështu? Edhe bëj faj, edhe ia le kaderit! Arsyeja s'ta pranon këtë!"

Shkurt, puna është kështu: Shejtani i mëson njeriut të keqen, kurse engjëlli, të mirën. Po të mos ishte mundësia për të zgjedhur, pse do të mundoheshim kot?

Tek ne ka një vullnet të fshehtë e të padukshëm, domethënë, mundësia që të bëjmë si të duam. Shihni si hyn në mes kjo mundësi kur në mendje na shfaqen dy mendime të ndryshme, domethënë dy ide të kundërta! Atëherë ti mendon: "Cila, vallë, është e dobishme për mua?" Dhe vendos për njërën. Dhe askush nuk të drejtoi ty te kjo për të cilën vendose. A kështu kishte për të ndodhur po të mos ishte i lirë për të zgjedhur?

T'i besosh fatit (fatalizmit), është një gjë që s'ta pranon arsyeja. Kush i beson fatit, do të thotë se e mohon edhe ndjenjën e vet. Ndërsa fatalisti bën gjithatë punë në këtë botë duke përdorur arsyen, e si ngrihet dhe e mohon arsyen? Po qe se te njeriu s'do të kishte vullnet dhe zgjedhje, a do të dilnin në shesh këto cilësime si "kjo gjë është e mirë", "ajo gjë është e keqe", "kjo gjë është e bukur, kurse ajo gjë është e shëmtuar", etj? O mik! Edhe kafsha kupton me aq sa e ka mundësinë për të kuptuar! Sigurisht, ta kuptosh thelbin e kësaj është gjë e hollë!

Po qe se njerëzve nuk do t'u ishte dhënë mundësia për të zgjedhur, a nuk do të duhej që shërimin ta kërkonin jo prej mjekut por drejtpërdrejt prej Zotit? Sa bukur ta vërteton ty sëmundja lirinë e vullnetit!

Në se thua që s'kam mundësi zgjedhjeje, ç'janë, atëherë, gjithë këto plane që s'dinë të mbaruar që bën ti duke thënë "nesër ta bëj këtë e atë e të mos e bëj këtë e atë"? A mund t'i bëjë këto plane ai që nuk ka liri zgjedhjeje?

Pastaj ktheu e shih nga bota jote vetiake. Po qe se liri zgjedhjeje nuk ka tjetërkush veç Allahut, pse zemërohesh me hajdutin që të ka rrëmbyer mallin? Pse i quan disa armiq dhe mpreh dhëmbët kundër tyre natë e ditë? Si ndodh që u vë vulën e fajtorit dhe mëkatarit atyre që s'kanë liri vullneti? Domethënë se liri vullneti ka! Ndryshe ç'nevojë do të kishte për burgje?

Njeriu është zotëruar vullneti. Ky vullnet apo kjo fuqi i është dhuruar atij prej Allahut. Ndërsa në çdo akt është vullneti i Allahut, pëlqimi i Tij është vetëm për të mirën. Qëllimi i një mësuesi është që nxënësi i tij të pajiset me njohuri e të kalojë klasën. Por po qe se nxënësi nuk përpiqet, mësuesi s'ka ç'të bëjë!

Po kështu, detyra e mjekut është t'i japë të sëmurit ilaç në mënyrë që të shërohet. Po qe se i sëmuri nuk e përdor ilaçin, për përfundimin negativ që pason, përgjegjës është vetëm i sëmuri. Mjeku nuk mund të akuzohet për ndonjë gabim!

Nisur nga kjo, me që ngjarjet që ndodhin, janë vetë dëshirat tona të vullnetshme, nuk mund ta përdorim kaderin si pretekst për ta nxjerrë veten të pafajshëm!

Thënia "ç'të bëj, kështu e paskam pasur kaderin" e dikujt që s'kryen adhurimet ose që ka rënë në udhë të keqe, është shenjë e indiferentizmit dhe paditurisë së vet. Atij që kërkon të falë namaz, Zoti ia bën të mundur e të lehtë faljen, kurse atij që s'do, i nxjerr shkaqe që t'i bëhen pengesë e të mos falet.

Justifikimi i vetvetes për mëkatet e kryera do të thotë "shpifje ndaj kaderit", gjë që është marrëzi dhe paturpësi!"

E. DOREZIMI (TEVEKKUL)

Si term, dorëzimi është, pas shfrytëzimit të të gjitha shkaqeve materiale e jomateriale për të arritur qëllimin dhe pasi të mos ketë mbetur më gjë pa bërë, mbështetja te Allahu dhe lënia e vazhdimit të çështjes në dorë të Tij. Për shembull, një bujk në fillim do të lërojë tokën, do ta përgatitë për mbjellje, do ta hedhë farën, do ta ujisë, do ta prashisë dhe pastrojë nga barërat e këqia, do ta spërkasë me ilaçe e do ta plehërojë, pastaj do t'i lutet Zotit t'i japë prodhim të mirë e për këtë do të mbështetet te Ai dhe rezultatin prej Atij do ta presë. Ndryshe, mendimi se "do të bëhet si të jetë e shkruar" pa bërë asnjërin prej këtyre, s'është gjë tjetër veçse dembelizëm dhe s'përputhet me kuptimin që i jep islami dorëzimit.

Dorëzimi (tevekkul) është përfundim i besimit të muslimanëve mbi kaderin. Personi që dorëzohet, i është nënshtruar pa kushte Allahut, është pajtuar me kaderin e tij. Ndërkaq, ashtu si besimi te kaderi dhe dorëzimi nuk janë dembelizëm, prapambetje dhe mendjevogëlsi, nuk janë as pengesë për përpjekje dhe përparim. Sepse çdo musliman është i vetëdijshëm se të gjitha dukuritë zhvillohen në kuadrin e ligjeve dhe rregullsisë hyjnore brenda marrëdhënies shkak-pasojë. Me fjalë të tjera, pa hedhur farë, s'korret. Pa përdorur ilaç, s'bëhet mjekim. Pa bërë punë të mira, s'hyhet në xhennet. Atëherë, themi se të dorëzohesh, do të thotë që të përpiqesh e punosh, që, duke punuar e përpjekur, të mos e harrosh se Allahu është me ne dhe që përfundimin t'ia lësh Allahut.

Në një ajet, Allahu thotë:

"... Pasi të kesh vendosur, mbështetu te Allahu dhe besoji Atij se Allahu i do ata që e besojnë dhe mbështeten te Ai!"³²⁹

Me këtë Ai ka urdhëruar që besimtarët të mbështeten vetëm te Ai se Ai ka për t'u mjaftuar atyre që do të mbështeten te Ai!³³⁰ Edhe Profeti, beduinin që i ka thënë se e ka lëshuar të lirë devenë duke iu dorëzuar Allahut, e ka urdhëruar "*në fillim ta lidhë devenë, pastaj të dorëzohet te Allahu*",³³¹ duke e sqaruar se para dorëzimit duhen marrë masat e duhura, se njeriu duhet të bëjë ato që i përkasin atij e që i ka ai për detyrë!

F. RACIONI JETESOR (RIZK)

Si term, racioni jetësor (rizk) është shuma e lëndëve ushqimore që i siguron Allahu çdo gjallesë në mënyrë që ajo të ketë mundësi të jetojë. Ky është kuptimi i një furnizimi minimal. Por furnizimi mund të jetë edhe më i gjerë se racioni minimal për të jetuar dhe atëherë në të futen edhe gjëra haram krahas atyre hallall.

Lidhur me çështjen e përgjithshme të furnizimit, sunnitët kanë mbrojtur këto pikëpamje:

1. Furnizuesi i vetëm është Allahu i Lartë. Në Kur'an është bërë e ditur se Allahu e bën furnizimin e të gjitha gjallesave:

"Nuk ka asnjë gjallesë në tokë që Allahu të mos ia ketë garantuar furnizimin..."³³²

Kurse në një ajet tjetër pohohet se kujt do, Allahu i jep shumë furnizim e kujt do, ia pakëson furnizimin.³³³ Një nga emrat e bukur të Allahut është edhe Rezak (Ushqyes, Furnizues).

2. Allahu e krijon racionin ushqimor dhe e jep. Njeriu, duke vëzhguar ligjet e Allahut që veprojnë në gjithësi, përpiket, punon, shfrytëzon rastet dhe kërkon të fitojë racionin e vet ushqimor, furnizimin me të mirat e krijuara nga Allahu. Atëherë, edhe Allahu krijon racionin dhe furnizimin për të sipas përpjekjeve dhe pëlqimit të tij. Fakti që Allahu është furnizuesi dhe ushqyesi i vetëm, nuk do të thotë që njeriu të përtojë, të mos përpiket e punojë, të ketë një mendim të gabuar mbi dorëzimin (tevekkul). Përpjekja i takon njeriut, krijimi i ushqimit dhe furnizimi, Allahut.

3. Një gjë që është haram, quhet racion ose furnizim për njeriun që e ka fituar, mirëpo, ndërkaq, Allahu nuk e pëlqen, nuk e miraton fitimin me rrugë të ndaluar, haram. Por, po qe se njeriu i drejtohet kësaj rruge, Allahu krijon mjetet dhe rezultatin dhe e furnizon robin me këtë

³²⁹ Kur'ani, Ali Imran: 159.

³³⁰ Kur'ani, Ali Imran: 122, 160; Maide: 11; Tevbe: 51; Ibrahim: 11; Tegabun: 13; Talak: 3.

³³¹ Tirmidhi, Kijamet, 60.

³³² Kur'ani, Hud: 6.

³³³ Kur'ani, Shura: 12.

rrugë sipas dëshirës së tij. Në një ajet, duke u shprehur si më poshtë, është urdhëruar ngrënia hallall dhe harami është ndaluar:

"... Nga furnizimi i Allahut hani atë që është e pastër dhe hallall..."³³⁴

4. Çdo njeri ha racionin e vet. As ai ha racionin e tjetrit dhe as tjetri, racionin e tij.

Mutezilitët nuk e kanë quajtur haramin racion, furnizim (rizk). Sepse ata e kanë përkufizuar rizkun si "gjënë që ndodhet nën pronësinë e personit e që personi e ha me rrugë të lejueshme e hallall si dhe gjënë, përfitimi prej së cilës nuk është i ndaluar". Sipas sunnitëve, një përkufizim i tillë i rizkut të çon në pranimin e përfundimit të gabuar se kafshët dhe njerëzit që hanë haram gjatë gjithë jetës, nuk janë furnizuar nga Allahu. Shpjegimi i mutezilitëve është ky: Rizku, furnizimi i kushtohet absolutisht Allahut sepse nuk ka tjetër furnizues veç Tij. Me që njeriu, si pasojë e ngrënies haram, meriton trajtim të keq dhe ndëshkim, po qe se ato që ka ngrënë haram, quhen rizk, furnizim, Allahut i ngarkohet një akt i keq. Mirëpo, sipas sunnitëve, nuk është keq krijimi i së keqes, por fitimi i saj, përpjekja për ta shtënë në dorë atë. Shkaku i meritimit të ndëshkimit nga njeriu që ka ngrënë furnizim haram, është se ka zgjedhur haramin, se vullnetin e tij të pjesshëm e ka drejtuar te harami dhe se ka fituar haram.

G. FUNDI I PARAKTUAR (EXHEL)

Si terminologji, fundi i paracaktuar (exheli) emërton gjatësinë e periudhës së jetës së njeriut dhe gjallesave të tjera si dhe pikën fundore të kësaj periudhe, çastin e vdekjes.

Sipas kelamistëve sunnitë, çdo individ dhe shoqëri apo popullatë ka fundin e vet të paracaktuar. Fundi i paracaktuar është një element i kaderit dhe kazasë së Allahut. Ashtu siç është Allahu ai që i bën njerëzit të lindin, që i ushqen dhe i bën të vdesin, është po ai që përcakton çastin e fundit të tyre.

"Ne e kemi caktuar mes jush vdekjen..."³³⁵

Siç kuptohet nga ajetet kur'anore, fundi i paracaktuar as mund të ndodhë para kohe, as mund të vonojë.

"Çdo ummet ka një exhel. Kur t'u vijë exheli, as mund të mbeten një çast pas, as mund të shkojnë një çast më tej!"³³⁶

"Allahu nuk vonon askënd pasi t'i vijë exheli..."³³⁷

Fundi i paracaktuar nuk ndryshon për asnjë shkak. Hadithet që thonë se disa adhurime dhe sjellje të bukura e zgjasin fundin e paracaktuar,³³⁸ janë komentuar nga kelamistët sunnitë si

³³⁴ Kur'ani, Nahl: 114.

³³⁵ Kur'ani, Vakia: 60.

³³⁶ Kur'ani, A'raf: 34; Junus: 49.

³³⁷ Kur'ani, Munafikun: 11.

hadithe që kanë për qëllim t'i nxisin njerëzit për të bërë punë të mira e të dobishme, në këtë mënyrë:

a. Kuptimi i zgjatjes së jetës është jetesa e lumtur, larg dhimbjeve e hidhërimeve duke e ndjerë jetën plotësisht, duke e jetuar dhe shijuar jetën fuqimisht.

b. Allahu i Lartë, duke e ditur se këta lloj njerëzish do të bëjnë mirë, e ka shtuar jetën e tyre në kuptim relativ (në kuptimin e përjetimit të plotë të jetëgjatësisë).

Shkollat besimore-juridike janë të një mendimi se personi që vdes në mënyrë të natyrshme pa ndonjë ndërhyrje, vdes sipas fundit të vet të paracaktuar (exhelit). Ndërkaq, mutezilitët nuk e pranojnë idenë se personi që e ka humbur jetën duke u vrarë, ka vdekur sipas fundit të vet të paracaktuar. Kurse dijetarët sunnitë janë të mendimit se edhe njeriu i vrarë vdes sipas fundit të vet të paracaktuar ashtu si njerëzit që vdesin në mënyrë të natyrshme. Sepse fundi i paracaktuar (exheli) është, pa lëkundje, çasti kur jeta merr fund. Po qe se viktima nuk do të ishte vrarë, prapëseprapë do të vdiste po në atë çast në mënyrë të natyrshme ose për ndonjë shkak tjetër, ose nuk do të vdiste. Është vullneti hyjnor që e përcakton këtë. Në këto kushte, vrasësi, duke e vrarë personin, nuk e ka shpejtuar fundin e tij të paracaktuar, nuk ia ka ndryshuar kohën. Në Kur'an thuhet:

"... mos iu afroni të keqes, qoftë e hapur ose e fshehur dhe mos kryeni vrasje që e ka ndaluar Allahu. Ja, këto ju urdhëron Allahu që të kuptoni."³³⁹

Kështu, shkaku që vrasësi meriton ndëshkim, është se ka kryer një gjë të ndaluar nga Allahu, se, lidhur me aftësinë për të vepruar që i është dhënë, ka zgjedhur një veprim të quajtur haram dhe e ka kryer atë. Atëherë, edhe Allahu, në bazë të kësaj zgjedhjeje të tij, ka krijuar rezultatin "vdekje" sipas ligjeve të vendosura në natyrë, të cilat quhen ndryshe "sunnetullah". Fakti që Allahu e di këtë situatë në saje të diturisë së Tij të paraqenë, nuk do të thotë se ia ka marrë personit vullnetin, nuk do të thotë se vrasësi ka vepruar pa vullnet.

³³⁸ Shih Sujuti, el-Xhamiu's-sagir, 11/44.

³³⁹ Kur'ani, En'am: 151.

Lexim letrar: BOTEKUPTIMI I SHOKEVE TE PROFETIT MBI KAZANE DHE KADERIN

Siç rrëfëhet, e kapën një vjedhës dhe e çuan te Hz. Omeri. Hz. Omeri e pyeti:

- Pse vodhe?

Vjedhësi iu përgjegj:

- Në se kam vjedhur, me dëshirën e Allahut kam vjedhur. Kështu e ka pasë vendosur Allahu!

Hz. Omeri nuk i tha asgjë, vetëm dha urdhër t'ia prisnin dorën dhe, veç kësaj, ta rihnin. Hz. Omerin e pyetën se pse i dha një dënim të tillë. Ai u përgjegj:

- Prerja e dorës për vjedhjen, kurse rrahja për shpifje ndaj Allahut!

* * *

Disa prej pjesëmarrësve të vrasjes së Hz. Osmanit patën pretenduar atë kohë se, në fakt, nuk ishin ata që e kishin vrarë Hz. Osmanin, por Allahu. Kur ia kishin rrethuar shtëpinë dhe po e gjuanin me shigjeta, i thoshin:

- Këto shigjeta po t'i hedh Allahu!

Dhe Hz. Osmani u qe përgjigjur shumë bukur:

- Po shpifni për Allahun, gënjeshtarë! Po të gjuante Allahu, a mund të ndodhte që shigjetat të mos godisnin në shenjë?

* * *

Një plak e pati pyetur Hz. Aliun:

- Marshimi ynë për të luftuar në rrugën e Allahut a ka qenë sipas kaderit dhe kazasë së Allahut? Duhet të na e sqarosh këtë!

Hz. Aliu i pati dhënë këtë përgjigje:

- Për hir të dashurisë për Allahun që i bën barërat të mbijnë, që u jep jetë krijesave, po të them se kudo që të shkelim dhe kudo që të ulemi, kjo bëhet vetëm me kaderin dhe kazanë e Allahut!

- Atëherë, - i qe kthyer plaku, - lodhja jonë qenka e kotë, kot u lodhkemi ne për të fituar të mira e shpërblime...

Dhe Hz. Aliu i pati thënë:

- O plak, ndërsa ju marshonit, Allahu ju pati dhënë pagesë të madhe, po ashtu edhe kur po ktheheshit, sepse ju s'patët vepruar ashtu me detyrim, sepse s'patët qenë të detyruar për të vepruar ashtu. Ju patët vepruar ashtu me dëshirën tuaj!

- A nuk na shtynte ne kaderi dhe kazaja?

- Sa keq! Ti kujton se kaderi dhe kazaja të janë ngjitur pas! Po të qe kështu, mirësia dhe mëkati s'do të kishin kuptim, nuk do të kishte nevojë për urdhër dhe ndalim, për ndëshkim dhe shpërblim. Allahu nuk do të jepte ndëshkim, as atë që bënte mirë nuk do ta lavdëronte. Kush bënte mirësi, nuk do të meritonte lavdërim dhe nuk do të dallohej nga ai që bënte keq. As kush bënte keq nuk do të meritonte sharje dhe nuk do të dallohej nga ai që bënte mirë. Përçartje si këto të tuat janë fjalët e atyre që u falen idhujve, fjalët e ushtrisë së shejtanit, fjalët e dëshmitarëve të rremë, fjalët e qorrave që s'e shohin të vërtetën. Allahu i Lartë i ka urdhëruar robtë e vet duke i lënë të lirë. Dhe u ka vënë ndalime që të ruhen. Ai u ka propozuar gjëra të lehta. Nuk i ka detyruar të kundërshtojnë, nuk i ka zënë për fyti që të binden. Prandaj dhe profetët nuk ua dërgoi njerëzve më kot. Qiejt e tokën dhe qeniet që ndodhen në to nuk i krijoi kot. Fjalë të tilla janë pandehma të qafirëve; mjerë për ta që i pret xhehennemi!

- Atëherë, ç'janë kaderi dhe kazaja për ne?

- Janë urdhri dhe vendimi i Allahut – i pati thënë Hz. Aliu dhe pati shtuar duke kujtuar këtë ajet:

"Zoti yt ju urdhëroi që ta adhuroni vetëm Atë!"

Plaku pati qenë ngritur i gëzuar dhe i pati thënë:

- Ti je ai njeri, në saje të të cilit, në ditën e kiametit ne kemi shpresë të fitojmë pëlqimin e Allahut! Na i shpjegove qartë çështjet e fesë tonë që s'i kuptojmë. Allahu të shpërbleftë!

PERMBLEDHJE

1. Ç'kuptoni me konceptet "kader" dhe "kaza"?
2. Sipas sunnitëve, akti i njeriut si krijohet?
3. Sipas sunnitëve, nuk thuhet se robi është krijuesi i aktit të vet. Pse?
4. Tregoni pikëpamjen e xhebritëve mbi kaderin dhe kazanë.
5. Tregoni pikëpamjen e mutezilitëve mbi kaderin, kazanë dhe vullnetin.
6. Tregoni opinionin e esharitëve mbi vullnetin e pjesshëm.
7. Shpjegoni pikëpamjen e maturiditëve mbi vullnetin, zgjedhjen dhe kaderin.
8. Rrjeshtoni me pika botëkuptimin sunnit mbi racionin ushqimor (rizk).
9. A mund të shtyhet fundi i paracaktuar (exheli)? Pse?

PJESA IX

KELAMI. HYRJE NE KELAM

ÇESHTJET

- A. PERKUFIZIMI I KELAMIT
- B. TEMATIKA E KELAMIT
- C. QELLIMI I KELAMIT
- D. RENDESIA E KELAMIT
- E. LIDHJA E KELAMIT ME SHKENCAT E NATYRES DHE FILOZOFINE
- F. LINDJA E KELAMIT DHE FAZAT E KALIMIT TE TIJ

PUNE PERGATITORE

1. Vetëm kelami bën fjalë mbi bazat e besimit islam? Shqyrtoni librat e historisë së kelamit.
2. Pse ndihet nevoja e kelamit?
3. Nga librat e historisë së kelamit gjeni dhjetë dijetarët që kanë kontribuar në shkencën e kelamit dhe jepni të dhëna mbi veprat e tyre.

A. PERKUFIZIMI I KELAMIT

"Kelam" do të thotë "fjalë", "shkencë". Kelami është shkencë teorike që bën fjalë mbi bazat e besimit të fesë islame.

Kelami është përkufizuar nga dy këndvështrime: sipas tematikës dhe sipas qëllimit.

I. Përkufizimi i kelamit sipas tematikës

Duke e përkufizuar shkencën e kelamit sipas tematikës, dijetarët i kanë dhënë përparësi përmendjes brenda këtij përkufizimi të tre parimeve themelore të pranuar nga të gjitha fetë: besimin të Zotit, të profetëve dhe të jeta të pasme. Kështu, kelami është shkencë që bën fjalë për individualitetin dhe atributet e Allahut të Lartë, për profetësinë dhe çështjet që lidhen me të, për gjendjen e krijesave sipas fillimit dhe fundit të tyre (krijimit dhe jetës së pasme) duke u mbetur besnik bazave të islamit dhe zbulësës hyjnore.

Shkencë që bën fjalë mbi bazat e besimit të islamit është emërtuar, gjatë historisë, me emra të ndryshëm: "akaid", "usuli'd-din", "tevhid", "fikhi ekber", "kelam". Të gjitha këto shkencë trajtojnë të njëjtat çështje. Pjesa e kelamit që bën fjalë për bazat e besimit (akide) është quajtur "akaid"; pjesa që bën fjalë për parimet themelore të fesë si besimi të Allahut, profetët dhe jeta të pasme, është quajtur "usuli'd-din"; pjesa që trajton çështjen më të rëndësishme, ekzistencën dhe njësinë të Allahut, është quajtur "tevhid"; kurse emërtimi "fikhi ekber" i është dhënë për shkak se kështu e ka quajtur imami Ebu Hanife degën e drejtësisë islame (fikh) që trajton çështjet besimore si dhe veprën e vet që shqyrton këto çështje.

II. Përkufizimi i kelamit sipas qëllimit

Kelami është shkencë e cila, duke përdorur argumente kategorike dhe duke hedhur poshtë kundërshtimet dhe dyshimet e personave dhe grupeve me pikëpamje të kundërta, e fuqizon vërtetimin e bazave të besimit dhe, kështu, e mbron islamin.³⁴⁰ Siç kuptohet edhe nga përkufizimi, kelami u jep përgjigje kundërshtimeve ndaj islamit dhe përpiqet t'i hedhë poshtë ato me anë të argumenteve mbështetur në arsye, ajete dhe hadithe. Prandaj dhe i jep shumë vend diskutimit. Ndërkaq, me që i jep shumë vend diskutimit, kelami ndahet, si metodë, prej akaidit dhe tevhidit.

B. TEMATIKA E KELAMIT

Paralel me zhvillimin e historisë islame të reflektimit (mendimit), kanë ndodhur ndryshime edhe në tematikën e kelamit.

a. Në fillim, tematika e kelamit përbëhej prej individualitetit, attributeve dhe akteve të Allahut.

³⁴⁰ Xhurxhani, Sherhu'l-Mevakif, 1, 23.

b. Pas përhapjes së filozofisë në botën islame, tematikën e kelamit e ka përbërë ekzistenca. Kjo pikëpamje e Gazaliut është pranuar.

Në periudhën e kelamistëve pas Gazaliut, çështjet e filozofisë u ndërthurën me çështjet e kelamit dhe anasjelltas; me futjen në librat e kelamit të shumë çështjeve përkatëse të shkencës së logjikës, tematika e kelamit u zgjerua. Ky zgjerim shkoi gjer atje sa, çdo gjë që kishte veçorinë të njihej, pavarësisht se nuk ekzistonte në botën e jashtme, nisi të përbënte tematikën e kelamit me kusht që të kishte lidhje të afërt apo të largët me bazat e fesë. Kështu, tematika e kelamit u bë "e njohura" (malum). Për shembull, në këtë shkencë janë trajtuar dhe diskutuar koncepte të tilla si "e paqenë" (madum), "mendim (opinion, këndvështrim)" (nazar), "argument" (delil), etj.

Njohuritë e trajtuara në kelam janë ose çështje që përbëjnë drejtpërsëdrejti bazat e fesë, të cilave u thonë "çështje themelore të kelamit" (mesail ve makasid), ose çështje që përbëjnë mjet për shpjegimin dhe vërtetimin e këtyre çështjeve themelore, të cilave u thonë "pretekste (çështje pretekstuale e kauzistike)" (vesail). Për shembull, parime të tilla si "Allahu ekziston, është një", "ringjallja pas vdekjes është e vërtetë" janë çështje themelore të kelamit, kurse njohuri të tilla si "në gjithësi ka një ndryshim dhe shndërrim të vazhdueshëm, atëherë, gjithësia është shfaqur pas, kështu që një gjë e tillë (si gjithësia) duhet ta ketë një krijues" janë njohuri ndihmëse ose pretekstuale që vlejnë dhe shërbejnë për shpjegimin dhe vërtetimin e çështjeve themelore.

Çështjet themelore të kelamit kanë mbetur po ato qysh nga fillimi e gjer në ditët tona, pa pësuar ndonjë ndryshim sepse janë bazat ose parimet e besimit. Kurse në njohuritë ndihmëse kanë ndodhur disa ndryshime paralel me kulturën dhe lëvizjet ideore të periudhës përkatëse.

C. QËLLIMI I KELAMIT

Qëllimi themelor i shkencës së kelamit është, si për të gjitha shkencat islame, t'i bëjë njerëzit të arrijnë lumturinë edhe në këtë botë, edhe në jetën e pasme. Kurse qëllimet e tjera të saj mund t'i radhisim në këtë mënyrë:

1. Të bëjë shpjegimet, vërtetimet dhe komentet e ndryshme të bazave të besimit.
2. Duke e shpëtuar besimin e personit nga imitimi, ta ngrejë në nivelin e besimit të vërtetuar e të palëkundur.
3. Duke shpjeguar çështjet përkatëse të veta, t'u tregojë rrugën e drejtë atyre që e kërkojnë, t'u kundërvihet, me argumente, atyre që këmbëngulin për të mos besuar.
4. T'u japë përgjigje bartësve të mendimeve (ideve) deviatore dhe të hedhë poshtë me argumente kundërshtimet e tyre ndaj islamit, të ruajë dhe mbrojtë bazat e besimit nga lëkundja.
5. Të ngulisë në zemra besimin se nuk ekziston ndonjë qenie tjetër si zot, krijues dhe me autoritet absolut veç Allahut (besimi i quajtur tevhid, monoteist) dhe, kështu, të sigurojë kryerjen e veprimeve praktike (fetare) në mënyrë të sigurtë e principiale. Të japë njohuri të sakta e të drejta mbi individualitetin, atributet dhe emrat e Allahut.

6. Të përcaktojnë se cilat janë bestytnitë (besimet e kota) dhe të tregojnë se, në këtë çështje, muslimanët duhet të tregohen të zgjuar.

Në fundet e periudhës së as'habeve, Maber el-Xhuheni (vd. 699) mohoi kaderin; më pas, pikëpamjet e tij vazhdoi t'i mbronte dhe zhvillonte Gajlan ed-Dimeshki (vd. 743). Përsëri në këtë periudhë, Xhad b. Dirhem (vd. 736), duke thënë se Kur'ani është i krijuar, e ka bërë të diskutueshëm atributin "fjalë" (kelam) të Allahut. Edhe Xhehm b. Safvan (vd. 745), duke mos e pranuar vullnetin e njeriut, parashtrroi për herë të parë në historinë e islamit idenë e predestinacionit, fatalizmit (xhebr) dhe i komentoi atributet hyjnore në një mënyrë që çonte në mohim. Gjithashtu, ky ka mbrojtur pikëpamjen se Kur'ani është i krijuar, ka pretenduar se në jetën e pasme Allahu nuk do të shihet dhe se xheneti dhe xhehennemi nuk janë të pafund. Pas këtyre lëvizjeve ideore lindi fraksioni mutezililit.³⁴¹ Mutezilitet mbrojtën pikëpamjet se Kur'ani është i krijuar dhe se njeriu, aktet e tij të vullnetshme i krijon vetë, pa ndonjë ndërhyrje hyjnore, e quajtën autorin e mëkatit të madh as besimtar, as mohues, duke paraqitur, kështu, ide të kundërta me besimin dhe pikëpamjet e përvetësuara prej muslimanëve gjer në atë periudhë.

Ashtu siç do të shihet kur të shqyrtohet kjo periudhë e lëvizjeve ideore, përçarjet e para dolën në shesh në çështjet e attributeve të Allahut, kaderit, situatës së personit që kryen mëkat të madh dhe kalifatit (hilafetit si kontradiktë politike).

D. VEPRIMTARITE E PARA LIDHUR ME KELAMIN

Veprimtaritë që përgatitën mjedis për besimin sunnit dhe kelamin, nisën në shekullin I hixhri. Megjithatë, veprimtaritë e para nuk qenë të atij niveli cilësor që të përfshinin tërë tematikën e akaidit dhe të bartnin veçori kelami.

Emri më i rëndësishëm i kësaj periudhe që vazhdoi gjer në fillimet e shek. X kur u themelua shkenca e kelamit sunnit, është imami Ebu Hanife (vd. 767). Janë mjaft të njohura pesë traktatet besimore të tij ku trajtohen çështjet besimore. Përveç Ebu Hanifesë, kësaj periudhe i përkasin dijetarë si Shafiiu, Ahmed b. Hanbeliu, Taberiu dhe Tahaviu si dhe specialistë të hadithit si Buhariu, Darimiu dhe Ebu Davudi të cilët janë marrë me çështjet e akaidit dhe kanë shkruar vepra ku parashtrohet besimi sunnit duke hedhur poshtë pikëpamjet bidatiste (apokriفة, jokanunore)³⁴² dhe bestypte.

³⁴¹ Në tekstet e kelamit, qoftë edhe në ata të nivelit akademik, mutezilizmi përgjithësisht emërtohet "shkollë besimore-juridike" (mez'heb). Mirëpo vetë emri "mutezile" rrjedh nga fjala "itizal" që do të thotë "ndarje, largim, fraksionim" sepse kështu u konsiderua në çastet e para largimi i disave (Vasil ibni Ata, etj.) nga vija selefite. Gjithashtu, po qe se mutezilizmi konsiderohet "mez'heb" duke e përngjasuar, në emërtim, me katër shkollat besimore-juridike, çështja e këtyre të fundit fiton dimensione të reja. Edhe kur kjo çështje shihet nga pikëpamja leksikologjike e semantike në arabisht, mes fjalëve "itizal-mutezile" që rrjedhin nga rrënja "azl" (largim, ndarje, fraksionim) dhe "mezheb" që rrjedh nga rrënja "zehab" (rrugë, drejtim, degë, doktrinë, shkollë, sistem) ka vetëm një nuancë afërsie sinonimike dhe jo një sinonimi të vërtetë, madje as të afërt! Prandaj edhe emërtimi në shqip "fraksion" është më i saktë shkencërisht si dhe ndihmon për krijimin e një kuptimi të saktë të përmbajtjes së mutezilizmit.

³⁴² Më poshtë, kur do të flitet për kontributin e Gazaliut në shkencën e kelamit, do të theksohen risitë që i solli ai kësaj shkence. Risia ose novatorizmi në arabisht (po ashtu dhe në osmanisht) quhen "bid'at", por në arabisht, ashtu edhe në terminologjinë islame sunnite, fjala "bid'at" bart më shumë një kuptim keqësues si më sipër, si një gjë e sajuar që bie në kundërshtim me bazat e fesë duke u shmangur nga e vërteta dhe e drejta. Prandaj, për ta dalluar,

E. KELAMISTET E PARE

Kelamistët para Gazaliut që pranohet si pikëkthesë në shkencën e kelamit, quhen "kelamistët e parë" (mutekaddimin), kurse kelamistët pas Gazaliut quhen "kelamistë të pasmë" (muteahhirin).

Periudha e veprimtarive të para për të cilën sapo u bë fjalë më sipër e që vazhdonte gjer në fillimet e shek. X, e cila është periudha e themelimit të kelamit sunnit, fillon me imam Ebu Hasan el-Esh'ariun (vd. 936) dhe bashkëkohësin e tij, Ebu Mansur el-Maturidin (vd. 944).

Imam Esh'ariu, i cili kaloi dyzet vjet të jetës së tij lidhur pas fraksionit mutezilit, u nda, më në fund, nga ky fraksion dhe formoi krahun esh'arit, një ndër dy krahët e rëndësishëm të kelamit sunnit. Kelamin esh'arit e zhvilluan më tej, pas Esh'ariut, kelamistë të tillë si Bakillani (vd. 1013), Ibni Fureku (vd. 1010), Abdylkadir Bagdadi (vd. 1037) dhe Xhujeni (vd. 1085).

Ndërsa imam Esh'ariu përhapte pikëpamjet e tij në Basra dhe Bagdad, imami Ebu Mansur el-Maturidi arriti të themelonte në Maveraunnehir³⁴³ një shkollë kelami paralel me shkollën esh'arite. Në këtë shkollë të quajtur "maturidite", kanë dhënë kontribut të shquar kelamistë si Hakim Semerkandi (vd. 953) dhe Ebu Jusr el-Pezdeviu (vd. 1100).

F. KELAMISTET E PASME

Periudha e kelamit të pasmë, e nisur me Gazaliun (vd. 1111), ka vazhduar gjer në kohën tonë. Veçoria më e shquar e kësaj periudhe të quajtur edhe "periudha klasike", është se u ka dhënë vend me të tepërt temave filozofike, se, në këtë drejtim, ka shkruar gjer atje sa t'i njësojë kelamin me filozofinë që të mos dallohet dot ku mbaron njëri e ku fillon tjetri. E thënë ndryshe, veçoria më e dalluar e kësaj periudhe është dalja në shesh e një botëkuptimi filozofik mbështetur në zbulesën hyjnore.

Gazaliu, si figura kryesore e kësaj periudhe, i ka sjellë shkencës së kelamit këto risi:

1. Ka mbrojtur pikëpamjen se nuk i jepet vlerë dijes së atij që nuk e njeh logjikën dhe ka thënë se kjo duhet përvetësuar si një metodologji e përgjithshme në të gjitha shkencat.

2. U ka dhënë shumë rëndësi çështjeve dhe temave filozofike. Gazaliu ka shkruar veprën "Tehafutu'l-felasife"(Ngutja e filozofëve) si kritikë ndaj filozofëve. Në këtë vepër, Gazaliu ka analizuar një për një shkencat për të cilat interesoheshin filozofët, ka pranuar drejtësinë e thënieve të tyre lidhur me çështjet përkatëse të logjikës dhe matematikës, por ka mbrojtur pikëpamjen se, në çështjet lidhur me shkencat e natyrës dhe teologjinë, filozofët kanë rënë në mohim në tre çështje, kurse në shtatëmbëdhjetë të tjera kanë mendime të gabuara. Tri çështjet ku filozofët, sipas Gazaliut, kanë rënë në mohim, janë: gjithësia është e pasqenë (e pafundme),

ndërkaq, risinë ose novatorizmin e vërtetë i cili s'bie në kundërshtim me bazat e fesë, bid'ati është ndarë në "bid'at-i hasene, bid'at-i makbûle (e re e bukur, e pëlqyer, domethënë risi, novatorizëm)" dhe "bid'at-i merdûde, bid'at-i seyyie (sajim i shtrembër, apokrif, jokanunor, që bie në kundërshtim me bazat e fesë)".

³⁴³ Maveraunnehir që do të thotë "përtej lumit", është zona e Azisë Qëndrore përtej lumit Amudarja.

Allahu di tërësitë dhe jo hollësitë, ringjallja pas vdekjes do të jetë vetëm shpirtërore e jo edhe trupore.

Bashkëkohës i Gazaliut, kalamisti i madh maturidit Ebu'l-Muin en-Nesefiu (vd. 1115), me veprën "Teb siratu'l-Edil'le" është bërë, për maturiditët, kalamisti që ka nisur periudhën e kalamistëve të pasmë.

Të përgatitur pas Gazaliut, kalamistët esh'aritë si Shehristani, Fahredini Raziu, Bejzaviu, Taftazani, Xhurxhani si dhe kalamistët maturiditë si Sabuniu, Omer Nesefiu, Ibni Humami, Hizr Beu, me veprimtarinë e tyre kanë kontribuar në kelamin sunnit. Ata u kanë vënë gjoksin sulmeve të filozofëve kundër kelamit sunnit dhe, duke përfitur nga aspektet e filozofisë që nuk bien në kundërshtim me bazat e besimit, kanë luajtur rol të madh në zhvillimin e mendimit islam.

G. PERIUDHA E KELAMIT TE RI

Ashtu siç ka ndodhur me të gjitha shkencat islame, edhe kelami, duke filluar nga shek. XIV, nuk ka mundur më të bëjë studime të reja dhe origjinale. Kjo gjendje ka vazhduar gjer në krye të kohës sonë. Në fillimet e shek. XX, përballë rrymave mohuese që nisën të duken në botën islame, edhe shkenca e kelamit ndjeu nevojën e vetëripërtërimit e, kështu, filloi për këtë shkencë periudha që u quajt "periudha e kelamit të ri". Veçoria më e dalluar e kësaj periudhe që hedhja poshtë e çdo lloj materializmi, e pozitivizmit si një pikëpamje filozofike si dhe përgjigjja ndaj kritikave biologjike e psikologjike (evolucionizmi dhe frojdizmi) kundër fesë. Pas kritikës së rrymave të reja filozofike, duke përfitur edhe nga të dhënat e shkencave eksperimentale, argumentimi i ekzistencës së Allahut dhe mbrojtja e vlerave të shenjta duke shpjeguar bazat e besimit islam, janë veçori të tjera të kelamit të kësaj periudhe.

Në studimet dhe veprimtarinë e kësaj periudhe në vazhdim, duhen përcaktuar mirë shkaqet se si e pse mundën rrymat ateiste, materialiste dhe mohuese që i çojnë në mosbesim kryesisht individët, pastaj edhe shtresat, të gjejnë mjedis të përshtatshëm për t'u shtresuar në ndërgjegjen e njeriut si dhe metodat e suksesit të tyre në këtë gjë. Më tej, është shumë e nevojshme që shkenca e kelamit, duke u trajtuar përsëpari, të organizohet në atë mënyrë që, në vend të pikëpamjeve mohuese, të vendosë vlerat dhe bazat e besimit islam, që të forcojë besimin te ata që besojnë duke mënjanuar ndikimet e dëmshme mbi ta. Është e domosdoshme që filozofitë bazë ku mbështeten rrymat mohuese të analizohen një nga një nga këndvështrimi i islamit, që, pasi të shqyrtohen hollësisht kushtet sociologjike, psiko-sociale dhe socio-ekonomike të mjediseve ku janë përhapur këto rryma, të përcaktohen si parimet shkencore, ashtu dhe masat e duhura që duhen marrë. Dhe, për këtë, duhen zhvilluar veprimtari të planifikuara e të programuara individuale e kolektive si dhe, duke i reflektuar në opinionin publik rezultatet e arritura, duhet siguruar, në këtë rrugë, që ndjenja dhe vetëdija fetare të gjejnë jehonë në shoqëri.

PERMBLEDHJE

1. Thoni kuptimin e fjalës "kelam".
2. Përkufizojeni shkencën e kelamit sipas tematikës.
3. Përkufizojeni shkencën e kelamit sipas qëllimit.
4. Përcaktojeni tematikën e shkencës së kelamit.
5. Cilat janë qëllimet që kërkon të zhvillojë shkenca e kelamit?
6. Ç'rëndësi ka shkenca e kelamit?
7. A ka lidhje kelami me shkencat eksperimentale dhe filozofinë?
8. Jepni të dhëna mbi kelamistët e parmë.
9. Ç'të reja i pati sjellë Gazaliu shkencës së kelamit.
10. Thoni veçorinë dalluese të periudhës së Kelamit të Ri.

PJESA X

LINDJA E SHKOLLAVE BESIMORE

ÇESHTJET

- A. PERKUFIZIMI I SHKOLLAVE DHE FRAKSIONEVE
- B. AJETET ME KUPTIM TE DREJTPERDREJTE DHE TE FIGURSHEM
- C. ÇESHTJA E KALIFATIT
- D. HYRJA NE BOTEN ISLAME, GJATE PERPARIMIT TE TRIUMFIT ISLAM, TE POPUJVE ME FE, KULTURE DHE QYTETERIME TE NDRYSHME
- E. LUFTERAT E BRENDSHME

PUNE PERGATITORE

1. Kërkoni nëpër enciklopedi ndryshimin mes fesë dhe shkollës besimore (mez'heb).
2. Kërkoni të mësoni nga një libër tefsiri çështjen e ajeteve me kuptim të drejtpërdrejtë (muhkem) dhe me kuptim të figurshëm (muteshabih).
3. Nga librat e historisë së islamit mblidhni të dhëna mbi ngjarjen Xhemel dhe luftën Siffin.

A. PERKUFIZIMI I SHKOLLAVE DHE FRAKSIONEVE

Fjala arabishte "mezheb", në terminologjinë e fesë dhe filozofisë përdoret për të emërtuar shkollat apo doktrinat e ndryshme; në terminologjinë e fesë islame, kjo fjalë përdoret për të emërtuar shkollat besimore-juridike (itikadî-fikhî) të formuara prej pikëpamjeve dhe botëkuptimit të një personi të njohur dhe pranuar si imam (prijës) ose muxhtehid (mendimtar).

Personi i pranuar si themelues i një shkolle, në asnjë formë nuk është prurës i një feje. Në islam, themeluesi i një shkolle besimore-juridike merr përsipër të argumentojë disa çështje të fushës së besimit dhe të së drejtës të fesë islame të vendosur prej Allahut të Lartë dhe të kumtuar prej profetit Muhammed (s.a.s.), të nxjerrë konkluzionet përkatëse dhe t'i interpretojë ato. Ndërsa shkollat besimore-juridike (itikadî) marrin, përgjithësisht, emrat e themeluesve të tyre, si, p.sh., hanefite, malikite, etj., drejtimit besimore (akaidî) marrin emrat e grupeve a bashkësive që ecin në atë drejtim, si, p.sh., sunnite, shiite, harixhite (ekzoterike), etj. Kurse krahët e drejttimeve besimore, ashtu si të shkollat besimore-juridike, marrin emrat e themeluesve të tyre, si, p.sh., maturidit, esh'arit.

Në terminologjinë islame, përgjithësisht, shkollat besimore juridike (itikadî) quhen "mez'heb", kurse drejtimet besimore (akaidî) quhen "firka".

Shkollat besimore-juridike ndahen në dy drejtime kryesore: sunnite (ehli sunnet) dhe bidatiste (ehli bid'at). Sunnitë janë ata që kanë për udhërrëfyes Kur'anin dhe hadithet e vërteta (sahih) të Profetit, ata që ecin në gjurmët e tij. Sunnizmi është drejtimi besimor i lidhur plotësisht pas traditës profetike (sunnetit), që bazohet në ajetet e drejtpërdrejta (muhkem) duke iu shmangur ajeteve të figurshme (muteshabih), që përpiqet t'i kuptojë ajetet e figurshme jashtë ajeteve të drejtpërdrejta. Kurse bidatistët janë ata që, duke braktisur traditën e Profetit dhe të shokëve të tij (as'habeve), janë ndarë nga rruga ku ecën bashkësia e Profetit. Bidatistët, duke lënë mënjanë ajetet e drejtpërdrejta me kuptim krejt të hapët, i kanë interpretuar ajetet e figurshme sipas dëshirave të veta, prandaj edhe kanë dalë nga kuadri i sunnizmit.

B. AJETET ME KUPTIM TE DREJTPERDREJTE DHE TE FIGURSHEM

Një prej shkaqeve më të rëndësishme të shfaqjes së shkollave besimore-juridike (itikadî), është se jo që të gjitha ajetet dhe hadithet kanë të njëjtën mënyrë të shprehuri. Siç pohohet edhe në Kur'an, disa ajete kanë kuptim krejt të hapur. Mbi ta nuk është shfaqur asnjë kontradiktë. Këta quhen ajete me kuptim të drejtpërdrejtë (muhkem). Ndërkaq, ndërsa ajetet e drejtpërdrejta janë në pozitën e themelit të Kur'anit, ajetet me kuptim të figurshëm (muteshabih) kuptohen sipas parimeve të parashtruara në ajetet e drejtpërdrejta. Kuptimi i ajeteve të figurshme nuk është i hapur. Pra, me që mund të marrin kuptime të ndryshme, nuk u jepet kuptim i prerë. Lidhur me kuptimin e ajeteve të drejtpërdrejta dhe të figurshme, në Kur'an thuhet:

"Ai është që ta zbriti librin ty e në të ka ajete të qarta që janë baza e librit dhe ajete me kuptim jo krejt të qartë. Ata që u anohet zemra nga e shtrembra, kërkojnë të kapen pas ajeteve me kuptim jo krejt të qartë jo për t'i interpretuar, siç thonë, por për të shkaktuar intrigë e hutim. Vetëm Allahu e di kuptimin e tyre të saktë. Kurse dijetarët autoritete thonë: "Ne u kemi besuar atyre sepse të gjitha janë nga Zoti ynë!" Por këtë qëndrim të hollë mund ta mbajnë vetëm të zotët e arsyes!"³⁴⁴

Me fjalën interpretim në lidhje me këtë çështje, kuptohet shqyrtimi i kuptimit të ajeteve të figurshme për të nxjerrë kuptime me kusht që këto të mos bien në kundërshtim me besimin te Allahu të parashtruar nga islami. Ndërsa dijetarët selefite dhe kelamistët sunnitë gjer te Xhujeni nuk i kanë hyrë interpretimit të ajeteve të figurshme, kelamistët e mëvonshëm kanë filluar t'i interpretojnë ato duke u mbështetur në dallimin e bërë në ajetin e mësipërm për dijetarët e nivelit të lartë duke pretenduar se interpretimin e ajeteve të figurshme mund ta dinë vetëm Allahu dhe dijetarët e shquar.

Një pjesë e ajeteve të figurshme kanë të bëjnë me kohën e shpërthimit të kiametit, situatat e jetës së pasme (ahiret) si dhe shkronjat e vetmuara (huruf-i mukataa), gjëra, këto, që në asnjë mënyrë s'mund të njihen e dihen, kurse një pjesë tjetër, kanë të bëjnë me çështje që i japin mundësi interpretimit si dora, fytyra dhe ekualiteti (istiva) i Allahut. Kështu, kelamistët kanë

³⁴⁴ Kur'ani, Ali Imran: 7

thënë se me dorën e Allahut nënkuptohet bujaria dhe fuqia, kurse me ekualitetin (paanësinë, drejtpeshueshmërinë), epërsia dhe forca zotëruese e Tij.

Personat me qëllim të keq që kanë dashur të intrigojnë e të shkaktojnë grindje, ndërsa janë ajetet me kuptim të hapur (muhkem), janë kapur pas ajeteve me kuptim të figurshëm (muteshabih) dhe, me interpretimet e bëra pa njohur asnjë rregull, janë përpjekur t'i shembin bazat e fesë. Kështu, fraksioni ezoterist i quajtur "Batinije", duke interpretuar, krahas ajeteve të figurshme, edhe ato të drejtpërdrejta, kanë formuar dhe mbrojtur disa pikëpamje që do të duhej t'i quanim jashtë feje.

Çështje të tilla si fakti që një pjesë ajetesh janë me kuptim të drejtpërdrejtë e, disa, me kuptim të figurshëm, si lejueshmëria apo jo e interpretimit të ajeteve të figurshme, në se po, cilat duhet të jenë kriteret dhe kufijtë e interpretimit që kanë ndikuar në lindjen e shkollave besimore-juridike.

C. ÇESHTJA E KALIFATIT

Megjithëse një çështje e lidhur me të drejtën juridike, shiitët e quajten kalifatin (udhëheqësinë e shtetit dhe problematikën e pushtetit shtetëror-administrativ) si një prej parimeve themelore të besimit e, për këtë shkak, u trajtua në kelam dhe, me kohë, përgatiti terren për lindjen e disa problemeve besimore-juridike.

Menjëherë pas vdekjes së profetit Muhammed, muslimanët u përballën me çështjen e zgjedhjes së kalifit, zëvendësit të Profetit. As në Kur'an e as në hadithet nuk gjenden njohuri të posaçme ose të qarta mbi çështjen se kush do të zgjidhet kalif dhe si do të përcaktohet kandidatura e do të bëhet zgjedhja e tij. Vetëm thuhet se do t'i kryejë punët e muslimanëve me anë të këshillimit.

Ndërsa familja dhe të afërmit e Profetit po merreshin me larjen dhe qefinosjen e tij, ensarët (muslimanët medinas) dhe muhaxhirët (muslimanët emigrantë mekas) ishin mbledhur nën hijen Beni Saide dhe po diskutonin çështjen se kush do të bëhej kalif. Pas mendimeve të ndryshme, kalif ishte zgjedhur Hz. Ebu Bekri me votën e të gjithë të pranishmëve të asaj mbledhjeje. Fakti që në mbledhje dhe votim nuk patën marrë pjesë Hz. Aliu dhe të afërmit e tij, më pas që shfrytëzuar për të pretenduar se e drejta e kalifit i ka takuar atij. Por Hz. Aliu i pati dhënë miratimin e vet personal (biat) Hz. Ebu Bekrit duke parandaluar keqkuptimet dhe duke u përpjekur për ta mënjeluar kontradiktën.

Në historinë islame të reflektimit, pikëpamjet e shfaqura mbi çështjen e kalifatit, janë përqëndruar në dy pika:

1. Kalifati dhe imameti caktohen me zgjedhje. Profeti nuk e pati caktuar se kush do të bëhej kalif pas tij duke e lënë këtë në dëshirën e vetë muslimanëve. Ky është mendimi i sunnitëve dhe harixhitëve.

2. Kalifati nuk futet në çështjet që u lihen pëlqimit dhe zgjedhjes së muslimanëve, ai bëhet me caktim. Profeti pati thënë që më të gjallë se pas tij kalif do të bëhet Aliu. Kjo është pikëpamja e shiitëve.

Çështja e kalifatit është bërë kryesori, madje i pari ndër kontradiktat që kanë shkaktuar formësimin e shkollave besimore-juridike.

D. HYRJA NE BOTEN ISLAME, GJATE PERPARIMIT TE TRIUMFIT ISLAM, TE POPUJVE ME FE, KULTURE DHE QYTETERIME TE NDRYSHME

Fakti që njerëzit e vendeve të triumfuara pas vdekjes së Profetit, nuk i harruan shumë prej besimeve dhe mendimeve të bartura prej feve, kulturave dhe qytetërimeve të tyre të vjetra ose edhe që i praktikuan pasi u bënë muslimanë, është bërë shkak tjetër që përgatiti mjedis për lindjen e shkollave besimore-juridike. Ndërsa një pjesë e njerëzve të këtyre vendeve u bënë muslimanë të sinqertë, një pjesë tjetër i mbajtën gjallë me prapamendim besimet e vjetra. Këta u bënë armiq të islamit dhe u përpoqën të përhapnin pikëpamjet e tyre të gabuara e bestypte për të prishur harmoninë e shoqërisë islame. Ndërkaq, edhe ndërlidhja kulturore, si domosdoshmëri e rregullave të sociologjisë, është e pashmangshme. Për këtë shkak, ndërsa kultura islame i fuste nën ndikimin e vet kulturat e tjera si kulturë e fuqishme dhe eprore që ishte, që ndikuar, qoftë edhe në përqindje të vogël, nga kulturat e ulta dhe të dobëta. Por ky faktor nuk është shkak i vetëm dhe më kryesor i lindjes së shkollave besimore-juridike, por shkak që pati shpejtuar daljen e problemeve në sipërfaqe.

E. LUFTERAT E BRENDSHME

Luftërat e brendshme të shfaqura mes muslimanëve kanë përgatitur mjedis për lindjen e disa problemeve me zgjidhje të vështirë dhe, me kohë, formësimin e shkollave besimore-juridike.

Pas luftës kundër atyre që kundërshtonin dhënien e zeqatit në kohë të Hz. Ebu Bekrit, në kohë të Hz. Omerit nuk u pa ndonjë kundërvënie. Kjo gjendje vazhdoi në gjashtë muajt e parë të kalifatit të Hz. Osmanit. Por një sërë shqetësimesh që patën nxjerrë krye në gjashtë muajt pasues të kalifatit të tij dhe vrasja e tij patën hapur në shoqërinë islame plagë të pashërueshme.

Problemi i parë me të cilin u përball kalifi pasues, Hz. Aliu, që gjetja dhe ndëshkimi i vrasësve të Hz. Osmanit. Ndërsa kalifi Ali priste qetësimin e gjendjes, kundër tij, me pretendimin për ndëshkimin e vrasësve, u vunë në lëvizje, në një rën anë Hz. Aisheja, Talhai dhe Zubejri, nga ana tjetër, guvernatori (valiu) i Damaskut, Muavija. Si përfundim, me të parët u bë lufta që u quajt "Ngjarja Xhemel" dhe me të dytin, lufta e Siffinit. Në këto luftëra u derdh gjaku i shumë muslimanëve. Siç dihet, vrasja me paramendim është mëkat i madh. Atëherë, si do të jetë pozita besimore e personit që kryen mëkatin e madh të vrasjes me paramendim? Ky njeri, a do të vazhdojë të quhet besimtar, apo do të quhet mosbesimtar (kafir) apo mëkatar? Atëherë, cilat janë kufiri, përmbajtja dhe përmasat përfshirëse të besimit? Personi që kryen krim, a e kryen këtë me vullnetin e tij të lirë, apo nën shtrëngimin e vullnetit hyjnor që s'kundërshtohet? Fillimi i diskutimit të pyetjeve të tilla, të lindura në këto kushte, u bë shkak për lindjen e fraksioneve të tilla si murxhitët, harixhitët, kaderitët, mutezilitët, xhebritët.

Në këto luftëra, gjithashtu, nga mesi i atyre që zinin vend në anë të Aliut, dolën grupe që formuan shiizmin. Veçanërisht, ata që quajtën mohues (kafir) miratuesit e ngjarjes Ali-gjykatës të jetuar në luftën e Siffinit si dhe, për ç'shkak, ngritën krye kundër Aliut dhe luftuan kundër tij, formuan fraksionin harixhit.

Faktorët e tjerë që ndikuan në lindjen e shkollave besimore-juridike mund t'i radhisim në këtë mënyrë:

1. Mjedisi i lirisë së mendimit dhe ndërgjegjes që u njohu islami njerëzve, është njëri prej faktorëve të tjerë ndikues në lindjen e opinioneve të ndryshme, për rrjedhojë, të kontradiktave.
2. Përkthimi dhe përhapja në botën islame të veprave filozofike dhe fillimi i diskutimit në shoqëri të disa pikëpamjeve të gabuara dhe në kundërshtim me islamin të dukura në këto vepra.
3. Fillimi i diskutimit të çështjeve nga njerëz të painformuar që nuk kishin mundur të kapnin hollësitë e arabishtes dhe synimet e urdhrave fetare.
4. Fillimi i përhapjes në shoqëri të imitimit dhe fanatizmit.
5. Largimi për çdo ditë e më shumë i njerëzve nga drita profetike.
6. Kaderi hyjnor: e vërteta e krijimit të njerëzve nga Allahu si qenie me nivel të ndryshëm mundësish, mendjeje dhe kulture, me prirje të ndryshme, për rrjedhojë, pashmangshmëria e kontradiktës dhe e ndarjes fraksione.³⁴⁵

PERMBLEDHJE

1. Ç'do të thotë shkollë (mez'heb) dhe drejtim (firka)?
2. A ka ndryshim mes shkollës dhe drejtimit?
3. A është e lejueshme fetarisht ndarja në shkolla fetare e juridike?
4. Ç'do të thotë ajet me kuptim të drejtpërdrejtë (muhkem) dhe ajet me kuptim të figurshëm (muteshabih)?
5. Si ka ndikuar çështja e kalifatit në formimin e shkollave besimore-juridike?
6. A është i lejueshëm interpretimi?
7. Në cilat çështje janë përqëndruar pikëpamjet e shfaqura në historinë islame të reflektimit rreth çështjes së kalifatit?
8. Sa ka ndikuar përballja me fe, kultura dhe qytetërimi të ndryshme në formimin e problemeve besimore-juridike?
9. Luftërat e brendshme ç'probleme kanë lindur?
10. A ka faktorë të tjerë ndikues në formimin e shkollave besimore-juridike?

³⁴⁵ Për këtë, shih Kur'ani, Hud: 118-119.

PJESA XI

DREJTIMET DHE FRAKSIONET BESIMORE

ÇESHTJET

A. SUNNITET

I. Selefitet

II. Esh'aritët

III. Maturiditet

IV. Ndryshimet në pikëpamje mes esh'aritëve dhe maturiditëve

B. DREJTIMET DHE FRAKSIONET E TJERA

I. Shiitët

II. Harixhitët

III. Mutezilitët

IV. Murxhitët

V. Xhebritët

VI. Mushebbihitët

C. ÇESHTJET MES SUNNITEVE DHE DREJTIMEVE E FRAKSIONEVE TE TJERA

PUNE PERGATITORE

1. Mblidhni të dhëna nga enciklopeditë mbi drejtimit dhe fraksionet besimore.
2. Kërkoni nëpër librat e historisë së kelamit të dhëna mbi kelamistët maturiditë dhe drejtimit besimore.

A. SUNNITET

Sunnitët kanë për udhërrëfyes Kur'anin dhe hadithet e vërteta të Profetit dhe, në çështjen e besimit, ndjekin rrugën nëpër të cilën ecën ai dhe as'habet, shokët e tij. Në terminologjinë përkatëse quhen "ehli sunnet", por edhe "ehli hak". Veç kësaj, me që jo vetëm janë të lidhur besnikërisht ndaj sunnetit, por edhe nuk ndahen nga shpirti i bashkësisë (xhemaatit), nga bashkimi dhe uniteti i shoqërisë që formon bashkësia, janë quajtur edhe "ehli sunnet vel xhemaat".³⁴⁶

Kur shqyrtohen shtresat e ndryshme të shoqërive muslimane të cilat, në çështjet e besimit, bartin prirje dhe pikëpamje të ndryshme, shihet se sunnitët janë ata që i rrinë besnikë Kur'anit dhe

³⁴⁶ Ehl-i sunnet: dora, sëra, pjesa, njerëzit e sunnetit; ehl-i hak: njerëzit e të vërtetës; ehl-i sunnet ve'l-xhemaat: njerëzit e sunnetit dhe xhemaatit.

Sunnetit dhe që argumentet e këtyre dy burimeve i interpretojnë në mënyrë të përshtatshme me parimet kryesore të islamit dhe frymën e tij. Veçanërisht mund të thuhet se bashkësitë që i janë nënshtruar zbulesës hyjnore në çështje të mbështetura në argumente të përcjella (ajete dhe hadithe) si besimi në engjëjt dhe jetën e pasme (ahiret), janë bashkësitë sunnite. Gjithashtu veçanërisht, sunnitët u kanë mbetur besnikë me dashuri e respekt të gjithë as'haveve, i kanë njohur ata si prijës dhe, në çështjen e besimit, kanë ndjekur rrugën e tyre.

Pikëpamjet dhe parimet kryesore që i dallojnë sunnitët prej drejtimeve e fraksioneve të tjera, mund të radhiten në këtë mënyrë:

1. Gjithësia dhe dukuritë janë të krijuara pas. Gjithësia dhe dukuritë që ndodhin në të, kanë një ekzistencë dhe realitet esencial, ato nuk janë imagjinatë apo fantazi.

2. Allahu është krijuesi i vetëm i gjithësisë dhe dukurive. Allahu është një, nuk ka fillim e nuk ka fund, ekzistenca e Tij është e domosdoshme. As ka lindur kënd e as është i lindur. Nuk karakterizohet nga cilësi materiale e relative si koha, hapësira dhe përmasat. Nuk ka zot tjetër veç Tij. Ai është e vetmja qenie që duhet adhuruar.

3. Allahu ka attribute përsosmërie të paraqena e të pasqena, për ekzistencën e të cilave bëhet fjalë së bashku me individualitetin e Tij.

4. Allahu do të shihet nga besimtarët në jetën e pasme (ahiret).

5. Njerëzit zotërojnë vullnet të lirë. Çdo njeri ka kaderin e vet, fatin e vet të paracaktuar. Ndërkaq, fakti që çdo njeri ka kaderin e vet, nuk e çliron atë nga përgjegjësia për veprimet e veta. Sepse askush nuk ndodhet nën detyrim.

6. Me lejën e Allahut, profetët mund të tregojnë mrekulli (muxhize), kurse prijësit shpirtërorë, parashikim (keramet). Por te asnjëri prej tyre nuk ka shenja hyjnore, edhe ata janë njerëz.

7. Të gjitha ngjarjet dhe etapat përkatëse të jetës së pasme, të përcaktuara në Kur'an dhe në hadithet e vërteta, si xhenneti, xhehennemi, sirati, peshorja, llogaria, hauzet, ndërhyrja për falje (shefaat) janë nga një e vërtetë më vete.

8. Personi më i lartë pas profetëve është Hz. Ebu Bekri. Pas tij vijnë Hz. Omeri, Hz. Osmani dhe Hz. Aliu. Të gjithë as'habet, shokët dhe pasuesit e Profetit, janë të denjë për respekt, janë persona të respektuar dhe që kujtohen vetëm për mirë.

9. Akti (amel) nuk është pjesë e besimit. Personi i cili beson, por, duke mos i respektuar urdhrat dhe ndalimet fetare, bën mëkat, nuk del nga feja.

10. Është e domosdoshme dhe e detyrueshme që në krye të muslimanëve të ndodhet një drejtues. Mënyra e caktimit të tij është këshillimi dhe zgjedhja.

11. Allahu i ka krijuar njerëzit, prandaj është përsëri Allahu ai që krijon edhe aktet e tyre. Aktin e zgjedh njeriu, Allahu e krijon.

12. Atyre që kanë bërë mirë, do t'u jepet shpërblim, atyre që kanë bërë keq, ndëshkim. Ndërkaq, Allahu mund të falë kë të dojë nga robtë e Tij besimtarë. Po të dojë, i jep lejë Profetit për ndërhyrje për falje (shefaat).

13. Personat që e kanë pranuar islamin dhe dihet se janë besimtarë, me përjashtim të rasteve të mëposhtme, nuk quhen mohues (kafir) edhe në se janë bidatistë, fraksionistë apo mëkatarë:

- a. Mohimi i Allahut.
- b. Politeizmi.
- c. Mohimi i profetëve e i profetësisë.
- d. Mohimi i njërit prej parimeve fetare të detyrueshme (darurat-i dinijje) të sjella nga Profeti, të miratuara njëzëri, të njohura nga gjithkush dhe që duhet të njihen nga gjithkush.
- e. Quajtja hallall e haramit dhe haram e hallallit kur cilësia e tyre si haram, përkatësisht, hallall, njihet me argumente kategorike, domethënë janë të paimterpretueshme ndryshe si dhe janë të përcaktuara me ajete dhe hadithe të njëzëshme.

Megjithëse sunnitët janë të një mendimi në këto çështje themelore, në detajet e çështjeve në fjalë, në shpjegimet dhe interpretimet e tyre kanë shfaqur pikëpamje të ndryshme por të tilla që nuk e trondisin sunnetin e Profetit në fushën e akaidit, bashkimin dhe unitetin e bashkësisë. Është kjo arsyeja që sunnitët janë ndarë, mes tyre, në tre grupe: selefitet, esh'aritet dhe maturiditetë.

I. Selefitet

Me fjalën "selefitet" që do të thotë "të parët", quhen dijetarët e parë dhe burrat e mëdhenj të hershëm të sunnitëve, të cilët, në çështjet besimore, janë mjaftuar me të dhënat e ajeteve dhe haditheve dhe i kanë pranuar ato ashtu siç janë. Selefitet nuk priren për ta përngjasuar Allahun me krijesat dhe për ta menduar Atë materialisht, për t'i interpretuar ajetet dhe hadithet në kuptime të tjera. Me që selefitet i kanë pranuar atributet hyjnore në tërësi, ashtu siç janë dhe pa bërë interpretim, janë quajtur edhe "sifatistë" (nga sifati: atribut). Selefitet janë grupi që e kanë ndjekur drejtpërsëdrejti rrugën besimore të Profetit dhe as'haveve. Nga radhët e selefiteve kanë dalë tabiinët, imamët e shkollave besimore-juridike, mendimtarët e mëdhenj dhe specialistët e shquar të hadithit. Gjer në daljen në skenë të esh'arizmit dhe maturidizmit, besimi selefiti ka qenë besimi sundues ndër muslimanët.

Veçoria më dalluese e selefiteve është se në fushën e akaidit nuk i kanë dhënë rol arsyës duke u mjaftuar me ajetet dhe hadithet, kuptimin e vërtetë të ajeteve të figurshme (muteshabih) ia kanë lënë Allahut duke mos i hyrë vetë asnjë lloj interpretimi. Për ta konkretizuar qëndrimin e selefiteve ndaj ajeteve të figurshme, mund të japim këtë shembull. Në Kur'an thuhet:

"... Dora e Allahut është mbi ta..."³⁴⁷

Selefitet e vlerësojnë kështu këtë ajet: "Në këtë ajet, Allahu bën të ditur se ka dorë (jed). Ne besojmë se Allahu ka dorë, por atë se ç'kuptohet me fjalën "dorë", ia lemë Allahut dhe themi se

³⁴⁷ Kur'ani, Fetih: 10.

këtë vetëm Allahu e di. Ne, jo vetëm që nuk mendojmë për natyrën dhe cilësinë e kësaj dore, por as interpretim në kuptime të tjera nuk bëjmë. Gjithashtu, i shmangemi bërjes së pyetjeve për të!"

Gjer në ditët tona, selefitët kanë gjetur shumë pak përkrahës. Në të drejtën islame, hanbelitët janë përgjithësisht selefitë në çështjet e besimit. Edhe shumica e dijetarëve që janë marrë me hadithin, kanë përvetësuar besimin selefit. Në ditët tona, selefitët përbëjnë 1-2% të muslimanëve të botës.

Parimet kryesore të besimit selefit janë këto:

1. Shenjtërim (takdis): Njohja e Allahut si të shenjtë, domethënë të përsosur, larg attributeve relative.

2. Vërtetim (tasdik): Pranim dhe besim i Allahut ashtu siç është cilësuar në ajete dhe hadithet e vërteta.

3. Pohim i dobësisë vetiake: Ata që nuk mundin t'i kuptojnë çështjet e posaçme në lidhje me atributet e Allahut, të përmendura në ajetet dhe hadithet, duke e kuptuar dobësinë e tyre, duhet të thonë: "Këto vetëm Allahu i di!"

4. Heshtje (sukut): Të mos bëhen pyetje mbi ajetet me kuptim të figurshëm.

5. Drojë (imsak): Të mos bëhet asnjë interpretim i ajeteve të figurshme.

6. Mbyllje në vetvete (keff): Mbyllje në vetvete lidhur me ajetet e figurshme, jo vetëm për të mos menduar mbi ajetet e figurshme, por as për të ndjerë gjë me zemër mbi to.

7. Nënshtrim ndaj kompetentëve: Njerëzit e zakonshëm, për gjërat që nuk mundet t'i dinë e t'i kuptojnë vetë, duhet të pranojnë mendimin e Profetit, të as'haveve, të specialistëve dhe autoriteteve.

II. Esh'aritët

Esh'arit quhet fraksioni sunnit i bazuar në pikëpamjet e Ebu Hasan Ali b. Ismail el-Esh'ariut.

Themeluesi i fraksionit, imam Esh'ariu, lindi në Basra në vitin 873. Gjer më dyzet vjeç ndoqi fraksionin mutezilit, pastaj, pasi doli fitues në debatin mbi çështjen e njohur të "tre vëllezërve" ndaj mësuesit dhe njerikut të vet, Ebu Ali el-Xhubai (vd. 916), u nda nga mutezilitët sepse nuk i pa bindëse në mënyrë të mjaftueshme pikëpamjet e tij, u fut në radhët e studiuesve të hadithit që ecnin në gjurmët e Ahmed b. Hanbeliut e, më vonë, themeloi drejtimin e vet që u quajt "esh'arilizëm". Ndër pikëpamjet e ndryshme të parashtruara rreth përkatësisë së tij ndaj shkollës besimore-juridike, është më i fuqishëm mendimi se i përket shkollës shafiite.

Në veprat e tij, Esh'ariu doli kundër fraksioneve bidatiste duke filluar që me mutezilitët, pranoi ekzistencën e attributeve të paraqena të Allahut, kurse në çështjet e besimit, duke i dhënë vlerë edhe arsyes, përdori, krahas ajeteve dhe haditheve, edhe argumente racionale. Metoda

besimore e Esh'ariut është ndjekur dhe përdorur edhe nga kelamistët pasardhës, ndër të cilët, si më të njohurit, mund të përmenden: Bakillani (vd. 1013), Ibni Fureku (vd. 1015), Xhurvejni (1085), Gazaliu (vd. 1111), Shehristani (vd. 1153), Amidiu (vd. 1233), Fahredini Raziu (vd. 1210), Kadi Bejzaviu (vd. 1286), Teftazani (vd. 1390) dhe Xhurxhani (vd. 1413).

Me kohë, dijetarët esh'aritë filluan t'i jepnin më shumë vend interpretimit. Kohë pas kohe sollën në kelam risi dhe ndryshime duke e sjellë këtë shkencë në një nivel të tillë që ta konkurojë filozofinë.

III. Maturiditët

Maturiditët janë fraksioni sunnit që mbështetet në pikëpamjet e themeluesit të tij, Ebu Mansur Muhamed b. Muhammed b. Mahmud el-Maturidi.

Maturidi ka lindur në Maturidí, një lagje periferike e qytetit Semerkand të Uzbekistanit afërsisht në vitin 852. Nuk dihen shumë gjëra mbi jetën e tij. Nga analiza e veprave të tij kuptohet se ai ka qenë autoritet në fushat e kelamit, historisë së shkollave e fraksioneve besimore-juridike, metodës juridike dhe tefsirit. Në veprat e tij, Maturidi i ka mbrojtur parimet themelore të sunnizmit duke u mbështetur si në ajete e hadithe, ashtu edhe në argumente racionale, ka kritikuar në veçanti pikëpamjet e mutezilitëve dhe shiitëve. Maturidi vdiq në Semerkand më 944. Ata që e kanë njohur Maturidin për imam, e kanë përmendur atë gjithmonë si "prijës dhe pishtar të mendimit të drejtë". Imam Maturidi ka qenë hanefit dhe ka jetuar në një mjedis të lidhur pas shkollës hanefite. Nga veprat e tij, "Te'vilatu'l-Kur'an" dhe "Kitabu'l-Tevhid" kanë arritur gjer në ditët e sotme.

Në fushë të besimit, maturidizmi, krahas ajeteve dhe haditheve, e ka pranuar edhe arsyen si një element themelor për njohjen e fesë. Në disa çështje, maturidizmi është më afër selefizmit se sa esh'arizmi. Kurse në disa çështje të tjera ka zënë vend mes esh'arizmit dhe mutezilizmit sepse është sjellur më racional. Një pjesë studiuesish e quajnë maturidizmin vazhdim të hanefizmit. Kjo për shkak se imam Maturidi ka shpjeguar dhe zhvilluar më tej parimet në fushë të akaidit të vendosura nga imami Ebu Hanife. Ndikimi i Ebu Hanifesë dhe i hanefizmit në këtë kuptim është një e vërtetë. Ndërkaq, kur shqyrtohen veprat e imam Maturidit dhe nxënësve të tij, shihet qartë se, në çështje të besimit, maturidizmi është një shkollë kelami e konsoliduar dhe e qëndrueshme. Megjithatë, për shkak se doli në skenë në një territor të mbyllur si Maveraunnehiri dhe u përhap në një zonë larg qendrave shkencore e politike të kohës si Bagdadi dhe Basra, maturidizmi nuk u bë i njohur aq sa esh'arizmi. Dijetarët maturiditë më të njohur janë: Hakim Semerkandi (vd. 1100), Ebu'l-Muin Nesefiu (vd. 1179), Sabuniu (vd. 1184), Ibnu'l-Humami (vd. 1457), Hizër Beu (vd. 1458).

Një pjesë e madhe e hanefitëve që përbëjnë sot shumicën e muslimanëve të botës (afërsisht 53%), në besim janë të lidhur pas fraksionit maturidit.

Ndërsa në parimet themelore të sunnizmit, maturiditët kanë të njëjtat pikëpamje me esh'aritët, në disa çështje kanë pikëpamje të vetat.

IV. Ndryshimet në pikëpamje mes esh'aritëve dhe maturiditëve

Që të dy fraksionet, krahas unitetit të mendimit në çështjet themelore, në çështjet detajore ose në shpjegimin dhe interpretimin e çështjeve themelore kanë parashtruar dhe mbrojtur pikëpamje të vetat.

Ka autorë që e çojnë gjer në pesëdhjetë numrin e ndryshimeve në pikëpamje mes dy fraksioneve, por këtu do të prekim shkurt pikat kontradiktore më të rëndësishme mes tyre.

1. Intuita e njohjes së Allahut (marifetullah): Sipas maturiditëve, ata që nuk kanë takuar kumtesën e ndonjë profeti cilido, janë të ngarkuar me përgjegjësinë për ta njohur me anë të arsyes së vet ekzistencën dhe njësinë e Allahut. Kurse sipas esh'aritëve, një person në këtë pozitë nuk e ka përgjegjësinë për ta njohur dhe besuar Allahun.

2. E mira dhe e keqja (husn-kubh): Maturiditët thonë se e mira dhe e keqja, e bukura dhe e shëmtuara mund të njihen me anë të arsyes, se Allahu e ka urdhëruar një gjë pse është e mirë dhe e ka ndaluar pse është e keqe. Kurse esh'aritët thonë se e mira dhe e keqja, e bukura dhe e shëmtuara nuk mund të njihen me anë të arsyes por me anë të fesë, se akti nuk përmban në vetvete cilësinë e të mirës dhe të së keqes, prandaj një gjë është e keqe pse e ka ndaluar Allahu dhe është e mirë pse e ka lejuar dhe urdhëruar Allahu.

3. Vullneti i pjesshëm (cuz'í irade): Sipas maturiditëve, njeriu zotëron një vullnet të pjesshëm i cili ka ndikim mbi aktet e tij. Me anë të këtij vullneti njeriu bën zgjedhjen, kurse Allahu e krijon aktin e zgjedhur nga njeriu me vullnetin e vet të lirë. Kurse sipas esh'aritëve, vullneti i pjesshëm i njeriut, i krijuar nga Allahu, është i varur nga vullneti i Allahut. Njeriu dëshiron, kurse Allahu, po deshi e krijon aktin e dëshiruar nga njeriu, po s'deshi, s'e krijon.

4. Krijim (tekvin): Ndërsa maturiditët thonë se Allahu ka, mes attributeve të tjera të paraqena, edhe atributin e krijimit, me anë të të cilit ka krijuar dhe krijon, esh'aritët kanë mbrojtur pikëpamjen se Allahu nuk ka një atribut të tillë të posaçëm; ky atribut duhet menduar brenda atributit "fuqi" (kudret) të Tij.

5. Propozimi i rëndë e i papërballueshëm (teklifu mala-jutak): Sipas maturiditëve, Allahu nuk i ngarkon njeriut gjëra përtej mundësisë së tij, kurse, sipas esh'aritëve, mund t'i ngarkojë.

6. Urtësi-shkak (hikmet-il'let): Maturiditët mendojnë se në çdo akt të Allahut ka një urtësi dhe një shkak, vetëm se njeriu jo gjithmonë mundet t'i kapë këto urtësi dhe shkaqe. Kurse esh'aritët kanë mbrojtur pikëpamjen se në aktet e Allahut mund të ketë e mund të mos ketë urtësi dhe shkaqe.

7. Profetësia: Sipas maturiditëve, një prej cilësive që kërkohen te profetët, është edhe qenia mashkull. Prandaj edhe nuk është dërguar një femër si profet. Kurse esh'aritët thonë se profeti mund të jetë edhe femër.

8. Fjala vetiake (nefsí kelam): Sipas maturiditëve, atributi i paraqenë "fjalë" i Allahut që është fjala vetiake e Tij, natyrën dhe cilësinë e të cilës ne nuk mundemi ta njohim, nuk dëgjohet

(nuk është i dëgjueshëm për kushtet tona). Ajo çka dëgjohej, është "fjala tingullore" (lafzî kelam), domethënë shkronjat dhe tingujt e Kur'anit, të cilat janë tregues të ekzistencës së atributit "fjalë vetiake". Sipas esh'aritëve, fjala vetiake e Allahut mund të dëgjohej.

9. Shikimi i Allahut (ru'jetullah): Ndërsa maturiditët thonë se fakti që Allahu do të shihet nga njerëzit në jetën e pasme, është i mbështetur vetëm në argumentet e përcjella (Kur'an dhe hadithe), esh'aritët thonë se për ta mbështetur këtë mund të përdoren edhe argumente racionale.

10. Pendesa në të pashpresë (tovbe-i je's): Sipas maturiditëve, pendesa e bërë në kushte të mungesës së shpresës, është e vlefshme, kurse, sipas esh'aritëve, është e pavlefshme.

11. Besimi (iman): Sipas maturiditëve, besimi nuk shtohet e nuk pakësohet, kurse, sipas esh'aritëve, shtohet e pakësohet.

12. Adhurimet: Sipas maturiditëve, jomuslimanët janë përgjegjës vetëm pse nuk besojnë, jo edhe pse nuk kryejnë adhurim, prandaj për këtë nuk do të japin llogari, kurse esh'aritët thonë se jomuslimanët janë përgjegjës edhe pse nuk besojnë, edhe pse nuk bëjnë adhurim, prandaj do të japin llogari për të dyja.

B. DREJTIMIT DHE FRAKSIONET E TJERA

Drejtimi, i cili, në kundërshtim me sunnizmin, në fushë të akaidit, e ka braktisur traditën (sunnetin) e Profetit dhe as'haveve, është ndarë nga rruga e ndjekur prej tyre, është vënë në opozitë me sunnetin që përbën shumicën e ummetit islam dhe trungun e tij, nuk tregon besnikëri ndaj Kur'anit dhe traditës profetike sa sunnitët, quhet bidatist (ehl-i bid'at). Termi "bidatizëm" është antagonist me termin "sunnizëm". Të gjitha fraksionet e këtij drejtimi, pavarësisht nga emërtimet e veçanta, janë bidatiste.

Një pjesë e fraksioneve bidatiste, sipas pikëpamjeve që kanë, mbeten jashtë islamit dhe kuadrit të besimit, si galitët, batinitët, jeziditët. Ndjekësit e tyre nuk mund të quhen muslimanë. Një pjesë tjetër, si shiitët, mutezilitët dhe harixhitët, mbajnë qëndrim të kundërt me sunnitët, por pikëpamjet që kanë, nuk i lënë jashtë fesë. Këta pranohen si ehli kible (njerëz që drejtohen kah kiblja) dhe janë muslimanë.

Fraksionet jashtë sunnizmit janë quajtur "bidatistë" (sajues, shpikës) sepse, në çështjet e besimit, kanë nxjerrë (kanë sajuar, kanë shpikur) një sërë pikëpamjesh e besimesh të paqena në kohë të Profetit dhe as'haveve. "Bid'at" do të thotë, në fe, "sajim, sajim i mëvonshëm dhe praktikim i një gjëje që s'ka qenë më parë". Përveç kësaj, me që në çështje të besimit bidatistët kanë vepruar sipas dëshirave dhe prirjeve të veta, janë quajtur edhe "ehl-i ehva" (njerëz që bëjnë sipas qejfit); gjithashtu, me që janë larguar nga rruga e drejtë për shkak të një sërë pikëpamjesh të shtrembra e të mbrapshta, janë quajtur "firka-i dal'le" ose "ehl-i dalal" (fraksioni i deviatorëve ose fraksionistë).

Cilësitë e përgjithshme të fraksioneve sajuese e deviatore janë:

a. Ndarja prej shumicës së muslimanëve (xhemaatit) që ecin në gjurmët e as'haveve dhe që respektojnë pikëpamjet e dijetarëve-prijës (muxhtehid) në fushën e mendimit.

b. Shmangia nga ajetet me kuptim të drejtpërdrejtë e të hapur për të interpretuar ajetet e figurshme, kuptimin e të cilave e di vetëm Allahu dhe veprim sipas atyre interpretimeve.

c. Në vend të mendimit dhe veprimit sipas Kur'anit dhe sunnetit, në çështjet besimore, mendim dhe veprim sipas dëshirave dhe qëllimeve vetiake.

Këto fraksione që nuk janë të një mendimi as në çështjet themelore, madje, dhe që mbrojnë, disa herë, pikëpamje kontradiktore, mund t'i ndajmë në gjashtë grupe: shiitë, harixhitë, mutezilitë, murxhitë, xhebriitë dhe mushebbihitë.

I. Shiitët

Fjala "shia" që do të thotë "grup, përkrahës, ndjekës, ndihmës", si term shënon përkrahësit e kalifit të katërt, Hz. Ali, të cilët pretendojnë se ky është më i shquari ndër as'habet. Fraksioni shiit është më shumë politik se sa ideor dhe ka lindur nga debatet mbi kalifatin. Në kohë të Hz. Aliut ky fraksion nuk ekzistonte. Fraksioni shiit ka lindur në fillimet e shek. II hixhri.

Në periudhat e para, fraksioni shiit ndahej në katër grupe: Shia-i Ula, Mufaddila, Sabbe dhe Galiye. Shia-i Ula do të thotë "Shiitët e parë". Ky grup përbëhet prej atyre që e ndihmuan kalifatin e Hz. Aliut, që morën pjesë krah tij në luftërat e brendshme dhe që e quajtën Hz. Aliun si njeriun më të shquar të kohës. Mufaddila që do të thotë "Të shquarit", janë përkrahësit e Hz. Aliut, që cilët kanë jetuar pas shiitëve të parë, që e kanë quajtur Hz. Aliun si njeriun më të shquar, por që i kanë respektuar edhe as'habet duke folur mirë për ta. Më pas, nga grupi mufaddilit është shkëputur dhe formuar grupi shiit Zejdije. Grupi tjetër, Sabbe që do të thotë "heqje, marrje, etj", janë grupi që ka pretenduar se kalifati i Hz. Aliut është me të drejtë, kurse as'habet ia kanë rrëmbyer atij kalifatin me forcë, prandaj ky grup flasin për as'habet me fjalë sharëse e poshtëruese. Nga ky grup më pas është shkëputur dhe formuar grupi Imamiye. Grupi i katërt, Galiye (ekstremistët), duke kaluar në një qëndrim të skajshëm, e kanë hyjnizuar Hz. Aliun, i kanë akuzuar as'habet për mohim (kufr) dhe, duke i quajtur hallall disa haramë, kanë shfaqur një pamje jashtëfetare.

Pikëpamjet e përbashkëta të të gjitha grupeve shiite janë këto:

1. Pas Profetit, Hz. Aliu është më i shquari ndër muslimanët.
2. Kalifati dhe imameti nuk janë çështje, zgjidhja e të cilave mund t'i lihet në dorë masës. Prandaj, Profeti e ka thënë se kush duhet të jetë zëvendës i tij dhe ky është Hz. Aliu.
3. Ashtu si profetët, imamët janë të mbrojtur prej mëkateve të mëdha e të vogla (pikëpamja e imamit të pafajshëm).
4. Tre kalifët e parë, Ebu Bekri, Omeri dhe Osmani ia kanë grabitur Aliut kalifatin, prandaj janë mizorë. Duhet larguar prej përkrahësve të tyre.

5. Po qe se personat që bëjnë mëkat, vdesin pa u penduar, do të mbeten në xhehennem përherë. Ashtu si në çështje të tjera, edhe në këtë çështje shiitët janë ndikuar prej pikëpamjeve të mutezilitëve.

a. Galije. Megjithëse thonë se janë muslimanë, ky grup ekstremist mohojnë një ose disa prej çështjeve që njihen si parime themelore të islamit.

Themeluesi i parë i këtij grupi është ish çifuti jemenas, Abdullah b. Sebe (vd. 660). Ai pretendonte për hyjnitet të Hz. Aliut, prandaj qe internuar në Medain. Përkrahësit e Ibni Sebes janë quajtur sebeistë.

Ndër pikëpamjet e galitëve janë hyjnzimi i imamëve (te'lih), pretendimi se shpirti i Allahut kalon te imamët (hulul dhe ittihad), besimi se imamët ose themeluesit e fraksioneve janë pejgamberë (lajmëtarë), quajtja hallall e harameve dhe anasjelltas, besimi se Kur'ani është ndryshuar, akuzimi i as'habëve për mohim (kufr). Për shkak të këtyre pikëpamjeve dhe besimeve, grupi Galije është quajtur jashtë feje.

b. Nusajrije. Eshtë krahu galit që ndjek Muhammed b. Nusajrin (vd. 859). Ky krah ka ndikim të madh në jetën politike të Sirisë. Nusajritët quajnë hallall një pjesë të harameve, pranojnë emigrimin e shpirtave (tenasuh), kalimin e shpirtit të Zotit te imamët dhe thonë se pesë kohët namaz kanë kuptimin e dashurisë për pesë vetë: Aliun, Hasanin, Hysenin, Muhsinin, Fatimen. për shkak të pikëpamjeve dhe besimeve që u përmendën, nusajritët kanë mbetur jashtë kuadrit të islamit.

c. Isnaasherije (imamije). Kjo fjalë që do të thotë "të dymbëdhjetët", emërton grupin që beson në dymbëdhjetë imamët. Por ky grup quhet edhe "xhaferitë" (xhaferije) me që e quajnë imam Xhafer Sadikun (vd. 765) si imam në drejtësinë islame (fikh) dhe është fraksioni më i madh shiit. Sot këta janë të përqëndruar në Iran, Irak, Kuvajt dhe Liban. pikëpamjet themelore të imamitëve janë këto:

1. Njësia (tevhid). Besimi në Allahun një të vetëm, të pangjashëm e të pashoq, të cilësuar me attribute përsosmërie është farz (detyrim). Atributet e Allahut s'janë gjë tjetër veç individualitetit të Tij, janë vetë individualiteti i Tij.

2. Drejtësia (adalet). Njerëzit i kryejnë aktet e tyre me vullnetin e vet të lirë. Këtu s'bëhet fjalë për ndërhyrje hyjnore. Po të kishte ndërhyrje hyjnore, kjo do të ishte padrejtësi, kurse Allahu s'ka të bëjë me padrejtësinë.

3. Profetësia (nubuvvet). Hz. Muhammedi (s.a.s.) është profeti i fundit dhe i mbrojtur prej të gjitha mëkateve.

4. Jeta e pasme (mead-ahiret). Rilindja pas vdekjes, xhenneti, xhehennemi dhe të gjitha situatat e tjera të jetës së pasme janë të vërteta dhe do të ndodhin.

5. Aktet fetare (amel). Pesë kohët namaz, agjërimi i ramazanit, zeqati dhe humusi (tatimi si një e pesta e pasurisë së fshehtë, tatimi mbi të ardhurat nga tregtia dhe industria), haxhi dhe lufta për islamin janë detyrime (farze) për çdo musliman.

6. Imameti. Sipas imamitëve, imameti (prijësia fetare) dhe kalifati (prijësia shtetërore) nuk janë gjëra, zgjidhja e të cilave mund t'u lihet njerëzve ose masës së njerëzve. Profeti ka bërë të ditur se pas tij kalif ka për të qenë Aliu. Aliu ia ka lënë kalifatin të birit, Hasanit, e kështu me radhë, secili kalif ka caktuar zëvendësin e tij. Sipas imamitëve, dymbëdhjetë imamët janë këta: Hz. Aliu (vd. 461), Hz. Hasani (vd. 670), Hz. Hyseni (vd. 680), Ali Zejnulabidin (vd. 712), Muhammed Bakir (vd. 732), Xhafer Sadik (vd. 765), Musa Qazim (vd. 799), Ali Riza Taki (vd. 835), Ali Naki (vd. 868), Hasan Askeri (873) dhe Muhammed Mehdi (vd. 888).

Sipas imamitëve, imami i dymbëdhjetë, Muhammed Mehdiu ka humbur i vogël dhe nuk është kthyer më. Ai është shpëtimtari (mehdi) që pritet të vijë afër kiametit. Kurse sunnitët nuk besojnë një gjë të tillë.

d. Zejdije

Është krahu shiit si ndjekës i Zejd b. Aliut (vd. 740), të nipit të Hz. Hysenit (vd. 680). Ky është krahu shiit me pikëpamje më të afërta me sunnitët. Sipas zejditëve, personi më i shquar pas Profetit është Hz. Aliu. Ndërkaq, sipas tyre, zgjedhja nga as'habet si më të shquar dhe kalif të një tjetri kur ekziston më i shquari i vërtetë, është, megjithatë, e vlefshme. Sepse Profeti nuk e pati caktuar zëvendësin e tij, vetëm pati përcaktuar cilësitë dhe veçoritë e tij. Prandaj zejditët e njohin kalifatin legal të Hz. Ebu Bekrit, Hz. Omerit dhe Hz. Osmanit. Si pasojë e ndikimit të mutezilitëve, në çështjet besimore-juridike, zejditët mbrojnë pikëpamjen se personi që ka kryer mëkatin e madh, vdes pa u penduar, do të mbetet përherë në xhehennem. Në çështjet praktike, zejditët në përgjithësi kanë bërë të vetat pikëpamjet hanefite; sot ata jetojnë më shumë në Jemen.

e. Ismailije

Ismailitët, të cilët quhen galitë nga shumë historianë, është krahu shiit që pretendon se imameti pas vdekjes së imamit të gjashtë, Xhafer Sadik, është e drejtë e djalit të tij të madh, Ismail. Ky fraksion është quajtur "batinit" (ezoterik) pse pretendon se çdo parim fetar ka edhe një kuptim të dytë të fshehtë, "sebit" (të shtatët), pse pranon shtatë imamë, "karmatist" pse ndjek Hamdan Karmatin, "zenadikt" (heretik) pse ka pikëpamje jashtëfetare, heretike. Duke interpretuar në kuptime të tjera edhe ajetet me kuptim të drejtpërdrejtë, madje, ky fraksion ka hyrë në rrugën e abrogimit (anulimit) të parimeve besimore-juridike, praktike e moralo-etike të fesë. Me metoda të ndryshme, ismailitët mashtrojnë njerëz të paditur. Fraksioni që njihet sot me emrin "intelektualistët", është një prej krahëve të ismailitëve. Me veprimtari të ndryshme fetare, shoqërore e kulturore përpiqen të mbledhin përkrahës. Ka "intelektualistë" që jetojnë sot në Indi, Pakistan dhe Amerikë.

f. Dyrzilikët (libanasit)

Jetojnë më shumë në Liban. Besojnë në hyjnitetin e Hakim Biemrillahut, një ndër sundimtarët fatimitë, pranojnë emigrimin e shpirtave (tenasuh) dhe përçimin e shpirtit të Allahut te disa persona. Sipas tyre, situatat që përshkruhen si të jetës së pasme, do të realizohen në këtë botë. Libanasit kanë dhe kryejnë adhurime posaçërisht të tyre. Me një sërë interpretimesh, ata kanë abroguar përgjegjësitë fetare. Në mënyrë të veçantë, ata kanë ndikim mbi strukturën shoqërore-politike të Libanit.

II. Harixhitët

Harixhizmi ka dalë në skenë pas luftës së Siffinit³⁴⁸ mes Hz. Aliut dhe Hz. Muavijes, pasi çështja e caktimit të kalifit u vu në arbitrazh. Disa njerëz, pjesëmarrës në ushtrinë e Hz. Aliut, ngritën krye kundër tij dhe e braktisën. Prandaj u quajtën harixhitë. Ngjarja e harixhitëve mbështetet në ngjarjen e arbitrazhit. Kur Hz. Aliu ishte duke e fituar luftën e Siffinit, përkrahësit e Muavijes ngulën fletët e Kur'anit në majat e heshtave me pretendimin se po ia linin çështjen për gjykim (arbitrim) librit të Allahut dhe, me këtë veprim, i mashtruan një pjesë luftëtarësh të ushtrisë së Hz. Aliut. Atëherë, nën presionin e këtyre njerëzve të mashtruar, Hz. Aliu e pranoi arbitrazhin. Megjithatë, luftëtarët e vet të mashtruar që ende qëndronin të rrjeshtuar në anën e tij, por që tani i qenë kthyer në kundërshtarë, nuk u kënaqën, duke thënë për Hz. Aliun se "në vend të gjykimit të librit të Allahut, kërkon gjykimin e personave"! Duke shkuar më tej, harixhitët e akuzuan Hz. Aliun për mëkat të madh pasi kërkoi gjykimin e njerëzve dhe, duke u nisur nga pikëpamja se mëkatari i madh del nga feja, u ngritën në luftë kundër tij dhe e vranë. Pikëpamjet kryesore të harixhitëve janë këto:

1. Besimtarët nuk e kanë të domosdoshme të zgjedhin kalif. Mund të bëhet edhe pa kryetar shteti. Po qe se shfaqet nevoja e një drejtuesi, bëhen zgjedhje. Nuk është e detyrueshme që personi që do të zgjidhet, të jetë nga kurejshët.

2. Nuk ka bindje ndaj kryetarit të shtetit që bën mëkat. Ai hiqet nga detyra menjëherë. Kjo pikëpamje e harixhitëve, e cila krijon mundësi për shpërdorim për interesa veti, ka përbërë farën e parë të anarkisë në shoqërinë islame.

3. Aktet janë pjesë e besimit. Personi që braktis domosdoshmëritë fetare ose bën mëkat, nuk është më besimtar, por mohues (kafir). Kështu, duke pretenduar se kanë bërë mëkat, harixhitët i quajtën mohues H. Osmanin, Hz. Aliun, Hz. Muavijen, pjesëmarrësit e luftës së Siffinit si dhe ata që e pranuan arbitrimin. Ndërsa kanë qenë të një mendjeje në këto çështje, në çështje të tjera besimore-juridike harixhitët kanë pasur, mes tyre, mendime të ndryshme.

Përgjithësisht, harixhizmi është fraksioni ku janë mbledhur masat injorante e të padisiplinuara beduine të mjediseve të jashtme të qyteteve dhe kjo është arsyeja kryesore që janë quajtur kështu (arab. harixhi: i jashtëm). Harixhitët këndojnë Kur'an shumë, por nuk e kuptojnë atë që këndojnë, po ashtu, nuk mundën ta rrokin frymën e ajeteve dhe haditheve. Harixhitët janë ndarë në këto degë: Muhakkime-i ula, Ezarika, Nexhedat, Suffije, Axharide dhe Ibadije.

a. Ibadije

Ky fraksion i themeluar prej Abdullah b. Ibad, është krahu më i moderuar i harixhitëve dhe më i afërti me sunnitët, prandaj edhe kanë mundur të ekzistojnë gjër në ditët tona. Jetojnë më shumë në Afrikën Veriore, në Madagaskar, Zanzibar dhe sulltanatin e Omanit.

Pikëpamjet kryesore të ibadizmit janë këto:

³⁴⁸ Lufta mes kalifit Ali dhe guvernatorit të Sirisë, Muavije, u zhvillua në vitin 657 në vendin e quajtur Siffin në bregun e djathtë të lumit Eufrat.

1. Personat që kryejnë mëkat të madh, e pranojnë njësinë e Allahut, por janë mosmirënjohës ndaj të mirave të dhëna prej Tij (kufran-i nimet).

2. Ibadistët që e quajnë Allahun të ditur (alim) dhe të fuqishëm (kadir) në individualitetin e Tij, nën ndikimin e mutezilitëve i kanë mohuar këto attribute si diçka më vete. Në vartësi të kësaj, e kanë quajtur Kur'anin të krijuar.

3. Allahu nuk do të shihet nga besimtarët në jetën e pasme (ahiret).

4. Për besimtarët mëkatarë nuk bëhet fjalë për ndonjë ndëryrje për falje (shefaat). Nga këto dy pikëpamjet e fundit kuptohet qartë ndikimi i mutezilitëve mbi ta.

5. Në çështjet e vullnetit, kaderit dhe kazasë, ibadistët kanë, në një masë të madhe, të njëjtat pikëpamje me sunnitët. Ata thonë se asgjë nuk mund të bëhet jashtë dëshirës së Allahut, se Allahu është krijuesi i akteve të njerëzve.

b. Jezidije

Ndërsa në fillim jeziditët kanë qenë harixhitë, më pas, si rrjedhojë e disa pikëpamjeve të tyre, kanë shkuar në ekstrem dhe kanë mbetur jashtë shoqërisë islame. Sipas jeziditëve, Allahu, në kohën e fundit (para kiametit) do të dërgojë një profet nga joarabët (domethënë persianët) dhe do të zbresë një libër nga qielli. Ky profet dhe ky libër do të abrogojnë (do të anulojnë, do të heqin nga fuqia) konkluzionet dhe urdhrat e Kur'anit, librit të shenjtë të muslimanëve. Jezidizmi që i beson emigrimit të shpirtave dhe që mendon se shpirti i Allahut kalon te njerëzit, është një fraksion deviator që s'ka të bëjë me islam. Jeziditët jetojnë në disa zona të Halepit dhe Erevanit.

Sot nuk ekziston asnjë fraksion harixhit përveç ibaditëve dhe jeziditëve. Megjithatë ka shumë muslimanë të cilët, megjithëse nuk janë harixhitë, nuk kanë mundur ta kuptojnë fenë e tyre, frymën dhe qëllimet e saj. Ky tip muslimanësh, duke u larguar nga mirëkuptimi islamik, i quajnë muslimanët e tjerë mohues (kafir) dhe shfaqin një pamje harixhite.

III. Mutezilitët

Mutezilitët (të veçuarit, të fraksionuarit) janë fraksioni i përbërë nga ndjekësit e Vasil b. Atas (vd. 728) i cili u nda, për shkaqe pikëpamjesh të ndryshme, nga mësuesi i tij, Hasan Basriu (vd. 728), tabiin. Vasil b. Ata u nda nga mësuesi i tij duke thënë se personi që kryen mëkat të madh, ndodhet në pozicionin mes besimit dhe mohimit.

Si një fraksion racionalist, mutezilizmi, ajetet dhe hadithet e dukura, sipas tij, kontradiktore, i interpretoi me anë të rregullave të logjikës duke u dhënë kuptime të tjera. Shkenca e kelimatit ka lindur nën udhëheqjen e mutezilizmit.

Ky fraksion ka përgatitur kelimatistë të mëdhenj, një pjesë e të cilëve kanë qenë, njëkohësisht, letrarë dhe komentues të Kur'anit (specialistë të tefsirit), si: Allaf (vd. 850), Nazzam (vd. 845),

Xhahiz (vd. 869), Bishr b. Mutemir (vd. 825), Xhubbai (vd. 916), Kadi Abdulxhebbar (vd. 1025) dhe Zemahshehri (vd. 1143). Mutezilizmi i jetoi ditët më të shkëlqyera në periudhën e abasitëve, kurse në periudhën e kalifëve Memun (vd. 833), Mutasim (vd. 841) dhe Vasik (vd. 847), u bë drejtimi besimor zyrtar i shtetit. Pas kësaj periudhe shkëlqimi filloi rënia e mutezilizmit duke e humbur gjithmonë e më shumë ndikimin e vet. Sot mutezilizmi si fraksion nuk ekziston më, por pikëpamjet e tij jetojnë te krahët imamite dhe zejditë të shiizmit si dhe në krahun ibadit të harixhizmit.

Pikëpamjet e mutezilizmit janë sistemuar në formën e pesë parimeve (el-Usulu'l-Hamse).

1. Njësia (tevhid): Në individualitetin dhe atributet e Tij, Allahu është një dhe i vetëm. Duke u nisur nga ky këndvështrim, mutezilitët pranojnë se Allahu është i ditur, i fuqishëm dhe i vullnetshëm në individualitetin e vet por i mohojnë atributet dituri, fuqi dhe vullnet si gjëra më vete me që si fjalë këto kanë kategorinë gramatikore të shumësit, pra shprehen edhe në shumës, gjë që, sipas mutezilitëve, bie në kundërshtim me karakterin unitar të tyre si gjëra të paraqena.

2. Drejtësi (adalet): Sipas mutezilitëve, njerëzit i kryejnë aktet e tyre me vullnet të lirë. Qysh nga zgjedhja e aktit e gjer në krijimin e tij nuk ka ndërhyrje nga Allahu. Po qe se aktin do ta krijonte Allahu e jo njeriu vetë, ndëshkimi i njeriut për aktin përkatës do të ishte padrejtësi. Me këtë pikëpamje, mutezilitët e kanë mohuar kaderin e njeriut; ata kanë thënë se njeriu e përvijon vetë kaderin e vet.

3. Premtim dhe kërcënim (va'd dhe vaid): Allahu është i detyruar ta shpërblejë atë që bën mirë dhe ta ndëshkojë atë që bën keq. Për këtë shkak, Allahu nuk mundet ta falë njeriun mëkatar që nuk pendohet, as Profeti nuk mund të ndërhyjë për falje.

4. Pozita e mesme (el-Menziletu bejne'l-menziletejn): personi që kryen mëkat të madh, nuk është as mohues, as besimtar. Ai është mëkatar (fasik). Kjo është pozita apo gjendja e mesme e cila zgjidhet në këtë mënyrë: po qe se personi vdes pa u penduar, trajtohet si mohues dhe mbetet në xhehennem përgjithmonë; po qe se pendohet para se të vdesë, trajtohet si besimtar dhe hyn në xhennet.

5. Urdhërimi për të mirën dhe pengimi i të keqes (el-Emru bi'l-ma'ruf ve'n-nehju ani'l-munker): Është detyrim (farz) për të gjithë muslimanët që të nxisin të mirën dhe ta ndalojnë të keqen.

Veç këtyre pesë parimeve bazë, mutezilitët kanë edhe këto pikëpamje të tjera:

a. Shikimi i Allahut nga besimtarët në jetën e pasme është i pamundur. Pretendimi për ta parë Allahun do të thotë ta mendosh Atë si trup material.

b. Kur'ani është gjë e krijuar. Nuk ka qenie tjetër të paraqenë veç individualitetit të Allahut (tevhid), për rrjedhojë, pranimi i Kur'anit si i paraqenë bie në kundërshtim me parimin e tevhidit.

c. E mira dhe e keqja njihen në mënyrë racionale (me arsye).

d. Drejtësia e Allahut e bën të domosdoshme që Ai të krijojë për njerëzit, robtë e vet, atë gjë që i përgjigjet në mënyrë më të mirë interesit të tyre.

Në kohën e vet, mutezilizmi qe ndarë në disa krahë. Në çështjet e së drejtës juridike islame (fikh), shumica e ndjekësve të mutezilizmit kanë zgjedhur hanefizmin.

IV. Murxhitët

Fjala arabishte "murxhi" do të thotë "reduktues". Si terminologji e fesë, fjala "murxhitët" shënon njerëzit (fraksionin përkatës) që japin shpresë dhe i shtyjnë gjërat për më vonë. Murxhitizmi është ideja e lindur si kundërtezë e pikëpamjeve të harixhitëve dhe mutezilitëve mbi mëkatin e madh; murxhitët thonë se vendimi për mëkatarët e mëdhenj është i Allahut duke e shtyrë çështjen për në jetën e pasme. Murxhitizmi ka dalë në skenë si kundërvënie ndaj harixhizmit dhe mutezilizmit. Prandaj mund të thuhet se murxhitizmi është formuar duke filluar nga mesi i shek. II hixhri. Duke u dhënë shpresë njerëzve me shtytjen e vendimit për mëkatin e madh për në jetën e pasme, murxhitët nuk i kanë larguar apo përjashtuar njerëzit nga islami. Me kohë, pikëpamjet e murxhitëve u përzier me pikëpamjet e fraksioneve të tjera. Pikëpamjet kryesore të murxhitëve janë këto:

1. Besimi është dije dhe vërtetim me gjuhë (fjalë).
2. Akti nuk është pjesë e besimit. Prandaj besimi nuk shtohet e nuk pakësohet.
3. Pasi personi të besojë në kuptimin e vërtetë të fjalës, mëkati që mund të bëjë, nuk i shkakton dëm.
4. Allahu nuk luan nga fjala e dhënë, por mund ta prapësojë kërcënimin e bërë.

Edhe murxhizmi ka qenë ndarë në krahë të ndryshme.

V. Xhebritët

Themelues i xhebrizmit është Xhehm b. Safvan (vd. 754). Prandaj xhebrizmi quhet edhe xhehmizëm. Fjala arabishte "xhebr" do të thotë "detyrim, shtrëngim", por edhe, si term filozofik, "fatalizëm". Duke e mohuar vullnetin e lirë të njeriut, xhebritët thonë se, njeriu, si një gjethe e thatë përballë erës, ato që bën, i bën nën detyrim. Sot, njerëzit që nuk i kanë kuptuar mirë çështjet e vullnetit, kaderit dhe kazasë, i kanë bërë të vetat, me dashje ose pa dashje, pikëpamjet e këtij fraksioni.

Veç kësaj, xhebritët besojnë se xhenneti dhe xhehennemi janë të përkohshëm si kjo botë, se Allahu nuk ka për t'u parë nga besimtarët në jetën e pasme dhe se atributi "fjalë" i Allahut është i krijuar pas (akcidental).

VI. Mushebbihitët

Fjala arabishte "tesbih" nga e cila rjedh emri i këtij fraksioni, do të thotë "përngjasim", kurse në letërsi, "metaforë". Në filozofi, termi "mushebbihe" do të thotë antropomorfizëm. Mushebbihitët besojnë se Allahu u përngjan njerëzve, se Ai ka organe, pavarësisht se ato nuk janë si të njerëzve. Me që ky fraksion e quan Allahun trup material dhe e pranon si një qenie materiale si gjithë qeniet e tjera të tilla, është quajtur edhe "muxhessimizëm" (nga cism: trup material) që është sinonim me antropomorfizmin. Ajetet e figurshme të Kur'anit, mushebbihitët i kanë trajtuar njëllor si ajetet me kuptim të drejtpërdrejtë dhe fjalët dorë, fytyrë, sy, ndenjje, ardhje, etj. i kanë pranuar si veçori të Allahut, duke e përngjasuar Allahun me krijesat.

Mushebbihizmin e ka lindur trajtimi i ajeteve të figurshme po ashtu si ajetet e drejtpërdrejta, duke u dhënë kuptim absolut pa bërë interpretim. Për shembull, në Kur'an bëhet fjalë për dorën dhe fytyrën e Allahut. Sipas mushebbihitëve, Allahu ka dorë dhe fytyrë sepse kështu thuhet në Kur'an, prandaj edhe për këto fjalë nuk mund të bëhet interpretim.

C. ÇESHTJET MES SUNNITEVE DHE DREJTIVEVE E FRAKSIONEVE TE TJERA

1. Atributet (sifat): Ndërsa mutezilitët dhe, nën ndikimin e tyre, shiitët i mohojnë atributet e paraqena të Allahut si gjëra të ndara nga individualiteti i Tij, mushebbihitët-muxhessimitët (antropomorfistët), në pozicion diametralisht të kundërt me ta, atributet e Allahut ua përngjasojnë attributeve të njerëzve. Kurse sunnitët, të pozicionuar mes këtyre dy qëndrimeve polare, nuk kanë kaluar në qëndrim skajor as në vërtetimin e attributeve, as në mohimin e tyre. Sunnitët kanë pranuar se Allahu karakterizohet nga attribute që shprehin pjekuri dhe përsosmëri dhe se këto attribute që nuk u përngjasin attributeve të krijesave, janë absolute, të paraqena e të pasqena.

2. Kur'ani: Mutezilitët, duke mbajtur parasysh se Kur'ani është fjalë, shkrim dhe një gjë që lexohet e mbahet mend përmendësh, kanë pretenduar se ai është i krijuar. Sunnitët thonë se "fjala vetiake" (nefsi kelam) e Allahut, së cilës ne nuk ia dimë natyrën, e cila ka kuptimin e atributit të paraqenë "fjalë" dhe e cila përbën kuptimin e Kur'anit në lartësinë e Allahut, është e paraqenë, kurse "fjala leksikore" (lafzi kelam) e përbërë prej ajeteve, sureve dhe xhuzeve mes dy kapakëve të librit të quajtur Kur'an, të cilat ne i lexojmë, i shkruajmë dhe i mësojmë përmendësh, është e krijuar.

3. Shikimi i Allahut (rujetullah): Sipas mutezilitëve, shikimi i Allahut në jetën e pasme është i pamundur. Sipas sunnitëve, Allahu do të shihet nga besimtarët në jetën e pasme. Këtë e thonë hapur ajetet e Kur'anit dhe hadithet e vërteta.

4. Ngjitja në arsh (istiva): Ndërsa muteshbebbihitët e kuptojnë ngjitjen e Allahut në arsh (përgjithësisht raportin e Allahut me arshin) si ngjitje dhe zënie vend në arsh, selefitet e pranojnë këtë dukuri duke thënë se, megjithatë, e vërteta e saj cilësore nuk mund të njihet, kurse kelamistët sunnitë dhe mutezilitët thonë se me ngjitjen e Allahut në arsh dhe raportin e Tij me arshin bëhet fjalë për sundimin (zotërimin) e Allahut mbi arshin.

5. Besimi, akti, mëkati i madh: Sipas sunnitëve, besimi është vërtetimi me zemër, kurse vërtetimi me gojë është kusht që pranimi me zemër të kuptohet. Akti nuk është pjesë e besimit, prandaj, po qe se njeriu që kryen një mëkat të madh, nuk e quan hallall (të miratuar, të lejuar), është besimtar mëkatar, është njeri i kibles (ehli kible), nuk quhet mohues (kafir). Sipas mutezilitëve, shiitëve dhe harixhitëve, akti është pjesë e besimit, shtohet e pakësohet. Personi që kryen mëkat të madh, sipas mutezilitëve dhe shiitëve është mëkatar. Po qe se vdes pa u penduar, mbetet në xhehennem përgjithmonë. Kurse sipas harixhitëve, ky njeri është mohues (kafir). Ndërkaq, murxhitët thonë se ky njeri është besimtar i vërtetë dhe se mëkati i kryer nuk i sjell dëm atij vetë.

6. Vullneti, kaderi, kazaja (irade, kader, kaza): Ndërsa xhebritët thonë se robi (njeriu) nuk ka asnjë lloj vullneti dhe, prandaj, është i detyruar të veprojë sipas kaderit të përcaktuar nga ana e Allahut, mutezilitët dhe shiitët thonë se njeriu e kryen aktin me vullnetin e vet të lirë, pra, njeriu e bën vetë kaderin e vet. Ashtu si në çdo çështje, edhe këtu, sunnizmi ka ndjekur një rrugë të mesme, ka pranuar se njeriu ka vullnet të lirë, se aktin e zgjedhur prej tij me vullnetin e vet të lirë, e krijon Allahu, se Allahu që e njeh në mënyrë të paraqenë se ç'ka për të zgjedhur njeriu dhe që e zbaton atë, e përcakton kaderin e tij.

7. E mira dhe e keqja: Sipas mutezilitëve dhe maturiditëve, akti është në vetvete i mirë apo i keq. Prandaj Allahu ka urdhëruar për mirë dhe e ka ndaluar të keqen. Sipas xhebritëve dhe esh'aritëve, aktet nuk janë të mirë apo të keq në vetvete. Një gjë është e keqe pse e ka ndaluar Allahu dhe është e mirë pse e ka urdhëruar Allahu. Sipas maturiditëve, e mira e një pjese aktesh mund të njihet edhe pa ardhur feja, si besimi te Allahu, drejtësia, etj. Një pjesë tjetër mund të njihen me logjikë dhe gjykim, si të qenët e gënjeshtërs një gjë e mirë kur përdoret për ta shpëtuar një njeri të pafajshëm. Kurse një pjesë mund të njihen vetëm përmes mësimëve të fesë, si forma dhe masa e adhurimeve.

8. Imameti, kalifati: Sipas sunnitëve, kryetari i shtetit përcaktohet me anë të këshillimeve dhe zgjedhjeve. Kryetari i shtetit nuk është i mbrojtur nga mëkatet. Sipas shiitëve, kryetari i shtetit caktohet ose emërohet. Imamët janë të mbrojtur nga mëkatet dhe nuk bien në gabime.

9. Urtësia dhe shkaku: Sipas mutezilitëve dhe maturiditëve, në çdo akt dhe në çdo krijim të Allahut ka një urtësi dhe një shkak edhe në se ne nuk mundemi ta rrokim atë. Sipas xhebritëve dhe esh'aritëve, nuk ka. Kërkimi i urtësive dhe shkaqeve në aktet e Allahut do të thotë t'i vësh kufij vullnetit të Allahut.

PERMBLEDHJE

1. Ç'do të thotë sunnizëm?
2. Cilat janë pikëpamjet kryesore të sunnizmit?
3. Cila është veçoria dalluese e selefizmit?
4. Cilat janë parimet kryesore të besimit selefif?
5. Jepni njohuri të shkurtra mbi esh'arizmin.
6. Thoni cilët janë dijetarët më të njohur maturiditë.
7. Thoni pesë prej ndryshimeve në pikëpamje mes esh'arizmit dhe maturidizmit.
8. Cilat janë veçoritë e përbashkëta të fraksioneve bidatiste jashtë sunnizmit?
9. Flisni mbi zejdzimin.
10. Thoni pikëpamjet themelore të isnaasherizmit.
11. Pse është quajtur galizmi jashtë feje?
12. Thoni ç'dini mbi ismailizmin.
13. Ç'do të thotë harixhizëm?
14. A ka krah të harixhizmit që vepron ende sot?
15. Kush quhen mutezilitë? Thoni emrat e mutezilitëve më të njohur.
16. Thoni pesë parimet e mutezilizmit.
17. Kush quhen murxhitë? Pse janë quajtur kështu?
18. Jepni të dhëna mbi xhebritët.
19. Flisni për mushebbihitët.
20. Shkruani dhe krahasoni pikëpamjet mes sunnizmit dhe drejtimeve e fraksioneve të tjera mbi vullnetin, kaderin dhe kazanë.
21. Krahasoni pikëpamjet mes sunnizmit dhe drejtimeve e fraksioneve të tjera mbi atributet.

PJESA XII

NJOHURI TE PERGJITHSHME

ÇESHTJET

- A. KONKLUZIONET FETARE
- B. KONKLUZIONET RACIONALE
- C. ARGUMENTET
- D. SHKAQET SHKENCORE

PUNE PERGATITORE

1. Mendoni ç'rëndësi kanë argumentet për shkencën e kelamit.
2. Kërkoni të dini ndryshimin e dukshëm mes konkluzioneve besimore-juridike, praktike e moralo-etike
3. Kërkoni të mësoni nga librat e kelamit se si e trajtojnë kelamistët çështjen e arsyes si një prej shkaqeve shkencore.

Ç'është konkluzioni (hukm)

Në logjikë, *konkluzion* ose *përfundim* quhet pohimi ose mohimi i diçkaje, krijimi i lidhjes pozitive ose negative mes dy koncepteve ose dy gjërave, veçanërisht rezultati përfundimtar i arritur pas shqyrtimit të lidhjes së krijuar.

Në fe, *konkluzion* quhet trajtimi hyjnor-fetar i sjelljeve, akteve e veprimeve të personave të trajtuar fetarisht përgjegjës (me aftësi mendore normale dhe që kanë arritur moshën e pubertetit), si farz, vaxhib, sunnet, haram, mekruh, etj.

Sipas bazës (fundamentit) ku mbështeten, konkluzionet ndahen në: 1. Konkluzione fetare; 2. Konkluzione racionale.

A. KONKLuzionET FETARE

Konkluzionet fetare (ahkam-i sher'ijje, ahkam-i ilahijje) janë konkluzione të nxjerra nga ajetet dhe hadithet. Këto konkluzione mund të jenë ose të tilla që mund t'i rrokë mendja drejtpërsëdrejti, si ekzistenca e Allahut, ose kuptimi i të cilave të varet nga njoftimi fetar, si detyrimi (farz) i namazit. Burimi (fundamenti) i konkluzioneve fetare janë ajetet kur'anore dhe hadithet si dhe, mbështetur në këto të dyja, analogjia (kijas) dhe opinioni i njëzëshëm (konsensusi) shkencor (ixhma).

Sipas fushës ku veprojnë, konkluzionet fetare ndahen në: 1. Besimore (itikadí); 2. Praktike (amelí); 3. Moralo-etike (ahlakí).

I. Konkluzionet besimore (itikadí)

Konkluzione besimore quhen konkluzionet që përbëjnë anën besimore të fesë islame e që s'kanë të bëjnë me çështjet praktike. Këto konkluzione përmbajnë gjashtë parimet bazë të shprehura në Amentu. Mes tyre, ndërsa për çështje të tilla si besimi te Allahu dhe profetët e Tij mund të bëhen shpjegime dhe vërtetime bazuar në arsyen (racionale), për çështjet e besimit në engjëjt dhe jetën e pasme (ahiret) nuk kërkohen argumente racionale por mjaftohet vetëm me ç'thonë ajetet dhe hadithet. Megjithatë, këto të fundit nuk janë çështje që arsyeja mund t'i shohë të pamundura.

Në konkluzionet besimore kërkohen disa kushte:

a. Konkluzionet besimore duhet të jenë përfundimtare dhe të japin informacion kategorik. Që konkluzioni besimor të përbëjë një argument më vete, duhet që të mbështetet ose në Kur'an, ose në një hadith të njohur (mutevatir).

b. Që konkluzionet besimore të jetë argumente, duhet që kuptimi i ajeteve kur'anore dhe i haditheve përkatëse të jetë i drejtpërdrejtë e i hapur (jo i figurshëm).

c. Konkluzionet besimore janë të dhëna një herë e përgjithmonë, ato nuk ndryshojnë sipas vendit, kohës, individëve dhe shoqërive. Është kjo arsyeja që të gjithë profetët, në bazat e besimit, kanë qenë të njëzëshëm. Si ka qenë besimi i Hz. Ademit, ashku ka qenë edhe besimi i të gjithë profetëve të ardhur pas tij.

d. Konkluzionet besimore janë një e tërë, ato nuk pranojnë ndarje. Besimi i një personi që i beson Allahut por jo engjëjve, është i pavlefshëm.

Me konkluzionet besimore merren akaidi dhe kelami.

II. Konkluzionet praktike (amelí)

Konkluzionet praktike që kanë kuptimin e veprimeve praktike dhe detyrave që do të kryejnë personat e quajtur fetarisht përgjegjës, janë:

a. Adhurimet (ibadet): Njeriu e edukon mendimin, shpirtin dhe vullnetin e vet. Fryma e adhurimeve është principialiteti (ihlas)³⁴⁹ dhe sinqeriteti (samimijet). Adhurimet nuk bëhen për interesa materiale të kësaj bote por vetëm për të fituar pëlqimin e Allahut. Duke qenë një detyrë për besimtarët, pra një e drejtë e Zotit, adhurimet as nuk shtohen, as nuk pakësohen, as nuk ndryshojnë me ndryshimin e kohës, zakoneve e traditave.

b. Veprimet praktike (muamelat): Janë konkluzionet që rregullojnë marrëdhëniet shoqërore e juridike mes njerëzve. Bazat e tyre janë në Kur'an dhe në Traditën Profetike (sunnat). Fryma e veprimeve praktike është drejtësia. Në çështjet që kanë lidhje me veprimet praktike, ka vlerë edhe opinionin (ixhtihad). Këto konkluzione mund të ndryshojnë sipas vendit, kohës, zakoneve e traditave, etj. me kusht që të mos bien në kundërshtim me Kur'anin dhe Traditën Profetike.

Me konkluzionet praktike merret shkenca e së drejtës islame (fikh).

III. Konkluzionet moralo-etike

Janë konkluzionet që rregullojnë marrëdhëniet e njerëzve mes tyre dhe me gjallesat e tjera, që tregojnë rregullat e edukatës dhe që kanë për qëllim edukimin e njeriut. Konkluzionet mbi

³⁴⁹ Kuptimi i fjalës dhe i termit përkatës "ihlas" është, në radhë të parë, "principialitet" dhe, pastaj, "sinqeritet". Kjo dallohet qartë në emërtimin e sures përkatëse të Kur'anit (Ihlas), ku bëhet fjalë për principet e besimit monoteist në islam, pra, për principialitetin e besimit të Allahut (Zoti) sipas islamit. Nga pikëpamja logjike e filozofike, në rastin konkret, Allahu me cilësi të caktuara (që ne i paraqesim në formën e principeve të caktuara) ekziston pavarësisht nga besimi apo mosbesimi ynë, pra dhe është primar në raport me besimin tonë mbi Të. Po të arsyetojmë kështu, e kuptojmë se në suren "Ihlas" bëhet fjalë për principet e besimit të Allahut dhe për principialitetin e këtij besimi. Kurse sinqeriteti i besimit të dikujt është një gjë krejt subjektive që nuk e ndryshon aspak thelbin e çështjes. Kështu, principialiteti i monoteizmit islam nuk ka pësuar ndryshime gjatë kohës sepse është i evidentuar dhe i konsoliduar me principe të caktuara në formën e postulateve kur'anore dhe jo sepse kështu kanë dashur njerëzit! Prandaj përkthimi i fjalës "ihlas" me "sinqeritet" është në thelb i gabuar. Edhe adhurimi ka dy momente kryesore: a. principet sipas të cilave bëhet dhe b. sinqeriteti me të cilin bëhet (për çfarë motivesh dhe interesash bëhet).

moralin dhe etikën islame janë trajtuar gjerësisht në Kur'an dhe Sunnet. Në moralin islam, respekti ndaj urdhrave të Allahut, dhembshuria për krijesat e Tij dhe mirëkuptimi ndaj krijesës për hir të krijesit është një fundament i rëndësishëm që e matoron individin dhe shoqërinë.

Me konkluzionet moralo-etike merret shkenca e moralit dhe etikës islame.

Sado që konkluzionet e islamit shqyrtohen në tri pjesë dhe, përta i përket zbatimit nga ana jonë, ndahen në besimore, praktike dhe moralo-etike, në një kuptim janë që të gjitha besimore, sepse, pavarësisht nga klasifikimi, një konkluzion fetar i evidentuar dhe vendosur me ajet kur'anor me kuptim të drejtpërdrejtë dhe hadith të njohur (mutevatir) gjithashtu me kuptim të drejtpërdrejtë, duhet besuar detyrimisht (farz) se është i fesë. Për shembull, besimi se krimi i vrasjes dhe përfolja pas shpine (gijbet) janë të ndaluara (haram), se falja e namazit është farz, është i domosdoshëm dhe i detyrueshëm (farz). Ky është një konkluzion besimor. Ndërkaq, ndërsa vrasja dhe falja e namazit futen te veprimet praktike, përfolja pas shpine futet te çështjet moralo-etike. Në këto kushte, po qe se një njeri nuk beson se krimi i vrasjes dhe përfolja pas shpine janë haram, kurse falja e namazit është farz, bëhet mohues (kafir). Por po qe se i beson këto konkluzione por e kryen haramin ose nuk e kryen farzin, mbetet besimtar i quajtur besimtar mëkatar.

B. KONKLuzionET RACIONALE

Për qenien dhe konceptin mbi të, arsyeja jep tre lloj konkluzionesh: a. domosdoshmëri; b. mundësi; c. pamundësi. Kështu, ekzistenca e Allahut dhe rezultati i veprimit matematik $2:2=1$ janë domosdoshmëri; një gjë, ekzistenca e së cilës ndaj mosekzistencës së saj është e barabartë (50%:50%), është mundësi; një gjë, pamundësia e së cilës është e detyrueshme, si, p.sh., qenia e dy zotave, qenia e pjesës më e madhe se e së tërës, është pamundësi.

Feja islame i ka dhënë shumë rëndësi arsyes. Prandaj, shqyrtimi i konkluzioneve racionale (mendore-arsyetimore) është me vlerë.

I. Domosdoshmëria (vaxhib)

Është gjëja, ekzistenca e së cilës është domosdoshmëri e individualitetit të saj, mes individualitetit dhe ekzistencës së saj nuk ka tjetërsi, nuk ka nevojë për ndonjë shkak që të ekzistojë, mosekzistenca e saj nuk mund të mendohet.³⁵⁰ Nëse mospranimi i mosekzistencës së saj është rrjedhojë e individualitetit të saj, quhet "domosdoshmëri në vetvete" ose "vetëdomosdoshmëri" (vaxhib lizatih). Nëse mospranimi i mosekzistencës së saj është rrjedhojë e një gjëje tjetër, quhet "domosdoshmëri nga jashtë" ose "jashtëdomosdoshmëri" (vaxhib ligajrihi). Si shembull për vetëdomosdoshmërinë mund të sillet individualiteti i Allahut, kurse për jashtëdomosdoshmërinë, atributet e Allahut.

Karakteristikat tipike të vetëdomosdoshmërisë janë këto:

³⁵⁰ Si koncept filozofik, domosdoshmëria është lidhja kauzale e ekzistencës ndaj individualitetit; ekzistenca e gjësë së domosdoshme është rrjedhojë imediate dhe e pashmangshme e individualitetit të saj.

a. Mosekzistenca e vetëdomosdoshmërisë nuk mund të mendohet (nuk mund të mendohet që vetëdomosdoshmëria të mos ketë ekzistuar para se të ekzistojë). Sado pas që të shkohet, nuk mund të gjindet një pikë kohore kur vetëdomosdoshmëria të mos ketë ekzistuar. Pra, vetëdomosdoshmëria është e paraqenë, jo e krijuar pas.

b. Individualiteti i paraqenë është, detyrimisht edhe i pasqenë. Domosdoshmëria ekziston pafundësisht.

c. Qenia e domosdoshme (e vetëdomosdoshme) është absolute; ajo nuk përbëhet prej atomeve, molekulash, formash dhe vetish materiale, nuk është qenie e përbërë.

II. Mundësia dhe lejueshmëria (mumkun, xhaiz)

Është gjëja, ekzistenca apo mosekzistenca e së cilës nuk është domosdoshmëri e individualitetit të saj, gjëja e cila, për të ekzistuar, ka nevojë për një shkak dhe gjëja, ekzistenca dhe mosekzistenca e së cilës janë në raport të barabartë mes tyre.³⁵¹ Si shembull mund të tregohet ekzistenca e njeriut. Të gjitha qeniet e tjera veç Allahut janë qenie të mundshme. Mundësia ka dy cilësi:

a. Ka nevojë për një shkak që të ekzistojë. Ky është shkak i cili zgjedh ekzistencën e mundësisë ndaj mosekzistencës së saj.

b. Mundësia nuk mund të mendohet para shkakut të saj ose njëkohësisht me shkakun e saj. Prandaj, qenia e mundshme është e krijuar pas.

III. Pamundësia, kundërshtia, absurditeti (mumteni, muhal, mustahil)

Është gjëja, pamundësia e ekzistencës së të cilës është domosdoshmëri e kohës, gjëja, ekzistenca e të cilës në botën e jashtme nuk mund të mendohet, gjëja, ekzistenca e të cilës është e pamundur.³⁵² Për shembull, ndodhja njëkohësisht e dy gjërave krejt të kundërta: nuk mund të mendohet që një njeri, në të njëjtën kohë, edhe të ecë, edhe të mos ecë. Është e pamundur, kontradiktore dhe absurde që të jenë dy krijues, gjithashtu që Allahu të karakterizohet dhe mendohet me veti relative e që shprehin mangësi.

C. ARGUMENTET

Argumenti është e dhëna që çon në gjetjen e një të dhëne tjetër, gjëja që e bën të domosdoshme gjetjen dhe njohjen e një gjëje tjetër.

³⁵¹ Si koncept filozofik, mundësia është lidhja kauzale e ekzistencës ndaj shkakut; shkak është ai që, në raportin e barabartë mes mosekzistencës dhe ekzistencës, i jep përparësi ekzistencës duke e bërë ekzistencën të mundur.

³⁵² Si koncept filozofik, pamundësia është mungesa e çdo lloj lidhjeje dhe kauzaliteti që çon në ekzistencë, që e bën ekzistencën imediate.

I. Argumentet fetare

Argumenti, premiset e të cilit mbështeten në ajete dhe hadithe, quhet argument fetar (dinî) ose i përcjellë (naklî). Për shembull, fjalitë në vazhdim janë argumente fetare: "Ai që nuk e zbaton urdhrin e Allahut, është rebel dhe çdo rebel e ka bërë hak zjarrin e xhehennemit!" Sepse Allahu i Lartë ka thënë në Kur'an:

"... A i dole kundër urdhrit tim?"³⁵³ "... Për atë që i del kundër Allahut dhe të dërguarit të Tij, ka zjarr xhehennemi!"³⁵⁴

Që argumentet fetare të mund të përdoren në çështjet e besimit, duhet edhe të jenë të bazuara, edhe të formës së prerë si kuptim. Të tilla janë ajetet me kuptim të drejtpërdrejtë (muhkem) si dhe hadithet me kuptim të drejtpërdrejtë dhe të njohur e të pranuar njëzëri (muhkem-mutevatir). Të tjerat, ajetet dhe hadithet e figurshme (muteshabih) si dhe hadithet me kuptim të drejtpërdrejtë por që, të përdorura nga një ose dy-tre as'habe, nuk janë miratuar nga shumica, pra dhe s'janë ngjitur në nivelin e haditheve të njohura e të miratuara njëzëri (mutevatir), nuk mund të përdoren në çështje të besimit si argumente të formës së prerë. Me anë të këtyre nuk mund të përcaktohet një parim besimi, nuk mund të arrihet në përfundim për dikë që është besimtar apo mohues.

II. Argumentet racionale (aklî)

Argument racional quhet argumenti që mbështetet në arsyen. Për shembull, fjalitë në vazhdim janë argumente racionale: "Gjithësia është e ndryshueshme; çdo gjë e ndryshueshme është e krijuar pas." Sepse ne, ndryshueshmërinë e gjithësisë dhe krijimin pas të një gjëje të ndryshueshme e njohim në mënyrë racionale pasi e kapim (përceptojmë) me anë të organeve të shqisave dhe e përpunojmë me anë të arsyes. Argumenti racional i formës së prerë është quajtur edhe "provë" (burhan) dhe "provë udhërrëfyese" (huxhxhet).

Argumentimi (arsyetimi) bëhet në tre mënyra:

a. Nga e tëra te pjesa dhe nga shkaku te pasoja. Kjo quhet "deduksion" ose "metoda e argumentimit deduktiv". Për shembull: "Të gjithë njerëzit janë të vdekshëm. Aliu është njeri. Atëherë, edhe Aliu është i vdekshëm."

b. Nga pjesa te e tëra dhe nga pasoja te shkaku. Kjo quhet "induksion" ose "metoda e argumentimit induktiv". Për shembull: "Aliu, Hasani, Nuriu janë të vdekshëm. Aliu, Hasani, Nuriu janë njerëz. Atëherë, të gjithë njerëzit janë të vdekshëm."

c. Nga pjesa në pjesë duke u udhëhequr nga ngjashmëritë mes tyre. Kjo quhet "analogji" ose "metoda e argumentimit analogjik". Për shembull: Aliu është njeri. Aliu është i vdekshëm. Hasani është njeri. Atëherë, Hasani është i vdekshëm."

³⁵³ Kur'ani, Taha: 93.

³⁵⁴ Kur'ani, Xhin: 23.

D. SHKAQET SHKENCORE

Me fjalën "shkencë" këtu nënkuptohet dija ose njohja që hyn në fushën e perceptimeve dhe të arsyes.

Sipas kelamistëve, burimet e dijes ose rrugët e përfutimit të dijes janë tre.

I. Ndiqimet dhe perceptimet e shëndosha: Dijet e fituara me anë të shqisave, janë dije të detyrueshme që konkludojnë hapur për drejtësinë e arsyes. Secili prej organeve të shqisave rrok (percepton) atë gjë për të cilën është krijuar. Për shembull, tingujt perceptohen me anë të organit të dëgjimit, aromat, me anë të organit të nuhatjes. Janë pesë shqisa: shikimi, dëgjimi, nuhatja, prekja, shijimi.

II. Informacioni i drejtë

Kështu quhet informacioni në përputhje me të vërtetën. Informacioni i drejtë në lidhje me besimin në fenë islame, ndahet në:

1. Informacioni i miratuar njëzëri (mutevatir). Quhet informacioni i miratuar nga një grup shoqëror, për të cilin arsyeja e shihet të pamundur të ketë ardhur në një mendim mbi bazën e një gënjeshtre. Dija e fituar me anë të këtij informacioni është e formës së prerë dhe pranimit i saj është i padiskutueshëm. Megjithatë, që një informacion i miratuar njëzëri të jetë i prerë dhe i padiskutueshëm, duhet të plotësojë këto tre kushte:

a. Gjëja e informuar të hyjë në fushën e njohjes së shqisave.

b. Veçoria e informuar të mos jetë e pamundur logjikisht.

c. Bashkimi mbi bazën e një gënjeshtre i njerëzve burim informacioni të jetë i pamundur si dhe, informacioni në fjalë, që të mund të quhet i miratuar njëzëri (mutevatir), të jetë rrëfyer në çdo periudhë nga një numër i mjaftueshëm rrëfyesish.

Informacioni profetik: Është informacioni i dhënë nga një profet, profetësia e të cilit është e mbështetur dhe vërtetuar me anë të një mrekullie.

II. Arsyeja: Një nga burimet e dijes për njeriun është edhe arsyeja. Informacioni i fituar me anë të arsyes është ose i padiskutueshëm, si "e tëra është më e madhe se pjesa", ose i nxjerrë nga arsyetimi dhe përpjekja, si "gjithësia është e ndryshueshme, çdo gjë e ndryshueshme ka një krijues, krijuesi i gjithësisë është Allahu".

Në kelam, burimi ynë për përcaktimin e çështjeve themelore të bazave të besimit është informacioni i drejtë, domethënë zbulues hyjnor. Ndërkaq, ashtu siç përfitojmë nga informacioni i drejtë për kuptimin, shpjegimin dhe vërtetimin e çështjeve themelore të përcaktuara nga zbuluesi hyjnor, përfitojmë edhe nga të dhënat e organeve të shqisave dhe të arsyes.

Dijetarët e kelamit, krahas pranimit të Kur'anit dhe haditheve si pikënisje, edhe arsyes i japin mjaft rëndësi, sepse arsyeja është një kusht i pamënjanueshëm për personat nën përgjegjësi.

Njerëzit me të meta mendore feja nuk i ngarkon me përgjegjësi. Arsyeja i kupton dhe i dallon nga njëra-tjetra të mirën dhe të keqen, të bukurën dhe të shëmtuarën. Megjithatë, arsyeja nuk mundet të arrijë e vetme një konkluzion fetar, nuk mundet t'i përcaktojë veçanti të tilla si farzi, harami, etj.

Feja e mbron arsyen nga rrëshqitja dhe gabimi. Kurse arsyeja mbështet zbuluesën, bëhet ndërmjetës për të kuptuar urtësitë, shkaqet dhe domosdoshmëritë e parimeve dhe konkluzioneve të përcaktuara nga ajetet dhe hadithet. Shumë ajete të Kur'anit i ftojnë njerëzit të mendojnë. Sipas kelamistëve, në konkluzionet e parashtruara nga feja nuk ka asgjë të papranueshme nga arsyeja dhe logjika. Ndoshta ka gjëra që arsyeja nuk mundet t'i arrijë, t'i gjejë e t'i kuptojë. Feja i parashtron këto, kurse arsyeja i pranon.

Për lumturinë e shoqërisë ka shumë nevojë si për fenë, ashtu edhe për diturinë dhe shkencën. Mes fesë dhe shkencës ka një lidhje tepër të ngushtë. Zhvillimet shkencore sigurojnë kuptimin më të mirë të të vërtetave dhe vlerave të parashtruara nga feja. Nuk ka gjë në fe që të mos mund ta pranojë shkenca. Ndërkaq mund të ketë disa të vërteta fetare ende të pagjetura dhe të pavërtetuara nga shkenca.

PERMBLEDHJE

1. Përkufizojeni konkluzionin.
2. Përkufizojeni konkluzionin fetar dhe thoni llojet e tij.
3. Thoni në formë pikash kushtet që kërkohen në konkluzionet besimore.
4. Jepni të dhëna mbi konkluzionet praktike.
5. Ç'është konkluzioni racional? Sa lloj konkluzionesh jep mendja lidhur me konceptin ekzistencë? Cilat janë ato?
6. Përkufizojeni domosdoshmërinë. Thoni veçoritë e saj.
7. Ç'do të thotë mundësi dhe lejueshmëri?
8. Jepni të dhëna mbi argumentet fetare.
9. Cilat janë, sipas kelamistëve, burimet e dijes?
10. Ç'kushte duhet të bartë informacioni mutevatir që të shprehë formë të prerë?
11. Shpjegoni sipas kelamistëve vendin dhe vlerën e arsyes.

BURIMET

1. Kur'ani
2. Sahih-i Buhari
3. Sahih-i Müslim
4. Riyazü's-Salihin, Erkam Yayın.
5. Ö. Nasuhi Bilmen, İslam İlmihali
6. İslam İlmihali, İslam Ansiklopedisi Yayın.
7. Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi
8. Osman Nuri Topbaş, İman, İslam, İbadet, Erkam Yayın.
9. İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşış Ansiklopedisi, I-IV, İfav Yayın.
10. A. Saim Kılavuz, Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş
11. A. Saim Kılavuz, Akaid, İHL Ders Kitabı, Uygun Yayın.
12. Mustafa Ünal, Kelam, İHL Ders Kitabı, Uygun Yayın.
13. Süleyman Uludağ, İslam'da İnanç konuları ve İtikadi Mezhepler.

PERMBAJTJA

PJESA I: AKAJDI	3
A) PERKUFIZIMI I AKAJDIT	4
B) TEMATIKA	4
C) QELLIMI	4
D) METODA	5
E) VENDI MES SHKENCAVE TE TJERA ISLAME	6
F) BURIMET KU MBESHTETET SHKENCA E AKAJDIT	7
PERMBLEDHJE	8
PJESA II: BESIMI DHE MOHIMI	9
A) Ç'ESHTË BESIMI	10
I. Kuptimet leksikore dhe terminologjike të fjalës “besim”	10
II. Roli i vërtetimit në besim	10
III. Roli i pohimit në besim	12
IV. Besimi te e fshehta	13
B) BESIMI NE TERESI DHE BESIMI NE VEÇANTI	14
I. Besimi në tërësi	14
II. Besimi në veçanti	15
C) BESIMI IMITUES DHE I VERTETE	16
D) MARREDHENIA MES BESIMIT DHE VEPRIMIT	17
I. Veprimi nuk është pjesë e besimit	17
II. Domosdoshmëria e veprimit dhe lidhja e tij me besimin	19
III. Shtimi dhe pakësimi i besimit sipas sunnitëve	20
IV. Çështja e mëkatit të madh	21
V. Kushtet e besimit të qenë	23
E) BESIMI DHE ISLAMI	24
F) NJEREZIT SI VERTETUES DHE MOHUES	26
1. Besimtar	26
2. Mohues	26
3. Hipokrit	27
4. Mohim dhe politeizëm	28
G) KUFIRI MES BESIMIT DHE MOHIMIT	29
H) AKUZA PER MOHIM DHE RREZIQET E SAJ	30
PERMBLEDHJE	38
PJESA III: BESIMI TE ALLAHU	40
A) BESIMI TE ALLAHU	41
I. Çdo njeri është i ngarkuar me përgjegjësinë për ta njohur Allahun	42
Lexim letrar: PASKAM BESUAR PA E DITUR AS VETE	43
II. Dobitë e besimit të Allahu	48
B) EKZISTENCA DHE NJESIA E ALLAHUT	49
I. Argumentet racionale të ekzistencës së Allahut	51
II. Argumentet mbi ekzistencën e Allahut në Kur'an	57

III. Hadithet që prekin çështjen e ekzistencës së Allahut	59
IV. Dashuria për Allahun	62
Lexim letrar: DASHURIA PER ALLAHUN	65
C) EMRAT DHE ATRIBUTET E ALLAHUT	68
I. Emri i përveçëm “Allah”	68
II. Emri i Madh (Ism-i Adham, emri më i madh i Zotit)	68
III. Emrat e Bukur (Esmā-i Husnā, emrat e bukur të Allahut)	69
Lexim letrar: EMRAT E BUKUR	71
IV. Atributet e Allahut	73
1. Atributet individuale (dhatí)	74
2. Atributet qenësore (thubutí)	77
D) AKTET LEGALE TE ALLAHUT	82
Lexim letrar: DITURIA TE FTON PER BESIM	85
PERMBLEDHJE	87
PJESA IV: BESIMI TE ENGJEJT	89
A. BESIMI TE ENGJEJT	90
B. NATYRA E ENGJEJVE	91
C. DETYRAT DHE LLOJET E ENGJEJVE	95
D. DOBITE E BESIMIT TE ENGJEJT	97
E. VERTETIMI DOGMATIK I ENGJEJVE DHE PRANIMI LOGJIK I TYRE.....	98
F. QENIET E TJERA QE S’SHIHEN ME SY	99
Lexim letrar: MBLEDHJA KU MOREN PJESE ENGJEJT	104
PERMBLEDHJE	106
PJESA V: BESIMI NE LIBRAT	107
A. BESIMI NE LIBRAT	108
B. KONCEPTI “LIBRA HYJNORE”	108
C. SHKAQET E DERGIMIT TE LIBRAVE HYJNORE	110
D. FLETET	111
E. TEURATI	111
F. ZEBURI	113
G. UNGJILLI	114
H. KUR’ANI	116
I. Zbritja e Kur’anit	116
II. Shkrimi, sistemimi dhe shumimi i Kur’anit	118
III. Përmbajtja e Kur’anit	119
IV. Kur’ani është mrekulli	127
V. Veçoritë e Kur’anit	129
VI. Këndimi dhe dëgjimi i Kur’anit	129
Lexim letrar: SI U BE ÇIFUTI MUSLIMAN	131
PERMBLEDHJE	134
PJESA VI: BESIMI TE PROFETET	136
A. BESIMI TE PROFETET	137
B. NEVOJA PER PROFETE	139

C. PROFETESIA DHE ZBULESA HYJNORE	140
I. Llojet e komunikimit hyjnor	141
II. Komunikimi hyjnor me profetin Muhammed	143
D. ATRIBUTET E PROFETEVE	144
E. NIVELET PROFETIKE	146
F. MREKULLIA DHE ÇUDITE E TJERA	147
G. PARIMET E PERBASHKETA TE FEVE TE KUMTUARA PREJ PROFETEVE	148
H. PROFETET E PERMENDUR NE KUR'AN	149
Lexim letrar: DASHURIA PER PROFETIN	150
I. HZ. MUHAMMEDI, PROFETI I FUNDIT	152
J. VERTETIMI I PROFETESISE SE HZ. MUHAMMEDIT	153
K. MREKULLITE E PROFETIT MUHAMMED	154
Lexim letrar: MORALI I BUKUR I PROFETIT TONE	158
PERMBLEDHJE	162
PJESA VII: BESIMI NE JETEN E PASME	163
A. BESIMI NE JETEN E PASME	164
B. VERTETIMI I EKZISTENCES SE JETES SE PASME	167
C. VLERA PSIKOLOGJIKE E BESIMIT NE JETEN E PASME	170
Lexim letrar: NUK MERR ME VETE TJETER GJE VEÇ QEFINIT.....	173
D. KIAMETI DHE CILESIA E TIJ	175
I. Koha e shpërthimit të kiametit	176
II. Shenjat e kiametit	177
E. ARGUMENTET DHE CILESIA E RINGJALLJES	178
F. JETA E PASME DHE SITUATAT E SAJ	182
I. Jeta e varrit	182
Lexim letrar: MUNDIMI I VARRIT	184
II. Briri dhe fryrja e bririt	186
III. Grumbullimi dhe tubimi	186
IV. Shpërndarja e librit të llogarisë	187
V. Pyetja dhe llogaridhënia	188
VI. Peshorja	188
VII. Ura	189
VIII. Ndërhyrja për falje	189
G. SHPERBLIMI DHE NDESHKIMI	190
I. Xhenneti	191
II. Xhehennemi	192
III. Arafı	193
IV. Hauzet	194
H. NDIKIMI I BESIMIT NE JETEN E PASME MBI JETEN TONE TE PERDITSHME	195
Lexim letrar: BESIMI NE JETEN E PASME	197
PERMBLEDHJE	199

PJESA VIII: BESIMI NE KAZANE DHE KADERIN.....	201
A. BESIMI NE KAZANE DHE KADERIN	202
B. AJETET DHE HADITHET MBI KAZANE DHE KADERIN ..	204
C. VULLNETI	206
I. Vullneti i Allahut dhe i njeriut	206
II. Vullneti i njeriut dhe roli i tij në aktin e njeriut	206
D. PIKEPAMJET MBI KAZANE DHE KADERIN	209
Lexim letrar: KADERI DHE NJERIU	211
E. DOREZIMI (TEVEKKUL)	214
F. RACIONI JETESOR (RIZK)	215
G. FUNDI I PARAKTUAR (EXHEL)	217
Lexim letrar: BOTEKUPTIMI I SHOKEVE TE	
PROFETIT MBI KAZANE DHE KADERIN.....	221
PERMBLEDHJE	223
PJESA IX: KELAMI. HYRJE NE KELAM.....	224
A. PERKUFIZIMI I KELAMIT	225
I. Sipas tematikës	225
II. Sipas qëllimit	225
B. TEMATIKA E KELAMIT	226
C. QELLIMI I KELAMIT	227
D. VEPRIMTARITE E PARA LIDHUR ME KELAMIN	229
E. KELAMISTET E PARE	230
F. KELAMISTET E PASME	230
G. PERIUDHA E KELAMIT TE RI	232
PERMBLEDHJE	234
PJESA X: LINDJA E SHKOLLAVE BESIMORE.....	235
A. PERKUFIZIMI I SHKOLLAVE DHE FRAKSIONEVE	236
B. AJETET ME KUPTIM TE DREJTPERDREJTE DHE	
TE FIGURSHEM.....	237
C. ÇESHTJA E KALIFATIT	238
D. HYRJA NE BOTEN ISLAME, GJATE PERPARIMIT TE	
TRIUMFIT ISLAM, TE POPUJVE ME FE, KULTURE	
DHE QYTETERIME TE NDRYSHME.....	240
E. LUFTERAT E BRENDSHME	240
PERMBLEDHJE	243
PJESA XI: DREJTIMET DHE FRAKSIONET BESIMORE.	244
A. SUNNITET	245
I. Selefitet	248
II. Esh'aritet	249
III. Maturiditet	250
IV. Ndryshimet në pikëpamje mes esh'aritëve dhe maturiditëve	252
B. DREJTIMET DHE FRAKSIONET E TJERA	254
I. Shiitet	255
II. Harixhitet	260

III. Mutezilitët	263
IV. Murxhitët	265
V. Xhebritët	266
VI. Mushebbihitët	266
C. ÇESHTJET MES SUNNITEVE DHE DREJTIMEVE DHE FRAKSIONEVE TE TJERA.....	267
PERMBLEDHJE	270
PJESA XII: NJOHURI TE PERGJITHSHME.....	272
A. KONKLuzionET FETARE	273
I. Konkluzionet besimore	273
II. Konkluzionet praktike	274
III. Konkluzionet moralo-etike	276
B. KONKLuzionET RACIONALE	276
I. Domosdoshmëria	277
II. Mundësia dhe lejueshmëria	278
III. Pamundësia, kundërshtia, absurditeti	278
C. ARGUMENTET	279
I. Argumentet fetare	279
II. Argumentet racionale	280
D. SHKAQET SHKENCORE	280
I. Ndiçimet dhe perceptimet e shëndosha	281
II. Informacioni i drejtë	281
II. Arsyëja	282
PERMBLEDHJE	284
BURIMET	285